

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
TÜRKÇE EĞİTİMİ BİLİM DALI

HZ. ALİ CENKNÂMELERİNİN ESTETİK DEĞERLER
BAKIMINDAN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZEHRA GÜDEN

OCAK 2013

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
TÜRKÇE EĞİTİMİ BİLİM DALI

HZ. ALİ CENKNÂMELERİNİN ESTETİK DEĞERLER
BAKIMINDAN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZEHRA GÜDEN

DANIŞMAN:
DOÇ. DR. İSMAİL GÜLEÇ
OCAK 2013

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

Zehra GÜDEN

JÜRİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI

'Hz. Ali Cenknâmelerinin Estetik Değerler Bakımından İncelenmesi' başlıklı bu yüksek lisans tezi Türçe Eğitimi Anabilim/Bilim dalında hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

Başkan.....

Doç. Dr. İsmail GÜLEÇ

Üye.....

Doç Dr. Yılmaz DAŞÇIOĞLU

Üye.....

Yard. Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

5.3/2013

Doç. Dr. İsmail GÜLEÇ

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Çağımızda hızla artan şiddet olaylarının, kötü alışkanlıkların önüne geçmek amacıyla değerler eğitimi önem kazanmıştır. Değerler eğitiminin kazandırılmasında da Türkçe dersleri önemli bir yere sahiptir. Bu araştırmanın amacı Hz. Ali Cenknâmeleri'nde yer alan estetik değerleri belirleyerek bunların Türkçe eğitimi ve değerler eğitimindeki önemini ortaya koymaktır.

Birçok kişinin fikirleriyle katkıda bulunduğu bu tezde emeği geçen herkese teşekkür ederim. Ancak isimlerini anmadan geçemeyeceğim kişiler var ki onlara ayrıca teşekkür etmek istiyorum.

Çalışmam boyunca engin bilgilerinden faydalandığım değerli hocam Doç.Dr. İsmail GÜLEÇ'e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca öğrencileri olmanın mutluluğunu yaşadığım, tüm lisans ve yüksek lisans hocalarıma da teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca cenknâmeleri temin etmemde yardımcı dokunan sayın Ali AKTAŞ'a da teşekkürlerimi sunuyorum.

Haklarını, bana verdikleri emeği hiçbir zaman ödeyemeyeceğim annem Zehra GÜDEN ve babam OSMAN GÜDEN'e; sevgili kardeşim ve ablama her zaman yanımda olduğunu bildiğim, hiçbir isteğimi geri çevirmeyen sevgili eşim Ergün ALTMIŞ'a ve benden yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen arkadaşım Betül KERAY'ateşekkür ederim.

ÖZET

HZ. ALİ CENKNÂMELERİNİN ESTETİK DEĞERLER BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Güden, Zehra

Yüksek Lisans Tezi, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Türkçe Eğitimi Bilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. İsmail GÜLEÇ

Ocak, 2013. viii+245 Sayfa

Hızla gelişen dünyada şiddet, hırsızlık, cinayet, tecavüz gibi suçlar giderek artmaktadır. Bu gidişin önüne geçmek için değerler eğitimi önem kazanmaktadır. İnsanların iletişiminde, kültürün, değerlerin aktarımında ise en önemli araç dildir. Bu nedenle dili en iyi şekilde öğrenmek gerekir. Dilin en iyi şekilde öğrenilmesi ise ancak Türkçe dersleri ile gerçekleştirilebilir.

Türkçe Öğretim Programı'nda millî, manevi, ahlaki, tarihî, kültürel, sosyal, estetik ve sanatsal değerlere değinilmiştir. Bazı değerler ise örtük program yoluyla kazandırılmaya çalışılmaktadır. Bu çalışma, Hz. Ali Cenknâmelerinin estetik değerler bakımından incelenmesine yönelik olarak yapılmıştır. Bu araştırmanın amacı Hz. Ali Cenknâmeleri'nde yer alan estetik değerleri belirlemektir. Araştırma 11 tane Hz. Ali Cenknâmesi üzerinde yapılmıştır. Cenknâmelerin 10 tanesi Şenyıldız Yayınevi tarafından 1981 yılında basılmış ve yazarları bellideğildir. Nemrud Kalesi Cengi Selami Münir Yurdatap tarafından yazılmış ve Bozkurt Kitabevi tarafından 1970 yılında basılmıştır. Araştırma sonucunda Hz. Ali cenknâmelerinde yer alan estetik değerler tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cenknâme, Hz. Ali Cenknâmeleri, Değerler Eğitimi

ABSTRACT

The Study of Aesthetical Values of “Hz. Ali Cenknâmes” .

Güden, Zehra

Master’s Degree Thesis, Department of Turkish Education, Branch of Turkish
Education

Advisor: Assistant Professor Dr. İsmail Güleç

January, 2013. viii+245 Pages

In the growing rapidly world, crimes such as violence, theft, murder and rape have been increased. To prevent this values education has been more important. Language which is the most important means to transpose culture and values. In the Turkish teaching programmes, national, moral, historical, cultural, social, aesthetical, artistic values have been referred to. Some values have been achieving by implicit program. This study was done for finding aesthetical values of Hz. Ali’s Cenknâmes. The purpose of this study is to identify the aesthetical values which are in the Cenknâmes of Hz. Ali’s.

This study is about eleven Cenknâmes of Hz. Ali. Ten of cenknâmes was printed by Şenyıldız publishing in 1981 and the writers are not known. Nemrud Kalesi Cengi was written by Selami Münir Yurdatap and was published by Bozkurt Publishing in 1970. Aesthetical values were identified as a result of study.

Key words: Cenknâme, Hz. Ali Cenknâmes, Values Education.

İÇİNDEKİLER

BİLDİRİM	i
JÜRİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI	HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.
ÖNSÖZ	ii
ÖZET	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	vii
GİRİŞ.....	1
1. AMAÇ	1
2. ÖNEM	1
3. SINIRLILIKLAR.....	2
4. TANIMLAR	2
5. YÖNTEM.....	3
6. ARAŞTIRMANIN MODELİ	3
7. ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ.....	3
8. VERİLERİN TOPLANMASI.....	3
9. VERİLERİN ANALİZİ	4
BÖLÜM I. DEĞER KAVRAMI	5
1.1. DEĞER NEDİR?	5
1.2. DEĞERLERİN ÖZELLİKLERİ	7
1.3. DEĞER VE DEĞERLER ARASINDAKİ FARK.....	8
1.4. DEĞERLERİN İŞLEVLERİ.....	10
1.5. DEĞERLERİN SINIFLANDIRILMASI	11
BÖLÜM II. ESTETİK DEĞERLER.....	17
2.1. ESTETİK NEDİR?	17
2.2. ESTETİKTE KULLANILAN KAVRAMLAR.....	20
2.2.1. <i>Güzellik</i>	20
2.2.1.1. Doğada güzel sanatta güzel kavramı	23
2.2.2. <i>Estetik Öğeler</i>	25
2.2.2.1. Estetik alımlayıcı (özne)	25
2.2.2.2. Estetik nesne (sanat yapıtı)	25
2.2.2.3. Estetik yaşantı	26
2.2.2.4. Hayalgücü (düşleme)	26
2.2.2.5. Duygular ve estetik haz	27
2.2.2.6. Estetik değer olarak anlam	27
2.3. ESTETİK DEĞER.....	27
2.4. EDEBİYATTA ESTETİK.....	31
2.4.1. <i>Estetik Nesir</i>	32
2.4.1.1. İlk klasik dönem (1453-1600)	32
2.4.1.2. Orta klasik dönem (1600-1700).....	35
2.4.1.3. Son klasik dönem (1700-1800)	36
2.4.1.4. Klasik sonrası dönem (1800-1860).....	37
2.4.2. <i>Şiirde Estetik</i>	38
BÖLÜM III. HZ. ALİ CENKNÂMELERİNİN ESTETİK DEĞERLER BAKIMINDAN İNCELENMESİ.....	42

3.1. HAZRETİ ALİ CENKNÂMELERİ	42
EJDER KALESİ, HAZRETİ ALİ ÖLÜM VADİSİNDE.....	44
3.2. CENKNÂMELERDEKİ ESTETİK DEĞERLER.....	44
3.2.1. Kurgusallık (İtibarîlik)	44
3.2.2. Üslup ve Şekil Özellikleri	48
3.2.3. Motifler	51
3.3.1. Haverzemin Cengi	53
3.3.1.1. Hikâyenin özeti	53
3.3.2. Hz. Ali Devler Ülkesinde ve Malik Ejder Cengi	67
3.3.2.1. Hikâyenin özeti	67
3.3.2.2. Cenknâmedeki estetik değerler.....	68
3.3.3. Kubbe-i Mıknatıs Cengi.....	81
3.3.3.1. Hikâyenin özeti	81
3.3.3.2. Cenknâmedeki estetik değerler.....	84
3.3.4. Billur Dağı Cengi	98
3.3.4.1. Hikâyenin özeti	98
3.3.4.2. Cenknâmedeki estetik değerler.....	101
3.3.5. Hayber Kalesi.....	112
3.3.5.1. Hikâyenin özeti	112
3.3.5.2. Hikâyenin tarihselliği	114
3.3.5.3. Cenknâmedeki estetik değerler.....	116
3.3.6. Kan Kalesi	130
3.3.6.1. Hikâyenin özeti	130
3.3.6.2. Cenknâmedeki estetik değerler.....	131
3.3.7.2. Cenknâmedeki Estetik Değerler	145
3.3.8. Hayberli Sihirbazın İntikamı	156
3.3.8.1. Hikâyenin özeti	156
3.3.8.2. Cenknâmedeki Estetik Değerler	157
3.3.9. Hazreti Ali Ölüm Vadisinde.....	168
3.3.9.1. Hikâyenin özeti	168
3.3.9.2. Cenknâmedeki estetik değerler.....	171
3.3.10. Gazanfer Kâfir Cengi	185
3.3.10.1. Hikâyenin özeti	185
3.3.10.2. Cenknâmedeki estetik değerler.....	186
3.3.11. Nemrud Kalesi Cengi.....	197
3.3.11.1. Hikâyenin özeti	197
3.3.11.2. Cenknâmedeki estetik değerler.....	199
BÖLÜM IV. HZ. ALİ CENKNÂMELERİNDE TESPİT EDİLEN ORTAK ESTETİK DEĞERLER	209
4.1. KURGUSALLIK	209
4.2. HZ. ALİ CENKNÂMELERİNDE ÜSLUP.....	212
4.3. CENKNÂMELERİN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ	219
4.4. HZ. ALİ CENKNÂMELERİNDE MOTİFLER.....	221
SONUÇ	224
KAYNAKÇA	229
EK: CENKNÂME KAPAKLARI	234
ÖZGEÇMİŞ VE İLETİŞİM BİLGİLERİ.....	245

Tablolar Listesi

Tablo 1. Schwartz'ın Değer Grupları.....	14
Tablo 2. Konularına Göre Hz. Ali Cenknâmeleri.....	45
Tablo 3. Haverzemin Cenginde Kurgusallık.....	57
Tablo 4. Hz. Ali Devler Ülkesinde ve Malik Ejder Cenginde Kurgusallık.....	69
Tablo 5: Kubbe-i Mıknatıs Cenginde Kurgusallık.....	85
Tablo 6. Billur Dağı Cenginde Kurgusallık.....	102
Tablo 7. Hayber Kalesi Cenginde Kurgusallık.....	117
Tablo 8. Kan Kalesi Cenginde Kugusallık.....	132
Tablo 9. Ejder Kalesi Cenginde Kurgusallık.....	146
Tablo 10. Hayberli Sihirbazın İntikamı Cenginde Kurgusallık.....	158
Tablo 11. Hz. Ali Ölüm Vadisinde Cenginde Kurgusallık.....	172
Tablo 12: Gazanfer Kâfir Cenginde Kurgusallık.....	187
Tablo 13: Nemrud Kalesi Cenginde Kurgusallık.....	200
Tablo 14: Hz. Ali Cenknâmelerinde Kurgusalık.....	211
Tablo 15: Hz. Ali Cenknâmelerindeki Olağanüstü Varlıklar.....	212
Tablo 16: Hz. Ali Cenknâmelerinde Şekil Özellikleri.....	220

GİRİŞ

Değerler, toplumu oluşturan bireylere, nelerin önemli olduğunu, nelerin tercih edilmesi gerektiğini ve kısaca nasıl yaşanılması gerektiğini belirtir. Eğitim kurumlarının genel hedefleri incelendiğinde birçoğunun vatansever olma, temiz olma, sağlığına dikkat etme, düzenli olma, adil olma, yaratıcı olma, girişimci olma gibi birçok değer içerdiği görülmektedir. Eğitim kurumları bunlar ve benzeri değerler ile öğrencilere nelerin önemli olduğu ve nasıl yaşanması gerektiği konusunda rehberlik eder (Akbaş 2008: 10). Bu anlamda özellikle Türkçe dersleri değerlerin kazandırılmasında önemli rol oynar. Türkçe öğretim programının (MEB 2009) genel amaçları içinde değerler, “Millî, manevi, ahlaki, tarihî, kültürel, sosyal, estetik ve sanatsal değerlere önem vermelerini sağlamak; millî duygu ve düşüncelerini güçlendirmek,” şeklinde yer almaktadır. Türkçe derslerinde bu değerlerin öğretiminde metinlerden büyük ölçüde yararlanılmaktadır.

Bu bağlamda Türkçe derslerinde değerlerin öğretiminde kullanılabileceğini düşündüğümüz Hz. Ali Cenknâmeleri üzerinde bir araştırma yapılmıştır. Araştırmada Hz. Ali Cenknâmeleri’ndeki estetik değerler üzerinde durulmuştur. Araştırmanın problem cümlesi şu şekilde ifade edilmiştir: “Hz. Ali Cenknâmeleri’nde hangi estetik değerler yer almaktadır?”

1. AMAÇ

Bu araştırmanın amacı Hz. Ali Cenknâmeleri’nde yer alan estetik değerleri belirlemektir.

2. ÖNEM

Hızla gelişen dünyada şiddet, hırsızlık, cinayet, tecavüz gibi suçlar giderek artmaktadır. Bu gidişin önüne geçmek için değerler eğitimi önem kazanmaktadır. Değerlerin bazıları ailede kazanılırken bazıları da okullarda öğretilmektedir. Bazı değerlerin öğretimine öğretim programlarında açıkça değinilirken bazılarında

değ inilmemekte, bu değerler örtük program yoluyla kazandırılmaya çalışılmaktadır. İnsanların iletişiminde, kültürün, değerlerin aktarımında en önemli araç dildir. Bu nedenle dili en iyi şekilde öğrenmek gerekir. Dilin en iyi şekilde öğrenilmesi ise ancak Türkçe dersleri ile gerçekleştirilebilir.

Türkçe Öğretim Programı'nda millî, manevi, ahlaki, tarihî, kültürel, sosyal, estetik ve sanatsal değerlere değ inilmiştir. Bazı değerler ise örtük program yoluyla kazandırılmaya çalışılmaktadır. Bu çalışma, Hz. Ali Cenknâmelerinin estetik değerler bakımından incelenmesine yönelik olarak yapılmıştır. Bu araştırma son yıllarda oldukça önem kazanan değerler eğ itimine yönelik olduğu için hem güncel hem de gerekli bir araştırmadır. Ayrıca daha önce Hz. Ali Cenknâmelerinin değerleri üzerine herhangi bir çalışma yapılmadığı için özgündür.

3. SINIRLILIKLAR

1. Araştırmada edebi türlerden cenknâme türü ele alınmıştır.
2. Cenknâmelerden de Hz. Ali Cenknâmeleri ele alınmıştır.
3. Araştırmada Hz. Ali Cenknâmelerinin estetik değerleri tespit edilmiştir.

4. TANIMLAR

Cenknâme (Cenk Kitapları): Hazreti Ali'nin savaşlarını ve kahramanlıklarını öyküleştiren, onun kerametlerinden söz açan kitapların genel adı (Karataş 2004:82).

Değer: Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değ diği karşılık (TDK 1983).

Estetik (Sanat Felsefesi): Felsefenin sanatla ilgili sorulara yanıt arayan dalıdır. 'Sanat nedir?', 'Sanat etkinliği insanlar için ne anlam taşır?', 'Sanat eserleriyle yaşam ve insan arasında nasıl bir ilişki vardır?', 'Güzel nedir?' gibi konularla sanat felsefesi ilgilenir." (Vural 2000: 22-23)

Güzel: Güzeli en geniş anlamıyla, hem tabiatta hem de sanatta âhenkle ifadenin mükemmel bir buluşmasıdır (Koç 2010: 69).

Kurgusallık: Nazım ve nesir ayrımı yapmaksızın, edebî eser, yaşanan gerçeklere ait durum ve olayların bir insan idrakinde yeni bir bütünlüğe kavuşmasıdır (Tural1993:58)

5. YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde; araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, verilerin toplanması ve verilerin analizi yer almaktadır.

6. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. “Tarama modeli, var olan bir durumu, var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlar. Araştırmaya konu olan olay, birey veya nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır.” (Karasar 2007: 77).

7. ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ

Araştırmanın evrenini Hz. Ali cenklerini anlatan kitaplar oluşturmaktadır. Örneklem olarak da aşağıda isimleri yazılı hikâyeler alınmıştır:

Havazemin Cengi (1981). Şenyıldız Yayınevi: İstanbul.

Hz. Ali Devler Ülkesinde ve Malik Ejder Cengi (1981). Şenyıldız Yayınevi: İstanbul.

Kan Kalesi Cengi (1981). Şenyıldız Yayınevi: İstanbul.

Ejder Kalesi Cengi (1981). Şenyıldız Yayınevi: İstanbul.

Hz. Ali Ölüm Vadisinde (1981). Şenyıldız Yayınevi: İstanbul.

Hz. Ali ve Hayberli Sihirbazın İntikamı (1981). Şenyıldız Yayınevi: İstanbul.

Kubbe-i Mıknatıs Cengi (1981). Şenyıldız Yayınevi: İstanbul.

Hayber Kalesi (1981). Şenyıldız Yayınevi: İstanbul.

Billur Dağı Cengi (1981). Şenyıldız Yayınevi: İstanbul.

Gazanfer Kâfir Cengi (1981). Şenyıldız Yayınevi: İstanbul.

Yurdatap, Selâmi Münir (1970). Nemrud Kalesi Cengi. Bozkurt Kitabevi: İstanbul.

8. VERİLERİN TOPLANMASI

Öncelikle incelenecek on bir tane Hz. Ali Cenknâmesi tespit edilmiştir. Değer kavramı ve değer çeşitleri araştırılıp elde edilen veriler ışığında cenknâmeler estetik değerlere göre incelenmiştir. Estetik değerler; kurgusallık, üslup, şekil özellikleri ve motifler başlıkları altında incelenmiştir. Kurgusallık değerinde; anlatıcı, bakış açısı, olay örgüsü, mekân, zaman, kişiler, olağanüstülükler ve ilahi yardımlar tespit edilmiştir. Üslup değerinde; abartılı ifadeler, benzetmeler, istiareler, deyim aktarmaları, nidalar, argolar, unvan ve lakaplar, ikilemeler, övgüler, tasvirler, deyim

ve atasözleri, hadis ve ayetler, kipler ve dilin işlevi incelenmiştir. Şekil özelliklerinde; cenknâmenin yapısı, hikâye içinde hikâyeler ve geçiş sözleri tespit edilmiştir. Motif değerinde; at motifi, İslâmi motifler, diğer dini motifler, devler, sihir, ifrit, rüya, kılıç, kılık değiştirme, formülistik sayı, mağara, din değiştirme, ejderha, savaş ve mucize motifleri incelenmiştir.

9. VERİLERİN ANALİZİ

Cenknâmeler öncelikle estetik değerlere göre incelenmiş, inceleme sonucunda ulaşılan ortak estetik değerler belirlenmiş ve bu değerlerle ilgili yorumlar yapılmıştır. Belirlenen değerlerden argolar, deyimler ve atasözleri sözlük halinde, kurgusallık, şekil özellikleri ve olağanüstü varlıklar da tablolar halinde verilmiştir.

BÖLÜM I. DEĞER KAVRAMI

1.1. DEĞER NEDİR?

Değerle ilgili birçok tanım yapılmıştır.

Türkçe Sözlükte (TDK 1983) değer, bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık olarak tanımlanmaktadır.

Winter, Newton ve Kirk-patrick (1988) gibi, değerlerle ilgili çalışma yapan araştırmacıların çoğu çalışmalarını Rokeach'ın (1973) Değer Teorisi'ne dayandırdıklarını vurgulamışlardır. Rokeach, değeri özel bir davranış tarzını veya karşıt bir duruma karşılık kişisel veya sosyal tercihlerin durumunu gösteren inanç olarak tanımlarken; Başaran (1992), değeri, bir nesne, işlem, fikir ve/veya eylemin örgüt içerisinde taşıdığı önemi belirleyen nitelik ve nicelik şeklinde tanımlamakta ve nesne, işlem, fikir ve/veya eylemin değerlendirilmesinde araç olarak kullandıklarını belirtmektedir (Akbaba-Altun 2003: 7).

Bilgin (1995: 83)'e göre değerler; genelde inanılan, arzu edilen ve davranışlar için bir ölçek olarak kullanılan olgulardır. İlk defa Znaniecki tarafından sosyal bilimlere kazandırılan değer kavramı, Latince “kıymetli olmak” veya “güçlü olmak” anlamlarına gelen “valere” kökünden türetilmiştir.

Değer, belirli bir durumu bir diğerine tercih etme eğilimi olarak da tanımlanmaktadır. Değerler, davranışlara kaynaklık eden ve onları yargılamaya yarayan anlayışlardır. Değerler ayrıca; bireylerin neyi önemli gördüklerini tanımlayarak istekleri, tercihleri, arzu edilen ve edilmeyen durumları gösterir (Erdem 2003:56).

Raths, Harmin ve Simon (1966)'a göre değerler insanın davranışlarına yön veren rehberlerdir. Onlara göre farklı yaşantılar, farklı değerlerin oluşumuna neden olur. Onlar bireyin yaşantısı arttıkça ve değiştikçe değerlerinin de değişebileceğini vurgulamışlardır. Başka bir ifadeyle bireyin değerlerinin onun yaşantısı içerisindeki inanç, tutum, ilgi gibi göstergelerinin değişmesi; kişinin değerlerinin de değişmesine yol açabilir. Kişinin değerlerinin değişmesi önemli olduğu kadar, onun değerleri arasında bir uyumun olmasının da önemli olduğu belirtilmektedir (Can 2008: 5).

Theodorson, değeri "sosyal olguların önemliliği üzerindeki değerlendirmede, özel eylemleri ve amaçları yargılamada temel ölçü sağlayan ve bir grubun üyelerinin güçlü duygusal bağlarıyla oluşmuş soyut, genelleştirilmiş davranış prensipleri" (Aydın 2003:122) olarak tanımlar.

Natüralist sosyolog Perry, *General Theory of Value* (1926) ve *Realms of Value* (1954) adlı eserlerinde değerleri; insanların ilgileri, ilgi objeleri, ilgilerin cinsi, miktarı ve yoğunluğu çerçevesinde aıklayabileceğimizi söylemektedir. Bu tanıma göre değerlerin kişiden kişiye, ortamdan ortama değişebileceği savunulmaktadır. Değerler için böyle bir durumun söz konu edilmesi mümkün gibi gözükmektedir. Değerler, toplumun sahip olduğu kültür içinde kalıplaşmış standartlardır. Toplumun bireyleri de bu standartlara göre hareket eder. Ancak bu standart değerlere uyma zorunluluğu kesin sınırlarla çizilmemiştir (şen 2007: 4).

Değerkavramının, anlamını felsefeye borçlu olduğu bilinmektedir. Alman metafizikçi W. Windelband, felsefeyi genel olarak bir "**değer felsefesi**" olarak görür ve tarihsel olayların yasalaştırılamayacağını; ancak **değer**lendirilebileceğini savunur. Ona göre, yapılabilecek değerlendirme de ancak **insana göre** olabilir. Zaten her yeniçağ, bir önceki çağın değerlerinden kurtulmak için yapılan bir mücadeleden ibarettir. Bu anlamda da insan hayatı, sürekli bir değerler hayatının mücadelesidir. Günümüzdeki değerle ilgili felsefi tartışmaların temelini 1890'lı yıllarda atıldığını söyleyebiliriz. Nietzsche, Scheler, Dupreel, Le Senne ve Polin gibi düşünürlerce de değer önemli sayılmış ve felsefelerinde önemli bir yer teşkil etmiştir. Bu düşünürlerin felsefelerinde **salt değer**, kendisinden çok, değer yargıları ve kuramları düzeyindeki konumu itibariyle n plndadır. Nitekim Nietzsche, değerleri yaratanın ve değerleri koyanın insan olduğunu söyler. Kant'a göre de değer, öznenin tabiatının nesnelere zorla kabul ettirdiği bir zorluktan doğar. Bilginin değeri onun konusuna uygunluğu ile değil bizim için bir bilgi olmasını sağlayan öznel koşullarla gerçekleşmiştir. N. Hartmann da değerlerin kendi başına var olduğunu, bunları insanın keşfettiğini ileri sürer (Özensel 2003: 217).

Sosyolojik açıdan değerler kısaca kişiye ve gruba yararlı, istenilen ve beğenilen şeyler olarak tanımlanabilir. Buna göre değer; olgunun kendinden çok, ona transfer edilen nemliliktedir (şen 2007: 4).

İktisadın bir terimi olarak "değer" insan emeğinin ürünüyle, nesnelere ve parayla ilgilidir; "kullanım ve değiş-tokuş değeri" anlamlarında kullanır. Bir nesnenin ve bu nesnenin bir mal olması veya bir mal sayılması şarttır "kullanım değer"inden, onun

“maddî” bir ihtiyacı karşılaması bakımından faydası kastedilir; “değiş-tokuş değeri”nden ise onun satın alabileceği başka şeyler, -para olgusunu da hesaba katarsak- fiyatı anlaşılır (Kuçuradi 2003: 38-39).

Değerle ilgili yapılan tanımlara değindikten sonra bu tanımlardan hareketle değer kavramı hakkında şöyle bir tanım yapabiliriz:

Değer, bir şeyin önemini belirlemeye yarayan, özel bir davranış tarzını veya karşıt bir duruma karşılık kişisel veya sosyal tercihlerin durumunu gösteren, insan davranışlarına yön veren, arzu edilen veya edilmeyen davranışları gösteren bir davranış prensibidir.

1.2. DEĞERLERİN ÖZELLİKLERİ

Değerler sırf insanla ilgilidir (Kuçuradi 2003: 42). Bu sebeple değerler maddi bir değer taşımazlar. Değerler bireyin toplumla uyumunu sağlar ve birey değerleri aileden, yakın çevreden, yazılı ve görsel materyallerden taklit, model alma ya da okuma (dil) yolu ile öğrenir (Şen 2008: 764).

Toplumların değer yargıları uzun zaman içinde, yavaş yavaş oluşmuştur. Toplumdaki sosyal kontrol mekanizmalarının ve ödüllendirme araçlarının kaynağının değerler olduğu görülür. Toplumdaki değerler kişiye bağlı değildir. Kişinin üstündedir. Bir toplumda yapılacak siyasi, ekonomik vs. değişiklikler o toplumun inançları, normları, değerleri ve tutumları göz önüne alınarak yapılmalıdır. Aksi hâlde yapılan değişikliğin, etkisiz ya da geçersiz olacağı söylenebilir (Şen 2007: 7).

Değerler bir bakıma bizim hayatımızın gayeleridir; hatta sadece kendi hayatımızın değil, başkalarının hayatı içinde gaye olmasını istediğimiz şeylerdir. Bunlar bazen sadece fertleri belirleyici olur, bazen de bütün toplum –yani toplumdaki fertlerin büyük çoğunluğu- belli bir değer profili ile tanınır. Şöyle ki, bir kimse sakin bir hayat içinde ilim veya sanatla uğraşmayı gaye edinir; bir başkası öbür insanları da kendi beğendiği yola çekmeyi kutsal bir görev sayar; bir başkası bütün huzur ve saadetin iktisadî kudretle mümkün olacağına inanır. Toplum seviyesinde de çeşitli değer oryantasyonlarından söz edilebilir (Güngör 2010: 84-85).

Değer, tutum ve davranışlar birbirine bağlı olup bir bütün olarak, bireyin psikolojik varlığının en önemli bölümünü oluşturmaktadır. Davranışların oluşmasında, değer ve tutumlar önce gelmekte, değerler merkezi oluşturmaktadır. Yani değer ve tutumlar

davranışların gerisinde bulunmakta ve onların esasını teşkil etmektedir. Değerler değişmedikçe tutum ve ona bağlı davranışlarda da bir değişiklik olmamaktadır. Davranışın değişmesi ile her zaman tutum ve değerlerde değişme sağlanamamaktadır. Bu nedenle esasta (değer ve tutumda) bir değişme söz konusu olmamışsa, davranışlarda bir geriye dönüş olmakta ve aynı davranış tekrarlanmaktadır. Eğer değiştirme istenildiğinde önce değer değiştirilirse, buna bağlı tutum ve davranışta kendiliğinden bir değişme olmakta ve bu değişikliğin hem daha çabuk, hem de daha kalıcı olduğu kabul edilmektedir (Cebeci 2005: 20).

Bir şeyin değeri, onun anlamı ya da önemi kişiden kişiye farklılık gösterebilir. Değerlere ilişkin bir bildirimde bulunulmaz, değerlerin bir tasarımını kurmak, sonuçta da değerlere ilişkin bir yargıda bulunmak mümkün olmaz (Tepe 2002: 350). Değerler, mutlak değişmez değildir. Değerler hiçbir zaman durağan olmamıştır. Toplumda meydana gelen değişiklikler, kurumları değiştirdiği gibi değer bağlantılarını da değiştirecektir (Akarsu 2006: 26). Hızla değişen dünyada değerler de buna bağlı olarak değişecektir (Pighin 2005:8).

1.3. DEĞER VE DEĞERLER ARASINDAKİ FARK

Tepe (2002) değer ve değerler arasındaki farkı belirtmiştir. Ona göre “değerler” var olan şeylerdir, var olan imkânlardır; “değer” ise bir şeyin değeridir; bir şeyin bir çeşit özelliğidir. “İnsanın değeri” derken kastedilen, insanın, diğer varlıklarla ilgisi bakımından özel durumu ve bu özel durumundan dolayı kişilerin insanlar arası ilişkilerde sahip olduğu bazı haklar, başka bir deyişle insanın varlıktaki özel yeridir. Dünyaya gelen her kişinin yaşama, beslenme, eğitilme hakkı, dokunulmazlığı, kısaca çeşitli uluslararası bildirimlerde ve anayasalarda birçoğu “insan hakları” adı altında toplanan –ama her gün binlerce defa çiğnenen- haklar, temellerini insanın değerinde bulurlar.

Tepe’ye göre “İnsanın değerleri”nden kastedilen şey, cins olarak insanın bütün başarılarıdır: Bilgi, bilimler, sanatlar, felsefe, teknik, moraller, kültürlerdir. Bunlar, insanın varlık imkânlarının gerçekleşmesidir; varlık şartlarının ürünü olan fenomenlerdir. Ürünlerini kişilerin birbirine bağlı olarak ortaya koydukları bu başarılar, kişi-üstü değerler olarak insan dünyasının belli başlı öğelerindedir.

Tepe, “kişinin değeri” ve “kişinin değerleri” arasındaki farkı belirtmiş, sanat eserinin değeri ve değerleri üzerinde durmuştur. Ona göre “Kişinin değeri”, kişinin toplumla ilgisi bakımından özel durumudur. Kişinin bir sayıdan fazla bir şey olması, “insan hakları” bakımından diğer kişilerle eşitliği, hiçbir şekilde araç olarak kullanılmaması gerekliliği ve bu gibi şeyler kişinin değerinin ifadesidir.

“Kişi değerleri”, kişilerarası ilişkilerde doğrudan doğruya veya dolaylı olarak ortaya çıkan sevgi, dürüst olma, bağlılık, saygı, âdil olma gibi ve açık düşünebilme, doğru bağlantılar kurabilme gibi kişi imkânlarıdır.

“Bir kişinin değeri” ise diğer kişilere göre onun o tek olan yapı bütünlüğüne sahip olması, onun o kişi olma özelliği ve bütünlüğünün bu özelliğinden dolayı diğer kişilerden farklı imkânları, farklı yaşantıları, farklı gerçekleştirmeleridir.

“Bir kişinin değerleri” de, o kişinin yaşamında ön plâna koyduğu değerler; yaptıklarında, yaşamında ağır basan kişi değerleri ve diğer değerlerdir.

Buna göre “sanatın değeri”:Sanatın diğer insan başarılarından ayrı olarak insan için, kişilerin yaşamı için ifade ettiği şey, insanların yaşamındaki yeridir. “Sanatın değerleri” sanat yaratmalarında ön plânda bulundurulmuş hususlar, sembol, anlatış tarzı, form, kompozisyon vb. dir. “Bir sanat eserinin değeri” ise o sanat alanında yaratıcı olan kişilerin gözlerinde o eserin diğer eserlere göre özelliği, tekliği, insana ve problemlerine işaret etmesindeki biricikliğidir.

Bir sanat eserinin değerinden bahsedilebilir ancak sanat eserinin değerlerinden bahsedilemez. Tablonun değeri denildiğinde, ressamın emeği karşılığında esere biçilen parasal kıymet, o eserin diğer eserlere göre taşıdığı ayrıcalıklı özellikleri anlaşılır. Tablonun değerleri denildiğinde, içi boş bir kavram karşımıza çıkar. Tablo değerlere sahip değildir; ancak onun yaratıcısı olan ressamın değeri ve değerleri vardır.

Ressamın değeri, diğer meslektaşları içindeki ayrıcalığı, resmedişindeki farklılıklar ve toplumdaki özel yeridir. Ressamın değerleri ise toplumdaki kişilerle olan ilişkilerindeki estetik, sevgi, dürüst olma ya da topluma karşı bakış açısıdır.

Bir nesnenin, olgunun, kurumun değeri; kendisiyle aynı cinsten olan ile arasındaki kıyaslama / bağıdır. Bir nesnenin, olgunun, kurumun değerleri ise eserlerle veya kişilerin yaptıklarıyla, yaşamlarıyla gerçekleştirilen insan fenomenleridir (bireyin kendini, dünyayı ve olayları yorumlama biçimi); insanın kişilerce gerçekleştirilen varlık yapısı imkânlarıdır (Kuçuradi 2003: 42).

Bunlardan anlaşıldığı gibi değer, yani bir şeyin değeri, kendisiyle aynı cinsten olan şeyler arasında özel yeridir. Buna göre bir şeyin değerliliği –ve dereceleri- kendisiyle aynı cinsten olan şeyler arasındaki yerinden dolayı insanla olan özel ilgisi, insan için taşıdığı özel anlamdır (Kuçuradi 2003: 40-41).

1.4. DEĞERLERİN İŞLEVLERİ

Değerlerin toplumsal yaşam içinde önemli özellikleri ve bu özelliklere bağlı olarak yerine getirdiği çeşitli işlevleri vardır. Özensel'in (2003: 231-232) Gökçe ve Fichter'den aktardığı değerlerin işlevleri şu şekilde ifade edilmiştir:

1. Sosyal değer, temel seçici oryantasyonun standardıdır. Yani bu bağlamda değerler, bilinçli ve amaçlı davranışın genel ölçütüdür. Bu bakımdan değer, sosyal eylemde bulunan bir kişinin sosyal olarak kabullenebilen olgu ve istekleri için temel atıf noktası görevini görmektedir.

2. Değerler, kültürel olarak şekillendirilmiştir ve aynı zamanda kültür üzerinde de yönlendirici olarak etki etmektedir. Bu bakımdan değerler, belli bir kültürün gelişme süreci içinde şekil almaktadır. Bu da genel olarak sembol, moral ve estetik normlar, davranış şekilleri olarak belirginleşir. Bu açıdan değerler, kültürün esasını oluşturmaktadır.

3. Değerler, insanlarla özdeşleşmiştir. Yani sosyalleşme sürecinde değerler, kişiler tarafından öğrenilmekte ve üstlenilmektedir. Kısaca, kişinin şahsiyet yapısına entegre olmaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak değerler, kişinin şahsiyetinin bir parçası olarak görülmektedir.

4. Değerler, sosyal bir boyuta sahiptirler. Yani değerler, hem zihinsel (arzu ve eylem boyutunu belirten) hem de hissî-duygusal yönü belirten ifadelerdir.

Sosyal değerler, belli sosyal sonuçlara yol açarlar. Bu sosyal sonuçlar literatürde, sosyal değerlerin işlevleri olarak adlandırılmaktadır. Fichter'den aktarılan bu işlevler şunlardır:

1. Değerler, kişilerin ve birlikteliklerin sosyal değerinin yargılanmasında, hazır birer araç olarak kullanılır. Tabakalaşma sistemini mümkün kılar. Bireyin çevresindekilerin gözünde nerede durduğunu bilmesine yardım eder.

2. Değerler; kişilerin dikkatini çeker ve kişilerin dikkatini yararlı ve önemli olarak görülen maddi kültür nesneleri üzerinde odaklar. Bu değerli nesne, her zaman birey

veya grup içinde en iyi olmayabilir. Fakat o nesne için çaba gösterilmesine yol açtığı da bir gerçektir.

3. Her toplumdaki ideal düşünme ve davranma yollarına, değerler tarafından işaret edilir. Değerler, sosyal olarak kabul edilebilir davranışın âdeta şemasını çizerler. Böylece kişiler de hareket ve düşüncelerini en iyi hangi yolda gösterebileceklerini kavrayabilirler.

4. Değerler, kişilerin sosyal rollerini seçmesinde ve gerçekleştirmesinde rehberlik ederler. İlgi yaratırlar, cesaret verirler. Böylelikle de kişilerde çeşitli rollerin gerekliliklerinin ve beklentilerinin, birtakım değerli hedefler doğrultusunda işlemekte olduğunu kavramış olurlar.

5. Değerler, sosyal kontrol ve baskının araçlarıdır. Kişileri törelere uymaya yöneltir, doğru şeyleri yapmaya yöreklendirir. Değerler ayrıca onaylanmayan davranışları engeller, yasaklanmış örüntülerin neler olduğuna işaret eder ve sosyal ihlallerden kaynaklanan utanma ve suçluluk duygularının kolayca anlaşılabilmesini sağlar.

6. Değerler, dayanışma araçları olarak da işlevde bulunurlar. Kişiler aynı değeri güden kişilere doğru çekimlenirler. Ortak değerler, sosyal dayanışmayı yaratan ve sürekli kılan en önemli faktörlerden biridir.

1.5. DEĞERLERİN SINIFLANDIRILMASI

Değerler arasında bir ayırım yapmak mümkün değildir. Ancak değerler muhteva özelliklerine, işlevselliklerine,... göre sınıflandırılabilir. Günümüze kadar birçok bilim adamı, birçok sınıflamada bulunmuştur. En çok kabul gören sınıflama Spranger tarafından yapılmıştır. Daha sonraki yıllarda bu sınıflandırma Allport, Vernon, Lindzey tarafından ölçüğe dönüştürülmüştür. Allport ve Vernon (1931), çalışmalarında değerleri; bilimsel, ekonomik, siyasi, sosyal ve dinî olmak üzere kategorize etmişlerdir (Akbaş 2004:30).

Spranger, değerleri altı grupta sınıflandırmıştır. Bunlar: estetik, teorik (bilimsel), ekonomik, siyasi, sosyal ve dini değerlerdir (Akbaş 2004: 30).

Rokeach, değerler üzerinde uzun süren çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmaların sonunda değerleri, amaç ve araç değerler olarak ikiye ayırmıştır. Amaç değerler, yaşamın temel amaçlarını (özgürlük, mutluluk, aile güvenliği, barış içinde bir dünya, başarılı olma, bilgelik, dinî olgunluk, eşitlik, gerçek dostluk, güzellikler dünyası,

heyecan verici bir yaşam, iç huzur, kendine saygı, rahat bir yaşam, sosyal kabul, ulusal güvenlik, zevk); araç değerler ise bu amaçlara ulaşmada kullanılacak davranış tarzlarını (bağımsız olma, bağışlayıcı, cesaretli, dürüst, entelektüel, geniş görüşlü, hırslı, itaatkâr, kendini kontrol eden, kibar, kendine hâkim, mantıklı, neşeli, sevecen, sorumluluk sahibi, temiz, yardımsever, yaratıcı olma) içermektedir. Amaç değerlerde on sekiz ve araç değerlerde de on sekiz olmak üzere toplamda otuz altı değer bulunmaktadır (Akbaş 2004: 30).

Değerler ilgili olduğu insan topluluğunun özelliğine göre ailevî değerler, toplumsal değerler ve bireysel değerler olarak sınıflandırılabilir (Winter, Newton & Kiripatrick 1998'den akt. Gökdere, Çepni 2003).

Aile çocuğun doğuştan üyesi olduğu en küçük toplumsal kurumdur, Çocuk ilk toplumsal davranışı aile üyeleri ile etkileşime girerek, onları taklit ederek öğrenir. Çocuğun aile içinde kazandığı bilgi, tutum ve değerler sağlam temelli ve diğer değerler ile uyumlu ise çocuk hem okulunda hem de toplumda daha uyumlu ve daha başarılı bir birey olacaktır. Ailevî değerlerle bireyin sahip olduğu diğer değerler arasında bir çatışma söz konusu ise birey bundan olumsuz yönde etkilenecektir (Erden 1998'den akt. Gökdere, Çepni 2003).

Toplumsal değerler kategorisi ise gelenek, görenek, örf-adetler ve toplumsal kuralların birçoğunu içine almaktadır. Toplumsal değerler yolu ile bireylerin ortak davranışlar sergilemeleri sağlanır, böylelikle toplumsal çatışmalar azaltılır ve toplumun sürekliliğini sürdürebilmesi sağlanır (Gökdere-Çepni 2003: 97).

Değerlerin bir başka boyutunu bireysel değerler oluşturmaktadır. Bu değerler kişinin karakter özelliklerinin gelişiminde önemli rol oynar. Bireyde bu değerlerin yeterince gelişmemiş olması durumunda kişilik problemi ile karşı karşıya kalma riski söz konusudur. Bu durum öğrencinin başarı durumunu doğrudan etkileyecek, hatta belki örgün eğitim ortamından ayrılmasına neden olabilecektir. Karakter özellikleri yönlerinden gelişmemiş ve öğretmenleri tarafından motive edilmeyen öğrenciden başarı beklemek bir tarafa çocuk tamamen kaybedilebilir (Gökdere-Çepni 2003: 98)

Değerlerin, tüm felsefe tarihi boyunca **öznelci** ve **nesnelci** bakış açılarına göre farklı sınıflamalara tâbi tutulduğu görülür: **(i)** Hazcı (hedonist) değerler (olumlu: haz; olumsuz: acı), **(ii)** Bilişsel değerler veya bilgi değerleri (olumlu: doğru; olumsuz: yanlış), **(iii)** Ahlâkî değerler (olumlu: iyi; olumsuz: kötü), **(iv)** Estetik değerler (olumlu: güzel; olumsuz: çirkin), **(v)** Dinsel değerler (olumlu: sevap; olumsuz: günah) (Özlem 2002).

Değerlerin sınıflandırılmasında Hilmi Ziya Ülken (2001:360), değerleri öz karakterlerine göre üçe ayırmıştır: Birinci grupta, **içkin değerler** vardır. İçkin değerler, bilinç verileridir. Bilinç verileri olarak belirlenenler teknik, sanat ve bilgi değerleridir. İkinci grupta, **aşkın değerler** yer alır. Bunlarda duyu verileri, bilinç muhtevası yalnızca vesiledirler. Üçüncü ve son değer grubunda **normatif değerler** vardır. Bu değerlerin görevi, başka değerleri birbirleriyle karşılaştırmak ve ölçmektir. Güngör (2010), değerleri estetik, teorik (veya ilmî), iktisadi, siyasi, sosyal ve dinî değerler olmak üzere altı grupta toplamıştır.

Schwartz, değerleri sınıflandırmada daha geniş bir yelpaze kullanmıştır. Schwartz, sınıflandırmasında on tane değer grubu belirlemiştir. Her bir değer grubu için de çeşitli değer beklentileri oluşturmuştur (Akbaş 2004).

Tablo 1. Schwartz'ın Değer Grupları

Değer Grupları	Değerler
Güç (power): Toplumsal konum insanlar ve kaynaklar üzerinde denetim gücü.	Sosyal güç sahibi olmak. Otorite sahibi olmak. Zengin olmak. Toplumdaki görüntüyü koruyabilmek. İnsanlar tarafından benimsenmek.
Başarı (achievement): Toplumsal standartları temel alan kişisel başarı yönelimi.	Başarılı olmak. Yetkin (muktedir) olmak. Hırslı olmak. Sözü geçen biri olmak. Zeki olmak.
Hazcılık (hedonism): Bireysel zevke ve hazza yönelim.	Zevk. Hayattan tat almak.
Uyarılım (stimulation): Heyecan ve yenilik arayışı.	Cesur olmak. Değişken bir hayat yaşamak. Heyecanlı bir yaşantı sahibi olmak.
Ozyönelim (self-direction): Düşünce ve eylemde bağımsızlık.	Yaratıcı olmak. Merak duyabilmek. Özgür olmak. Kendi amaçlarını seçebilmek. Bağımsız olmak. Kendine saygısı olmak.
Evrenselcilik (universalism): Anlayışlılık, hoşgörü ve tüm insanların ve doğanın iyiliğini gözetmek.	Açık fikirli olmak. Erdemli olmak. Toplumsal adalet. Eşitlik. Dünyaya barış istemek. Güzelliklerle dolu bir dünya. Doğayla bütünlük içinde olma. Çevreyi korumada uyum.
İyilikseverlik (benevolence): Kişinin yakın olduğu kişilerin iyiliğini gözetme ve geliştirme.	Yardımsız olmak. Dürüst olmak, Bağışlayıcı olmak. Sadık olmak. Sorumluluk sahibi olmak. Gerçek arkadaşlık, olgun sevgi. Manevi bir hayat. Anlamlı bir hayat. Alçak gönüllü olmak.
Geleneksellik (tradition): Kültür ya da dinsel töre ve fikirlere saygı ve bağlılık.	Alçak gönüllü olmak. Dindar olmak. Hayatın bana verdiklerini kabullenmek. Geleneklere saygılı olmak. İlimli bir hayat (Dünyevi işlerden el ayak çekmek). Mahremiyet.
Uyma (confirm) : Başkalarına zarar verebilecek ve toplumsal beklentilere aykırı olabilecek dürtü ve eylemlerin sınırlandırılması.	Kibarlık. İtaatkar olmak. Anne-Babaya ve yaşlılara değer vermek. Kendini denetleyebilmek.
Güvenlik (security): Toplumun var olan ilişkilerin ve kişinin kendisinin huzuru ve sürekliliği.	Ulusal güvenlik, toplumsal düzenin sürmesini istemek. Temiz olmak. Aile güvenliği. İyiliğe karşılık vermek. Bağlılık duygusu. Sağlıklı olmak.

Yukarıda bahsettiğimiz değerler dışında örgüt kültürü içerisindeki değerler, iş-görenlerin çalışmalarını, eylemlerini nitelendirmeye ve değerlendirmeye yarayan ölçütlerin kaynağı ve örgütte neyin istenir, neyin istenmez olduğunun belirleyicisidir, *Örgütsel değerler* (Akat, Budak & Budak 1994; Başaran 1982; Erçetin 1993; Randle 1998; Terzi 2000'den akt. Erdem 2003). Başarı için önemli olduğuna inanılan performans standartları, müşteri ve iş-görenlere nasıl davranıldığı şeklindeki uygulamalar konusunda örgütlerin sahip oldukları inançlar, örgütte neyin istenir, neyin istenmez olduğunu belirleyen, iş-görenlerce benimsenmiş ölçütlerdir (Erdem 2003: 56). Örgüt üyeleri, bu ölçütleri durum, eylem, nesne ve bireyleri iyi-kötü biçimde yargılamada kullanırlar. İş-görenlerin işlem ve eylemlerini nitelendirmeye, değerlendirmeye ve yargılamaya yarayan ölçütlerin kaynağıdır. Davranışı anlamada önemli anahtarlardan birisidir. Normlardan daha geniş ve daha somut kavramlardır. Bir norm kültürel değerlerden kaynaklanmadıkça meşru olmaz. Bir normu iş-görenlerce uygulanması gereken bir kural ve ölçüt niteliğine ulaştıran dayandığı kültürel değerlerdir. Bir örgüt içerisinde neyin arzu edildiği ile ilgili paylaşılmış görüşler olduğundan örgüt kültürünün altındaki varsayımları yansıtır. Aynı zamanda iş-görenlerin örgüt içerisinde başarılı olmak için ne yapmaları gerektiğini ve örgütün temel karakterini tanımlayıcı özelliklere sahiptir. Örgütte kimin ne kadar yükseleceğinin belirlenmesinde çok önemli bir rol oynar. Eğer bir örgütte üretimi geliştirmek önemli bir değerse, en iyi iş-görenler örgütün araştırma-geliştirme birimlerinde çalışmak isteyeceklerdir. *Çoğu kez slogan hâline gelir, "Müşterinin güvenini kaybetmektense para kaybetmeyi yeğlerim" gibi* (Erdem 2003: 56-57).

Bu saydığımız değerler dışında bir de üniversite kültürü içinde olması gereken değerler vardır. Üniversitelerin örgüt kültüründe olması gereken değerler şunlardır:

Bilimsel (akademik) değerler (bilimsellik, bilgiye değer verme, bilgi üretimi için fedakârlık): Üniversiteler bilim yuvası olarak görülürler. Ülkenin ihtiyaç duyduğu nitelikli insan gücünü yetiştirmek, toplum sorunlarını çözümlenebilmek ve bilime katkı sağlamak için araştırma yoluyla bilgi üretirler. Bu işlevleri yerine getiren üniversitelerin örgüt kültüründe bilimsellik, bilgiye değer verme, bilgi üretimi için fedakârlık gibi bilimsel (akademik) değerler yer alır.

İnsanî değerler (hizmet sunulan kişilerin değerli oluşu, öğrencinin kişiliğine saygı): Ülkenin ihtiyaç duyduğu nitelikli insan gücü yetiştirilir, topluma yönelik hizmetler sunulurken hizmet sunulan kişilerin değerli görülmesi, nitelikli insan gücü olarak yetiştirilen öğrencinin kişiliğine saygı gibi insanî değerlere önem verilmelidir.

Etik değerler (dürüstlük, doğruluk, güven): Eğitim-ğretim, araştırma ve topluma hizmet görevlerini üstlenen üniversitelerden doğruluk, dürüstlük, güven gibi etik değerlere sahip olması beklenir (Erdem 2003:59).

BÖLÜM II.ESTETİK DEĞERLER

2.1. ESTETİK NEDİR?

Estetik bedene ilişkin bir söylem olarak doğmuştur(Eagleton t.y: 48). Yunanca “aisthesis” veya aisthanesthai” kelimelerinden gelir. Duyum, duyular, algı, duygu ile algılamak gibi anlamlar taşır. Bu kelimelerden çıkarılabilecek olan, estetiğin, duygusallığın sağladığı bilgilerin bilimi olmasıdır. Estetiğin kurucusu Alexander G.Baumgarten’dir (1714-1762). Ona göre mantık, düşünce ve zihne bağlı yukarıdaki bilgilerin doğruluğunu inceleyen bir bilimdir. Estetik de duyu ve duygulara bağlı bilgilerin doğruluğunu inceleyecektir. Yani estetik mantığın ikiz kardeşi veya duyulara dayalı bilgilerin mantığı olarak ortaya konmuştu (Ergün t.y:1)

Felsefenin içinde üç temel normatif bilim vardır. Bunlar doğruluk temeli üzerine kurulmuş *Mantık*, iyilik temeli üzerine kurulmuş *Ahlak* ve güzellik temeli üzerine kurulmuş *Estetik*dir. Dolayısıyla estetik duysal alanın bütün genişliğini değil, özellikle güzel olan kısmını inceler. Bu nedenle, bir ara estetik kelimesi yerine güzellik bilimi veya felsefesi kavramları da önerilmiştir (J.G. Herder ve G.W.F. Hegel tarafından). Ancak daha sonra estetiğin temel değerinin sadece güzellik olarak sınırlanmasına karşı çıkanlar olmuştur (I. Kant, Fr. Shiller, K. Rosenkranz, L. Wittgenstein gibi). Onlara göre yüce, trajik, komik, zarif, ilginç, çocuksu (naif) soylu, çekici ve hatta çirkinlik bile estetiğin inceleyeceği değerler içine girebilir (Ergün t.y: 1).

Estetikçiler bu güne kadar herkesin kabul edebileceği bir estetik tanımına ulaşamamışlardır; ancak birçok estetik tanımı yapılmıştır. Aşağıda bu tanımlardan bazılarına yer verilmiştir:

Erinç’in ifadesiyle (1998: 71) estetik, güzeli sorgulayan bir bilimdir. Bir şeyin niçin güzel olduğunu araştırır. Güzelin ve güzelliğin önce öğelerini, sonra da iç ve dış yasalarını irdeler, saptamaya çalışır. Ayvazoğlu (2000: 189) ise şöyle demektedir: “Estetik, güzelliğin bilimi diye tarif edilmekle beraber, bu tarifin sınırlarını çoktan aşmış bir disiplin olan estetik, sanat tarihi, sosyoloji, antropoloji, hatta biyoloji ile

temas halinde bulunan bir felsefi ve psikolojik teoriler toplamı olarak ele alınabilir. Sanat eserinin yaratılması, bir varlık alanı olarak sanat eseri, sanat eseriyle ilişkileri açısından tabiat, sanat eserlerinin değerlendirilmesi (sanat eleştirisi), zevk ve bunlarla ilgili yan konuları içine alan bir bilgi dalıdır.” (Akın 2006: 13-14).

Vural’a göre (2000: 22-23) sanat felsefesi (estetik) “Felsefenin sanatla ilgili sorulara yanıt arayan dalıdır. ‘Sanat nedir?’, ‘Sanat etkinliği insanlar için ne anlam taşır?’, ‘Sanat eserleriyle yaşam ve insan arasında nasıl bir ilişki vardır?’, ‘Güzel nedir?’ gibi konularla sanat felsefesi ilgilenir.”

Bozkurt’a göre (2000: 39-40) estetik; genellikle, insanın dış dünyaya ilişkin, “güzel” ve “çirkin” sözcükleriyle dile getirdiği tepkileriyle ilgilidir. Ancak “güzel” ve “çirkin” terimlerinin kapsamaları belirsiz, anlamları da öznel ve görelidir. Üstelik, etkileyici bir doğa görünümüyle ilgili gözlemlerde ya da kategoriler de bu değerlendirmeye girerler.

Pakyüz’e göre (2001)estetik insandaki hoşlanma duygusunun sanat eseri üzerindeki yoğunlaşma durumunu inceleyen bir bilimdir. Estetik bilimine ilişkin güzellik, doğadaki değil insan yarattığı sanat eserindeki güzelliği ifade eder. İnsanoğlu koyduğu ereklerle ve kattığı değerlerle evreni insansallaştırır. Nitekim yararlı, iyi, doğru, güzel değerlerini doğaya yükleyen insandır. Sanat eyleminin önemli bir aşaması olan içeriğin ortaya çıkışı ile insanın estetik ilgilerine sunulmayı bekleyen bir süreç başlar. Bu da ister müzik gibi fonetik bir sanatta olsun, ister görsel sanatlarda olsun, biçimin algılanması ile olur. Biçim ve içerik bir düzen içinde konumlanmamışlarsa, o biçimler yeteri kadar çekicilik kazanamamış demektir ve böylece sanat yapıtı, beklenen estetik duygudan yoksun kalır. Ayrıca parçaları birbirine birleştiren bağlar kaldırılırsa, estetik bilimi içindeki güzellik kavramı da ortadan kalkar. İçeriğin biçime dönüşmesi, soyut değer somut hale gelmesidir. Yani, içsellik ve öznellik taşıyan içeriğin nesnelleşmesi, öznel durumunun dışsallaştırılmasıyla olur.

Hegel’e göre, “*Sanat felsefesi, felsefenin bütünlüğü içinde zorunlu bir halka oluşturur*”,ve bunun yanında “*Estetik, sanat üzerine yapılan her türlü felsefi refleksiyondur*”. (Bozkurt 2000: 34).

Valéry ise çağdaş bir tanımlamayı deneyerek şöyle der: “*Estetik, Estezik’dir.*”Başka deyişle duyarlılıkla estetik aynı şeydir. Oysa sanat felsefesi, estetiğin üzerinde durduğu duyarlılık (aisthesis), algı (perception), duygulanım (affectivite) ve duyum (sensation) gibi kavramlarla pek ilgilenmez. Sanat felsefesinden daha kapsamlı olma

savında bulunan estetik, günümüzde sanatları ve teknikleri, ilişkileri içinde ele alır; uygulamalı estetik, endüstriyel estetik ya da sanayi estetiği, bir şirketin hazırladığı ürünleri, kullanım uygunluğu, güzellik, üretim kolaylığı ve maliyet fiyatlarının düşürülmesi ölçütlerine göre incelemeyi amaçlayan bir teknik olarak karşımıza çıkar. 1930’lu yıllarda Jacques Vienot, bir uluslar arası sanayi estetiği birliği kurmuştur; günümüzde sanayi estetiği yerine “*Tasarım*” (Design) kavramı kullanılmaktadır (Bozkurt 2000: 34).

Nicolai Hartman,*Estetik* adlı kitabına yazdığı girişe şu sözlerle başlar: “Bir estetik ne güzelin yaratıcısı ne de onu seyreden için değil de, yalnızca bu her iyi tavır ve hareketin kendisi için bir bilmece olduğu düşünür ve yazılır.” Estetik gerçeklik dediğimiz varlık alanı, Nicolai Hartmann’ın dediği gibi bir bilmece özelliğine sahiptir. Onda estetik haz duyan süjeden başlayarak güzele, sanata ve estetik beğeni ve yargıya varıncaya kadar birtakım büyük ve derin problemler gizlidir. Bu problemlerden her birinin, felsefi bir açıklama içinde gün ışığına çıkarılması gerekir. Çünkü bu problemler, özü gereği karanlıktır ve felsefi problemler özelliindedir. Estetik varlık alanını ve bu varlığın içine aldığı soruları araştırmak, bundan ötürü felsefi bir araştırma olduğu gibi, aynı zamanda böyle bir bilim de bir felsefi disiplin, yani felsefi estetik olacaktır. Çünkü “estetik, yalnız felsefi tavır alan bir kimse için bir şey ifade eder.” Estetik, felsefi estetik, estetik varlık alanını bütünüyle ele alıp inceleyen biricik zorunlu bir bilimdir. Bu bilim için bütün bir estetik gerçeklik dediğimiz gerçeklik nedir? Buna belli bir tanımla, yani definitiv olarak cevap vermek istemiyoruz; çünkü böyle definitiv bir tavır, uygulamak istediğimiz yöntem olduğu gibi nesnenin tabiatına da aykırı düşer. Çünkü estetik varlık alanı, bir tanımla dile getirilmeyecek bir özellik gösterir. Bunun için bu varlığı açıklamada uygulanması gerekli olan yöntem, bu varlık alanının analizidir (Tunalı 2007:15).

“Estetik” teriminin bir başka kullanımı, terimin “sanat felsefesi” terimiyle dönüşümlü olarak kullanıldığı profesyonel felsefe alanında görülür. Ama burada bile nüanslar ya da vurgu farklılıkları vardır. Çözümleyici estetik olarak bilinen çözümleyici ekolle ilişkili sanat akımlarıyla ilgilenen çağdaş felsefe dalı kapsamında şu tür sorularla karşılaşılabilir: “Sanat nedir?” “Sanat yapıtını anlamak ne demektir?” “Sanatın değeri nedir?” burada “estetik” sözcüğü çoğu kez bir sanat kuramına gönderme yapmak için kullanılır; çünkü bu soruşturmanın birincil amacı bir şeyin sanat yapıtı sayılabilmesi için gerekli ve yeterli koşulların belirlenmesidir. Ancak, “Sanat nedir?” sorusunu kötü formüle edilmiş, yanıtlanamaz ya da yararsız olarak nitelendiren bazı

filozoflar vardır. Bu yazarlara göre “sanat meselesi” tek başına anlaşılabilir; yalnızca “estetik” deneyimle ilişkilendirildiğinde anlam kazanır; çünkü bir sanat yapının ne olduğu ancak ve ancak “estetik” adı verilen özel bir deneyim yoluyla kavranabilir. Şu durumda, estetik sanat kuramcıları için “sanat kuramı” ile “estetik kuramı” arasında kesin bir fark var demektir; aslında ilki ikincisine bağlıdır. Bu görüş açısını benimseyen filozoflar sanatı bir estetik deneyim aracı olarak görürler ve formüle ederler: “Güzellik nesnelere doğasında, böyle tepkiler uyanmasına neden olan özgül nitelikler var mıdır?” (Bolla 2006: 18)

19. yy’da Hegel’in etkisiyle, estetik daha çok sanatsal güzelliği ve sanatın anlamını araştıran bir disiplin haline gelmiştir. Estetik öğretisi, Nietzsche’ye göre, etkin bir bakış açısı seçerek sanatla yaşamı uzlaştırmaya çalışan bir öğretilerdir; ona göre, gerçek bir estetik iki temel ilkeyi göz önünde tutmalıdır:

1) Sanat bir eğlence değil, yaşama katlanmanın en yüksek ve tek doğal biçimidir: *“Varoluş ve dünya ancak estetik bir olay oldukları ölçüde öncesiz-sonrasız olarak doğrulanabilirler”*.

2) Olası tek estetiğin, alımlayıcı bakımından kurulması gerekir (Bozkurt 2000: 33-34).

2.2. ESTETİKTE KULLANILAN KAVRAMLAR

2.2.1. Güzellik

Estetik, “sanat felsefesi” ya da “güzellik felsefesi” olarak adlandırılmaktadır. Dolayısıyla bugün estetiğin en temel kavramı, güzelliştir (Ergün t.y: 4). Ancak estetik daha önce de bahsettiğimiz gibi yalnızca sadece güzel üzerine kurulu bir bilim değildir. Güzelin bilimi şeklinde tarif edilmekle birlikte zaman zaman çirkin, zarif, iyi, hoş gibi kavramlarla da tartışılan bir bilim olmuştur. Kagan’ın ifadesiyle, doğada kendi idealine uygun düşen şey insan için güzel, karşıt düşen şey ise çirkindir (Kagan 1993:135).

Estetiğin isim babası olan Baumgarten’in güzeli, duyu biliminin doğruluğu ve yetkinliği olarak kabul ettiğini daha önce belirtmiştik.

Birçok filozof güzellik hakkında kendi düşüncelerini ifade etmişler; fakat ilk kez bir güzellik kavramı ortaya koyan Platon’dur (MÖ 429-347). Platon’da güzellik, daha çok bir güzellik felsefesidir. Platon aynı zamanda ilk metafizik güzelliği ortaya koyan kişidir. Grek estetiğinin ilk kavramı olan güzel için, Platon “Güzel nedir?”

sorusunu sorarak güzele felsefi açıdan yaklaşmıştır. Plotinos Grek felsefesinin doruk noktasıdır. Plotinos'un felsefi anlayışı, Plotinos öncesi Grek felsefesinin gizemli estetik anlayışının derinliklerindedir. Plotinos'a göre, insan kendisini sürekli olarak yetkinleştirerek beden güzelliğinden, ten, us ve tanrı güzelliğine yükselebilir. Plotinos, her geçiş sırasında bir arınmanın yaşandığını; güzel ile erdem de eş olduğu saptamasında bulunur (Demir 2003: 36).

Heraklitos ve Empedokles'de de rastlanan evrende bir uyum ve ahenk bulunduğu görüşü, Pythagoras'ta daha belirgin hâle gelmiştir. Pythagoras, evrendeki düzeni matematikle ve musikiyle de bağlantılandırarak kosmosu harmonik bir bütünlük ve dolayısıyla da estetik tarzda izah eden ilk düşünür olarak kabul edilebilir (Tunalı 1976'dan akt. Özden 2001).

Alman idealistlerinden Shelling'e göre de subjektif ve objektif zıtlıklarının kalktığı bir eserde yansıyan şey güzelliştir. Hegel'de ise güzellik tekrar bir "ide" seviyesine yükselir. İde, hem doğru hem de güzeldir. Güzellik idesi kendisini sanat eserlerinde gösterir. Th. Vischer, estetiği "güzelin bilimi" olarak almakta ve güzeli de "idenin görünüşe çıkması", duyular tarafından algılanır hale gelmesi olarak tanımlanmaktadır. İde ile görünüşü arasındaki uyum güzeli, uyumsuzluk ise çirkinliği ortaya çıkarır. Vischer, tabiat güzelliğini de bir güzellik olarak kabul eder ve hatta sanatı; tabiatın objektif güzelliği ile insan hayal gücünün subjektif güzelliğinin birleşmesi olarak tanımlar. Varoluşçu (existansiyalist) filozoflardan Martin Heidegger'e göre ise, güzellik "varlığın aydınlanmasıdır, doğruluktur." Ancak bu doğruluk, mantıksal doğruluk değil, gerçek doğruluktur; varlıkların içindeki doğruluktur. Varlıkların gizli olan yapısını herkesin görebileceği şekilde açığa çıkarmak, güzeli ortaya koymaktır (Ergün t.y: 5).

Yukarıdaki gibi, güzeli bir "ide", bir ülkü olarak alan metafizik güzellik anlayışlarının yanında, güzeli psikolojik olarak alıp değerlendirenler de vardır. Th. Lipps, güzeli bir insanın haz duyduğu, kendisini özgür hissettiği biçim olarak algılıyor. Oysa fenomeneciler bunu kabul etmiyorlar. Onlara göre güzellik, seyredene bağlı olmayan, güzel olan varlığın yapısında temellenen bir özelliktir. Güzel bir şey, onu güzel gören olmasa da güzeldir. Güzellik ide de değildir, gerçeklik de; güzellik gerçeğe dayanır ama onun aşar. N.Hartman, güzelliğin genel ve tümel bir metafizik varsayımdan çıkartılması yerine güzel varlıklardan, ontolojiden çıkartılması gerektiğini söyler (Ergün t.y: 5).

Timuçin'e göre (2000: 57) ise, estetikte güzel olan değerli olanıdır, buna karşılık değersiz olan çirkindir.

Güzellik, çağdan çağa, toplumdaki topluma ve insandan insana, hattâ insanın yaşına, mesleğine, içinde bulunduğu sosyal ve psikolojik duruma göre değişen bir değerdir. Zaten insan gerçek bir dünyada kendi koyduğu, yaygın kabul gören değerleriyle yaşar. Bilgilerimizi düzenleyen doğruluk değerleri, ahlâkımızı düzenleyen iyilik değerleri ekonomimizi ve pratik hayatımızı düzenleyen yararlılık değerleri ve estetik hayatımızı düzenleyen güzellik değerleri vardır. Bu değerleri ortaya koyan, bir şeyi iyi, güzel yapan insandır (Ergün t.y: 4).

Güzel bir nesnenin insanı çekmesinin sebebi, insanın doğuştan getirdiği güzellik duygusuna hitap etmiş olmasıdır. İnsan, hayatta önüne çıkabilecek güzel nesnelere karşı potansiyel bir eğilime sahip olarak dünyaya gelir. Karşılaşacağı güzel nesnelere onun bu eğilimini besler ve canlandırır (Duymaz 2005: 452).

“Sanat ne için vardır?” sorusunun cevabı insanın güzeli arama isteğiyle ilgilidir. Estetik açıdan güzel olgusunun farklılığı insan toplulukları arasında zaman içinde değişim göstermesi estetik algılamalarda farklılaşmaları göstermektedir. Sanat tarihinden bilindiği gibi bir zaman güzel olarak tanımlanan objeler, başka bir zaman ve yerde güzel olarak kabul görmemekte veya ret edilmektedir. Sonuçta estetik farklılıklar da göz önüne alınarak, sanatın daha geniş açıdan değerlendirildiği sosyal, kültürel ve kişisel değerlerin, anlamların değişimleri gösterdiği insanlara öğretilmeli ve düşündürülmelidir (Gökay 1998).

Tolstoy'un ifadesiyle; güzelliğin bütün estetik tanımları iki temel düşünce etrafında toplanabilir. İlki; güzelliğin, bağımsız varlığı olan, kendi kendine var olmuş bir şey olduğu düşüncesidir. Yani güzellik, mutlak mükemmelliğin, ideanın, ruhun, iradenin ya da Tanrı'nın tecellilerinden biridir. Diğeri ise; güzelliğin bizim algıladığımız ve kendi adına özel bir fayda amacı taşımayan bir tür zevk olduğu düşüncesidir (Tolstoy 2000:161).

Alman düşünürü Friedrich Schiller için de güzel, kalokagathia anlamında ahlaksal olanın simgesi olarak anlaşılır (Tunalı 1996).

Turan Koç, *İslâm Estetiği* adlı eserinde güzelin ne olduğunu daha iyi anlamak için nelere “güzel” dediği üzerinde durmuştur. Söz gelimi, Sultan Ahmed Çeşmesi güzeldir. Süleymaniye Camii muhteşem ve uludur ve bu caminin çinileri veya çeşmenin muslukları zarif ve sevimlidir. Kısaca güzellik, zarafet, azamet, yücelik ve ululuk hep birlikte, bir şekilde algılanabilir bir ölçü ve âhengi dile getiren ve bize

bediî bir zevk veren estetik değerlerdir. Güzel denen şey, yaygın kullanımıyla zevkin kontrolünden geçmiş, doğrudan doğruya kavradığımız ve zihnimizi de tatmin eden bir âhenk ve mükemmelliktir. Muazzam ve muhteşem olan karşısında ise ağırlıklı olarak, bizde o şeyi ortaya koyan irade ve kudretin olağanüstülüğüne karşı bir hayranlık duygusu uyanır. Zarif ve şirin bir şey karşısında da daha başka, yani onu okşamamızı telkin eden duyguların etkisi altında kalırız. Trajik ve dramatik olan olgu ve olaylar karşısında ise daha da farklı, ama yine de estetik boyutu olan birtakım duygu ve düşüncelerin ağırlığını hissederiz.

Koç, güzelliğin İslam'ın özünde yatan bir değer olduğunu ve bu bakımdan da son derece önemli olduğunu belirtmiş, Gazali ve İbn Sina'nın güzellik hakkındaki görüşlerine değinmiştir. Gazali ve İbn Sina'ya göre, güzelliğin özü mükemmelliğin kabul ve teslimidir ve her şeyin kendine göre bir mükemmellik şekli ya da tarzı vardır. Ama dış güzellik, bir şeyin gerçek güzelliği konusunda sadece bir rehberdir. Göz sadece dış güzelliği algılayabilir; bir şeyin özüne nüfuz etmek ise kalbe ait bir özellik ve hatta ayrıcalıktır. Mükemmellik veya kusursuzluk, tenasüp ya da uyum bedahet ya da açıklık, bilindiği gibi tecrübe dünyasının nesnel özellikleridir ve burada bilginin de önemli bir yeri vardır. Güzelliğin anlamının bir parçası olarak "zevk alma" ise mahiyeti gereği subjektif unsur oluşturur; yani zevk alma ya da beğenme tecrübe edilen nesnenin değil, tecrübeyi yaşayanın bir özelliğidir. Güzellik sevgisi, güzelliği idrakin peşinden alınan hazdan dolayı değil, güzelliğin bizatihi kendisinden dolayı olduğu zaman bir anlam ifade eder.

2.2.1.1. Doğada güzel sanatta güzel kavramı

Güzeli en geniş anlamıyla, hem tabiatta hem de sanatta âhenkle ifadenin mükemmel bir buluşması şeklinde tanımlayabiliriz. Böyle bir buluşmanın duyu, duygu ve düşünme yetilerimizi birlikte etkilemek gibi bir gücü vardır. Güzel, bizim duysal algılayış, zihnî kavrayış, ulvî temayül ve duyarlılıklarımızı tatmin eden bir şeydir. Duyularımızın, kalbimizin ve derin düşünme gücümüzün birlikte tatmin edildiği, zevk aldığı durumlarda mükemmel bir güzellik tecrübesiyle baş başayız demektir. Daha açık bir ifadeyle, bir şey bizde ne ölçüde geniş hayal, haz duygusu, derin düşünce ve yüksek heyecan uyandırıyor o ölçüde güzeldir. En büyük güzellik bizi varlıkla buluşturan, âlemin estetik yönlerini bize açarak onunla aramızda bir yakınlık oluşturan ve bize ait olduğumuz kaynağı hatırlatan güzelliktir. Böyle bir güzellik duygusunu uyarmada tabiat kadar sanat da önemlidir (Koç 2010: 69).

Genellikle düşünür ve estetikçiler, doğa güzelliği ile sanat güzelliği arasında kesin sınırlar çizmektedir. Sanat güzelliğini doğa güzelliğinin üstünde tutmaktadırlar. Kimileri daha da ileri gidip doğa güzelliğini kavramanın; ancak sanat güzelliği ile eğitsel bir yetişmeden sonra olanak kazanabileceğini öne sürüyorlar. Sanatın kişiyi doğaya, doğa güzelliğine götürdüğünü, sanatın kişiyi doğa güzelliğini kavramaya doğru eğittiğini dile getirmektedirler (Tunalı 1996: 200-201).

Tunalı (1996: 201), doğadaki güzellikleri fark edebilmek için, belli bir estetik tavra ulaşmak gerektiğini bu tavrı ise insanın ancak sanat yoluyla, sanat eğitimiyle elde edebileceğini savunmaktadır.

Natüralistlere göre bir doğa güzelliği vardır ve bu, sanat için bir model, bir örnek olmalıdır. Sanat, ancak doğayı taklit (mimeris) olabilir. Dolayısıyla doğa güzelliği sanat güzelliğinden önce gelecek ve ona kılavuzluk edecektir. Aristoteles'e göre de, sanatın objesi doğadır. Ancak doğa her zaman güzel değildir ve bazı çirkin ve feci doğa manzaraları sanat eserlerine yansıtıldığında orada güzel olabilir. Impressionist sanatçılar, doğa güzelliğinin sanat için önemsiz olduğunu vurgulamak için çirkinliklerin resimlerini yapmışlardır. Kant, Hegel, Croce, Lukacs gibi düşünürler doğa güzelliği ile sanat güzelliğini birbirlerinden ayırmışlardır (Ergün t.y: 5).

Hegel (Taşdelen 1995'ten akt. Ergün t.y.) ise, güzeli doğadaki güzel, sanattaki güzel diye farklı bir bakış açısıyla ele almıştır. Sanattaki güzeli doğadaki güzelden üstün tutmuştur. Güzelin sınırını sanattaki güzel olarak belirleme, bir bilim olma yolundaki estetik için önemlidir. B.Croce de konuyu estetik bakış açısından ele alır. Genelde doğa güzelliği estetik dışı bir şeydir; ama onun hoşya giden, bize zevk veren yönlerini bir estetik obje olarak görüyorsak, o doğa parçası güzeldir. Yani güzelliğin kaynağı doğa ve madde dünyası değil, insanın kendi iç dünyasıdır. Çünkü insan çevreye bakarken bir hayvan gözüyle bakmıyor; onun psikolojik durumu, yaşı, mesleği, ümitleri, hayalleri vs. bakışa etki etmekte, onun güzel veya çirkin görmesini etkilemektedir (Ergün t.y: 5).

İdealist estetiğe göre, sanat güzelliği doğa güzelliğinden üstündür ve onu konu aldığı anda yüceltir. Buna karşı olan materyalist estetik görüşüne göre ise, güzellik her şeyden önce organik hayatın içinde, doğadadır. Sanat eseri doğaya dayalı olmalıdır. Ancak güzellik üretim ilişkileri içinde oluşan toplumsal bir değerdir. Resimde romantizm akımının büyük ustası E. Delacroix (1798-1863) "Biz romantik olduktan sonra dağlar güzelleşti." diyor. Buna benzer şekilde Kant da "Doğa, bir sanat eseri olarak görüldüğü zaman güzeldir.", demektedir (Ergün t.y:5).

Sanatın güzelliğini doğadan üstün tutanların karşıtını savunanlar, doğa güzelliğini sanat güzelliğinden üstün tutmaktadırlar. Onlara göre doğa, bütün güzelliklerin kaynağıdır, insan doğadaki güzelliklere göre sanat güzelliğine yükselir, doğa, sanatın bir kılavuzudur demektedirler. Natüralist ya da realist diyebileceğimiz bu anlayışlar, belli güzellik kategorilerini doğaya dayatıp sanat güzelliğini de bu kategorilere göre açıklamak isterler. Böyle bir realist-natüralist anlayış için, doğa, tüm güzelliklerin kaynağı olduğuna göre, güzelliği inceleyen bir felsefenin bir dalı olması gerekir. Buna göre, estetik, doğada estetik kategorileri inceleyen bir doğa felsefesi olur. Ama, ne doğada böyle temel güzellik kategorileri vardır, ne de bunları inceleyen bir doğa felsefesi. Yalnızca estetik değeri inceleyen bir estetik vardır ve bu estetik değer de, tinsel nitelikte olduğuna göre, estetik bu değeri tinsel-insansal bir evrende araştıracaktır (Tunalı 1996: 201).

2.2.2. Estetik Öğeler

Nejat Bozkurt *Sanat ve Estetik Kuramları* adlı eserinde, estetiğin öğelerini **1) Estetik alımlayıcı, 2) Estetik nesne (sanat yapıtı), 3) Estetik yaşantı, 4) Hayalgücü (düşleme), 5) Duygular ve estetik haz, 6) Estetik değer** olarak anlam, şeklinde ayırmıştır.

Burada Bozkurt'un bu öğeler hakkında verdiği bilgilere değineceğiz.

2.2.2.1. Estetik alımlayıcı (özne)

Estetik alımlayıcı sanat yapıtından ya da bir doğa görünümünden haz duyan, estetik tat alan varlıktır. Estetik tat almak, sanat yapıtı üretmek ve değerlendirmek, güzel ve çirkin gibi yargılarda bulunmak ancak belirli varlıklara özgü bir yetidir. Çağdaş estetiğin ilk sistemli yapıtı olan Immanuel Kant'ın *Kritik der Urteilskraft*'ı (1790) estetik alımlayıcının ve estetik tat alma yetisinin incelenmesine ayrılmıştır.

2.2.2.2. Estetik nesne (sanat yapıtı)

Bazı kuramcılar estetik yaşantının öznesi yerine nesnesinin incelenmesine öncelik tanır. Burada nesne terimine iki farklı anlam verilebilir: maddi nesne ve ereksel nesne. Ereksel nesne, nesneye insanın yüklediği anlamdır; zihnin içindedir. Oysa maddi nesne öznenin zihninden bağımsızdır. Bu ayrım estetik kuramında tartışma yaratmıştır. Estetik nesne, ereksel anlamıyla tanımlanırsa, o zaman estetik kuramının asıl konusu da estetik yaşantı olur. Oysa Kant felsefesinin öznelliğine karşı çıkanların amacı, estetiği, duygular ve öznel yaşantılar alanından çıkararak, estetik nesnenin kendi özellikleri üzerinde temellendirmektir. Bununla birlikte, Kant'tan sonra Batı felsefesinin genel yönelişi, Hegel'in nesnelci müdahalesine karşın

öznelleşme doğrultusunda olmuştur. Bu, estetik ve sanat felsefesinde de etkisini göstermiş, fenomenoloji ve dil felsefesi gibi akımlar, araştırma alanını tümüyle insan zihninin içine, öznellik planına kaydirmişlerdir.

2.2.2.3.Estetik yaşantı

Kant'a göre, estetik yaşantının ayırt edici özelliği “çıkarsız” oluşudur. Çağdaş estetiğin çıkış noktası olan bu önerme, estetiği ahlaktan da bilimden de ayırır. Estetik yaşantının öznesi estetik nesneyle bir merakını gidermek için ilgilenmez; estetik nesneyi bir başka amaca hizmet eden bir araç olarak da görmez. Estetik yaşantıda insan karşısındaki estetik nesneyi hep belli bir uzaklıktan seyreder.

Estetik yaşantı, birbirini tamamlayan iki önermeyle tanımlanabilir: 1) Estetik nesne duyusaldır; görülür, iştilir ya da duyusal biçimiyle zihinde canlandırılır; insana bu duyusal özellikleri nedeniyle haz verir; 2) Estetik nesne aynı zamanda düşünülen, seyrine dalınan bir nesnedir; yalnızca duyulara hoş geldiği için değil, bir anlam içerdiği, bir değer taşıdığı için de insanı ilgilendirir. Bu önermelerden ilki, estetik sözcüğünün kaynağına (duyum) işaret eder; ikinci önerme ise, beğeni yargılarının temelini oluşturur.

Kant sonrası idealist estetik, bu iki önermeyi temele almış ve estetik yaşantının (ya da estetik yargının), duyusal ve zihinsel öğelerin birliğinden oluştuğunu savunmuştur. Kant'a göre estetik yaşantı, duyusal bir deneydir; ama bir yandan da, usun bir yetisi olarak, mantıklı bir seçim, bir beğeni yargısı biçiminde dile getirilmek zorundadır. Beğenin aynı anda hem estetik (duyusal), hem de bir yargı (düşünsel) olması bir antinomidir. Kant'a göre, insanlar bir nesneden, hem herhangi bir kavramın dolayimsızlığıyla bağlantı kurmayan, yani kavrama başvurmeyen, nesnenin iç yapısını, neden ve sonuçlarını hesaba katmayan bir tat alır; hem de bunu bir yargı biçiminde dile getirirler.

2.2.2.4.Hayalgücü (düşleme)

Birçok yazar estetik nesnenin tanımlanmasında “zihinsel öge” ile “duyusal algı” arasındaki karşıtlığı aşmak için “hayalgücü” kavramından yararlanmayı denemiştir. David Hume'a göre hayalgücü, duyusal ve duygusal yaşantılarla düşünceleri birleştirici bir rol oynar. Kant ve Hegel içinse, hayalgücünün yalnızca birleştirici değil, oluşturucu bir işlevi de vardır. Hayalgücü, başından beri duyusal yaşantının içinde yer alır ve onu belirler; estetik yaşantı gibi kavramlardan bağımsız bir alana, kavramların düzenleyici gücünü getirerek duyusal nesneyi tanımlanabilir kılar.

2.2.2.5.Duygular ve estetik haz

Antikçağ düşünürlerine göre sanat yapıtlarının en önemli özelliği, insanı etkilemeleri, duygulandırmalarıdır.

Croce ve R. G. Collingwood gibi düşünürlere göreyse, estetik kuramının asıl ilgi alanı, okurun ya da izleyicinin duyguları değil, estetik nesnenin kendi özellikleridir.

2.2.2.6.Estetik değer olarak anlam

Sanat yapıtındaki anlam, yalnızca okurun ya da seyircinin ona yüklediği bir anlam değildir. Sanat yapıtının kendisi anlamlıdır; bir insan ürünü olduğu için, belirli bir amaç taşıdığı için anlamlıdır.

2.3. ESTETİK DEĞER

Toplumsal pratiğin gittikçe karmaşıklaşan, çok yanlılık kazanarak ve ayrımlaşarak gelişmesi, hiç kuşkusuz, toplumsal bilinçte de yansımaları bulmuştur. Burada, bu sürecin üç yönünden söz etmek istiyoruz: Birincisi, bu süreç içinde, insan psişesi, insanın bilgi mekanizması gittikçe gelişerek, yetkinleşerek değer-bilincinden gitgide daha çok bağımsızlık kazanmış; en sonunda, bilimsel bilginin ortaya çıkmasına, kendi bağımsız varlığına kavuşmasına yol açmıştır. İkincisi, değer-yönlendirmenin kökeni genellemesine özelliği, yararcı, etik, dinsel, siyasal, hukuksal bilincin, son olarak da estetik bilincin yavaş yavaş kendini belirlemesi ve oluşmasıyla aşılmıştır. Üçüncüsü, burada içsel ayrımlaşma, estetik bilinç için de söz konusudur. Nitekim estetik bilinç, gitgide zenginleşmiş ve eklemiş; güzellik, zarıflık, büyüklük, yücelik gibi daha birçok kendine özgü estetik değer arasında ayırım yapabilir hale gelmiş; estetik değer sistemi de, tarihsel olarak, böyle ortaya çıkıp, böyle gelişmiştir (Kagan 1993).

Estetik değer deyince daha çok sanat eserindeki güzelliği anlıyoruz. Sanat eserleri,bünyelerinde barındırdıkları birtakım özellikler veya bu özellikler sebebiyle içimizde uyandırdıkları duygular vasıtasıyla bizi kendilerine doğru çekerler.Sanat eserindeki güzelliğin ne olduğu sorusu, estetikçileri yüzyıllardan beri meşgul eden bir problemdir.Edebiyat tarihimizde estetik değer ne olduğuna dair kuramsal düşünceler serpiştirilmiştir; ancak bunlar başlangıçtan günümüze gelinceyekadar yüzyıllar boyunca derlenip toplanmamış ve bir güzellik kuramımız, Batı'daki estetik kuramlara yöntem bakımından benzer şekilde, oluşturulmamıştır. Modern zamanlara gelindiğinde, kitaplık hacminde olmasada, bu konuda çalışmalar yapılmış ve

yapılmaya devam edilmektedir. Herdisiplinde olduğu gibi estetikte de kuramın uygulamalardan, yani sanateserlerinden çıkarılabileceğini düşünüyoruz (Duymaz 2005: 464).

Estetik değer konusunda İsmail Tunalı, *Sanat Ontolojisi (2002)* adlı eserinde konuyla ilgili şunları söyler:

“Estetik değer, oldum olası estetik için bir merkezi problem olarak görülmüş ve üzerinde düşünülmüştür. Ama, ne var ki, modern ontolojiye gelinceye kadar bu problem kâh metafizik, modern psikoloji kurulduktan sonra da kâh psikolojik olarak ele alınmış ve değer problemi bu yolda çözümlenmek istenmiştir.” (s. 154-155)

Tunalı, aynı eserinde estetik değeri güzellik olarak tanımlar:

“Estetik değer, güzel dediğimiz şey, obje’dir, yani estetik değer taşıyıcısı obje’dir. Ama bu ne çeşitten bir objedir? Onunbir obje olarak var olanlar arasında, var olanlar düzeninde belli bir yeri vardır, ama değer dediğimiz var olan, herhangi bir var olan değildir. Güzelin ülkesi, reel dünyanın yanında bir dünya değildir. Tabiat, insan, arzu edilmeyen komik ve trajik yanlarıyla hayatı bilgi objesi olabilen her şey, estetik algının ve hazzın da objesi değildir... Estetik değer şu halde, bir reel obje ile aynı şey değildir. Onun ne tarzda bir var olan olduğu, estetik değer en yetkin bir şekilde kendini gösterdiği sanat eserinde belirlenebilir. çünkü güzel dediğimiz değer, bir objektivation ile ilgilidir.” (s. 155)

Güzellik ile gerçekliğin aynı şey olup olmadığıyla ilgili Tunalı aynı eserinde şunları ifade eder:

“Buradan güzellik ile gerçeklik arasında belli bir ilginin olduğunu görürüz. Güzelliğin gerçekle olan ilgisi temelli bir ilgidir. Bu ilginin kaybı, sanat eserinin ortadan kalkmasını ifade eder.” (s. 155)

Tunalı aynı eserinde güzellikle estetik değeri şöyle ifade eder:

“Sanat eserinin estetik değeri onun güzelliğini ifade eder. Değerli bir şiir demek, güzel bir şiir demektir. Estetik değer (olumlu bir anlamda) ve güzellik, sanat eserinde örtüşürler.” (s.164)

Sanat yapıtının estetik değeri ise onun güzelliğini ifade eder. Sanat yapıtı ne derece güzel ise o derece değerlidir. Ancak maddî değer tamamen yerel zamana ve mekâna bağlı olduğuna göre güzellik de izafî (rölatif) olmaktadır. Temelde estetik değeri olan bir sanat eseri belli bir zaman aralığında ve belli bir kültürde değer görmese dahi farklı bir zaman ve mekânda mutlaka değer görür (Berkmen t.y).

Biz burada Türker (2010)’den aldığımız Hartman’ın estetik değerler hakkındaki görüşlerine yer vermek istiyoruz.

Nicolai Hartmann, değerleri genel olarak şu şekilde tasnif etmiştir:

1.İyi değerleri: Ona göre bu değerler tüm yarar ve araçdeğerlerini kapsamakla beraber, daha pek çok bağımsız, özgün değer alanlarını, hatta geniş nesne durumları değerlerini (Sachverhaltswerte)sınıfını da kapsar.

2.Keyif ya da zevk değerleri:Bunlar yaşamda çoğu zaman “hoş” (angenehm) olarak adlandırılan değerlerdir.

3.Dirimsel değerler:Hartmann, bunları canlılara ilişkin olan ve yaşamın yüksekliği, açılımı ve gücüne göre canlıda derecelenen değerler olarak tanımlamıştır. Dolaylı olarak yaşama faydalı olan her şeyin dirimsel değeri vardır; dirimsel değersizlik de yaşam için zararlı olan şeydir.

4.Ahlaki değerler: Bu değerler, “iyi olan” altında bir araya toplanmış değerlerdir. Ahlaki değerler en temelde eylem değerleridir.

5.Estetik değerler: Bunlar da “güzel olan” altında bir araya gelmiş değerlerdir.

6. Bilgi değerleri: Hartmann, bu değer sınıfının aslında sadece bir değerden ibaret olduğunu, bunun da “hakikat” olarak adlandırıldığını söylemiştir.

Hartmann için estetik değer, temelde sanat yapıtındaki bir görünüş ilişkisidir; ondaki bireysellik, ona ait ayırıcı bir niteliktir. Sanat eseri bir görünüş ilişkisi olarak taşıdığı estetik değerlere göre tabakalanmıştır; güzel nesnesi bir tabakalar nesnesidir. Bu nesnede sadece ilk tabaka, yani ön-yapı gerçek olup diğer tüm tabakalar sırf görünüşdür. Güzel orada ne yalnız ön-yapıya ne de yalnız arka-yapıya, yani ne yalnız gerçek (real) olana ne de yalnız gerçekdışı (irreal) olana bağlıdır; aksine her ikisinin hususi bağlılığına böyle bir şey olarak görünüş ilişkisine bağlıdır. Hartmann'ın estetik nesne görüşünde hem Hegel'in hem de Husserl'in katkılarını rahatlıkla görebiliriz. Onun sanat yapıtıyla ilgili temel varlıkbilimsel ikiciliği, yani bir güzel nesnesi olarak sanat eserinin gerçek ve gerçek dışı ya da maddi yapı-tinsel yapı şeklinde iki zıt varlık alanında oluştuğu düşüncesi Hegelcidir. Daha sonra iki farklı varlık alanının birleşmesiyle meydana gelen görünüş tabakaları görüşü ise, Husserl etkisini göstermektedir. Hartmann'ın sanat yapıtındaki varlık tabakaları görüşü, aslında estetik nesnedeki farklı varlık bölgelerinin (regional ontologies) keşfine yönelik araştırmalardır. O halde Hartmann için güzelin değer karakteri ve estetik değerlerin, değerler alanındaki konumu için buradan çıkan sonuç şudur: Estetik değer gerçek bir şeyin ya da kendinde var olan bir şeyin değeri değildir; aksine sadece görünmede var olan, yani sırf bizim için var olan bir şeyin değeridir. Bu durum, estetik değerlerin iyi değerinden, dirimsel ve ahlaki değerlerden yegâne farkıdır. Bizzat değerlerin gerçekleştirilmesinin değerli olması, tüm diğer değer sınıfları için geçerlidir; fakat bu, estetik değerler için geçerli değildir. Estetik değerler kesinlikle gerçekleştirilmezler. Çünkü estetik değerlerin kendi taşıyıcıları olarak yapışık oldukları nesnelere gerçek değildir; tersine karışık bir varlık tarzına sahip nesnelere. Sadece ön-yapıları gerçektir, ama bu yapı onlardaki en dar yapıyı teşkil eder, diğer tüm tabakalar gerçekdışıdır (irreal) ve gerçekdışı olarak kalır. Ancak değer bu arka-

yapıya değil, aksine bizzat görünmeye (erscheinen) bağlıdır. Bir faydalının, bir iyinin, hayatın ve yaşam işlevlerinin, insan davranış ve zihniyetlerinin değerinde, değer taşıyıcısının gerçekliği temel mesele iken, sadece estetik değerlerde durum farklıdır. Estetik değer, görünüş değeridir ve öyle kalır. Bundan dolayı Hartmann, estetik değerlerin *gerçekleştirilmesinden* (realisation) bahsetmez ve burada *gerçekleştirme* kelimesinin kullanılmayacağını özellikle belirtir. Bu demek oluyor ki, estetik değer bir görünüş değeri olarak gerçek bir yapıda gerçekdışı bir içeriğin görünmesidir. Görünme ya da görünüş ise bir gerçekleştirme değildir. Zira sanatçı, sanat eserine bir gerçeklik vermemektedir; sanat eseri gerçek bir nesne değildir. Hartmann'a göre gerçek nesnelere, bizim algı ve beğenimizden bağımsız olan nesnelere. Oysa sanat eserleri bu anlamda gerçek bir varlık değildir; karışık bir varlık tarzına sahiptir. Onlarda gerçeklik, değerlerin görünüşe çıkacağı bir dayanak, temel olarak vardır. Fakat bunun yanında estetik değer, nesne olarak bir (estetik) nesne değeridir; yani o bizim beğenimiz için var olmakla birlikte asla bizim edimlerimizin değeri değildir; estetik değerler özsel olarak yalnızca ve yalnızca estetik nesnenin değeridir. Kısaca, Hartmann için estetik değer, nesnenin ya da nesne durumlarının değeri değil, aksine estetik nesnedeki bir görünüş değeridir. Hartmann estetik değerlerin gerçek bir şeyin ya da kendinde var olan bir şeyin değeri olmadığını; aksine sadece görünmede var olan, yani *sırf-bizim-için-var* olan bir şeyin değeri olduğunu söylerken, onun aynı zamanda niyetsel (intentional) karakterine ve erekliliğine de işaret etmektedir. Estetik değerlerin gerçek bir şey olmaması ya da gerçek bir şeyin değeri olmaması, aksine karışık bir varlık tarzına sahip olması, onun bizim ilgimizden bağımsız olarak var olan bir tözün niteliği olmadığını, aksine bizim beğenimize yönelmiş, bu amaçla yaratılmış varlığın bir niteliği, ondaki görünmenin kendisi olduğunu imler. Ayrıca estetik değerlerin bizim bilme, beğenme ya da zevk edimlerimizin de değeri olmaması, salt öznel bir statüye sahip olmadığını ve zevk değerlerinden esaslı bir biçimde ayrıldığını göstermektedir. Hartmann, estetik değer sınıfını diğer değer sınıflarından ayırır da aralarında belli bir akrabalık ilişkisinin olduğunu reddetmez. O, Max Scheler'e uyararak ahlaki, estetik ve bilgi değerlerini tinsel değerler adı altında toplar. Çünkü bu değerlerin hepsi de insanın tinsel yaşamına aittir. Bu değerler taşıyıcılarına göre ayrılabilir de Hartmann, böyle bir bölümlenme konusunda ikirciklidir. Örneğin şeylerden en ince kişisel davranışa kadar her şey, iyi değerlerinin taşıyıcısı olabilir. Benzeri durum ahlaki, estetik ve bilgi değerlerini kapsayan "tinsel değerler"de de söz konusudur. Bu en azından ahlaki, estetik ve bilgi değerlerinin üç sınıfı bir araya getirildiğinde böyledir.

Yine de Hartmann, onların hepsinin hareket alanı tinsel yaşam alanında yer alsa da taşıyıcılarının aynı olmadığını belirtir. Mesela ahlaki değerlerde şahıs olarak insan değer taşıyıcıdır. Dolayısıyla ahlaki yönden “iyi” veya “kötü” olmak sadece ona düşer. Fakat hakikat değerinin taşıyıcısı ne şahıs olarak ne de bilen olarak insandır. Zira tasavvurun nesneyle örtüştüğünde veya örtüşmediğinde hakiki olan ya da hakiki olmayan insan değildir, bilen de değildir; aksine tamamen bizzat onun tasavvuru, yargısı ya da bilgisi için sahip olduğu şeydir (hakikat olduğunda o salt bilgidir; aksi takdirde yanılgıdır). Ona göre insanın “hakikat veya hakikat olmayan olması” bambaşka bir anlama, münhasıran etik bir anlama sahiptir (Hartmann 1966 akt. Türker 2010).

2.4. EDEBİYATTA ESTETİK

Edebiyat metni varlık tarzı bakımından üç unsuru içerir: *Dil (reel unsur)*, *Anlam (irreel unsur)*, *Biçim (form)*.

Edebiyat eseri, estetiğin çekirdek problemdir. O, bir uygarlığın çiçeğidir. Onun, kendisiyle estetik bir ilgi içine giren kimseye, nasıl oluyor da bir estetik haz veriyor olduğu sorusunu, burada hatırlatalım. Bunu sanat eserinin varlık tarzını oluşturan yukarıdaki unsurlardan hiçbiri, tek başına sağlayamadığı gibi, bunların gelişigüzel bir araya getirilmesi de sağlayamaz. Estetik hazzı, sanatkârın bu unsurlara, kendisine özgü bir yolla bir birlik ve bütünlük kazandırdığı dilsel düzen sağlayabilir. Nasıl bir şeydir bu düzen? Biçimcilikte bu düzene genellikle organik birlik gibi bir ad verilir ve kabaca şöyle tanımlanır: Eserdeki her ögenin ve bağıntının eserin değeri için gerekli olması; gereksiz hiçbir ögenin ve bağıntının bulunmaması ve bunlardan her birinin yalnız kendi hesabına rol oynamakla kalmayıp diğerlerini de etkilemesi ile sağlanan düzene **organik birlik** denir. Buna göre sanat eserinin varlık tarzı, yakın çevremizde ve doğada bulunan ağaç, kuş ve manzara gibi doğa varlıklarından farklıdır. Tuvaldeki manzara, doğadaki manzaranın aynı olmadığı gibi, hikâye, roman ve şiirde anlatılan insan ve ilişkileri de toplumda yaşayan somut insan ve somut insan ilişkilerinin aynı değildir. Sanat eseri itibarî bir metindir. Hem o, hem de onda anlatılanlar, sanatkârın kendi iç dünyasının ve muhayyilesinin ürünüdür (Duymaz 2005: 6).

Estetikçiler, bir nesnenin, bu arada, hikâye, roman, şiir gibi bir edebiyat eserinin güzel sayılabilmesi için bazı özellikleri taşıması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Özüne

uygun olmak, yetkin olmak, canlı ve anlatım sahibi olmak güzel bir nesnenin veya sanat eserinin içsel nitelikleridir. Yine başta edebiyat, müzik ve resim dallarındaki sanat eserlerinde olmak üzere orantı, armoni ve çoklukta birlik ilkesi de güzelin dışsal nitelikleridir (Duymaz 2005: 7-8).

Biz burada nesrin ve şiirin estetik değerini sağlayan öğeler üzerinde duracağız:

2.4.1. Estetik Nesir

Mustafa İsen *Estetik Nesir* adlı yazısında Estetik nesri üç döneme ayırarak incelemiştir:

2.4.1.1. İlk klasik dönem (1453-1600)

XVI. yüzyıldan itibaren nesirde bir önceki yüzyılın yalın örneklerine fazla rastlanmaz olmuştur. Bu dönem metinlerinde, Orta Çağ, Fars nesir geleneğinin estetik etkileri görülmeye başlar. Birleşik cümle kuruluşları, bu dillerden giren yeni kelime ve terkipler, soyut kavramlar metinlerde sıklıkla karşımıza çıkmaya başlar. Bu dillerden giren kavramlar, genellikle yazı dilinin ürünüdür. Bunları şu başlıklar altında toplayabiliriz: Dinî terminoloji (peygamber, kâfir, enbiya), güncel terimler (piyale, şem'), zaman, yer, mesafe kavramları ve tabiat olayları ile ilgili kelimeler (şam, nehar, bahar, bedr) tarım ve bahçe terimleri (gül, ravza), bilim ve kültüre ait kavramlar (şiir, ney, terane), devlet teşkilatı ve toplumla ilgili kavramlar (tac, hukuk, hazine), akrabalık ilişkilerine ait tabirler (şehzade, ced), beden uzuvları (gisu, âriz), hayvan ve kuş adları (bülbül, mar), kutsal ve mitolojik kavramlar (Husrev, Rüstem, Hatem). Bu yüzyıl metinlerinde sözü edilen bu tablonun dışında Arapça, Farsça ve Türkçe karışık kelimeler de yer almaktadır. Bunları da Farsça, kök ve Türkçe ekten oluşan örnekler (merd-lik); Arapça kök ve Türkçe ekten oluşan örnekler (Allah-lık), Arapça kök ve Farsça ekten oluşan örnekler (hazine-dar-lık); Arapça kök ve Farsça ekten oluşan örnekler (âşık-âne); Farsça kök, Arapça ekten oluşanlar gibi başlıklar altında toplamak mümkündür. Birleşik filler ise karışık bir manzara gösterir: Can feda kılmak, farz kılmak, dest vermek gibi. Bu kullanım kuşkusuz Türkçeyi sözü edilen dillerin etkisi altına sokmuşsa da, Türkçe bu yolla yeni deyimler ve kelimeler kazanmıştır. Böylece Türkçe, bu dönemden itibaren daha zengin bir görüntü edinmiştir. Hatta zaman içinde başka dillerden giren bu kelime ve deyimler, ana dildeki karşılıklarının ötesinde yeni anlamlar kazanmıştır. Bu deyimler orijinal şekilleriyle, bazen de çeviri veya yarı çeviri şeklinde ve yardımcı fiillerle Türkçeye girer. Klasik dönemde başka kültürlerle etkileşim ve düşünce seviyesinin gelişimi

dilde genişlemeyi ve açımı zorlamıştır. Dildeki bu değişim yanında yazılan eserlerin içeriğinde de zenginleşmeler meydana gelmiştir. Türk edebiyatında yeni konular, yeni türler ortaya çıkmaya, ilk dönemlerde din ve tasavvuf ağırlıklı örnekler çeşitlenmeye başlamıştır.

Metinlerde yabancı kelime kullanılması, cümlelerin çok uzun kurulması sonucunda bu dönem metinlerinin bir kısmının anlamında karışıklıklar meydana gelmiştir. Bunun sonucunda, özellikle eserlerin “dibace” denilen önsöz veya giriş bölümleri uzun ve karmaşık cümlelerle doldurulmuş, çok basit düşünceler çok uzun ve karışık bir şekilde anlatılmaya başlamıştır. Şiir, mahiyeti icabı, didaktik olmaya direnç gösterir. Nesirse konumu gereği açıklıktan yanadır; bilgi verme, tecrübe aktarma, yol gösterme, teklif etme, telkinde bulunma ve çözüm önerme, onun değerini yükselten bir araçtır. Bu tavır, XVI. yüzyıldan itibaren değişmeye başlamış ve bir düşünceyi yayma aracı olan nesir, sanat gösterme aracına dönüşmüş, bunu gerçekleştirmek için de şiire ait özelliklere yaslanmaya başlamıştır.

Hâl böyle olmakla birlikte, bu özellikler daha çok ikinci sınıf yazarlarda görülmüştür. Birinci sınıf yazarlar, nesir dilini değiştirmiş ve yerel ifadeler, halk diline yakın kolay anlaşılır bir üslup ve daha anlaşılır bir Türkçe yerine bedii üsluba yaslanan secili anlatımlara, sistematik bir ifade biçimine yer vermeye başlamışlardır. Fakat sözü edilen bu yapı, XVII. yüzyılda bazı yazarlar elinde olumsuz örneklerle doğru gitmiştir. Bunun yanında halk için yazılan dini-tasavvufi eserlerde çok sade, süsten uzak, yalın bir dil kullanılmıştır. Bazı metinlerde bir iki imla tutarsızlığı görünmekle birlikte, önceki dönemlere göre; imla, daha tutarlı ve düzgün hale dönüşür. İkili terkiplerin yanında üçlü, dördü hatta beşli terkipler de kullanılmaya; Arapça ve Farsçanın yanında İtalyanca gibi Avrupa dillerinin bazı kelimeleri de çok az miktarda olmak üzere kullanılmaya başlar.

Anadolu Türkçesinin başlangıcından itibaren, mensur örnekler de görülmekle birlikte, daha çok XVI. yüzyıl eserlerinde karşımıza çıkmaya başlayan ve bundan böyle kalıplaşarak XX. yüzyıl başlarına kadar devam eden bir başka şekil özelliği de, mensur metinlerde sıklıkla manzum parçaların yer almasıdır. Aslında bütün Doğu edebiyatlarında, eski Mısır masallarında, Binbir Gece Hikâyeleri’nde karşımıza çıkan bu uygulama, bizim edebiyatımızda tezkirelerde, tarih kitaplarında, menkıbelerde, halk hikâyelerinde ve başka pek çok mensur eserde görülmektedir. Sözü edilen metinlerde bu metinlerde nazım, anlatılanı kuvvetlendirip söylenen düşüncelerin sonucu ve değerlendirilmesi niteliğindedir. Mensur eserlerde yer alan nazım parçaları

nesir kısmında ifade edilen düşünceleri özetlemek, sonuç çıkarmak, yazarın belli bir amaca dayanan niyetini gösterip duygularını bedii bir ifadeye büründürmek için kullanılmıştır.

Nesir, uzun tarihi boyunca fıkıh, tefsir, kelim, tasavvuf, felsefe, tıp, matematik, astronomi, ahlak, efsane, tarih, biyografi, coğrafya, seyahatname, sözlük ve şiir şerhleri gibi alanlarda eserler vermiştir. Bu dönemde folklorik üslupla eserler de kaleme alınmış olmakla birlikte, pek çok yazar, divan şiirinin bu yüzyıla kadar devam eden sistematik gelişiminin bir yansıması olarak; kinaye, istiare ve belagat oyunları üzerinde ısrarla durdukları yeni bir tarzı benimsemiştir. Böylece ortaya, folklorik üsluba ilaveten ilmî üslup, resmî üslup ve bedii üslup adını vereceğimiz metinler çıkmaya başlamıştır.

Bedii üslupla ele alınmış mensur örnekleri, güzel benzetme ve istiareler ve manzum parçalarla süslü estetik metinler olarak algılamak mümkündür. Bu metinlerde dil göstergeleri ilk anlamdan çok yan anlam üzerinde odaklanır. Sanatlı anlatım, karşıt kavramlardan yararlanma, anlatım ustalığı olarak yinelemeler, yapıcı eş öbeklerin kimi zaman da anlamca birbirine koşut anlatım birimlerinin yinelenmesi, benzetme ve aktarmalar, anlatıma güç katan öğelerdir. Bu tarz eserlerde sıklıkla kullanılan sesteş, eş ve zıt anlamlı kelimeler dile akıcılık ve canlılık kazandırır. Bu anlamda seciler ve başka edebi sanatlarla sağlanan paralelizm önemlidir. Leksik ve sentaks paralelliği özellikle nesirdeki ritmi oluşturan unsurlardan biridir.

Türk edebiyatında müsecca nesir, model alınan benzer İslami örnekler gibi kolaylıkla kendine yer edinmiştir. İlk örnekleri tercüme metinlerde karşımıza çıkan ve emekleme devri ürünleri olan bu metinlere XV. yüzyılda rastlanır.

Secili metinler asıl olgun ve yaygın örneklerini XVI. yüzyıldan itibaren vermeye başlamıştır. Bu yüzyıldan itibaren üretilen bedii metinlerin tamamı müsecca özellikler taşır. Cümleciklerin sonundaki secilerden başka iç kafiyeler, aynı vurgu kalıpları, kısa ünlülerin kullanılışı ve tevriyeli ifadeler, bu üslubun belirgin diğer özellikleridir (Tietze 1973'ten akt. İsen 2006).

Resmi üsluptan, devlet yazışmaları, kararlar, emirler, hukuk metinleri ve diplomatik belgelerin kaleme alındığı örnekler anlaşılmalıdır. Bu üslubun dili sade, mantıklı ve inandırıcı olmalıdır.

Yazışma kurallarını belirleyen münşeât mecmualarının ilk örnekleri XV. yüzyılın ilk yarısında yazılmaya başlamıştır. Münşeât tarzı eserler sanatkârane bir üslupla kaleme alınmıştır.

Şiirde müşterek nazım şekli ve tür yanında dil ve üslupta da nesre göre daha erken bir gelişme teşekkül etmiş ve bir anlamda şiirde Fatih devrinde kalıplaşan ve XVIII. yüzyıl sonuna kadar devam edecek söyleyiş biçimi ve imaj sistemi, nesirde ancak Kanuni Sultan Süleyman devrinde (1520-1566) böyle bir konum elde etmiştir. Bu tarihten itibaren, nesirde de nazma benzeyen bir klasik görüntü, tür ve şekil kalıplaşması ortaya çıkmış ve bu yapı XIX. yüzyıla kadar devam etmiştir. Nesir bu uzun tarihi boyunca fıkıh, tefsir, kelam, tasavvuf, felsefe, tıp, matematik, astronomi, ahlaki efsane, tarih, biyografi, coğrafya, seyahatname, sözlük ve şiir şerhleri gibi alanlarda eserler verdi. Bu eserlerde artık tıpkı divan şiiri gibi sembolik anlatıma yaslanan ve bunun sonucu olarak kinaye, istiare ve belagat gibi sanatlara dayanan yeni bir tarz benimsendi. Böylece ortaya estetik üslupla kaleme alınmış örnekler çıkmaya başladı.

2.4.1.2. Orta klasik dönem (1600-1700)

Edebi estetik nesir için kullanılan Osmanlıca terim “inşa”dır; Arapça kökenli olan bu sözcük, burada sanatlı yazma üslubunun bilerek yapılandırılması anlamına gelir. İmparatorluğun giderek artan isteklerinin ve eğitilmiş topluluğun genişlemesinin bir yansıması olarak Osmanlı inşa üslubu, büyük ölçüde başka türden yazılarda kendini gösteren nişancılığın belgeleriyle, XV. yüzyıldaki ilk bağlantısından yola çıkarak XVI. yüzyılın ortalarından sonra gelişti. Bu üslup, en yüksek beğeni düzeyine XVII. yüzyılda ulaştı. Daha sonra yeni edebiyat üslupları, yavaş yavaş edebî inşayı hem modası geçmiş, hem de dilbilgisel ve sözcüksel giriftliğinden dolayı büyük ölçüde okunamaz duruma getirdi.

Osmanlı inşası, bilinçli olarak estetikleştirilmiş bir üsluptu. Karmaşıklık açısından konuya ve okuyucusuna göre çeşitlilik gösterse de, genelde Osmanlı nesriyle yazılan çoğu yazıdan dikkat çekecek ölçüde daha giriftti. Niteliği seci diye bilinen kafiyeli, ritmik sözcük öbeklerinden oluşan uzun cümlelerle belirlenen bu üslup, aliterasyon, eşanlamlı ve eşsesli, eşyazımlı sözcüklerden ve başka türde sözcük oyunlarından sıkça yararlanıyordu. Hem kültürel ve sözcüksel zenginlik, hem de kafiyeli nesrin müziksel niteliğini artıran uzun ve kısa ünlülerin karşıtlanarak bir araya getirilmesi nedeniyle, kullanılan sözcük dağarcığının yüzde yetmiş beşi, Arapça ya da Farsça idi. Türkçe ise büyük ölçüde adılar, bağlaçlar ve sona gelen çekimli fiiller için kullanılıyordu. Metinler İslamiyet’e özgü klasik göndermeler, anıştırmalar, mısralar

ve Kuran'dan bol bol yapılan alıntılarla süsleniyordu.(Tietze 1973;Gully 1996'dan akt. İsen 2006)

XVII. yüzyıl boyunca Osmanlı inşası, ağırlıklı olarak mektup yazımından ve örnekleyici ya da öğretici edebiyattan oluşan iki ana türde, daha az ölçüde olmak üzere de biyografik sözlüklerde bulunuyordu.

Estetik nesir, bazı yazı üsluplarına ve bazı konulara uygun düşüyordu ama bazılarına uygun değildi. XVII. yüzyılın başlarına gelindiğinde, bu üslubun tarihle ilgili yazıların çoğuna artık uygun olmadığı düşünülüyordu.

XVII. yüzyılda tarih yazımı, genelde tonu bakımından önceki tarih yazımlarına göre açıkça daha siyasal ve daha eleştireldi; ayrıca, üslup bakımından olsun, biçimin düzenlenişi açısından olsun edebiyattaki modellerden daha az etkilenmişti (Murphey 1993-4'ten akt. İsen 2006). Eğitimli seçkinlerin sayısındaki ve Osmanlı inşası yazışmalarının saygınlığındaki bu artışa karşın, tarihle ilgili eserlerin içindeki konular yelpazesinin ve gizil okur kitlesinin eşzamanlı olarak genişlemesi, daha doğrudan iletişim sağlayacak bir dil gerektiriyordu. Tarih yazımında girift inşaya duyulan “gereksinme”, pek çok eserin birazcık daha uzun, fark edilecek ölçüde ritmik, kısmen de uyaklı olan giriş kesimlerinde etkisini sürdürse de, bir ölçüde azalmıştı.

İnşa nesrinin bazen kullanıldığı başka bir tür de biyografi sözlükleriydi. Alimler, şairler ve sanatkarlar gibi “meslek” gruplarının anlatıldığı tezkirelerin üslupları, kayda geçirme amacıyla yazılmış, gösterişsiz biyografik notlardan tutun da en yüksek düzeyde inşası kompozisyonlarına kadar çeşitlilik gösteriyordu.

2.4.1.3.Son klasik dönem (1700-1800)

Son Klasik Dönem, eski nesir türlerinin alt türlerle çeşitlendiği ve bir bakıma yeni türlerin ortaya çıktığı bir devirdir. Yabancı ülkelere gönderilen elçilerden yolculuk gözlemlerini rapor etmelerinin istenmesi, Türk edebiyatında sefaretname türünün ortaya çıkmasına; devleti ilgilendiren olayların yıl yıl kayıt altına alınmak istenmesi vakanüvis tarihlerinin yazılmasına sebep olmuştur. Siyasetname türündeki eserlerde de artış olmuştur.

Yazarın kelimelerle ustaca oynayarak meydana getirdiği estetik nesir (inşası) için eski kaynaklarda münşiyane, müzeyyen, musanna, mutantan, mustalah, sanatkârane, bedii gibi terimler kullanılmıştır. Bu anlatım tarzında yazar, kelime hazinesinin zenginliğini ve dili kullanma yeteneğini sergilemeye çalışır.

Usta bir nesirci, genellikle anlattığı konu ile kullandığı üslup arasında bir uyum kurmaya çalışır. Nitekim, Osmanlı nesircisi de giriş cümlelerinin yanı sıra sultan, şeyhülislam gibi yüksek rütbeli kişileri, kutsal varlık ve mekânları veya önem verdiği bir konuyu anlatırken daha özentili bir dil kullanmıştır.

16.-18. yüzyıllarda kaleme alınan bir eserin üslubunu, eserin türü, yazılış sebebi, kime sunulacağı, muhatabın beklentisi, yazarın eğitimi, niyeti, vakti ve nesir yazma konusundaki ustalığı gibi esere ve yazara ait özellikler belirler. Ancak dilin de kendine has bir iç gelişiminin olduğunu unutmamak gerekir. Diğer yüzyıllarda olduğu gibi, bu yüzyılda da dönemin en önemi eserleri sanatkârane nesirle yazılmışlardır.

Önceki yüzyıllarda bazı tarih ve tezkirelerde gördüğümüz münakkah (sade) üslup, bu asırda itibarını daha da artırmıştır. Süslü nesir üslubuna yönelik eleştiri ve tepkiler, fevri bir şekilde dillendirilmeye başlanmıştır.

Biyografik eserler, dönemin estetik nesri içinde önemli bir yer tutar. Vefeyatname türündeki eserler de genel biyografik eserler içinde incelenebilir. Bu dönemde Kafzade Faizi'nin örnek ağırlıklı antolojik tezkireciliği Belîğ ve Silahdarzade tarafından devam ettirilir. Devleti ilgilendiren olayların yıl yıl resmi tarihçiler tarafından yazıldığı 18. asırda, devlet yöneticilerinin biyografilerinin de kayıt altına alınmasına önem verilmiştir. Bu asırda vakanüvis tarihleri yanı sıra özel tarihler de kaleme alınmıştır. Tercüme, derleme ve özetleme suretiyle birçok genel tarih kitabı kaleme alınmıştır.

18. asırda Koca Ragıp Paşa, Kâni, Osmanzade Taip, Çelebizade Asım, Raşit, Nahifi, Nevres-i Kadim, Beylikçi İzzet, Âtîf Efendi, nesip gibi şair ve ediplerin münşeât mecmuaları vardır.

Sonuç olarak, estetik nesir üslubu, Son Klasik Dönem'de, tezkire, tarih, münşeât, sefaretname ve fetihname gibi nesir türlerindeki önemli eserlerde kullanılmıştır. Ancak, nazımda mahallileşme eğiliminin yaygınlaşmasına uygun olarak, nesirde de münakkah ve tabii üslup itibar kazanmaya, süsü/sun'i nesir de yer yer eleştirilmeye başlanmıştır. Bu eleştiriler, ancak bir sonraki asrın ikinci yarısına doğru, fikri bir boyut kazanacak ve kendisine siyasi bir zemin bulacaktır.

2.4.1.4. Klasik sonrası dönem (1800-1860)

Dönemin fikrî ve siyasi açıdan oldukça karmaşık, çatışmacı ve tereddütlü tavrını, şair ve ediplerin dile yaklaşımlarında da görmek mümkündür. Üslup, ilk defa bu

yüzyılda, bir çatışma ve suçlama sebebi olmaya başlamıştır. Dilin sadeleşmesi için devlet adamları ve aydınlar tarafından yapılan yoğun çalışma ve telkinata rağmen, klasik nesir üslubu, varlığını bu asırda da devam ettirmiştir.

Klasik nesir üslubunun, bu asırda devam etmesinin birçok sebebi vardır. Bunlar arasında, eski nesir türlerinin devamı olarak yazılan eserlerde yazarın kendisini tür üslubundan soyutlayamaması, muhatabı saray olan yazı ve eserlerde edebî üslubun kullanılmasının âdeta bir vecibe hâline gelmesi, eski eğitim sisteminin devam etmesi, yani kalemlerde, mektep ve medreselerde inşa ilminin iyice öğretilmesi, Arapça ve Farsça öğretiminin Abdülhamit dönemine kadar öneminden bir şey kaybetmeden sürdürülmesi, memuriyete girişte inşa yeteneğinin hâlâ önemli bir kıstas olarak yerini koruması gibi hususlar sayılabilir.

Daha çok tarihlerde ve tezkirelerde kullanılan estetik nesir üslubunun yanı sıra bir de münşilerin, dil üzerinde daha çok çalışarak, onu işleyerek oluşturdukları aşırı süslü üslup vardır.

Tezkire, tarih, münşeât gibi eski nesir türleri, bu asırda, içerik ve üslup bakımından küçük değişikliklere uğramıştır. Klasik tezkire yazımı, özellikle 19. asrın ikinci yarısından sonra iyice ihmal edilmiştir.

Yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren zeyilci tezkirecilik, yerini, Osmanlı döneminin tamamını kapsayan biyografik eserlere bırakmaya başlamıştır. 19. asırda resmî ve edebî nesir üslûbunun en önemli temsilcileri vakanüvislerdir. Bu asırda farklı gaye ve bakış açılarıyla birçok tarih kitabı yazılmıştır.

Münşeât, bir edebi tür olarak gelenekteki yer ve önemini 19. asırda da kısmen muhafaza etmiştir. Tertip edilen münşeât mecmualarının basımının yüzyılın sonuna kadar devam etmesi, bu tür eserlere karşı olan ilginin sürdüğüne işaret etmektedir.

Bu asırda edebî nesir üslûbunun kullanıldığı eserler arasında sefaretnameler de sayılmalıdır.

2.4.2.Şiirde Estetik

Şiirin amacı söz konusu olduğunda da kuşkusuz güzellik şiirin ayrılmaz parçasıdır. Bu bağlamda; şair bizi şiirin estetik dünyası içinde dolaştırır; dolaştırırken duygulandırır, düşündürür; kimi zaman söyledikleriyle ve söyleyişiyle şaşırtır, hayran bırakır. Aslında güzel şiir de; benzersizliği, olağanüstülüğü, şaşırtıcılığı vb. özellikleriyle bizi duygu ve düşünce yoğunluğunda yaşatan şiirdir. Geleneğe göre; şiirin, divan şiirinin başında da sonunda da mucize vardır. Çünkü şiir istidat yani

yetenekle ve ilhamla doğar. Yetenek de ilham da Allah vergisi olmaları nedeniyle olağanüstülük, farklılık, fizik ötesi oluş ya da daha doğrusu kutsallık özelliklerine sahiptir. Yukarıda, şiirden beklenenin güzellik olduğunu; güzellikten ise olağanüstülüğün, alışılmamışlığın, şaşkıncılığın beklendiğini söyledik. Öyleyse, şiirin hem başlangıcı, hem sonucu mucizeyle bağlantılıdır; mucizeyi çağırır (Mengi 2009: 135-136).

Şiirin işlevi, ne olduğu veya ne olması gerektiği, kullandığı dil, simgeleri ve imajları Aristo'dan bu yana birçok şâir ve edip tarafından tartışılmıştır. Özellikle şiirde kullanılan dilin, günlük hayattaki dilden farkı veya benzerlikleri üzerinde çok durulmuştur. Üst dil olarak tanımlanan bu dil; günlük hayattaki birçok nesneyi simgelemekte, insanı ve hayatı imajlar veya kodlar yoluyla kelimelere aktarmakta, dile yeni bir anlam ve zenginlik katmaktadır. Bu yüzden olsa gerek; şâirlere, birçok toplumda farklı gözlerle bakılmıştır. O kadar ki bazen doğaüstü güçlere sahip biri olduğuna inanılmıştır. Bu özellik, birçok kişi tarafından şiir dilinin bir sır özelliğine sahip olmasıyla açıklanır. Şâir, bazen estetik kaygılardan, bazen yaşadığı devrin siyasî ve sosyal baskılarından, bazen mensup olduğu edebî akımın özelliklerinden, bazen de şiirin içeriğinden dolayı sırlı ifadeler kullanmaya veya Paul Valery'nin deyişiyle "dil içinde bir üst dil" oluşturmaya çalışır (Yekbaş t.y: 190).

Kant'ın estetik hakkındaki görüşlerinin şiir üzerindeki etkisi, şiirde kullanılan dilin, dilin kendisine ilişkin göndergeler taşıması ile gerçekleşmiştir. Şiir dili, gündelik dilden uzaklaşmış, iletişsel niteliğini en aza indirgeyerek, arılaşmıştır. Terry Eagleton, "Yapısalcılık ve Göstergibilim" başlıklı yazısında, Jacobson'un dile ilişkin görüşlerinin, "şiirsel" in, "dil kendiyle bilinçli bir ilişkiye girmesi sonucu oluştuğunu göstermeleri bakımından büyük önem taşıdıklarını vurgular. Modern şiirde estetiğin öne çıkması, iletişsel dilin işlevlerinden vazgeçilmesi, kavram ve nesnelere arkaya itilerek, imge ve sesin öne çıkartılması ile gerçekleşmiştir. Eagleton'un deyişi ile "[g]österge ile gönderge arasındaki olağan ilişki bozulur ve böylece işaret kendi içinde değer taşıyan bir nesne olarak belli bir bağımsızlık kazanır." (Caner 2002: 15).

Divan şiiri geleneğine göre, şaire sanat gücünü sağlayan başta da belirtildiği gibi temelde şairin doğuştan getirdiği istidat yani yetenektir. Yetenek, dad-ı Hak, yani Allah vergisidir. Şairin işi, yeteneğiyle yarattığı ama- İslam estetiğinde kabul gördüğü üzere -daha doğrusu keşfettiği sanatıyla- marifet göstermek, marifetiyle

çevresini etkilemek; renklendirmek ve canlandırmaktır. Bu özelliğiyle yani istidadı ve marifetiyle şair öteki insanlardan, büyük şair de başka şairlerden farklıdır. Bunu hem şair; hem de şairi öven tezkire yazarı böyle düşünür, böyle kabul eder. Şiir, şair için istidat, ilham, icat ya da keşif işidir. Bu bağlamda; şair ve onun keşfettiği şiir için mucizeyle bağlantı kurularak gerek şairin kendisinin gerekse tezkire yazarının mu'ciz-nümâ, mu'cize-gûy, mu'cize-perdâz, sihr-sâz, sihr-azmâ gibi nitelermeler ya da vahy ile bağlantılı kullanımlara dilinde yer vermesi olağandır. Çünkü şiirin doğuşu istidada ve keşfe dayandırılınca zaten fizik ötesiyle, olağanüstüyle yüce ve kutsal olanla bağlantılıdır. Bilindiği gibi gelenekte özellikle mesnevi yazma geleneğinde çoğu zaman hatif yani gaipten gelen sesle işe başlanır. Hatif ya da hatif-i gaip ise belli ki ilhamdır. Aynı şekilde; şairin gördüğü rüya ile işe başlaması da yine geleneğin ayrılmaz bir parçasıdır. Nitekim, halk şiirinin âşıklık geleneğinde de rüya görerek şairliğe başlamak; badeli âşık olmak inanışı vardır. Böylece, görüleceği gibi şiirin doğuşunda, başlangıcında mucize vardır. Ama şiirin son estetik basamağı olan i'câza göre şiirin sonucunda da mucize bulunmalıdır. Çünkü şair kendisine verilen yetenek ve gönderilen ilhamla şiiri güzelliğe götüren; güzeli keşfeden insandır.

Kısacası şiir başta da sonda da mucizeyle vardır ya da şiir mucizeden gelir; mucizeye gider. Sanat estetiğinde gerçeğin sınırlarını fizik ötesine taşıyan bir anlayışın varlığı bilinen bir gerçektir. Böylece sanat, kuşkusuz şiir sanatı da gerçeğin değişken ve ideal olmayan görünümünden ayrılıp değişmez ve ideal olanı yani mutlak olanı bulmaya yönelecektir. Kısacası; estetik bağlamda sanat ve şiir mutlak arayışı içindedir. Estetiğin güzeli arayışında ideale, yüce ve gizli olana, ilahi güce, soyuta yönelişi ile gelenekteki keşfetme arasında bağlantı olduğu açıktır. Bu aslında; şiir söz konusu olduğunda şiirin içte görünmeyene, alttaki anlama yani mazmuna yönelişi olduğu gibi dışta ya da görünürde de estetik amaçlı sanatın dil, sözcük seçimi, düzeni, istifi aracılığıyla güzeli arayışıdır. Güzelin aranışında ise i'câz yani şaşırtma, hayran bırakarak şaşırtma önemlidir. Hayranlık yukarıda da değinildiği gibi içte olanın, imgesel ve soyut olanın sezilerek keşfiyle doğacaktır. Sanat estetiğinde gerçeğin sınırlarını fizik ötesine taşıyan bir anlayışın varlığı bilinen bir gerçektir. Böylece sanat, kuşkusuz şiir sanatı da gerçeğin değişken ve ideal olmayan görünümünden ayrılıp değişmez ve ideal olanı yani mutlak olanı bulmaya yönelecektir. Kısacası; estetik bağlamda sanat ve şiir mutlak arayışı içindedir. Estetiğin güzeli arayışında ideale, yüce ve gizli olana, ilahi güce, soyuta yönelişi ile gelenekteki keşfetme arasında bağlantı olduğu açıktır. Bu aslında; şiir söz konusu

olduğunda şiirin içte görünmeyene, alttaki anlama yani mazmuna yönelişi olduğu gibi dışta ya da görünürde de estetik amaçlı sanatın dil, sözcük seçimi, düzeni, istifi aracılığıyla güzeli arayışıdır. Güzelin aranışında ise i'câz yani şaşırtma, hayran bırakarak şaşırtma önemlidir. Hayranlık yukarıda da değinildiği gibi içte olanın, imgesel ve soyut olanın sezilerek keşfiyle doğacaktır (Mengi 2009: 141-142).

BÖLÜM III.HZ. ALİ CENKNÂMELERİNİN ESTETİK DEĞERLER BAKIMINDAN İNCELENMESİ

3.1. HAZRETİ ALİ CENKNÂMELERİ

Agâh Sırrı Levend,*Türk Edebiyatı Tarihi 1* adlı eserinde, Yusuf hikâyesinden başka, Musa ve Süleyman Peygamberlerin, Üveys-i Karenî ve İbrahim Edhem gibi din ulularının kıssalarının, Peygamber'in müşriklerle yaptığı gazalar ve gösterdiği mucizelerin, Halife Ali'nin devlerle çarpışmasının ve yarattığı olağanüstü kahramanlıkların, hep birer hikâye konusu olarak ele alınıp işlendiğini belirtmiş; Gazavât-ı Rasulullah (Mukaffa' Cengi), Gazavât-ı Emirü'l Mü'minîn Ali (Feth-i Kal'a-i Selâsil), Cenâdil Kal'ası manzumesi, Gazavât-ı Aramrem b. Musallat, Gazavât-ı Kıssa-i Mukaffa' (Ali Cengi), Kıssa-i Kahkaha (Ali Cengi), gibi hikâyelerin bunların en eskilerinden olduğuna değinmiştir. Ayrıca ilk mensur hikâyeler arasında, *Battal-name*, *Danişmend-name*, *Hamza-name* ve *Ebu Müslim'in* tanınmış olduklarını belirtmiştir.

Halk Hikâyelerinin oluşumu hakkında çalışma yapan bilim adamları bu tür metinlerin "anonim"liği üzerinde durmuşlar, Türk halk hikâyelerinin kökenlerine göre dört kaynaktan geldiği genel olarak kabul etmişler ve Hz. Ali Cenknâmeleri'ni dinî ve milli olaylar ve kahramanlıkla ilgili "halk kitapları" kökenli hikâyeler köluna dahil etmişlerdir (Boratav 2002; Çobanoğlu 2004; Görkem 2007).

Halk hikâyelerini konuları bakımından sınıflandırırken "dinî-tasavvufî Türk halk hikâyeleri" genellikle tasnif dışı bırakılmaktadır. Bu ürünleri de dahil ederek Türk halk hikâyeleri konularına göre şöyle tasnif edilebilir (Albayrak 2004; Görkem 2007).

1. Kahramanlık hikâyeleri: Köroğlu Hikâyeleri ve kolları... Bu ürünler epik-destan geleneğinin devamı niteliğindeki metinlerdir.

2. Dinî-destanî hikâyeler: Kıssahanların anlattıkları Hz. Ali Cenklere, Hamzaname, Battal Gazi ve Ebu Muslim Cenklere gibi eserler.

3. Dinî-sosyal-ahlaki hikâyeler: Kesikbaş Hikâyesi, Geyik Hikâyesi, Güvercin Hikâyesi, Deve Hikâyesi, Ejderha Hikâyesi, Baykuş Hikâyesi, Hatun Hikâyesi, Muhammed Destanı, İbrahim Destanı, Muhammed Hanefi Cengi, İbrahim Edhem

Destanı... Bu eserler temsilî hayvan hikâyeleri ve İslam kahramanlarının hayatlarından izler taşımaktadır.

4. Aşk konulu hikâyeler: Kerem ile Aslı, Âşık Garip ile Şahsenem, Ferhan ile Şirin vd...

5. Serküşteler ve bozlaklar: Ali Şîr ve Gündeşlioğlu hikâyeleri gibi.

13. yüzyıldan itibaren Anadolu sahasında tercüme, adapte veya te'lif olunan Hz. Ali Cenknâmeleri İslâmiyet'ten önce "Alp" tipi çevresinde teşekkül eden destanlar ile dinî unsurlar ile techiz edilmiş, maddî kuvvetin arka plana atılıp maneviyatın ön plana çıkarıldığı "veli" tipinden de bazı unsurları bünyesinde taşıyan "gazi" tipi çevresinde teşekkül eden dinî destânlardandır (Çetin 1997: XXX).

Haydar veya Şîr-i Yezdân (Allah'ın Arslanı) lâkabıyla anılan Hz. Ali hakkındaki hikâyeler zamanla Sunnîler arasında da yaygınlaşmış ve hayli popüler olmuştur. Dolayısıyla İranlılar tarafından yazılan hikâyeler Türkler arasında da oldukça revaç bulmuştur. (Mattei 2004: 12)

Cenknâme ve benzeri eserler Hayber Kalesi'nin fethinden sonra yazılmaya başlanmış ve bir gelenek halinde yüzyıllarca devam etmiştir (Mattei 2004: 12).

Hz. Ali Cenknâmeleri'nin konusu, İslâmiyet'in yayılmasıdır. Bizzat Hazret-i Peygamber zamanında; putperestlik, cahillik, hile, toplumdaki çürümüşlük ile mücadeleler ön plandadır. Tanrı'nın adaletinin bütün dünyaya yayılması ve insana insan gibi yaşamının öğretilmesi ise öne çıkan konulardır (Demir-Erdem 2007: 23).

Türk edebiyatında mevcut cenknâmelerin çoğunun yazarı belli değildir. İncelemeye aldığımız cenknâmelerden de sadece Nemrud Kalesi'nin yazarı bellidir. Ayrıca incelediğimiz cenknâmeler mensur olarak kaleme alınmış olup bu cenknâmelerin bazılarında manzum parçalara da yer verilmiştir. Çalışmamıza aldığımız cenknâmelerin dili, büyük ölçüde yalındır.

İsmet Çetin cenknâmeleri kaynakları bakımından İslâm tarihi, dinî kıssalar ve menkıbeler, efsaneler, masallar olmak üzere üçe ayırmıştır.

İncelemeye aldığımız hikâyelerden Hayber Kalesi kaynağını İslâm tarihinden; Hayberli Sihirbazın İntikamı, Billur Dağı, Kubbei Mıknatıs, Haver Zemin, Kan Kalesi, Ejder Kalesi, Hazreti Ali Ölüm Vadisinde, Hz. Ali Devler Ülkesinde ve Malik Ejder masal ve efsanelerden; Nemrud Kalesi, Gazanfer Kafirise kaynaklarını dini kıssalar, menkıbelerden alanlar arasında yer almaktadır.

İslâm tarihiHayber Kalesi

Dini kıssalar, menkıbelerNemrud Kalesi, Gazanfer Kafir

Masal ve efsaneler Hayberli Sihirbazın İntikamı, Billur Dağı,
Kubbei Mıknatıs, Hz. Ali Devler Ülkesinde ve Malik Ejder
Haver Zemin, Kan Kalesi,Ejder Kalesi, Hazreti Ali Ölüm Vadisinde

3.2. CENKNÂMELERDEKİ ESTETİK DEĞERLER

Cenknâmelerdeki estetik değerleri kurgusalılık, üslup ve şekil özellikleri ve motifler olmak üzere dört ana başlık altında inceleyeceğiz.

3.2.1. Kurgusalılık (İtibârîlik)

Edebi eserlerin en önemli unsurlarından bir tanesi kurgusalılıktır. Hiçbir eser gerçeğin bire bir aynısı değildir. Edebi eser gerçekten yararlı olsa da eserin yazarı ona kendi hayal dünyasını aktarır. Şerif Aktaş, edebi eserdeki vakaya itibârî vaka adını vermiş ve hiçbir romanın tarihi ve yaşanmış vakayı olduğu gibi dikkatlere sunmadığını belirtmiştir. Ona göre gerçek, değişikliğe uğrayarak edebî eserin dünyasına girer. Bunun için de hayatın gerçeği ile sanatın gerçeği birbirinden farklıdır (Aktaş 2003: 14-15).

Gürsel Aytaç'a göre (1997:15) "edebiyatın birincil özelliklerinden" olan itibârîlik; Özdemir İnce'ye göre (2002:120) ise, "Edebiyat, anlatı (içerik) düzleminde yapıntısaldır, kurgusaldır." Sadık Kemal Tural'a göre (1993: 58) "Nazım ve nesir ayrımı yapmaksızın, edebî eser, yaşanan gerçeklere ait durum ve olayların bir insan idrakinde yeni bir bütünlüğe kavuşmasıdır. Bu yeni bütünlük, yaşanan gerçeğe ait bir takım izler, imalar taşımakla beraber, hayatın tıpkısı değildir; bu yeni bütünlük (kompozisyon) yeni bir ibdadır."

İsmail Çetişli'ye göre (1998:19) itibârlık *“Sanatkârın yaşadığı dünyadan derlediği malzemeyi, belli bir seçme ve ayıklamadan sonra, belli bir sanat anlayışı, dünya görüşü ekseninde yeniden kurgulamasıyla elde ettiği netice”* olarak tanımlamıştır. Ahmet Oktay(1998: 132) kurmaca olarak adlandırdığı bu kavramı *“Şüphesiz, hiçbir metin yazıldığı/yaratıldığı toplumsal/tarihi koşullardan, kültürel biçimlerden, öteki metinlerden koparılamaz ve anlamı ancak böylesine geniş bir taban üzerinde kavranabilir; ama önce böyle bir irdelemeyi gerekli kılacak metin içi gerçeklik yaratılması zorunludur. Ve bu gerçeklik son kertede kurmacadır.”* şeklinde tarif etmiştir. Aktaş'a göre (2003: 15) itibârî âlem *“haricî âlemin bir düşünce sistemi etrafında sanatkâr tarafından yorumlanması neticesi vücut bulur.”* Bu tanımdaki yorum kelimesini hayal gücü, kurmaca, uydurma anlamında düşünmek gerekir. Çünkü itibârî olay, sanatçısının hayaliyle şekillenir. İtibârî zaman, mekân, şahıslar ve kurgu bu hayal dünyasının başlıca unsurlarıdır (Toyman 2006:14).

Kurgusal/itibârî ve kurgusallık/itibârîlik kavramlarının Türkçedeki kullanımına baktığımızda, çok büyük ölçüde *“anlatma esasına bağlı eser/türler”*in olay örgüsü, şahıs kadrosu, zaman, mekân ve anlatıcı gibi temel unsurlarının nitelenmesinde kullanıldığını görürüz. Yani roman ve hikâye türlerinin tahlilinde, sık sık söz konusu türler/eserlerin bünyelerinde barındırdıkları olay, kahraman, zaman, mekân ve anlatıcının kurgusal/itibârî olduğu vurgulanır. Söz konusu vurgu, çok büyük ölçüde edebiyat-gerçek ilişkisi hususunda okuyucunun dikkatini çekmeye ve onu uyarmaya yöneliktir. Çünkü çoğu okuyucu, gerçeklik hususunda hayatla edebiyatı birbirinden yeterince ayıramaz. Şiir çözümlemelerinde ise okuyucuya yönelik bu tür bir vurgu ile fazla karşılaşılmaz (Çetişli 2009: 369).

Edebiyat eseri, yine temel unsurlarından bir diğeri olan *“yapı”*sı bakımından da itibârîdir. Tıpkı heykeltıraşın tabiattaki mermer kütleden var ettiği heykelinin veya bestekârın tabiattaki seslerden yola çıkarak var ettiği bestesinin itibârîliği gibi. Burada edebî geleneğin belli ölçüde de olsa yapıdaki itibârîliğe engel olduğu veya olabileceği düşünülebilir. Bu düşünce bir noktaya kadar doğrudur da. Çünkü gelenek sanatkâra pek çok hazır yapı kalıpları (roman, hikâye, tiyatro şiir veya gazel, koşma, sone gibi) sunar. Hatta klâsik dönemlerde söz konusu geleneksel yapı kalıpları, sanatkârın yaratma hürriyetini önemli ölçüde kısıtlayabilir. Ancak, sanatkâr isterse geleneğin dışına çıkabilir. Daha da önemlisi, büyük sanatkâr, yapıdaki itibârîliği, sadece geleneğin belirlediği dış yapı tarzlarının çok ötesinde görür. Ayrıca edebî

geleneğe ait her türlü değerin itibârî olduğu gerçeğini de unutmamak gerekir (Çetişli 2009: 372).

Edebiyat eserinin itibârîliği, en belirgin olarak onun muhtevasında kendini ifşa eder. Söz konusu ifşa, anlatma esasına bağlı eser/türler (destan, masal, hikâye, roman vb.) ile gösterme esasına bağlı eser/türlerde (tiyatro) çok daha somuttur. Bilindiği gibi, destan, masal, menkıbe, efsane, halk hikâyesi, modern hikâye, roman ve tiyatro türlerinin içerdiği hikâyeler, bu hikâyelerin de özünü teşkil eden olay örgüsü, şahıs kadrosu, zaman, mekân ve anlatıcı unsurları kurgusal/itibârîdir (Çetişli 2009: 373).

Yaşanılan dünyanın bütün kanunları eserde yer almaz; çünkü sanatçı ikinci bir gerçeklik yaratma amacındadır. Bu ikinci gerçeklik, gerçek dünyanın unsurlarını taşıyacak derecede yaşama uygun olabilir ya da yaşamın bütün nesneliliğini aşarak okuyucuyu yepyeni bir âlemin içerisinde dolaştırabilir. Bu durumda karşımıza itibârî âlem yaratma tarzları çıkar. (Toyman 2006:14)

Mimesisten hareketle kurulan metinlerde, itibârî âlemi oluşturan unsurlar harici âlemde mevcuttur. Sanatkâr, bir düşünceden hareketle, bir vaka çevresinde onları birleştirerek itibârî âleme vücut verir. Tecridden hareketle kurulan itibârî âlemde ise harici âlemdeki mevcut olanların sebep olduğu haller, teferruattan arındırılarak bir iki kelimelik sembollerle ifade edilirler (Aktaş 2003: 19).

Masallar, efsaneler, destanlar, mitler, fantastik kurgular itibârîlik derecesi yüksek olan, tecridde bulunan eserlerdir. Anılar, biyografik eserler, makaleler ise mimesiste bulunur. Tecridde bulunan eserlerle mimesiste yer alan en gerçekçi edebî eserler bile gerçek dünyayı zemin olarak kullanan sanatçının hayal dünyasının ürünleridir (Toyman 2006:15).

Kurmaca metinlerin önemli bir özelliği tutarlı olmak zorunda kalışlarıdır. Eserin gerçekliği - eser ister mimesiste isterse tecridde bulunsun - doğruluk ve yanlışlık açısından tartışılmaz. Kurmaca dünyanın doğruları ve yanlışları bulunmaz; sadece iç tutarlılığı bulunur. Tutarlılık ise öncelikle olay örgüsünü meydana getiren metin halkalarında, ardından bu halkaları oluşturan zaman-mekân-şahıs üçgeninde, anlatıcının ve bakış açısının birlikteliğinde aranır.(Aktaş 1998:19)

İncelediğimiz cenknâmelerde birçok fantastik öge yer almaktadır. Bu nedenle burada *fantastik kurgu* kavramına da değinmek istiyoruz.

Fantastik kurgu, sanatçının hayal gücünü yeteneğiyle birleştirdiği edebî bir türdür. Çok geniş bir imgeleme gücünü beraberinde getirir ve okuru olağanüstü âlemlere götürür. Dış dünyanın fizikî gerçekliklerinden farklı bir durumu, olayı ve kurguyu amaçlayan fantastik, akıl ve mantıkla birlikte düşünülecek bir kavram değildir. Fantastik eser, konusuyla, zamanıyla, mekânıyla, kurgusuyla kısacası bir eseri var eden bütün yapı özellikleriyle olağanüstülük gösteren eserdir. Zaman ve mekândan kopmuşluk durumudur. Fantastik yazarı, kurguyu yaratmak için gerçek hayatı küçük bir zemin olarak kullanır; bu zemin üzerinde amacı kurguyu tamamen hayal üzerine oturtmaktır (Toyman 2006: 32)

Kısaca kurgusallık, tarihi bir gerçekliği olmayan, yazarının dünyasında şekillenen, doğru ya da yanlış olarak değerlendirilmemesi gereken, buna karşın kendi içinde tutarlı tamamen yazarın muhayyilesinden çıkan olaylar bütünüdür.

Cenknâmelerdeki kurgusallık bölümünü anlatıcı, bakış açısı, zaman, kaynak, olağanüstülükler, kişiler, mekânlar ve ilahi yardımlar olir mak üzere inceleyeceğiz.

Anlatıcı: Edebi metinlerde olaylar okura bir anlatıcı tarafından aktarılır. Anlatıcı da kurmacanın bir parçasıdır.

Bakış Açısı: Sanatkârın tabiatı, eşyayı; nesnelere arasındaki duruş farklarını, mesafeleri belileyecek şekilde anlatmak, betimlemek, resmetmek için baktığı noktadır (Karataş 2004: 62).

Zaman: Olay çevresinde oluşan edebi metinlerde olayın başladığı, geliştiği ve son bulduğu bir zaman vardır. Bu metinlerde zaman kurmacadır.

Kaynak: Anlatmaya bağlı metinlerde olayın alındığı bir kaynak yer alabilir.

Olağanüstülükler:Anlatmaya bağlı metinlerde olağanüstü varlık ve olaylarla karşılaşılabilir.

Kişiler: Anlatmaya bağlı edebi metinlerde bir olayın gerçekleşmesi için en az iki kişiden oluşankişi kadrosuna ihtiyaç vardır. Bu kişiler gerçek olabileceği gibi kurmaca da olabilir.

Mekân: Mekân olay çevresinde oluşan edebi metinlerde olayın geçtiği yerdir. Mekân gerçek olabileceği gibi kurmaca da olabilir.

İlahi Yardımlar: Anlatmaya bağlı metinlerin bazılarında ilahi yardımlarla karşılaşılabilir. İlahi yardımlar Allah tarafından kahramanlara çeşitli yollarla gönderilen yardımlardır. Bu ilahi yardımlar kurmacanın bir parçasıdır.

3.2.2. Üslup ve Şekil Özellikleri

Türkçe Sözlük'te (TDK 2005) üslup *oluş, deyiş veya yapış biçimi; bir sanatçıya, bir çağa veya bir ülkeye özgü teknik, renk biçimlendirme ve söyleyiş özelliği; edebiyat alanında sanatçının görüş, duyuş anlatıdaki özelliği* şeklinde tanımlanmıştır.

Üslubun edebiyat sahası içinde de pek çok tanımı yapılmıştır. Şimdi bu tanımlardan bazılarını değerlendirelim:

Kabaklı (2004: 156-157) üslubu “Bir dilin şair ve yazarlar elinde, ince bir zevk ve güzellikle, sanatkârın kişiliğini gösterir tarzda işleniş, başka bir deyişle yazarın duygu, düşünce ve heyecanlarına verebildiği en güzel söz biçimi” şeklinde tanımlamıştır.

Çoban (2004: 17), üslubu “dil değil, onun kullanılış tarzı; konu değil, onun işleniş biçimi; içerik değil, anlatılış yolu” olarak tanımlar. Ona göre üslubun oluşumundaki en önemli faktör sanatçının kendine haslığıdır.

Fıtrat, *Edebiyat Kaideleri* adlı eserinde, üslubun edebiyatta çok önemli bir yer teşkil ettiği, bir eserdeki fikirlerin ve bilgilerin eski başka şairler tarafından işlenmiş olabileceği, onların eksikliğini bize sezdirmeden ifade eden, gücün üslupta yer aldığı ifade edilir (Avcı 1997: 175).

İncelememizin konusu “Hz. Ali Cenknâmeleri” olduğu için halk hikâyelerinin şekil ve üslup özellikleri üzerinde duracağız:

Halk hikâyelerinin en belirgin özelliği, geleneksel bir anlatı türü olmalarıdır. Bu durum halk hikâyeciliğine belli bir yapı ve sunum özelliği kazandırmıştır. Halk hikâyesi anlatıcısı zaman zaman anlattığı olayın tematiği ile bağlantılı olan klişe söz gruplarına ve manzum betimlemelere yer verir. Anlatımındaki yerlerine ve fonksiyonlarına göre değişik yapı, kalıp ve uzunlukta ve çoğunlukla ölçülü, secili, aliterasyonlu ve uyaklı olan bu şekiller, kimi zaman saz eşliğinde, kimi zaman da konuşma üslubunda yani “dil cevabı” söylenir. Bu tarz, anlatımda şiirselliği ve akıcılığı sağlar. Bu betimlemeler olmadan veya konunun akışı içerisinde yerli

yerinde kullanılmadan anlatılan bir hikâye, kuru yavan tatsız olur, dinleyiciye keyif vermez. Bu nedenle usta aşıklar anlatımı bu tür söyleyişlerle süslerler (Aslan 2008).

Pertev Naili Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği* eserinde basma halk hikâyeleriyle sözlü halk hikâyelerini karşılaştırmış, basma halk hikâyelerinin şekil ve üslubu sözlü gelenektekenden pek farklı olmadığını, bunları bu iki mühim sanat unsuru bakımından birbirine yaklaştıranın, bir yandan basmaların, sözlü hikâyelerin yazıya geçmeleriyle meydana gelmiş olmaları, öte yandan da, sözlü gelenekteki hikâyecilerin sanatlarının birçok unsurlarını yazılı edebiyattan almaları olayı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca kitaplarda olduğu gibi sözlü gelenekteki hikâyelerin başında da rastlanılan “raviyân-ı ahbâr nâkılân-ı âsâr ve muhaddisân-ı rüzigar şöyle rivayet ederler ki...” başlangıç klişesi; bazı hikâyecilerin güzel bir kızı överken söyledikleri “Âfet-i cihan, hükmü Süleyman, bir karış gerdan, Zelhâ-yı sâni, Yusuf-i zaman, alı al- kırmızısı kırmızı, her bir kırmızısı değer yüz bin kırmızı (altın); yanağına bir fiske vursan bal palûzesi gibi, kırk gün tim tim titrer.” tasvir klişesinin kitaplardan sözlü geleneğe geçmiş olabileceğini belirtmiştir. Buna karşılık, basma hikâyelerin içinde yer yer rastlanılan türkü geldiği sırada geçen “aldı bakalım ne dedi” veya sadece “aldı oğlan”, “aldı kız”, “aldı Garip”, vs. klişeleri sözlü gelenekten kitaba geçtiğini çünkü ancak sözlü anlatmada yeri manâsı olan bir söz kalıbı olduğunu dile getirmiştir.

Hikâyelerin girişinden başka iç kısımlarında ve sonunda da manzum klişeler, tekerlemeler, söz kalıpları ve formeller bulunur. Örneğin anlatıcı âşık, kahramanın uzak bir ülkeye hareketi sırasında, sözü fazla uzatmamak ve mesafeyi kısaltmak için şöyle bir tekerleme kullanır. Günlerin birinde (gideceği yerin adını söyler) vasıl olurlar, diyerek kahramanları en kısa zamanda menzillerine erdirtirler. Hikâyelerdeki kadınlar ya eşi benzeri bulunmaz güzeller, ya da çok çirkindirler (Aslan 2008: 265).

Anlatıcı âşık, Kerem ile Aslı gibi birkaçı dışında, genel olarak mutlu sonla biten halk hikâyelerinin sonunda sevgi ve mutlulukla ilgili bir koşma söyledikten sonra, din büyüklerine, hikâyenin muannifine ve mecliste bulunanlara klişe sözlerle dua, iyi dilek ve temennilerini sunar (Aslan 2008: 266).

Söylenenlerden hareketle halk hikâyelerinin üslup ve şekil özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Halk hikâyesi anlatıcısı zaman zaman anlattığı olayın tematiği ile bağlantılı olan klişe söz gruplarına ve manzum betimlemelere yer verir.
2. Hikâyelerin başında “raviyân-ı ahbâr nâkılân-ı âsâr ve muhaddisân-ı rüzigar şöyle rivayet ederler ki...” başlangıç klişesi; bazı hikâyecilerin güzel bir kızı överken söyledikleri şu: “Âfet-i cihan, hükmü Süleyman, bir karış gerdan, Zelhâ-yı sâni, Yusuf-i zaman, alı al- kırmızısı kırmızı, her bir kırmızısı değer yüz bin kırmızı (altın); yanağına bir fiske vursan bal palûzesi gibi, kırk gün tim tim titrer.” tasvir klişesi yer alabilir.
3. Hikâyelerdeki kadınlar ya eşi benzeri bulunmaz güzeller ya da çok çirkindirler.
4. Kerem ile Aslı gibi birkaçı dışında, genel olarak mutlu sonla biterler.
5. Hikâyelerin sonunda sevgi ve mutlulukla ilgili bir koşma söylendikten sonra, din büyüklerine, hikâyenin muannifine ve mecliste bulunanlara klişe sözlerle dua, iyi dilek ve temennilerini sunulur.

Cenknâmelerdeki üslubu; abartılı ifadeler, benzetmeler, istiareler, deyim aktarmaları, nidalar, argolar, unvan ve lakaplar, ikilemeler, övgüler, tasvirler, deyim ve atasözleri, ayet ve hadisler, kipler ve dilin işlevi olmak üzere on dört başlık altında inceleyeceğiz.

Cenknâmelerdeki şekil özelliklerini de cenknâmenin yapısı, hikâye içinde hikâyeler ve geçiş sözleri olmak üzere üç başlık altında inceleyeceğiz.

Cenknâmelerdeki yapının incelenmesinde Berna Moran’ın eşkiya öykülerinin yapısıyla ilgili olarak yaptığı tasnif esas alınacaktır. Berna Moran eşkıyalık öykülerinin yapısını dör ana bölüme ayırmıştır:

Kahramanın çocukluk yıllarını kapsayan ve başkaldırısına neden olan olaydan önceki olaydan önceki durumun anlatıldığı ilk ana bölümde acımasız ağaların ya da beylerin yönetimi altında zulüm gören köylünün durumu sergilenir.

İkinci bölümde, kahramanın kendisine ya da anası, babası, karısı gibi sevdiği bir yakınına karşı ağanın (beyin) yaptığı büyük bir kötülük yer alır ve bunun sonucu kahraman dağa çıkar, eşkiya olur.

Eşkıyalık dönemine ayrılan üçüncü bölümde kahramanın soylu eşkiya olarak yoksul köylüye yaptığı iyilikler, zalimlere verdiği cezalar ve kendi öcünü alması anlatılır.

Dördüncü bölümde kahramanın sonunun okuruz. Eşkıya ya da kahraman ya halkına döner ve onlar da kahramana sahip çıkarlar, ya da ortadan kaybolur.

3.2.3. Motifler

Halk bilgisi sahasında sıkça kullanılan terimlerden biri de motiftir. Masal, halk hikâyesi, efsane gibi sözlü anlatmalar motifler üzerine kurulurlar. Bazı efsane ve masalların birer motiften kurulduğunu biliyoruz. Masalların büyük bir kısmı ile halk hikâyelerinin tamamı birden fazla motifi içine alırlar. Bilhassa halk hikâyelerinde gördüğümüz motiflerin hususi adlar taşımaları dikkati çekicidir. Elma motifi, rüya motifi gibi (Sakaoğlu 1980: 23).

Ali Berat Alptekin (1997:297) motifi “Hikâye etmenin en küçük unsuru” şeklinde tarif etmiş, halk nesrinde motif olabilmesi için, olağanüstülüğün olması gerektiğini ve bu olağanüstülüğün kahramanda, olayda, zamanda, mekânda, kısacası bir nesirdeki her türlü hadisede karşımıza çıkabileceğini belirtmiştir.

Arthur Christensen’e göre motif “Canlılıklarıyla kendilerini kabul ettiren, tarifi güç bir psikolojik kanuna göre dinleyiciyi avuç içine alabilen ve ibtidâî fikir silsilelerinden yeni terkiplere girmek için az veya çok parçalara ayrılabilen unsurlar”dır (Sakaoğlu 1980: 24).

Motif kavramı ile ilgili olarak halk bilgisi sahasında görüşlerini ortaya koyanların başında gelen Stith Thompson, motifi “Eskiden beri yaşama kabiliyetine sahip olan, masalın en küçük unsuru” olarak tarif etmektedir. Bu kabiliyete sahip olabilmesi için motifin, dikkati çeken ve tabiatüstü bazı vasıfları olması gerektiğini söyleyen Thompson, bu hususta üç ana bölüme işaret eder. Birincisi şahıslardır. Tanrılar, tabiatüstü hayvanlar, fevkalâde mahlûklar (büyücüler, devler, periler, vs.) gibi. İkincisi, hâdiselerde geri planda kalan şeylerdir. Sihirli eşyalar, enteresan âdetler, tuhaf inanmalar vs. gibi. Üçüncüsü ise tek hâdiselerdir. Bu bölüm motiflerin büyük bir çoğunluğunu meydana getirir (Sakaoğlu 1980: 24).

Max Lüthi’nin motif tarifi ise şöyledir: Kendisini ananede muhafaza etme gücüne sahip olan, hikâye etmenin en küçük unsurudur (Sakaoğlu 1980: 24).

Yaptığımız literatür taraması sonucunda cenknâmelerdeki motifleri; at motifi, İslâmi motifler, diğer dini motifler, devler, sihir, ifrit, rüya, kılıç, kılık değiştirme,

formülistik sayı, mağara, din değiştirme, ejderha, savaş ve mucize olarak incelemeye karar verdik.

3.3. CENKNÂMELER

3.3.1. Haverzemin Cengi

3.3.1.1. Hikâyenin özeti

Saad ve kızı köylerine gitmek için Medine'den yola çıkarlar. Bir çeşme başında hem dinlenmek hem de namaz kılmak için dururlar. Tam yemeğe oturdukları sırada iki bin kişi gelerek onlara saldırır ve esir düşerler. Saad'la kızını tutanlar onları hapsedtikten sonra çeşmenin başına geri dönerler. Ebulmuhsin de bu sırada ava çıkar, Saad'ın dinlendiği çeşmenin başında dinlenmeye koyulur. Medine'de de Saad'ın ve Ebulmuhsin'in kaybolduğu fark edilir.

Kanber, Düldül ve Ukab'ı otlatmak için Medine merasına götürür. Haverzemin padişahının elçisi Kanber ile Ukab'ı yakalar, Düldül ise kaçıp Medine'ye gelir. Hz. Ali olan biteni öğrenir öğrenmez Kanber'le Ukab'ın peşlerine düşer. Önce Saad'ı esir eden eşkiyalı öldürerek Saad'ı kurtarır. Eşkiyalardan sadece Siyafeşah adlı bir pehlivanı affeder. Daha sonra Saad'la birlikte Dîlfürüz'u kurtarırlar. Kanber ve Ukab'ı bulmak için yola devam ederler, Haverzemin'e varırlar. Haveran kendini bezirgân olarak tanıtan Hz. Ali'yi sarayına davet eder. Orada Düldül'ü Haveran'a satan Hz. Ali, eyeri alır. Bu Hz. Ali ile Düldül arasında bir anlaşmadır. Haveran, Düldül'ü geri vermek zorunda kalır.

Hz. Muhammed, Malik Ejder komutasında on bin kişilik bir kuvveti Aher Zemin'e Hz. Ali'ye yardım için sevk eder. Bu arada Hz. Ali, Haveran'ın kalesinde Kanber'i bulmuştur.

Ebulmuhsin çeşme başında dinlenirken yanına bir zenci gelir ve kendisinden gömleğini ve atını ister. Ebulmuhsin razı olmaz ve zenciyi öldürür. Zencinin arkasından gelen askerleri onun öldüğünü görünce önce savaşmak isterler, bakarlar ki karşılarındaki çok güçlü bir kişidir vazgeçerler ve onu beyleri yaparlar. Ebulmuhsin'in bey olduğu kalenin adı Gışverşah, ölen zenci beyin adı da Şatırzengi'dir.

Bir gün Haveran'ın divanına üç kişi giderek Şatırzengi'nin kendilerini yağma ettiğini bildirir; bunun üzerine Haveran, Bidad adlı silahşörünü Şatırzengi'nin kalesine gönderir.

Hz. Ali, Haveran'ın kalesine gizlice girerek askerlerden bazılarını öldürür. Şah, Saad'ın kızını kendisine almak ister; ancak Saad buna razı olmaz. Bunun üzerine

adamlarından bir kısmını kızı getirmeleri için gönderir. Adamlar gelince Dîlfürüz, Siyafeşah'ı serbest bırakır, ikisi birlikte adamları yenerler. Şah, adamların sayısını artırarak tekrar gönderir. Adamlar Dîlfürüz'u ve Siyafeşah'ı yakalarlar; ancak Döldül, Zülfikâr'ı da alarak kaçır. Şah, Dîlfürüz'u görünce ona âşık olur ve onu haremine alır. Daha sonra da atlılarını Döldül'ü yakalamaları için gönderir. Döldül, askerlerden birini ısırarak öldürür, diğerleri de kaçarak Şah'a durumu anlatırlar.

Hız. Ali akşam olunca saklandığı yerden çıkar, karşısına çıkan kâfiri öldürür. Bir kuyunun içinden Kanber'in sesini duyar ve onu kurtarır. Karanlıkta giderken rastladığı Müslüman bir zenciye Kanber'i emanet ederek çadır yerine gider. O sırada oradan geçen biri olan biteni Haveran'a anlatır. Bu sırada bir adam da Haveran'a giderek Hız. Ali'nin çadır yerinde dolaştığını haber verir. Bunu duyan Haveran adamlarını yollayarak onu yakalatmak ister; ancak adamlar bir türlü Hız. Ali'yi yakalamayı başaramazlar. Durumu öğrenen Haveran işin aslını öğrenmek için vezirini çağırır, vezir bir kitapta bezirgân kıyafetinde bir adamın gelip şehri fethedeceğinin yazdığını bildirir. Hız. Ali, zencinin evine gider; Kanber'i alır, hareme giderler ve oradan Dîlfürüz'u kurtarırlar. Vezir, Hız. Ali'ye bir kılıç ve at vererek yardım eder ve ertesi gün Haveran'ın kendisine saldıracağını bildirir. Ertesi gün Haveran otuz bin kâfiri Hız. Ali'nin üzerine salar, Hız. Ali karşısına çıkan kâfiri öldürür. Askerlerinin azaldığını gören Haveran vezirinden mektup gönderip asker toplamasını ister. Mektuplar yazılırken vezir, işi Hız. Ali'ye haber verir.

Gişverşah'a on bin askerle giden Bidad kaleye yakın bir yere çadır kurunca gözcüler işi Ebülmühsin'e anlatırlar. Ebülmühsin, Bidad'la yaptığı savaşı kazanır. Daha sonra Malik Ejder gelir ve iki kumandan Hız. Ali'ye ulaşmak için yola çıkarlar.

Hız. Ali, Haveran'ın askerlerinin çoğunu yener, o savaşırken Malik Ejder askerleri ile birlikte yardıma gelir. Gece olunca Malik Ejder, Hız. Ali'den izin alarak kâfirlere baskına gider. Uyku sersemi Malik Ejder'in narasını duyan askerler birbirlerine saldırır, gün ağırınca işin aslını anlayan askerler olayı Haveran'a anlatırlar. Daha sonra Gişverşah istikâmetinden askerler gelerek Ebülmühsin'in kendilerine yaptıklarını anlatırlar. Bunun üzerine Haveran ertesi gün için savaş emri verir.

Haveranın kardeşi Zinhaver, askerlerinden Döldül'ün sahrada olduğunu öğrenince asker göndererek onu yakalattırmaya çalışır. Döldül kaçır; fakat kaçarken Zülfikâr'ı

düşürür. Askerler kılıcı alarak Zinhaver'e getirirler. Zinhaver kılıcı kınından çıkarmalarını emreder; ancak askerler bir türlü başaramaz.

Savaş başlar, Haveran bakar ki yeniliyor, savaşa ara verdirir. Esirleri astırmaya karar verir. Vezir Hz. Ali'ye gizlice haber göndererek arkadaşlarının asılacağını bildirir. Düldül, Zinhaver'in kalesine giderek Zülfikâr'ı alır ve Hz. Ali'ye doğru yola çıkar. Düldül kılıcı Hz. Ali'ye yetiştirir, çok kanlı bir savaş olur. Bu sırada Hz. Ali; Saâd'ı, Kanber'i ve Siyafeşah'ı kurtarır. Haveran da yardım almak için kardeşinin memleketine doğru yola çıkar.

Düldül'e kılıcı verdikten sonra atın sahraya doğru kaçışını gören Zinhaver korkarak putlarına dua etmeye gider. Putlar dile gelerek kendisine Müslüman olmasını söyler, bunun üzerine Zinhaver ve etrafındakiler Müslüman olurlar.

Hz. Ali, Haveran'ın askerleri ile savaşa başlar. Haveran'ın veziri gelerek kendisine Haveran'ın kalesini bırakıp kardeşinin yanına kaçtığını söyler. Bunun üzerine askerler savaşı bırakarak Müslüman olurlar. Hz. Ali; Siyafeşah'ı, Malik Ejder'i ve Saad'ı askerleriyle birlikte Haveran'ın peşinden gönderir. Malik Ejder ve adamları sahrada susuz kalırlar, daha sonra uzaktan bir dere görürler. İbni Nevfel adlı bir kişi bunun serap olduğunu belirtir. Malik Ejder İbni Nevfel'in burayı daha önceden bildiğini anlar. İbni Nevfel burada başından geçenleri Malik Ejder'e anlatır. İbni Nevfel'in hikayesi bittikten sonra kısrağı belirir ve onların su bulmalarını sağlar, ardından da İbni Nevfel'in karısı gelir. Kendisini kaçıranlardan kurtulmuştur.

3.3.1.2. Cenknâmedeki Estetik Değerler

3.3.1.2.1. Kurgusallık

Tablo 3. Haverzemin Cenginde Kurgusallık

Anlatıcı	Yazar ve Kahraman
Bakış Açısı	İlahi Bakış Açısı
Zaman	Efsanevi
Kaynak	Masal ve Efsaneler

Haverzemin cengi kaynağını masal ve efsanelerden alan bir cenknâmedir. Haveran'ın eski İran efsaneleri ile tarihinden izler taşıdığı ifade edilmektedir. Hz. Ali çevresinde teşekkül eden efsânelerin Fars kökenli Rüstem (İsfendiyar)'in çevresinde teşekkül eden efsanelerden kaynaklandığını ifade eden G.P. Snasarev bu konuda şöyle demektedir:

“Eğer Ali İbn Talib'in prototipi sayılan, yani ondan önce gelen eski İran efsanevi kahramanı Pehlivan Rüstem Obrazı olmasaydı, Hz. Ali iki kıtada ve Şîî akımında ayrı bir şöret kazanamazdı. Rüstem'in cesareti ile fevkalade benzediği için yarı Tanrı olarak telakki olunmuştur. Rüstem ve Ali obrazlarının benzerliği şaşırtıcıdır. Ali'nin Döldül'ü Rüstem'in atının aynısıdır (Çetin 1997: 85).

İncelediğimiz cenknâmede yer yer olağanüstülüklerle rastlanmaktadır. Daha önce de değindiğimiz gibi cenknâmenin kahramanları savaşırken olağanüstü güce sahiptir. Yine putların dile gelmesi, dev, peri gibi gerçekte olmayan varlıklardan bahsetmesi, İbni Nevfel'in atının su bulunan yerleri keşfetmesi gibi olağanüstülükler de cenknâmede yer almaktadır.

Cenknâmede geçen Saad, Kanber, Malik Ejder gibigerçek kahramanlarla okuyucuda gerçeklik hissi uyandırılmaya çalışılmaktadır. Burada geçen İslâmiyet düşmanı tipini temsil eden Haveran'ın gerçekliği konusunda ise elimizde herhangi bir bilgi mevcut değildir. Daha önceki incelemelerimizde Ebulmuhsin'in de hayali bir karakter olduğundan bahsetmiştik. Dolayısıyla incelemekte olduğumuz cenknâmede birçok hayali karakter olduğunu düşünebiliriz. Ayrıca cenknâmenin kahramanları olağanüstü güçlere sahiptir.

Cenknâmede gerçek bir mekân olarak Medine'yle karşılaşmaktayız. Gişverşah Kalesi ise gerçek bir mekân değildir.

İncelediğimiz cenknâmede yer yer ilahi yardımlar dikkat çekmektedir. Hz. Muhammed'in Hz. Ali'yi merak etmesi üzerine Cebrail A.S gelerek ona Hz. Ali'den haber verir. Yine Hz. Ali'nin başı sıkıştığı zaman Cebrail A.S gelerek Hz. Muhammed'e Hz. Ali'ye yardım göndermesini söyler.

Cenknâmede geçen olaylar tarihi kaynaklarda yer almamaktadır. Ayrıca cenknâmede gerçekte olmayan kahramanların bulunması ve kahramanların olağanüstü güçleri, efsanevi motifler vs. hep kurgu olup bu tür metinlerin ortak özellikleridir.

3.3.1.2.2. Üslup

İncelediğimiz cenknâme sade, akıcı ve Türkçe söz varlığının hakim olduğu bir üslupla kaleme alınmıştır. Cenknâmede geçen Arapça, Farsça sözcükler halkın diline yerleşmiş olan sözcüklerdir. Kısa cümlelerle anlatımda akıcılık sağlanmıştır. Eserin bu şekilde yazılması geniş kitleye ulaşmasını sağlamıştır.

Cenknâmenin üslubunu şu başlıklar altında inceleyebiliriz:

3.3.1.2.2.1. Abartılı ifadeler

Cenknâmede abartılı ifadelere oldukça sık rastlanmaktadır. Bunlar daha çok Hz. Ali'nin ve diğer İslâm cengâverlerinin kahramanlıklarını yüceltmek amacıyla kullanılmıştır. Ayrıca Düldül'ün övgüsünde yer yer abartılı ifadelere rastlamaktayız.

“- Bu atı mağripde yüz altına aldım. Çok cinstir on günlük yolu bir günde alır. Yorulmak nedir bilmez. On gün yem yemese, su içmese aldırılmaz.” (s. 10)

“ Birkaç dakikada kırk kâfir kesildi.” (s. 16)

“ Nihayet öyle bir nâra attı ki gök yıkıldı sanılır.” (s. 19)

“ Vurduğu kâfiri ikiye bölüyor, rastladığını öldürüyordu.” (s. 21)

“ Yanından geçerken kâfirin kafasına bir yumruk vurdu, beynini dağıttı.” (s. 23)

“ Nihayet bir nâra patlattı, kılıcını Bidad'a öyle yapıştırdı ki başından göbeğine kadar ikiye biçti, yere cansız düştü.” (s. 23)

“ Kan dereler gibi aktı.” (s. 24)

“ İki ayağını birer elle tutup mel'unu ikiye böldü.” (s. 24)

“ Hz. Ali, atı yanından geçerken tepesine bir yumruk vurdu, mel'un cansız yere yuvarlandı.” (s. 24)

“ Dehşetli bir nâra attı ki dağlar çini taş gibi saatlerce çınladı.” (s. 26)

“ Hz. Ali bunu savup öyle bir kılıç çaldı ki, vücudu ikiye ayrıldı.” (s. 30)

“ Şahmerdan yalnız başına on bin mel’un temizledi.” (s. 32)

3.3.1.2.2.2. Benzetme

Aralarında gerçek veya mecaz bakımından benzerlik bulunan iki varlıktan zayıf olanı güçlü olanına benzeterek söze güç katma, etkili kılma sanatı (Karataş 2004:474). Cenknâmede oldukça fazla benzetme kullanılmıştır. Özellikle olağanüstü durumların ve savaşların anlatımlarında benzetmeler dikkat çekmektedir.

3.3.1.2.2.2.1. Tam benzetme

Benzeyen, benzetilen, benzetme edatı ve benzetme yönü bulunan benzetmelere tam benzetme denir.

Cenknâmeler halka hitap eden eserlerdir, bu nedenle açık bir dille yazılırlar. Cenknâmede en çok kullanılan benzetme çeşidi tam benzetmedir; tam benzetmelerin çok kullanılması cenknâmenin dilinin açık olması açısından oldukça önemlidir. Cenknâmede geçen başlıca tam benzetmeler şunlardır:

Kan akması bakımından dereye benzetilmiştir:

“*Kan dereler gibi aktı.*” (s. 24)

Dağlar çınlaması bakımından çini taşa benzetilmiştir:

“*Dehşetli bir nâra attı ki dağlar çini taş gibi saatlerce çınladı.*” (s. 26)

İslâm askerleri saldırmaları bakımından aç arslanlara benzetilmiştir:

“*On bin İslâm askeri aç arslanlar gibi kâfirlere saldırdılar.*” (s. 26)

Düldül koşması bakımından yıldırıma benzetilmiştir:

“*O sırada Düldül sahrada otliyordu. Hz. Ali’nin nârasını duyunca yıldırım gibikoşarak doğru Zinhaver’in kalesine geldi.*” (s. 32)

Savaşçılar haykırması bakımından çocuklara benzetilmiştir:

“*Savaşçılar büyük bir sevinç içinde idiler. Çocuklar gibi haykırıyor, heyecanla el çırpıyorlardı.*” (s. 39)

3.3.1.2.2.2.2. Yalın benzetme

Sadece benzeyen ve benzetilenle yapılan benzetmeye yalın benzetme denir (Kocakaplan 2005:165).Cenknâmede az da olsa yalın benzetmelere yer verilmiştir.

Toz buluta benzetilmiştir:

“Evinden ayrıldıktan sonra beş gün sahrada gitti eşkiyaya rastlamadı, altıncı gün bir koca dağ ve eteğinden garip bir *toz bulutu* gördü.” (s. 8)

Bezirgân yedi başlı ejderhaya benzetilmiştir:

“ – Bu *bezirgân* değil, *yedi başlı ejderha!*” (s. 20)

Haveran köpeğe benzetilmiştir:

“*Haveran* dediğiniz ne *köpektir* ki böyle konuşur.” (s. 22)

3.3.1.2.2.3. İstiare

Benzetme öğelerinden sadece benzeyen ya da benzetilen kullanılarak yapılan söz sanatına istiare denir (Kocakaplan 2005:68).

Benzetme öğelerinden sadece benzetilen kullanılarak yapılan istiareye açık istiare denir (Kocakaplan 2005:69). Cenknâmede herhangi bir açık istiare örneğine rastlamadık.

Benzetme öğelerinden sadece benzeyen kullanılarak yapılan istiareye kapalı istiare denir (Kocakaplan 2005: 74). Deyim aktarmalarında kapalı istiare kullanılmıştır.

3.3.1.2.2.4. Deyim aktarması

Benzetme amacı güdülerek bir varlığa ait bir özelliğin başka bir varlık için kullanılmasıdır. Cenknâmede deyim insandan doğaya aktarma ve duyulararası aktarma olmak üzere iki farklı deyim aktarması çeşidi kullanılmıştır.

3.3.1.2.2.4.1. İnsandan doğaya aktarma

İnsana ait özelliklerin doğadaki varlıklar için kullanılmasıdır. İnsana ait bir organ olan “baş” çeşme için kullanılarak insana ait bir özellik doğaya aktarılmıştır:

“Medine’den köye gitmek için çıktığı gün öğle vakti bir çeşme başına gelmişlerdi.” (s. 5)

“Etek” sözcüğü “dağ” için kullanılarak insandan doğaya aktarma yapılmıştır:

“Evinden ayrıldıktan sonra beş gün sahrada gitti eşkiyaya rastlamadı, altıncı gün bir koca dağ ve eteğinden garip bir *toz bulutu* gördü.” (s. 8)

3.3.1.2.2.4.2. Duyulararası aktarma

Bir duyuya ait bir özelliğin başka bir duyuyu için kullanılmasıdır.

Tatma duyusuyla algılanan “acı” sözcüğü işitme duyusuyla algılanan “söz” için kullanılarak duyulararası aktarma yapılmıştır:

“Haveran bu acı sözlerden fena halde kızdı, Kanber’i dövdü.” (s. 14)

Dokunma duyusuyla algılanan “sert” sözcüğü işitme duyusuyla algılanan “ses” için kullanılarak duyulararası aktarma yapılmıştır:

“Kılıcını havaya kaldırıp sert bir sesle sordu.” (s. 42)

3.3.1.2.2.5. Nidalar

Cenknâmede “ey” ve “ya” nidaları diyaloglarda oldukça fazla kullanılmıştır:

“- Ya Resûlullah üç gün evvel Sad’ı kızı Dilfuzla köyüne gitmek üzere yola çıkmıştı.” (s. 5)

“Ey şah! Vergi vilâyetlerinde harami olmayan yerlerde alınır.” (s. 9)

“Ulan miskin. Sen kimsin ki bu çeşme başına gelip oturuyorsun?” (s. 14)

“ – Behey melûn, ne söylüyorsun sen.” (s. 14)

“ – Bre kâfirler, meydana gelin, size haddinizi bildireyim!...” (s. 23)

3.3.1.2.2.6. Argolar

Cenknâmede temizlemek (Püsküllüoğlu 2004: 173) argo sözcüğü sıkça kullanılmıştır.

“Bir kâfir daha çıkardılar, onu da *temizledi* attı.” (s.30)

3.3.1.2.2.7. Unvan ve lakaplar

Cenknâmede Hz. Muhammed ve Hz. Ali için oldukça fazla unvan ve lakap kullanılmıştır.

Hz. Muhammed için kullanılan unvanlar ve lakaplar: Mefharı Mevcudat (Yaratılmışların iftihar), Şefii Ümmeti Arasat (Arasat ümmetinin şefi), Habib (Sevgili), Resûlullah (Allah’ın resûlü), Serveri Kâinat (Kâinatın önderi), Fahri Kâinat (Övünç kaynağı).

Hz. Ali için kullanılan unvanlar ve lakaplar: Cenabı Haydar (Arslanların cenabı), Şahı Merdan (Mertlerin şahı), Allah’ın arslanı, Emirülmüminin (Müminlerin emiri), Şiri Huda (Allah’ın arslanı).

3.3.2.2.8. İkilemeler

Cenknâmede en çok aynı sözcüğün tekrarıyla oluşan ikilemeler kullanılmıştır. Kullanılan başlıca ikilemeler şunlardır:

Aynı sözcüğün tekrarıyla oluşanlar: koşa koşa, sık sık, melül melül, birer birer, çok çok, ters ters, hamle hamle, bölük bölük, dalga dalga, alay alay, yeni yeni, mânalı mânalı, pırıl pırıl.

Yakın anlamlı sözcüklerden oluşanlar: deli divane, uçsuz bucaksız.

Zıt anlamlı sözcüklerden oluşanlar: er geç.

3.3.1.2.2.9. Övgüler

Cenknâmede güçlü savaşçıları anlatmak için gürbüz pehlivan, yiğit, cengâver, delikanlı, bahadır sözcükleri kullanılmıştır.

Düldül için “mübarek” sıfatı kullanılarak Düldül övülmüştür.

Mansur için “yaman” sıfatı kullanılmıştır.

3.3.1.2.2.10. Tasvirler

Bir mekân, kişi ya da olayın sözcüklerle gözümüzün önünde canlandırılmasıdır. Cenknâmede kişi ve olay tasvirlerine rastlanmaktadır.

3.3.1.2.2.10.1. Mekân tasvirleri

İncelediğimiz cenknâmede dikkatimizi çeken herhangi bir mekân tasvirine rastlamadık.

3.3.1.2.2.10.2. Kişi tasvirleri

Siyafeşah:

“siyahi bir pehlivan” olarak tasvir edilmiştir. Bu tasvirden hareketle Siyafeşah’ın ismiyle görünüşünün birbiriyle ilgili olduğunu belirtebiliriz. Ayrıca zengilerin de zenci olması bu kullanıma örnektir.

3.3.1.2.2.10.3. Olay tasvirleri

Hız. Ali’nin savaşlarında olay tasvirlerine oldukça fazla yer verilmiştir. Bu tasvirler özellikle Hız. Ali’nin kahramanlığının ön plâna çıkarılması açısından oldukça

önemlidir. Hz. Ali'nin kahramanlıklarının anlatıldığı yerlerdeki tasvirler daha ayrıntılıdır.

“Kâfirlerle cenge koyuldular. Saatlerce kılıç sallayıp kırk kâfir öldürdüler. Kollarında derman kalmayınca kadar pençeleştiler. Kâfirler iki bin kişiydi. Nihayet kolları yorgunluktan kimıldanamaz hale gelince onlara esir düştüler.” (s.6)

“Düldül”ü oraya sürdü bir de ne baksın Saâd'ı esir eden iki bin kâfir bir kervanı soymuş, halkını kılıçtan geçiriyor. Hemen Zülfikâr'ı çekip nârayı bastı ve kâfirleri doğramaya koyuldu. Birkaç saatte hepsini kesti.” (s. 8)

“Haveran yeniden on bin kişi sürdü, bunlara kılıç sallarken elindeki kılıç kırıldı. Bu sefer Şahimerdan, ilk rastladığı kâfiri başından yakalayıp onunla vurmaya koyuldu, bu ara Malik Ejder de on bin kişi ile cenge katıldı. O gün dehşetli cenk oldu.” (s.30)

3.3.1.2.2.11. Deyim ve atasözleri

Cenknâmenin deyimler açısından oldukça zengin bir kaynak olduğunu söyleyebiliriz. Bunların deyimlerin başlıcaları: göz koymak, akli başından gitmek, göz atmak, yüz çevirmek, dile gelmek, tuz buz olmak, can kulağıyla dinlemek...

İncelediğimiz cenknâmede herhangi bir atasözüne rastlamadık. Bunun nedeni atasözlerinin standart dilde deyimler kadar sık kullanılmaması olabilir.

3.3.1.2.2.12. Ayet ve hadisler

Cenknâmede Saff suresinin 13. ayeti “Nasrun minallâhi ve fethun karîb” ayeti yer alırken herhangi bir hadis bulunmamaktadır. Ayetin meali: "Ve seveceğiniz bir başka (nimet) daha var: Allah'tan 'yardım ve zafer (nusret)' ve yakın bir fetih. Mü'minleri müjdele."

3.3.1.2.2.13. Kipler

Cenknâmenin anlatımında; görülen geçmiş zaman ve hikâye birleşik zaman ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Bunun dışında diyaloglarda geniş zaman, duyulan geçmiş zaman, şimdiki zaman emir kipi gibi farklı kiplerden de yararlanılmıştır.

3.3.1.2.2.14. Dilin işlevi

Cenknâmeler Hz. Ali'nin kahramanlıklarını anlatmak amacıyla yazıldıkları için dil ağırlıklı olarak heyecana bağlı işlevde kullanılmıştır.

3.3.1.2.3. Şekil özellikleri

İncelemekte olduğumuz Haverzemin cengi mensur olarak kaleme alınmıştır. İçinde manzum bir metin bulunmamaktadır.

Cenknâmede Düldül'ün Zülfikâr'ı efendisine götürdüğünü, İbni Nevfel'in şeyhin ve şeyhin kızının istedikleri kılıcı getirdiği, İbni Nevfel'in arkasında atının belirlediği resimler olmak üzere üç resim ye almaktadır.

3.3.1.2.3.1. Cenknâmenin yapısı

Haverzemin cengi; “Raviyanı ahbar nakılânı âsar ve muhaddisani rüzigâr şöyle rivayet ve böyle hikâye ederler ki” formeli ile başlar ve bu başlangıç yazılı edebiyat geleneğine mahsustur (Boratav 1946: 42-43). Sözlü dönem ürünü olan meddah hikâyeleri de aynı formelle başlamaktadır.

Vakamız bir temel bir de yan hikâyeden oluşmaktadır. Temel hikâye dört ana bölümde incelenebilir. Vakanın başlangıcında Hz. Muhammed ashabı kiram ile sohbet etmektedir.

Sa'd İbni Vakkas'ın kayıp olduğunun anlaşılması hikâyenin ikinci bölümünü oluşturmaktadır. Böylece problem ortaya konmuş olur. Sa'd ve kızı esir edilmiştir. Hz. Ali'nin oğlu Ebulmuhsin de bu sıralarda kaybolmuştur. Kanber ve Ukab da Haveran'ın elçisi tarafından esir edilir. Problemin çözümü için Hz. Ali, Kanber ve Ukab'ın peşinden yola çıkar. Cenknâmenin ikinci bölümü burada sona erer.

Üçüncü bölümde Hz. Ali'nin Saad ve Dîlfürüz'u kurtarması, Haveran'ın sarayında Kanber'i bulması, Ebulmuhsin'in Gişverşah Kalesi'ne bey olması, Haveran'ın Dîlfürüz'u ve Siyafeşah'ı yakalatması, Hz. Ali'nin Kanber'i kurtarması, Haveran'ın ve Hz. Ali'nin adamlarının savaşmaları, Bidad ve Ebulmuhsin'in adamlarının savaşması anlatılmaktadır.

Son bölümde, Düldül'ün Zülfikâr'ı Hz. Ali'ye getirmesi, Hz. Ali'nin Haveran'ı yenerek arkadaşlarını kurtarması, Malik Ejder ve adamlarının susuz kalmaları anlatılmaktadır.

Cenknâmede temel hikâyenin bitiminden sonra yan hikâyeye geçilmektedir. Buradaki hikâye İbni Nevfel'in başından geçenlerdir. Malik Ejder ve adamlarının

susuz kalmaları üzerine İbni Nevfel başından geçen bir olayı anlatır. Buradaki olayı da yine dört bölümde inceleyebiliriz. Vakanın başlangıcında İbni Nevfel amcazadelerinin yanında misafir olarak kalmaktadır.

İkinci bölümde bir gece yarısı genç çobanlardan birisi gelerek develerin büyük kısmının sekiz kişilik bir kuvvet tarafından götürüldüğünü söylemesi üzerine problem ortaya konulmuş olur.

Üçüncü bölümde İbni Nevfel'in develerin peşinden gitmesi, develeri alarak Uclan'a kılıcını götürmesi, Uclan'ın İbni Nevfel'e su bulunan yerleri keşfeden bir kısrağın hediye etmesi ve onu kızıyla evlendirmesi, İbni Nevfel'in karısının ve kısrağının kaçırılması anlatılmaktadır.

Hikâyenin son bölümü ise İbni Nevfel'in kısrağının ve karısının geri dönmesi ile sona erer.

Cenknâmenin bitiminde yazar Hz. Ali'nin başarılı olacağına dair inancını ve olayların Haverzemin'in ikinci faslı olan Devler mağarası cenginde açıklığa kavuşacağını belirtmiştir.

3.3.1.2.3.2. Hikâye içinde hikâyeler

Cenknâmenin içinde konu ile ilgisi olmayan farklı bir hikâyeye de yer verilmiştir. Malik Ejder ve adamlarının susuz kalmalarının ardından İbni Nevfel'in başından geçen olaylar kahramanın ağzından anlatılmıştır. Hikâye Nevfel'in nasıl birisi olduğunu göstermesi ve cenknâmeyi tekdüzelikten kurtarması açısından önemlidir.

3.3.1.2.3.3. Geçiş sözleri

Cenknâmede “ Öte taraftan gelelim Ebulmuhsin'e” “Gelelim Hz. Ali'ye” gibi geçiş sözlerine de yer verilmiştir.

3.3.1.2.4. Motifler

Cenknâmedeki motifleri at, dini motifler, diğer dini motifler, dev, rüya, kılıç, kılık değiştirme, formülistik sayı, din değiştirme, savaş, mucize/keramet olmak üzere inceledik.

At yolculuklarda ve savaşlarda yardımcıdır. Hz. Ali'nin atı Döldül, "on gün yemese içmese aldırılmaz bir at" olarak tasvir edilmiştir. Ayrıca Döldül Hz. Ali dışında kimseye itaat etmeyen, teslim olmayan bir at olarak karşımıza çıkar. Cenknâmede Döldül, adeta cenknâmenin kahramanlarından biri gibi ön planda tutulmuştur. Zülfikâr'ı düşmanlardan korumuş, ihtiyacı olduğunda Hz. Ali'ye götürmüştür.

Cenknâmede namaz, dua, şeriat, abdest, gusül, ezan gibi dini motifler önemli yer tutmaktadır. Ayrıca kiliselerin camiye çevrilmesi ve İslâmiyet'i yeni kabul edenlere İslâm adabının öğretilmesi burada üzerinde durulması gereken önemli bir özelliktir.

Cenknâmede geçen diğer dinlere ait motiflere örnek olarak Hz. Ali'nin düşmanlarının Lat ve Uzza'ya tapmaları verilebilir.

Cenknâmede dev motifi sadece isim olarak geçmektedir.

Cenknâmede rüya motifi Hz. Ali'nin, rüyasında Hz. Muhammed'i görmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Hz. Muhammed, Hz. Ali'ye rüyasında askerini Haveran'ın peşinden göndermesini söyler.

Kılıç savaşlarda çokça kullanılan bir alet olarak karşımıza çıkmaktadır. Hz. Ali'nin kılıcını Zinhaver'in adamlarının kınından çıkaramamaları da önemli bir husustur.

Cenknâmede kılık değiştirme motifi Hz. Ali'nin kendisini Haveran'a bezirgân olarak tanıtmayı şeklinde geçer.

Saad ve kızı Dilfruz'un kaybolmasının üç gün sonra fark edilmesi, Ebulmuhsin'in üç gün yürüyüp av bulamaması, Ali'nin yokluğunun üç gün sonra fark edilmesi, birkaç dakikada kırk kâfirin kesilmesi formülistik sayı kullanımlarına örnek olarak verilebilir.

Zinhaver ve diğer beyler, Haveran'ın hatunu, Siyafeşah, Haveran'ın ordusundan kalanlar İslâmiyet'i kabul etmeleri din değiştirme motifine örnektir.

Cenknâmede savaş motifi Saad ve Hz. Ali kâfirlerle; Ebulmuhsin, zenciyle, Dilfürüz ve Siyafeşah, Haveran'ın adamlarıyla; Ebulmuhsin Bidat'la; İslâm askerleriyle de Haveran'ın askerlerinin savaşmaları şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

İbni Nevfel'in atı su bulunan yerleri keşfetmesi mucize/keramet motifine örnek verilebilir.

3.3.2. Hz. Ali Devler Ülkesinde ve Malik Ejder Cengi

3.3.2.1.Hikâyenin özeti

Hz. Ali bir yiğidin civarı haraca kestiğini duyunca Gişverşah Kalesi'ne doğru yola çıkar, Haveran'ın peşinden gider. Bu sırada Malik Ejder de Kale-yi Settare'yi zaptederek yoluna devam eder. Malik Ejder ve askerleri bir çeşme kenarında

konaklayarak oradaki suyu kullanırlar. Sabah olduğunda askerlerden on tanesinin öldüğünü fark ederler. Malik Ejder olayın aslını araştırmak için bir mağaraya girer. Orada önce bir Arapla cenk eder, onu yendikten sonra karşısına çıkan bir kadından mağarada devlerin bulunduğunu ve suyu kullananları öldürdüklerini öğrenir. Bunun üzerine suyun başına giderek oradaki devlerle cenk eder. Malik Ejder'in yardımına giden Saad, devler tarafından esir edilir. Malik Ejder, Hz. Ali'nin de yardımıyla devleri yener ve sudaki tılsım bozulur. Hz. Ali, mağaradaki kadından Saad'ın bir kuyuda tutsak olduğunu öğrenir ve askerlerle beraber yola çıkar. Yolda bir kuyuya rastlarlar. Hz. Ali kuyudan içeri girer, orada karşısına çıkan devleri ve ejderhayı yenerek Saad'ı kurtarır, kuyudaki tılsımı bozarak askerlere su sağlar. Buradan yola çıkan İslâm askerleri beş gruba ayrılarak yollarına devam ederler. Hz. Ali ve Kays bir dağ geçidinde ifrit ve devlere rastlarlar. Hz. Ali devlerle cenk ederken devlerin bazıları askerlerin develerini yağmalar ve suları alır, götürür. Hz. Ali dağa tırmanır, orada askerlerine su bulur. Hz. Ali ve adamları buradaki devleri yenerek şehri devlerden temizlerler.

Malik Ejder ve askerleri su bulurlar. Bu sırada düşman askerleri gelir ve cenk başlar. İslâm askerinin hepsi ölür, geriye sadece yaralı olarak Malik Ejder kalır. Malik Ejder bir mağaraya girer ve orada rüyasında gördüğü, Hz. Muhammed'in mucizesiyle iyileşir. Buradan bir köye gider, köyde kendisine bir at ve kılıç hediye edilir, bir de kılavuz verilir. Malik Ejder bir şehre gider ve saraya vezir olur. Malik Ejder burada Leys adında bir pehlivanı yenerek Gülistan Banu'yla evlenir. İntikam almak isteyen Leys, Malik Ejder'i ava götürerek orada tuzağa düşürür. Malik Ejder, Leys'i ve adamlarını öldürür. Padişah, Malik Ejder'i Mürdem vilayetine vali tayin eder. Kendini Gaşmeşem olarak tanıtan Hz. Ali'yi de şehirde misafir eder. Malik Ejder'in Müslüman olduğunu öğrenen Gülistan Banu onu zindana attırır.

Bu sırada Siyafeşah bir şehre varır. Şehrin padişahı Kamşah Zengi ile cenk eder ve onu öldürerek kalesini zapteder. Bunu duyan Şehinşah, adamlarını Siyafeşah'ın üzerine gönderir. Hz. Ali, Siyafeşah'a yardıma gider ve kendisini Şehinşah'tan istemesini söyler. Siyafeşah Şehnişah'a haber göndererek ondan Gaşmeşem'i (Hz. Ali'yi) ister. Şehinşah bunu kabul etmeyerek askerlerini Siyafeşah'ın üzerine gönderir. Hz. Ali de ordunun peşinden gider. Yolda bir çobanla karşılaşır. Çobanın davarlarına musallat olan arslanı öldürdükten sonra yoluna devam eder.

3.3.2.2.Cenknâmedeki estetik değerler

3.3.2.2.1. Kurgusallık

Tablo 4. Hz. Ali Devler Ülkesinde ve Malik Ejder Cenginde Kurgusallık

Anlatıcı	Yazar
Bakış Açısı	İlahi Bakış Açısı
Zaman	Efsanevi

Kaynak Masal ve Efsaneler

İncelediğimiz cenknâmede oldukça fazla olağanüstülük yer almaktadır. Buradaki olağanüstülükleri olağanüstü kişiler, varlıklar, olaylar olarak ayırabiliriz.

Cenknâmede olağanüstü kişi olarak nesli dev aslı ateş olan kadın yer almaktadır.

Olağanüstü varlıklar: devler, denizin kenarındaki mermerden fil heykeli ve karşısındaki yalın kılıç dev, yarı insan yarı yılan yarı hayvan iri başlı koca dişli mahlûklar, yedi yeledi dokuz şeklinde başı olan ifrit, ifritin pençelerinin arslan pençesi, ayaklarının da fil ayağı biçiminde olması, ejderhadır.

Olağanüstü olaylar: Malik Ejder'in Arabı iki parçaya ayırması, , filin deve hamle etmesi devin de kılıçla ona karşı koyması, filin suyun tılsımı olması ve fili durduran devi öldürenin tılsımı açması, devin haykırışından denizin karışması, havuzdaki arslanın ağzından kan akmaya başlaması, Hazreti Ali'nin her saniyede on dev başı düşürmesi, kuyunun içinden def, dümbelek, saz sesi gelmesi, gürzün yere değmesiyle kuyunun içinde alev oluşması, alevler içinde kalan Hz. İmam'ın İsmiâzam duasını okuyarak ateşten kurtulması, sandığın içinden alev fişkırması, Hz. Ali'nin İsmiâzam duasını okuması ve ejderhayı ikiye bölmesi, Hazreti Ali'nin devlerden yirmisinibirkaç dakika içinde öldürmesidir.Ayrıca cenknâmenin kahramanları olağanüstü güçlere sahiptir.

Cenknâmede geçen Malik Ejder, Saad gibi gerçek kahramanlarla okuyucuda gerçeklik hissi uyandırılmaya çalışılsa daburada geçen İslâmiyet düşmanı tipini

temsil eden Haveran, yine Müslüman olmayan tipler olan Gülistan Banu ve Leys'in gerçek kişi olup olmadığı konusunda elimizde herhangi bir bilgi mevcut değildir. Ayrıca Ebulmuhsin'in de kurgusal bir karakterdir. Dolayısıyla incelemekte olduğumuz cenknâmede birçok kurgusal karakter olduğunu düşünebiliriz.

Cenknâmede geçen Mağrib ve Yemen gibi mekânlar gerçek mekânlar iken Gişverşah Kalesi, Kale-i Settare, Mürdem vilayeti gibi mekânlar da gerçek değildir.

Cenknâmede ayrıca Malik Ejder'in, Hz. Muhammed'in gömleğinin mucizesiyle iyileşmesi ve Hz. Ali'nin rüyasında Peygamber Efendimizi görerek askerleri beş bölüğe ayırması, Malik Ejder'in rüyasında Peygamber Efendimizi görmesi gibi olaylarla da karşılaşmaktayız.

Cenknâmede geçen olaylar tarihi kaynaklarda yer almamaktadır. Ayrıca cenknâmede gerçekte olmayan kahramanların bulunması ve kahramanların olağanüstü güçleri, efsanevi motifler vs hep kurgu olup bu tür metinlerin ortak özellikleridir.

3.3.2.2.2. Üslup

İncelediğimiz cenknâme sade, akıcı ve Türkçe söz varlığının hakim olduğu bir üslupla kaleme alınmıştır. Cenknâmede geçen Arapça, Farsça sözcükler halkın diline yerleşmiş olan sözcüklerdir. Kısa cümlelerle anlatımda akıcılık sağlanmıştır. Eserin bu şekilde yazılması geniş kitleye ulaşmasını sağlamıştır.

Cenknâmenin üslubunu aşağıdaki başlıklar halinde inceleyebiliriz:

3.3.2.2.2.1. Abartılı ifadeler

Cenknâmede abartılı ifadelere oldukça sık rastlanmaktadır. Bunlar daha çok Hz. Ali'nin ve diğer İslâm cengâverlerinin kahramanlıklarını yüceltmek amacıyla kullanılmıştır.

“Öyle bir cenk nârası patlattı ki dağlar, çın çın öttü.” (s. 4)

“Yumrukla başını ezer.” (s. 5)

“Arap bu söze öyle bir homurdanma ile cevap verdi ki aksi sedası mağarada dakikalarca çınladı. Malik Ejder gibi bahadırın aklı başından gitti; fakat çarçabuk toparlandı.” (s. 6)

“Arap iki parça olarak yere serildi.” (s. 6)

“Fakat dev kesmek değil, kılını bile kıpırdatmadı.” (s. 9)

“Dev öyle bir haykırış haykırdı ki mağaranın dört bucağı inledi. Ve denizde bir karışma oldu.” (s. 9)

“Subağ öyle bir haykırış haykırdı ki, Saâd’ın aklı başından uçtu.” (s. 10)

“İlerden ışık fark edilince Malik Ejder’in orada bulunduğunu anladı, elini beline dayayıp öyle bir nâra attı ki mağaranın içerisi sarsıldı.” (s. 12)

“Her saniyede on dev başı düşürüyor.” (s. 12)

“Gürzün yere değmesiyle kuyunun içinde alev peyda oldu, bir anda her tarafı sardı, alevler içinde kalan Hz. İmam hemen yüksek sesle İsmiâzam duasını okuyunca ateş söndü, sırada Zülfikâr’a sarılan Şahı Merdan bütün şiddetiyle deve savurdu.” (s. 15)

“Devler bu nârayı duyunca akılları başlarından gitti, yemeği falan unuttular can, baş kaygısına düştüler.” (s. 22)

“Nâranın şiddetinden sersemlemiş bulunan dev beyine Zülfikâr’ı öyle bir yerleştirdi ki melûnun başından göbeğine kadar vücudu ikiye bölündü.” (s. 22)

“Bir lahzada yay gibi yerinden fırlayan Malik, herifin kafasına öyle bir yumruk yapıştırdı ki beyni patlayan hizmetkâr cansız yere yıkılıverdi.” (s. 28)

“ –Ya Allah!

deyip nârayı basınca ayaklarını yerden kesti, üç defa başı üstünde dolaştırdı.” (s.32)

“..... dedikten sonra (Ya Allah) diye nârayı basıp kılıcı çektiği gibi iki bin kâfirin üzerine atıldı. Bir saat içinde bin tanesini toprağa verdi.” (s. 34)

“Nihayet Malik Ejder bir nâra patlattı ve öyle bir kılıç çaldı ki Leys melûnu hıyar gibi ikiye bölündü.” (s. 34)

“Geldi Hicaz Kalesi’ne karşı bir nâra savurdu. Binalar yerlerinden sarsıldı sanılır.” (s. 43)

3.3.2.2.2.2. Benzetmeler

Cenknâmede oldukça fazla benzetme kullanılmıştır. Özellikle olağanüstü durumların ve savaşların anlatımlarında benzetmeler dikkat çekmektedir.

3.3.2.2.2.2.1. Tam benzetmeler

Cenknâmeler halka hitap eden eserlerdir, bu nedenle açık bir dille yazılırlar. Cenknâmede en çok kullanılan benzetme çeşidi tam benzetmedir; tam benzetmelerin çok kullanılması cenknâmenin dilinin açık olması açısından oldukça önemlidir. Cenknâmede geçen başlıca tam benzetmeler şunlardır:

Gişverşah Kalesi bulutlara baş kaldırması bakımından kahraman yuvasına benzetilmiştir:

“İlerde tepenin üzerinde *Gişverşah Kalesi*, yepyeni burçlariyle bir *kahraman yuvasıgibibulutlara baş kaldırmış* duruyordu.” (s. 3)

Çokaldan çıkan ışık, aydınlatması bakımından gündüze benzetilmiştir:

“*Elindeki çokaldan çıkanışık* mağaranın içini *gündüz gibi aydınlatmıştı.*” (s. 6)

Kılıç hızlı olması bakımından şimşeğe benzetilmiştir.

“*Elindeki kılıcı şimşek gibi bir hızla* Arabın başına indirdi.” (s. 6)

Yol uzunluğu bakımından koridora benzetilmiştir:

“*Önünde koridor gibi uzun bir yol* uzanıyor, nihayette de ışık fark olunuyordu.” (s.14)

İfritin kuyruğu yedi kuyruktan ibaret olması bakımından ejderha kuyruğuna benzetilmiştir:

“*Vücudunun aşağı kısmı da ejderha kuyruğu gibi yedi kuyruktanibaretti.*” (s.15)

İfritin kulakları hem fil kulağına hem de koruması bakımından kalkana benzetilmiştir:

“*Fil kulağına benzeyen kulakları onları kalkan gibikoruyor.*” (s. 22)

Dişler işleme bakımından silaha benzetilmiştir:

“*Halbuki onların dişleri müthiş bir silah halinde, işliyor, ısırıkları mümini parçalıyorlardı.*” (s. 22)

Etraf su bulunmaması bakımından çöle benzetilmiştir:

“*Etraf çöl halinde ve bir damla su yoktu.*” (s. 23)

Müminler dövüşmeleri bakımından arslana benzetilmiştir:

“*Müminler arslan gibidövüşüyorlardı.*” (s. 24)

Kız güzelliği bakımından inci tanesine, kızla cenkleşmek ise kolaylığı bakımından kuzu yemeye benzetilmiştir:

“*Onun gibi bir pehlivana bu inci tanesi kadar güzel ve müstesna kızlacenkleştirmek kuzu kızartması yemek kadar kolay bir işti.*” (s. 27)

Malik yerinden fırlaması bakımından yaya benzetilmiştir:

“*Bir lahzada yay gibiyerinden fırlayan Malik*, herifin kafasına öyle bir yumruk yapıştırdı ki beyni patlayan hizmetkâr cansız yere yıkılıverdi.” (s. 28)

Ses gürlmesi bakımından topa benzetilmiştir:

“Leysin karşısında, gem kastı, *top gibi gürleyen bir sesle* haykırdı.” (s. 31)

Leys ikiye bölünmesi bakımından hıyara benzetilmiştir:

“Nihayet Malik Ejder bir nâra patlattı ve öyle bir kılıç çaldı ki *Leys melûnu hıyar gibi ikiye bölündü.*” (s. 34)

Düldül uçuşması (hızlılığı) bakımından rüzgâra benzetilmiştir:

“Hz. Ali bu cenk olurken *rüzgâr gibi uçan düldülün* üzerinde elinde Zülfikâr sağa, sola koşuyor, rastgele kâfir tepeleyip arada da şöyle haykırıyordu.” (s. 43)

3.3.2.2.2.2. Yalın benzetmeler

Cenknâmede az da olsa yalın benzetmelere yer verilmiştir.

Hazreti Ali arslana benzetilmiştir:

“Hayber fatihi *arslanlar arslanı* Hayder-i Kerrar’a zorlu dakikalar geçiriyordu.” (s.4)

Devlerin kulakları fille benzetilmiştir:

“Yolda *fil kulaklı devlerle* epeyi cenk ettik, dedi.” (s. 37)

3.3.2.2.2.3. Pekiştirilmiş benzetmeler

Cenknâmede tam benzetmeden sonra en çok kullanılan benzetme çeşidi pekiştirilmiş benzetmedir. Bunun cenknâmenin anlaşılabilirliği açısından önemini daha önceki incelemelerimizde belirtmiştik.

Ovalar zümrüte benzetilmiştir:

“Hazreti Ali *zümriüt gibi ovalar* ortasından akan nazlı derelere, yeşil ağaçlarda ötüşen kuşlara hayran kaldı.” (s. 3)

Arap deve benzetilmiştir:

“Bu ucu bucağı olmayan mağarada iki saat daha yürüdü, birdenbire karşısına sığıra binmiş *dev gibi bir siyah Arap* çıktı.” (s. 6)

Su billûra benzetilmiştir:

“Havuzda kan yerine *billûr gibi bir su* taşıyor, orta yerindeki arslanın ağzından şarıl şarıl sular akıyordu.” (s. 14)

Devin hareketi şimşek gibi benzetilmiştir:

“Melûn dev *şimşek gibi bir hareketle* gürzü savurmuştu.” (s. 15)

Kılıç darbesi yıldırıma benzetilmiştir:

“Tam ayağa kalkacağı zaman Şahimerdan, *yıldırım gibi bir kılıç darbesiyle* kafasını uçurdu.” (s. 48)

3.3.2.2.2.4. Kısaltılmış benzetmeler

Kısaltılmış benzetme içerisinde benzetme edatı bulunmayan benzetmedir. Cenknâmede tam ve pekiştirilmiş benzetmelerden sonra en çok karşımıza çıkan benzetme çeşidi kısaltılmış benzetmedir.

İfritin pençeleri biçim bakımından arslan pençesine, ayakları da fil ayağına benzetilmiştir:

“*Pençeleri arslan pençesi biçiminde ayaklarıfil ayağından idi.*” (s. 15)

Su kalınlık bakımından bileğe benzetilmiştir:

“Bakır sütun kopunca yerinden *bilek kalınlığında* bir su fışkırdı.” (s. 18)

İfritin yarı belinden yukarısı arslana, kuyruk tarafı Ejdere, kulakları şekil bakımından fil kulağına benzetilmiştir:

“*Yarı belinden yukarısıarslana* benziyor, *kuyruk tarafı ise Ejder misalikulakları fil kulağışeklinde*, çok çirkin sesi ile Hz. Ali’ye seslendi.” (s. 20)

3.2.2.2.3. İstiareler

Cenknâmede herhangi bir açık istiare dikkatimiz çekmemiştir. Cenknâmede kapalı istiareler dikkat çekmektedir. Deyim aktarmalarında kapalı istiare kullanılmıştır.

Dereler insan gibi düşünülerek kapalı istiare kullanılmıştır:

“Hz. Ali zümrüt gibi ovalar ortasından akan nazlı derelere, yeşil ağaçlarda ötüşen kuşlara hayran oldu.” (s. 3)

Kişverküşa Kalesi insan gibi düşünülerek kapalı istiare kullanılmıştır:

“Kişverküşa Kalesi, yepyeni burçlariyle bir kahraman yuvası gibi bulutlara baş kaldırmış duruyordu.” (s. 3)

Yukarıda verilen örneklerde aynı zamanda kişileştirme sanatına da başvurulmuştur.

3.3.2.2.2.4. Deyim aktarmaları

Cenknâmede tek bir deyim aktarması çeşidi (insandan doğaya aktarma) kullanılmıştır.

3.3.2.2.4. 1. İnsandan doğaya aktarmalar

Sırt sözcüğüyle deyim aktarması yapılmıştır. İnsana ait bir özellik doğadaki bir varlık için kullanılmıştır.

“Kale çok sarp bir sırtüzerindeydi.” (s. 3)

Suyun başı derken insana ait bir özellik su için kullanılmıştır.

“Peki, o suyun başı nerededir?” (s. 7)

3.3.2.2.5. Nidalar

Cenknâmede “ey” ve “ya” nidaları diyaloglarda oldukça fazla kullanılmıştır:

“- Behey korkak, elimden yakani kurtaracağını mı sanıyorsun?” (s. 4)

“- Bre siyahi, bu hayvanın ağzını neye tutuyorsun?” (s. 6)

“- Ey kadın, gevezeliği bırak da sorduklarıma cevap ver.” (s. 7)

“- Ya Ali üç kere Süleyman Peygamberin ismini zikret sonra kopar.” (s. 18)

3.3.2.2.6. Argolar

Cenknâmede argo sözcük olarak sıyrılmak (Püsküllüoğlu 2004: 161) kullanılmıştır.

“Sabaha doğru Şahımerdan oradan sıyrıldı.” (s.43)

3.3.2.2.7. Unvan ve lakaplar

Cenknâmede Hz. Muhammed ve Hz. Ali için oldukça fazla unvan ve lakap kullanılmıştır.

Hz. Muhammed için kullanılan unvanlar ve lakaplar: Serveri Kâinat (Kâinatın önderi), Fahri Kâinat (Övünç kaynağı), İki Cihan Serveri (İki cihanın önderi), İki Cihan Fahri (İki cihan övüncü).

Hz. Ali için kullanılan unvanlar ve lakaplar: Şahı Merdan (Mertlerin şahı), Hayber fatihi, Şahı Velâyet, erenler şahı, Hayderi Kerrar (Yiğitlerin şahı).

3.3.2.2.8. İkilemeler

Cenknâmede en çok aynı sözcüğün tekrarıyla oluşan ikilemeler kullanılmıştır.

Kullanılan başlıca ikilemeler şunlardır:

Aynı sözcüğün tekrarıyla oluşanlar: Gide gide, damla damla, şarıl şarıl, yavaş yavaş, ede ede, bol bol, şırıl şırıl, topallaya topallaya, şerha şerha, bölük bölük, kulaktan kulağa, keyifli keyifli, şaşkın şaşkın, şakır şakır, karşı karşıya, çın çın.

Zıt anlamlı sözcüklerden oluşanlar: sağ sol, olan biten.

Biri anlamlı biri anlamsız sözcükten oluşanlar: boy pos.

3.3.2.2.2.9. Övgüler

Cenknâmede güçlü savaşçıları anlatmak için yiğit, bahadır, pehlivan, eren, kahraman, delikanlı, babayiğit sözcükleri kullanılmıştır.

Hz. Ali için “mübarek, heybetli” sıfatları kullanılarak Hz. Ali övülmüştür.

Şehnişah’ı övmek için “ulu” sıfatı kullanılmıştır.

3.3.2.2.2.10. Tasvirler

Cenknâmede mekân, kişi ve olay tasvirlerine rastlanmaktadır.

3.3.2.2.2.10.1. Mekân tasvirleri

Gişverşah :

“Hazreti Ali zümrüt gibi ovalar ortasından akan nazlı derelere, yeşil ağaçlarda ötüşen kuşlara hayran oldu. İlerde tepenin üzerinde Kişverküla Kalesi, yepyeni burçlariyle bir kahraman yuvası gibi bulutlara baş kaldırmış duruyordu.” (s.3) şeklinde tasvir edilmiştir.

Malik Ejder ve Saad Kale-i Settare’den yola çıkarlar ve sahraya varırlar. Sahranın ortasındaki bu mekân:

“Bu sahrada büyük bir havuz gördüler, ortasında mermereden bir arslan var, dişlerinin arasından damla damla su akıyor. Arslanın iki pençesi insan eli biçiminde ve kulaklarını tutuyor.” (s. 5) şeklinde tasvir edilmiştir.

3.3.2.2.2.10.2. Kişi tasvirleri

Hz. Ali’nin karşısına çıkan zincire bağlı Subağ adlı dev:

“dudakları morarmış ve yer yer çatlamış” (s.13)olarak tasvir edilmiştir.

Hz. Ali’nin savaştığı ifrit:

“... yedisi de yeleli olmak üzere dokuz şeklinde yedi başı vardı. Vücudunun aşağı kısmı da ejderha kuyruğu gibi yedi kuyruktan ibaretti. Pençeleri arslan pençesi biçiminde ayakları fil ayağından idi.” (s. 15) şeklinde tasvir edilmiştir.

Malik Ejder:

“boyu poslu, cüssesine hayran olunan bir kişi” (s.26) olarak tasvir edilmiştir.

Malik Ejder’in evlendiği Gülistan Bânu:

“göz kamaştırıcı bir güzelliğe sahip, inci tanesi kadar güzel ve müstesna” (s.27) şekillerinde tasvir edilmiştir.

Malik Ejder’in savaştığı Leys adlı pehlivan:

“uzun boylu, levent yapılı, kuvvetli pazulu bir pehlivan” (s.30) olarak tasvir edilmiştir.

3.3.2.2.10.3. Olay tasvirleri

Hz. Ali’nin savaşlarında olay tasvirlerine oldukça fazla yer verilmiştir. Bu tasvirler özellikle Hz. Ali’nin kahramanlığının ön plâna çıkarılması açısından oldukça önemlidir. Hz. Ali’nin kahramanlıklarının anlatıldığı yerlerdeki tasvirler daha ayrıntılıdır.

Hz. Ali’nin ifritle mücadelesi:

“İfrit Hz. Ali’yi kuşağından kavrayıp yere vurmak için hamle etti; fakat Şahı Merdanı yerinden bile kıpırdatmaya muvaffak olamadı. Hz. İmam bu sırada devî belinden tuttuğu gibi havaya kaldırdı yere çalar çalmaz göğsüne sıçrayıp oturdu.” (s.16) şeklinde tasvir edilmiştir.

Hz. Ali’nin devlerle mücadelelerinin tasvirleri:

“Şahı Merdanın sözü biterken devler, üzerine hücumla kalkıştılar. Haydarı Kerrar, Zülfikâr’ı sıyırdığı gibi devleri doğramaya başladı. Birkaç dakika içinde onlardan yirmisini temizleyivermişti.” (s. 20)

“Haydarı Kerrar Zülfikâr’ı çektir, sol elini beline koyup öyle bir cenk nârası patlattı ki, dağ taş çın çın öttü. Devler bu nârayı duyunca akılları başlarından gitti, yemeği falan unuttular can baş kaygısına düştüler. Ses gelen tarafa bakıp Hz. Ali’yi görünce yerlerinden fırladılar. Hz. İmam’ın dört yanına hücumla başladılar. Şahı Merdan onların beyini tanımıştı. Nâranın şiddetinden sersemlemiş bulunan dev beyine Zülfikâr’ı öyle bir yerleştirdi ki melûnun başından göbeğine kadar vücudu ikiye bölündü.” (s. 21-22)

3.3.2.2.11. Deyim ve atasözleri

Cenknâmenin deyimler açısından oldukça zengin bir kaynak olduğunu söyleyebiliriz. Deyimlerin başlıcaları: akli başından gitmek, akli başından uçmak, canı sıkılmak, ağzının suyu akmak, boynunu bükmek...

Cenknâmede herhangi bir atasözüne yer verilmemiştir.

3.3.2.2.2.12. Ayet ve hadisler

Cenknâmede herhangi bir ayete yer verilmemiştir.

“Mü’minin ferasetinden kaçınınız, muhakkak o, Allah’ın (CC) nuruyla bakar.”
(WEB1) hadisi yer almaktadır.

3.3.2.2.2.13. Kipler

Cenknâmenin anlatımında; görülen geçmiş zaman ve hikâye birleşik zaman ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Bunun dışında diyaloglarda geniş zaman, duyulan geçmiş zaman, şimdiki zaman emir kipi gibi farklı kiplerden de yararlanılmıştır.

3.3.2.2.2.14. Dilin işlevi

Cenknâmeler Hz. Ali’nin kahramanlıklarını anlatmak amacıyla yazıldıkları için dil ağırlıklı olarak heyecana bağlı işlevde kullanılmıştır.

3.3.2.2.3. Şekil özellikleri

İncelemekte olduğumuz *Hz. Ali Devler Ülkesinde ve Malik Ejder* cengi mensur olarak kaleme alınmıştır. İçinde herhangi bir menzum metin bulunmamaktadır.

Cenknâmede Haveran’ın Hz. Ali’nin huzuruna gelip Müslüman olduklarını bildirdiği, Malik Ejder’in sekiz yerinden yaralandığı, padişahın elçinin takdim ettiği mektubu okuduğu resimler olmak üzere toplam üç resim yer almaktadır.

3.3.2.2.3.1. Cenknâmenin yapısı

Cenknâme incelediğimiz diğer cenknâmelerden farklı bir şekilde başlamaktadır. Diğer cenknâmelerin başında yer alan formel burada yoktur.

Cenknâmeyi dört ana bölümde inceleyebiliriz. Cenknâmenin girişinde Hz. Ali’nin Haveran’ı fethetmekten sonra halkı İslâm eylediği dile getirilir.

İkinci bölümde Hz. Ali’nin bir yiğidin civarı haraca kestiğini duyunca Gişverşah Kalesi’ne doğru yola çıkması ve Haveran’ın peşinden gitmesi

anlatılmaktadır. İncelediğimiz cenknâme *Haverzemin* cenginin devamı niteliğindedir. Hz. Ali Haverzemin cenginde kaçtığı belirtilen Haveran'ın peşinden gitmeye devam eder.

Üçüncü bölümde Malik Ejder'in de Kale-yi Settare'yi zaptederek yoluna devam etmesi, askerlerinden bazılarının ölmesi üzerine Malik Ejder'in bir mağaraya girmesi, devlerle cenk etmesi, Saad'ın esir edilmesi, Malik Ejder'in Hz. Ali'nin de yardımıyla devleri yenmesi, Hz. Ali'nin Saad'ı kurtarması, askerlerin beş gruba ayrılarak yollarına devam etmeleri, Hz. Ali'nin şehri devlerden temizlemesi, Malik Ejder'in asvaş sırasında yaralanması ve Hz. Muhammed'in gömleğinin mucizesiyle iyileşmesi, Malik Ejder'in vezir olması ve Gülistan Banu'yla evlenmesi, Malik Ejder'in zindana atılması anlatılmaktadır.

Cenknâmenin son bölümünde Siyafeşah'ın, Kamşah Zengi'yi yenmesi, Şehinşah'tan Hz. Ali'yi istemesi, Hz. Ali'nin yolda bir çobanla karşılaşması ve çobanın davarlarına musallat olan arslanı öldürmesi anlatılmaktadır. Cenknâmenin bitiminde Hz. Ali yoluna devam eder. Bu da bizde olayın sona ermediği izlenimini uyandırmaktadır.

3.3.2.2.3.2. Hikâye içinde hikâyeler

Cenknâmede ana olayın dışında herhangi bir hikâyeye yer verilmemiştir.

3.3.2.2.3.3. Geçiş sözleri

Cenknâmede “Şahı Merdan ile mahiyeti istirahat ede ede dursun biz gelelim Malik Ejder'in sergüzeştine” şeklinde geçiş sözüyle olaylar arasında geçiş sağlanmıştır.

3.3.2.2.4. Motifler

Cenknâmedeki motifleri at, dini motifler, diğer dini motifler, dev, sihir, ifrit, rüya, kılıç, kılık değiştirme, formülistik sayı, mağara din değiştirme, ejderha, savaş, mucize/keramet olmak üzere inceledik.

At yolculuklarda ve savaşlarda kullanılan bir hayvan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Cenknâmede geçen başlıca İslâmi motifler namaz, besmele, dua, tekbir, salâvat ve abdesttir. Aynı zamanda fethedilen yerlerdeki kiliseler yıkılır, halk İslâmiyet'i kabul

eder. Buradaki savaşların amacı İslâmiyet'in yayılmasına katkı sağlamaktır. Ayrıca cenknâmede Hz. Süleyman'ın ismi de oldukça sık geçmektedir.

Cenknâmede Hz. Ali'nin düşmanları puta tapmaktadır. Gülistan Banu'nun Lât ve Uzza'ya taptıkları belirtilmiştir.

Malik Ejder'in girdiği mağara devlerle dolu olması dev motifine örnek olarak verilebilir.

Cenknâmede suyun tılsımı olan bir fil vardır. Devlin tahtının yanında tılsımlı bir arslan vardır. Ayrıca Hz. Ali'nin açtığı sandık sihirlidir.

Hz. Ali'nin girdiği kuyunun içinde yedisi de yelesi olmak üzere dokuz şeklinde yedi başı olan bir ifrit vardır. Bu ifritin vücudunun aşağı kısmı ejderha kuyruğu gibi yedi kuyruklu, pençeleri arslan pençesi biçiminde, ayakları da fil ayağındandır. Bu ifritin yanında bir ifrit daha bulunmaktadır.

Hz. Ali, rüyalarında Malik Ejder'i ve Hz. Muhammed'i görür, Hz. Muhammed kendisine askerini beş bölüğe ayırmasını söyler. Malik Ejder, rüyasında Hz. Muhammed'i görür. Hz. Muhammed, Malik Ejder'e iyileşip kendisinin yanına döneceğini söyler.

Kılıç, savaşlarda çokça kullanılan bir alet olarak karşımıza çıkar. Ayrıca Hz. Ali'nin kılıcı Zülfikâr düşmanı bir darbede ikiye ayırabilecek kadar güçlü bir kılıçtır.

Cenknâmede Hz. Ali, Gaşmeşem adlı Yemen iklimi padişahı; Malik Ejder de Haman adlı bir komutan olarak tanıtılarak kılık değiştirmiştir.

İki konak yol gidilip üçüncü konakta susuzluğun baş göstermesi, cengin üç gün üç gece sürmesi vb. formülistik sayıya örnek olarak gösterilebilir.

Malik Ejder, askerlerin öldürülmesi üzerine bir mağaraya girer. Malik Ejder dinlenmek için bir mağaraya girer. Ayrıca etrafı kasıp kavuran arslan bir mağarada saklanmaktadır.

Cenknâmede din değiştirme motifine Malik Ejder, Kale-i Settare'yi fethetmesi ve oradakilere İslâmiyet'i kabul ettirmesi örnek verilebilir.

Hz. Ali sandığı açınca bir ejderha çıkar.

Hz. Ali, Ebulmuhsin'le; Malik EjderArapla ve devlerle, Gülistan Banu'nun adamlarıyla, Leys'le; Hz. Ali devlerle, arslanla, Şehinşah'ın adamlarıyla; Kamşah Siyafeşah'ın adamlarıyla savaşır.

Cenknâmede mucize/keramet motifi Malik Ejder'in, rüyasında Hz. Muhammed'i görüp ve onun tkrgyle iyileşmesi Şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

3.3.3.Kubbe-i Mıknatıs Cengi

3.3.3.1.Hikâyenin özeti

Peygamber Efendimiz bir gün Medine’de ashabı kiram ile sohbet ederlerken bir haberci gelerek kâfirlerin Mekke’yi yağma ettiğibildirir. Bu sırada Cebrail Aleyhisselâm gelerek Peygamber Efendimizden Halid Bin Velid maiyetine asker verip kâfirlerin üzerine göndermesini ister. BöyleceHalid Bin Velid; Sa’d’ın da yardımıyla Mekke’yi fetheder.

O gece Halid Bin Velidrüyasında Hazreti Peygamberi görür. Onun da isteğiyle kendisi ganimetleri alıp geri döner, Sa’d ile Zinhaver’i de Aher Zemin’e gönderir. Halid, tam Hz. Peygamberin huzuruna vardığı sırada Cebrail Aleyhisselâm gelerek peygamberimizden Haveristan’a giden askerlere yardım olarak Ömer İbni Ümmiyye’yi göndermesini ister.

Ebulmuhsin; askerleriyle deniz kenarında mola verdikten sonra avlanmak için atına biner, tepenin altında Sulta Anka ve askerleriyle karşılaşır. Sultan; Ebulmuhsin’i alarak çadırına götürür, ondan; kendisine Hazreti Ali ile yapacağı savaşta yardımcı olmasını ister, daha sonra elindeki on pehlivanı Ebulmuhsin’e gösterir. Ebulmuhsin, bu pehlivanların Hazreti Ali’ye karşı koyamayacağını söyler ve söylediklerini ispatlamak için pehlivanlara yayını verir, pehlivanlardan hiçbiri yayı çekmeyi başaramaz. Filzengi isimli bir pehlivan, Ebulmuhsin’le güreşmek ister. Ebulmuhsin, şahın da izniyle kabul eder ve Filzengi’yi yener. Gece Filzengi yanında on pehlivan ve on bin askerle Ebulmuhsin’e saldırır. Ebulmuhsin’in askerleri hazırlıklı oldukları için savaşı kazanırlar. Pehlivanlardan üçü sağ kalmıştır, bu durumu öğrenen padişah Anka da misafire saldırdıkları için onların başlarını kestirir. Hz. Muhammed’i rüyasında gören Anka ve askerleri Müslüman olurlar. Haveran buradan da kaçar.

Bir ay kadar sonra Ebulmuhsin, askerleriyle birlikte oradan ayrılır. İki günlük yoldan sonra askerlerine dikkatli olmalarını söyleyerek kendisi atını da alarak dağın tepesindeki kaleye doğru gider, tam döneceği sırada kulağına kaleden bir ses gelir. Kalenin içine girince orada iki dev ve bir kız görür. Ebulmuhsin, devleri öldürerek kızı kurtarır. Kızın Sa’d’ın kızı Dulfürüz olduğunu görür. Kızı da yanına alarak Aher Zemin’e doğru yola çıkar. İki-üç gün yürüdükten sonra asker istirahate geçer, Ebulmuhsin de yanına otuz atlı alıp ava çıkar. O gece ordugâha dönmez. O civardaki Ayurbeka ismindeki bir kalede yaşayan Hicazzengi adındaki bey, askerinin önüne

çıkart ve savaş başlar. Bu sırada Ebulmuhsin gelerek savaşa katılır, Hicazzengi ile çarpışırlar; ancak bir türlü kimse galip çıkamaz. Gece olunca Ebulmuhsin kalenin önünde beklemeye başlar, bu sırada Hicazzengi İslam askerine baskın yapmak için çıkart. Ebulmuhsin onlarla çarpışır; ancak yakalanarak kaleye götürölür. Hicazzengi, askerlerine Ebulmuhsin'i pişirmelerini söyler, kendisi o kadar çok içer ki sızart kalır. Bunun üzerine askerler ertesi gün pişirmek üzere Ebulmuhsin'i bekletmeye karar verirler. Herkes uyuduktan sonra Dulfürüz gelerek Hicazzengi'yi öldürür, Ebulmuhsin'i kurtartır ve birlikte diğer zencileri öldürerek ordugâha giderler ve ertesi sabah tekrar yola koyulurlar.

Asker gelip Hicaz Kalesi önüne saf bağlayınca Siyafeşah, Gaşmeşem'i(Hz. Ali'yi) teslim etmelerini ister; ancak askerin başbuğu İkras otuz tane pehlivanı teker teker Siyafeşah'ın karşısına çıkartır. Siyafeşah hepsini yener, bunun üzerine elli bin asker ona hücum eder. Kalede bulunan askerler ve Hz. Ali yardıma gelir. Hz. Ali, İkras'ı öldürür, bunun üzerine İkras'ın askerleri kaartlar.

şehinşah, askerlerinin yenildiğini öğrenince Gaşmeşem'i çağırır. şehinşah'ın huzuruna çıkan Haveran, Hz. Ali'den şikâyet eder, şehinşah, onun tarifinden Hz. Ali'nin Gaşmeşem olduğunu anlar. Kızını verdiği kişi de Hz. Ali'nin pehlivanı Malik Ejder'dir. şehinşah on gün boyunca Hz. Ali'yi çağırtmaz; bütün beylere, şahlara, haber gönderip askerlerini hazırlar. Hz. Ali dışarıda toplanmış olan yedi yüz bin kişilik ordudan korkmadığını söyleyince şah, üç yüz kementliyi Hz. Ali'nin üzerine salar. Hz. Ali hepsini yener. Bu sırada Haveran ve şah kaartlar. Hz. Ali, şah'ın tahtını parçalar; sahraya çıkınca şah'ın ordusuyla karşılaşır, Hz. Ali'nin ordusu da gelir ve savaş başlar. Savaşa ara verilince Hz. Ali yardım için dua etmeye başlar, bu sırada gelen Ömer İbni Ümmiye'yi, Siyafeşah'a yardım istemeye gönderir. Ertesi sabah Siyafeşah yardıma gelir. Hz. Ali karşısına çıkan bütün pehlivanları yenince şehinşah yine savaşa ara verir. Savaş tekrar başlayınca şehinşah yenilir. Hz. Ali, Ömer İbni Ümiyye'yi kalan mümin var mı diye araştırması için gönderir. Ömer bir kubbe ve kubbenin önünde bir kadın heykeli, biraz daha yaklaşınca kubbenin etrafında keşişler görür, daha sonra da keşişlere kendisine itaat etmelerini söyleyen bir ses duyar, ses Ömer'i çağırır; ancak Ömer işin aslını anlayarak Hz. Ali'nin yanına döner.

Gülistan Banu, Malik Ejder'i namaz kıldığı için kaleye hapsedirir; ancak birkaç gün geçince dayanamaz ve kocasının yanına gelerek Müslüman olmak istediğini söyler. Bunu duyan kale beyinin adamlarından biri beye anlatır. Bey yanına yirmi beş silahlı olarak Malik ve kızın üzerine hücum eder; ancak onlara bir şey yapmayı beceremezler. Atıl isimli cadı oradan geçerken sesleri duyarak kırk bin cadı ile Malik'e saldırır, onu tutar ve bağlarlar. Gülistan da bir süre direnir; ancak onu da yakalarlar. Ebulmuhsin adamlarıyla birlikte gelerek kâfirlere ve cadılara karşı savaşmaya başlar. Sa'd ve kızı Dîlfürüz'la on bin atlı da onlara yardıma gelir. Ebulmuhsin, Atıl ve askerlerinin peşinden giderken bir elma ağacı görür ve elmalardan yer, yediği elmalardan dolayı baygınlık geçirir.

Sa'd, Malik'i kurtarır; ancak onun halini görünce ağlamaya başlar. Malik kendinden geçtiği sırada Ömer gelir, onun bu durumunu görür, hemen Hz. Ali'nin yanına gider, ona durumu anlatır. Hz. Ali, ona Peygamberimizin gömleğini vererek bunu Malik'in yaralarının üzerine koymasını ister. Ömer söylenilenleri yapar, Malik iyileşir. Malik kendine gelince Ebulmuhsin'i aramaya gider. Sa'd ve Zinhaver ise Hz. Ali'nin yanına dönerler.

Atıl Cadı, Şehinşah'a giderek olan biteni anlatır. Şah da Hz. Ali'nin yolu üzerine bir kuyu kazdırır içine şişler çaktırır ve Hz. Ali'ye haber göndererek Müslüman olacağını bildirir. Şah bin kadar pehlivan çağırır, onlara Hz. Ali kuyuya düşünce onu öldürmelerini söyler. Hz. Ali arkadaşlarına gece garip bir rüya gördüğünü, Şehinşah'ın bir hilesi olduğundan şüphelendiğini bu nedenle hazır bulunmalarını söyler. Yanına birkaç kişi alarak yola çıkar. Hz. Ali tam kuyuya düşerken Cebrail Aleyhisselam gelerek onu kurtarır. Şehinşah'ın askerleriyle, Hz. Ali'nin askerleri arasında bir savaş başlar. Şehinşah korkusundan kaleye kaçar. Hz. Ali, Şah'ın ordusunu perişan ettikten sonra kaleyi kuşatır ve içeriye girmeyi başarır. Şehinşah kaçar. Askerler, Şehinşah'ı ararken Haveran'ı bulurlar. Haveran kaçmaya çalışırken kendisini hela çukurunun içine atar ve ölür.

Şehinşah'ın karısı Hz. Ali'ye gelerek içerisinde çeşitli mücevherler bulunan bir sandığı olduğunu, bu sandığı başka bir evde tuttuğunu daha sonra bir ifritin peyda olarak sandığı aldığını anlatır. Durumu Şehinşah'a anlatınca Şehinşah'ın bir pehlivanını gönderdiğini; ancak oradan pehlivanın başsız cesedinin çıktığını söyler. Kadın, Hz. Ali'den sandığını almasını ister. Hz. Ali mağaraya gider ve kuyuya girer.

Orada bir ses duyar, ses kendisine mücevherleri devlerin aldığını, düğünlerinde gelinin boynuna taktıklarını, oraya gitmemesini, çünkü şu anda orada birçok dev bulunduğunu, ayrıca o adada bir kubbe bulunduğunu ve kubbedeki demir sandıktan gelen sese ifrit kâfirlerinin taptıklarını söyler. Bu sırada Hz. Ali'nin karşısına bir balık çıkar ve onu adaya ulaştırır. Hz. Ali devleri savaşta yener, karşısına bir ejderha çıkar, onu da yener. Hz. Ali mağaraya girer, orada bir ifrit ve yarısı kırmızı, yarısı beyaz bir eşek bağlı durmaktadır. İfrit bunun eşek olmadığını kubbenin içindeki devin veziri olduğunu belirtir. Adı Maşa devdir, onu buraya Süleyman peygamber bırakmıştır. Hz. Ali, Maşa devi Müslüman olması kaydıyla bırakır, dev de kendisine sandığı getirir. Hz. Ali sandığı şahın karısına götürür, o da sandığı Hazreti Fatma'ya hediye ettiğini söyler.

Hazreti Ali on gün kadar Şehinşah'ın tahtında oturduktan sonra asker ile birlikte Kubbei Mıknatis'a gelir, orada bir ses duyar; ancak öncelikle Şehinşah'ın işini halletmeyi düşünür. Kuledeki ifrit kendisini çağırır; ancak Ali ona zamanını beklemesini söyleyerek yoluna devam eder.

3.3.3.2. Cenknâmedeki estetik değerler

3.3.3.2.1. Kurgusallık

Tablo 5: Kubbe-i Mıknatis Cenginde Kurgusallık

Anlatıcı	Yazar
Bakış Açısı	İlahi Bakış Açısı
Zaman	Efsanevi
Kaynak	Masal ve Efsaneler

Cenknâmenin kahramanları Hz. Ali, Malik Ejder, Ebulmuhsin diğer cenknâmelerde olduğu gibi burada da savaşırken olağanüstü güce sahiptirler. Dev, gulyabani, ifrit, sihirli elmalar, balığın konuşması ve Hz. Ali'ye yardım etmesi, ejderha gibi olağanüstülükler de cenknâmede yer almaktadır.

Cenknâmede geçen olayların anlatımında gerçek kahramanlara rastlansa da Zinhaver Şah, Sultan Anka, Atıl cadı, Haveran, Nevruz, Fizengi, Hicazzengi gibi birçok

kugusal karakter olduğunu düşünebiliriz. Daha önce Ebulmuhsin'in de kurgusal bir karakter olduğundan bahsetmiştik.

Cenknâmede geçen Kubbe-i Miknatis, Anka Şah'ın Kalesi, Aher Zemin, Haveristan gibi mekânların gerçekliği konusunda elimizde herhangi bir bilgi mevcut değildir.

İncelediğimiz cenknâmede üzerinde durmamız gereken önemli bir husus da kahramanların başı sıkıştığı zaman ilahi yardımlarla karşılaşmalarıdır. Hz. Muhammed'in Mekke'ye gönderecek kişi bulamaması üzerine Cebrail Aleyhisselâm'ın gelmesi, Halid bin Velid'in rüyasında Hz. Muhammed'i görmesi, Ömer İbni Ümiyye'nin Haveristan'a gönderilmesi için Cebrail Aleyhisselâm'ın Hz. Muhammed'e haber iletmesi, Ebulmuhsin'in rüyasında Hz. Muhammed'i görmesi, Malik'in Hz. Muhammed'in gömleğinin mucizesiyle iyileşmesi, Hz. Ali'nin rüyasında Şehinşah'ın hilesi olduğunu görmesi, Cebrail Aleyhisselâm'ın Hz. Ali'yi kuyuya düşmekten kurtarması, Hz. Ali'nin sudan geçmesi için balığın yardım etmesi burada karşımıza çıkan ilahi yardımlara örnek olarak verilebilir.

Ayrıca incelediğimiz cenknâmenin sadece Mekke'nin fethedildiği bölümü tarihi kaynaklarda yer almaktadır. Bunun dışındaki bölümlere ise herhangi bir tarihi kaynaktan yer verilmemiştir. Yine cenknâmede gerçekte olmayan kahramanların bulunması ve kahramanların olağanüstü güçleri, efsanevi motifler vs hep kurgu olup bu tür metinlerin ortak özellikleridir.

3.3.3.2.2. Üslup

İncelediğimiz cenknâme sade, akıcı ve Türkçe söz varlığının hakim olduğu bir üslupla kaleme alınmıştır. Cenknâmede geçen Arapça, Farsça sözcükler halkın diline yerleşmiş olan sözcüklerdir. Kısa cümlelerle anlatımda akıcılık sağlanmıştır. Eserin bu şekilde yazılması geniş kitleye ulaşmasını sağlamıştır.

Cenknâmenin üslubunu aşağıdaki başlıklar halinde inceleyebiliriz:

3.3.3.2.2.1. Abartılı ifadeler

İncelemekte olduğumuz cenknâmede abartılı ifadelere çokça yer verilmiştir. Abartılı ifadeler özellikle savaşların anlatımında dikkat çekmektedir.

“Bunu müteakip bir kâfir daha meydana girdi, onu da bir kılıçla ikiye böldü.” (s. 4)

“Sahrada dereler gibi kan akmaya, meydan düşman cesetleriyle dolmaya başladı.”
(s.5)

“- Sen ne arıyorsun burada pis insanoğlu!

Diye söylenerek Ebulmuhsin devlete yaklaşırken öyle bir kılıç çaldı ki dev ses çıkarmadan ikiye bölündü.” (s. 16-17)

“Kâfirlerden üç bin yedi yüz kişiyi yere serdi.” (s. 19)

“Zülfikâr’ı öyle bir vuruş vurdu ki zırhı ve cübbesiyle melunu ikiye biçti.” (s. 20)

“İslâm kılıçları makine gibi işliyor, her vuruşta bir anda başı düşüyordu.” (s. 31)

“Hazreti Ali ile Malik’in bulunduğu yerin arası on günlük yol iken arkadaşlık gayreti ve din kuvveti ile Ömer bu mesafeyi iki saatte aldı.” (s. 33)

“Bütün İslâm ordusu da heybetler heybeti kumandanlarının arslanlığına nazire kesilip düşmana öyle bir saldırdılar ki dünya kuruldu kurulalı böyle cenk görmemiştir.” (s. 37)

“Fakat makineli bir satır gibi işleyen Zülfikâr’ın amansız harekâtı dev başlarını yere yuvarlıyor, kopan kol, bacak ve kafalardan akan kanlar etrafı kırmızı sellerle kaplıyordu.” (s. 44)

“Ejderha müthiş bir inleyişle can vererek ikiye bölündü.” (s. 44)

“Şah-ı merdan bu malûmatı alınca bir Zülfikâr vuruşta devi iki parça etti.” (s. 45)

3.3.3.2.2.2. Benzetmeler

Cenknâmede oldukça fazla benzetme kullanılmıştır. Özellikle olağanüstü durumların ve savaşların anlatımlarında benzetmeler dikkat çekmektedir.

3.3.3.2.2.2.1. Tam benzetmeler

Cenknâmeler halka hitap eden eserlerdir, bu nedenle açık bir dille yazılırlar. Cenknâmede en çok kullanılan benzetme çeşidi tam benzetmedir; tam benzetmelerin çok kullanılması cenknâmenin dilinin açık olması açısından oldukça önemlidir. Cenknâmede geçen başlıca tam benzetmeler şunlardır:

Kan, akması bakımından dereye benzetilmiştir:

“Sahrada *dereler gibi kan akmaya*, meydan düşman cesetleriyle dolmaya başladı.”
(s.5)

Bey, kuvvet bakımından izbanduta benzetilmiştir:

“İzbandut kadar kuvvetli ve iri bir zenci beyi vardı.” (s. 17)

Mü’min ordusu, dövüşmesi bakımından arslanlara benzetilmiştir:

“Başsız olan mü’min ordusu arslanlar gibi dövüştü, bir saatte üç yüz zenci toprağa düştü, İslâm’dan birkaç yüz asker şehit olmuştu.” (s. 18)

Araplar bitmeyip tükenmemeleri bakımından deniz dalgalarına benzetilmiştir:

“Araplar bitmez tükenmez deniz dalgaları halinde dört taraftan hamle ediyorlardı”
(s.19)

Esedullahülgalip, mertçe etrafı araştırması bakımından kükremiş arslana benzetilmiştir:

“Kükremiş arslanlar gibi Zülfikâr elinde mertçe etrafı araştıran Esedullahülgalip, biraz evvel Haveran’ın oturduğu Şehinşah’ın altın tahtını Zülfikâr’la bir vuruşta parçaladı, sonra aşağı indi, sahraya çıktı.” (s. 25)

İfritin başı, büyüklük bakımından hamam kubbesine; gözleri, par par yanması bakımından külhana benzetilmiştir:

“Başı hamam kubbesi kadar büyük, gözleri külhan gibi par par yanan bu ifrit beni itti, sonra sandığı koltuğunun altına kısırdı.” (s. 40)

Zülfikâr, işleme bakımından makineli bir satıra benzetilmiştir:

“Fakat makineli bir satır gibi işleyen Zülfikâr’ın âmansız harekâtı dev başlarını yerlere yuvarlıyor, kopan kol, bacak ve kafalardan akan kanlar etrafı kırmızı sellerle kaplıyordu.” (s. 44)

3.3.3.2.2.2. Yalın benzetmeler

İncelediğimiz cenknâmede az da olsa yalın benzetmeye yer verilmiştir.

Toz, buluta benzetilmiştir:

“*Toz bulutu* yaklaşınca mahiyeti anlaşıldı.” (s. 17)

Ecel, şerbete benzetilmiştir:

“O gün Müslümanlar pek az şehit vermiş, kâfir ordusundan ise kırk bin kişi ecel şerbetini içmişti.” (s. 26)

Şahadet, şerbete benzetilmiştir:

“Üç bin müminin şahadet şerbetini içmiş olduğunu gördü.” (s. 28)

3.3.3.2.2.3. Pekiştirilmiş benzetmeler

Cenknâmede az da olsa pekiştirilmiş benzetmeye yer verilmiştir.

Boy, minareye benzetilmiştir:

“Tepesine varınca aşağıya baktı, sahrada devler hep bir arada toplanmışlar, içlerinde bir tanesinin minare kadar boyu var.” (s. 43)

3.3.3.2.2.3. İstiareler

Cenknâmede az da olsa açık istiareye yer verilmiştir.

Arsıanlar arslanıyla kastedilen Hz. Ali'dir. Burada sadece benzetilen kullanılarak açık istiare yapılmıştır:

“Ve arslanlar arslanı bir eda ile öyle heybetlendi ki gören dost ve düşman takdirden kendini alamazdı.” (s. 37)

Deyim aktarmalarında kapalı istiare kullanılmıştır.

3.3.3.2.2.4. Deyim aktarmaları

Cenknâmede sadece insandan doğaya aktarmalar yer verilmiştir.

3.3.3.2.2.4.1. İnsandan doğaya aktarmalar

İnsana ait bir organ olan ağız, mağara için kullanılarak insandan doğaya aktarma yapılmıştır:

“Ses, kale içinde karanlık ağız görünen bir mağaradan geliyordu.” (s. 16)

İnsana ait bir organ olan ağız, mağara için kullanılarak insandan doğaya aktarma yapılmıştır:

“Kuyunun ağızına geldikleri zaman Düldül birden durdu.” (s. 36)

İnsana ait bir organ olan ağız, kapı için kullanılarak insandan doğaya aktarma yapılmıştır:

“Oradan kapı ağızına geldi.” (s. 46)

3.3.3.2.2.5. Nidalar

Cenknâmede “ey” ve “ya” nidaları diyaloglarda oldukça fazla kullanılmıştır:

“Ya Resûlullah beyti mukaddes beyleri maiyetlerinde seksen bin kâfir ile Mekke-i Mükerrmeyi bastılar.” (s. 3)

“- Ey Allah evini yağma edici haydutlar...” (s. 4)

3.3.3.2.2.6. Argolar

Cenknâmede “temizlemek” (Püsküllüoğlu 2004: 173) sözcüğüne yer verilmiştir.

“Asker onu görünce gayrete gelip iki bin zenciye temizlediler.” (s.18)

3.3.3.2.2.7. Unvan ve lakaplar

İncelediğimiz cenknâmede Hz. Muhammed ve Hz. Ali için oldukça fazla unvan kullanılmıştır.

Hz. Muhammed için kullanılan unvanlar ve lakaplar: Resûlullah (Allah'ın resûlü), Habib (sevgili), İki Cihan Serveri (İki cihanın önderi), Seyyidü'l-enbiya (Nebilerin soylusu), Resûlû Ekrem, Fahr-i Kâinat (Övünç kaynağı), Şefi Arasat (Arasat gününün şefi), Şefi Rûzu Ceza (Ceza gününün şefi), Serveri Enbiyâ (Nebilerin önderi).

Hz. Ali için kullanılan unvanlar ve lakaplar: Şahı Merdan (Mertlerin şahı), Esedullah (Allah'ın arslanı) , Emirelmü'minin (Müminlerin emiri), İmam, Şîri Yezdan (Allah'ın arslanı), Haydar-ı Kerrar (Yiğitlerin şahı), Arslanlar arslanı.

İncelediğimiz cenknâmede zenci savaşçıların isimlerinin sonuna “zengi” unvanının eklenmesi yine dikkat çekici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.3.3.2.2.8. İkilemeler

Cenknâmede en çok aynı sözcüğün tekrarıyla oluşan ikilemeler kullanılmıştır. Kullanılan başlıca ikilemeler şunlardır:

Aynı sözcüğün tekrarıyla oluşanlar: teker teker, karşı karşıya, diyar diyar, Allah Allah, sırt sırta, olsa olsa, kara kara, tiril tiril.

Yakın anlamlı sözcüklerden oluşanlar: hal hatır, bitmez tükenmez, delik deşik.

Yansıma sözcükten oluşanlar: şırıl şırıl.

3.3.3.2.2.9. Övgüler

Cenknâmede güçlü savaşçıları anlatmak için “pehlivan, yiğit, dilâver” sözcükleri kullanılmıştır.

Hz. Muhammed'in canı, cemali ve elleri için “mübarek” sıfatı kullanılmıştır.

3.3.3.2.2.10. Tasvirler

Cenknâmede mekân, kişi ve olay tasvirlerine rastlanmaktadır.

3.3.3.2.2.10.1. Mekân tasvirleri

Ebulmuhsin'in karşısına çıkan sahra:

“İki günlük yoldan sonra yeşil çimenli, ırmaklı bir sahraya geldiler.” (s. 16) şeklinde tasvir edilmiştir.

Ebulmuhsin'in Ahzer Zemin'e giderken karşısına çıkan sahra:

“güzel ve ormanlık” (s. 17) olarak tasvir edilmiştir.

Ömer'in karşısına çıkan yer:

“İleride bir büyük nehir akıyor, nehrin kenarında büyük bir kubbe görünüyordu.

Bu harika bir yapı idi. Erimiş bakırdan yapılmış üzerinde bir altın kadın heykeli görülüyor, elinde güneşe doğru tuttuğu bir turunçla güneş devir ettikçe ona doğru dönüyordu.

Kubbenin etrafında dört yüz kadar keşiş halkalanmış ellrinde altın buhurdanlarla çeşitli buhurlar tütüyor, etraf güzel bir buhur kokusuyla sarsılıyordu.” (s. 28) şeklinde tasvir edilmiştir.

Ebulmuhsin'in karşısına çıkan köy:

“üzerinde olgun meyveler bulunan elma ağaçlarıyla ormanlık bir hal almış bir mahal” (s. 31) olarak tasvir edilmiştir.

3.3.3.2.2.10.2. Kişi tasvirleri

Cenknâmedeki savaşçı erkeklerin de güçlü kuvvetli olarak tasvir edilmesi cenknâmelerin ortak özelliklerinden olup burada da karşımıza çıkmaktadır.

Filzengi ve yanındaki adamlar:

“yirmi yedi karış boyunda dev yapılı bir muharip, diğerleri de ona yakın iri vücutlu bahadırlar” olarak tasvir edilmiştir.” (s.10)

Hicazzengi:

“İzbandut kadar kuvvetli ve iri bir zenci beyi vardı.” (s. 17) şeklinde tasvir edilmiştir.

Hız. Ali:

“Orta boylu, nur yüzlü, güzel ve heybetli bir pehlivan” (s. 22) olarak tasvir edilmiştir.

Devler:

“İçlerinde bir tanesinin minare kadar boyu var, başı arslan başı gibi yeleli, kuyruğu da saksığan kuyruğu şeklinde onun gibi diğer bir iri dev daha var. Onun suratı çok çirkin, siyah domuz başı gibi bir başı var.” (s. 43) şeklinde tasvir edilmiştir.

3.3.3.2.2.10.3. Olay tasvirleri

Olay tasvirleri daha çok savaşlarda karşımıza çıkmaktadır. Bu tasvirlerde abartılı ifadeler oldukça fazla yer verilmiştir.

“Tepeye gelince aşağıya baktılar ki sahrada bir kalabalık, bir gürültü, binlerce kişi muharebe ediyor. Nâralar, kılıç şakırtıları, at kişnemeleri dünyayı velveleye veriyor. Bunlar süratle aşağıya indiler. Biraz daha yaklaşınca Saâd nâralara kulak kabarttı. Halid İbni Velid ile Mikdat Bin Esved’in nâralarını tanıdı. Hemen askerine işaret vererek kendisi de bir cenk nârası patlattı. Ve bütün askeriyi Halid’le Mikdat’ın yardımına koştu. Düşman bu yeni gelen kuvvet karşısında büsbütün perişan olup o gün akşama kadar seksen bin kâfir kırdılar.” (s. 5)

“Şah müsaade etti, Ebulmuhsin kemali edeple yerinden kalktı, divan halkını ve şahı selâmladıktan sonra iki pehlivan tutuştular, hamle sırası Filzengi’de iken çok uğraştı, Ebulmuhsin’i yerinden kımlıdatamadı hamle sırası Ebulmuhsin’e gelince kahramanca bir nâra patlatıp içinden:

- Ya Allah...

Diyerek koca pehlivanı belinden kaptığı gibi başının üzerine kaldırdı. Etrafindakilere iyice gösterdikten sonra yere vuracağına mülâyimetle aşağı indirdi, bıraktı.” (s. 11)

“Gece yarısından az sonra yanında on pehlivan arkadaşıyla on bin asker bulunduğu halde Filzengi İslâm ordusuna hücum etti. Asker hazır olduğu için baskın yapamadılar. Cenk başladı. Pusuda bulunan Ebulmuhsin üç bin askerle onların arkasını çevirdi, iki ateş arasında kalan Zengilere sabaha kadar bir güzel kılıç attılar. Şafak sökerken başlarının çaresini kaçmakta gören diğerleri sağ kalan üç pehlivanla kendi ordugâhlarının yolunu tuttular.” (s. 12)

“Hicazengi maiyetine bir işaret etti. Zenciler kılıç çekip askere hücum ettiler. Şiddetli bir cenk başladı. Başsız olan mü’min ordusu arslanlar gibi dövüştü, bir saatte üç yüz zenci toprağa düştü, İslâmdan da birkaç yüz asker şehit olmuştu.

Bu sırada avdan dönen Ebulmuhsin vaziyeti görünce kılıcını çekip korkunç bir nâra patlatarak cenge katıldı, askerinin başına geçti. Asker onu görünce gayrete gelip iki bin zenciyi temizlediler.” (s. 18)

“Pehlivan kılıcını çekip Siyafeşah’a hücum etti, başına kılıcı salladı. Siyafeşah kendini siperle koruduktan sonra pehlivanı kolundan kaptığı gibi havaya savurdu, tepesi üstü yere düşen pehlivanın beyni patladı.

İkinci bir pehlivan çıktı, onu da bir hamlede temizledi, hülâsa bir anda böylece otuz muharibi öldürdükten sonra başbuğ İkras emir verdi, elli bin asker Siyafeşah’a kılıçla hücum ettiler.

Kalede bulunan Siyafeşah’ın askeri de dışarı çıktı, cenk başladı. Hz. Şahımerdan da gizlendiği köşeden çıkıp nâra atarak Zülfikâr’ı çekti, kâfirlerin üzerine atıldı.

Cengin en hengâmeli bir anında Şahımerdan İkras’la karşı karşıya geldi. Zülfikâr’ı öyle bir vuruş vurdu ki zırhı ve cübbesiyle melunu ikiye biçti. Gövdenin üst kısmı yere yuvarlandı bacakları atın üstünde kaldı. Başbuğlarının öldüğünü gören düşman askeri her biri bir tarafa kaçtı, bozguna uğradılar.” (s. 21)

“Şah bunu alay eder gibi sormuştu. Hazreti Şahimerdan cevap verirken gizlice işaret çaktı. Taht odası etrafında pusuya girmiş olan üç yüz kementli hemen ileri atıldılar, Şahimerdana hücum kalktılar. Hazreti Ali bir nâra patlattı. Haveran oturduğu tahttan yüz üstü yere yuvarlandı, hücum eden kementlilerin dehşetinden kafaları sersem oldu.

Zülfikâr’a asılan Şahimerdan, lâhzada o üç yüz bedbahtın başını yere düşürdü. Sonra etrafına baktı. Haveran ile Şehinşah orada yoktu, kaçmışlardı. Kükremiş arslanlar gibi Zülfikâr elinde mertçe etrafı araştıran Esedullahülgalip, biraz evvel Haveran’ın oturduğu Şehinşah’ın altın tahtını Zülfikâr’la bir vuruşta parçaladı, sonra aşağı indi, sahraya çıktı.” (s. 25)

“İlk safta yedi yüz tane cenk fili, ikinci safta en güvendiğinin pehlivan bulunuyor, onların arkasında kendisi, vezirleri, beyleri ve askerleriyle yer almış duruyordu. Bin cenk davulunun velvelesi, etrafı çınlatırken Hazreti Ali’nin askeri Gülbenkin Muhammedi’yi çekip Allah Allah diye tekbire başlayınca davulların sesi piçleşti. Düşmanın hayreti arasında Şahimerdan, Zülfikâr’ı çekip Döldül’e atlayarak cenk meydanına girdi, düşmandan pehlivan istedi. Bir düşman cengâveri ortaya çıktı. Bir hayli övündü. Şahimerdan:

- Hamle et kâfir, seni cehenneme göndereyim, diye haykırınca düşman hamleye geçti, savurduğu kılıcı Zülfikâr’la karşılayan Hz. Ali, onu kuşağından yakaladığı gibi yere savurdu. Kafası patlayan herif gık demeden can verdi. İkinci çıkan kılıçla biçti, böylece yarım saatte iki yüz mübarizi yok etti. Şehinşah bu hali görünce mütareke için davul çaldırdı. İki tarafın askeri yerli yerine döndüler. Ertesi günü yine sabahleyin her iki ordu karşılıklı saf bağladı. Hz. Ali yine meydana girdi, pehlivan istedi.

Şehinşah’ın çok mel’un bir pehlivanı vardı. Adı Habik idi. Onu çok sever ve çokgüvenirdi. Meydana onu gönderdi. Fakat Şahimerdan onu da bir kılıçta yere serince Şehinşah’ın canı çok sıkıldı. O hiddetle emir verdi dört yüz kişi birden Şahimerdan’a hücum ettiler. Hz. Ali bir hamlede bunlardan yetmişini yere serince Şehinşah yine davul çaldırıp harbe ara verdi.” (s. 27)

“Üçüncü gün sabah, yine meydana Hz. Ali çıkınca bu sefer bin pehlivanı birden üzerine gönderdi. Hz. İmam bunu görünce besmele çekip Zülfikâr’a sarıldı, şevkle nâra atıp düşman kesmeye koyuldu. Onlarla çarpışırken Siyafeşah on bin askeriyle meydana çıkıverdi. Şehinşah bütün askerine hücum emri verdi, iki ordu birbirine karıştı. At ayağından başka yerde basacak ayak yeri kalmadı, hayvan kişnemeleri, fillerin homurtuları, nâralar kılıç sesleri ufku sardı. İki gün iki gece muazzam cenk oldu. Üçüncü sabah, filler alâyını dağıtan Esedullah galip Ali İbni Ebu Talip sahn tahtına doğru hücum etti. Bunu gören Şah ordusunu bırakıp kaleye doğru kaçmaya başladı. O zaman askeri de bozguna uğradı.” (s. 27-28)

“Cengin en kızgın zamanında, uzaktan nal sesleri işitildi, az sonra Sa’d İbni âbi Vakkas ve kızı Dilfirüz’la on bin İslâm atlısı vaka yerine yetişti, işi anlayınca onlar da cenge katıldılar. Akşama kadar sahrada kıyamet koptu. Akşama doğru yirmi bin cadı öldürüldüğünü gören Atıl kalan askerleriyle kaçmaya başladı.” (s. 31)

“Devler de silahlarına sarılmışlar, Hz. Şahimerdanı dört taraftan kuşatmışlardı. Fakat makineli bir satır gibi işleyen Zülfikâr’ın âmansız harekâtı dev başlarını yerlere yuvarlıyor, kopan kol, bacakve kafalardan akan kanlar etrafı kırmızı sellerle kaplıyordu. Bir anda yüz yetmiş devin işini bitiren Şahimerdan diğerlerinin birbirini çiğneyerek kaçtıklarını gördü. O sırada kulağına bir inilti geldi. Etrafına bakındı. Bir mağara var. Ses oradan geliyor. Derken mağaranın ağzından alevler ve dumanlar fişkırdı. Dikkatle baktı. Alevlerin arsından çıkna heybetli bir ejderha,

burnundan alevler püskürterek Hz. İmama hücum etti. Şahımerdan ir sıçrayışta onun hamlesini boşa çıkardıktan sonra bütün gücüyle Zülfikâr'ı onun beli ortasına indirdi. Burnundan fişkırان alevler söndü. Ejderha, müthiş bir inleyişle can vererek ikiye bölündü.” (s. 44)

3.3.3.2.2.11. Deyim ve atasözleri

Cenknâmenin deyimler açısından oldukça zengin bir kaynak olduğunu söyleyebiliriz. Bunların deyimlerin başlıcaları: meydan okumak, kan gövdeyi götürmek, akli başından gitmek...

Cenknâmede herhangi bir atasözüne yer verilmemiştir.

3.3.3.2.2.12. Ayet ve hadisler

Cenknâmede hadislere yer verilmezken sadece “İnna Lillahi ve İna İleyhi Raci’un (Bakara 156) ” ayetine yer verilmiştir.

Türkçe Meali:

“Şüphesiz biz Allah’tan geldik ve şüphesiz dönüşümüz O’na’dır.” anlamını taşımaktadır. Bu ayet genelde bir ölüm haberi alındıktan sonra söylenir. Yani ölen kişinin ardından söylenebilecek sözlerden bir tanesidir. Ayetin tamamı ise: “Onlar ki; kendilerine bir musibet isabet ettiği zaman; ” Biz muhakkak ki Allah içiniz (Allah için yaratıldık) ve muhakkak O’na döneceğiz” derler.”dir.

Bu ayeti, Müslümanlar bir Müslümanın ölüm haberini aldıkları zaman okurlar. Cenname’de de bu şekilde Siyafeşah’la yapılan savaşta üç bin müminin şehit olması üzerine şehit olan askerler defnedilirken bu ayet okunmuştur.

3.3.3.2.2.13. Kipler

Cenknâmenin anlatımında; görülen geçmiş zaman ve hikâye birleşik zaman ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Bunun dışında diyaloglarda geniş zaman, duyulan geçmiş zaman, şimdiki zaman emir kipi gibi farklı kiplerden de yararlanılmıştır.

3.3.3.2.2.14. Dilin işlevi

Cenknâmeler Hz. Ali’nin kahramanlıklarını anlatmak amacıyla yazıldıkları için dil ağırlıklı olarak heyecana bağlı işlevde kullanılmıştır.

3.3.3.2.3. Şekil özellikleri

İncelemekte olduğumuz “Kubbe-i Mıknatıs” cengi manzum-mensur karışık olarak kaleme alınmıştır.

Cenknâmede beyit başlığı adı altında aşağıdaki manzumeye yer verilmiştir. Bu beyit Şehinşah'ın kaçması ve askerlerinin bozguna uğraması üzerine söylenmiştir. Burada sürahi ve başla kastedilenin Şehinşah olduğunu düşünmekteyiz. Şehinşah'ın kaçması üzerine askerlerinin bozguna uğradığını anlatmak için şu beyit söylenmiştir:

“Şikest olsa sürahi kamu meclis ber-karar olmaz

Misildir sakiya baş gitse ayaklar payidar olmaz” (s.28)

Cenknâmede hasımların karşılaşmasını ve savaşları gösteren üç resim yer almaktadır.

3.3.3.2.3.1. Cenknâmenin yapısı

Cenknâme klasik formelle (Raviyanı ahbar nakılânı âsar ve muhaddisani rüzigâr söyle rivayet ve böyle hikâye ederler ki) başlamıştır.

Vaka dört ana bölümde incelenebilir. Cenknâme, Peygamber Efendimize bir habercinin gelip kâfirlerin Mekke'yi yağma ettiğini, Hz. Hamza'nın silahını alıp götürdüklerini söylemesiyle başlar. Bu bölümde Halid Bin Velid; Sa'd'ın da yardımıyla Mekke'yi fetheder. Halid ganimetleri alıp geri döner, Sa'd ile Zinhar Haver'i Aher Zemin'e gönderir. Hz. Muhammed de Cebrail Aleyhisselâm'ın vahyiyle Haveristan'a giden askerlere yardım olarak Ömer İbni Ümmye'yi gönderir. Cenknâmenin birinci bölümü burada sona erer.

İkinci bölümde Halid'in Medine'ye dönmesi, Sa'd ile Zinhaver'in Aher Zemin'e; Ömer İbni Ümmye'nin Hz. Ali'nin yanına yola çıkmaları anlatılır.

Cenknâme Ebulmuhsin'in macerasıyla devam eder. Üçüncü bölümde Ebulmuhsin'in Şah Anka'yla karşılaşması, Filzengi'yle savaşması, Fizengi ve adamlarının Ebulmuhsin'e tuzak kurmaları ve yenilmeleri, Şah Anka ve askerlerinin Müslüman olmaları ve Haveran'ın kaçması, Ebulmuhsin'in Dulfürüz'u kaleden kurtarması, Aher Zemin'e yola çıkmaları, Ebulmuhsin'in Hicazzengi tarafından esir edilmesi ve Dulfürüz tarafından kurtarılması, Siyafeşah'ın Hz. Ali ile birlikte İkras'ı yenilgiye uğratması, Hz. Ali'nin Şehinşah'ı yenmesi, Malik'le Gülistan Banu'nun Atıl cadıyla savaşması, Ebulmuhsin'in Atıl cadının peşinden giderken elmalardan yiyip baygınlık geçirmesi, Sa'd'ın Malik'i kurtarması, yaralı olan Malik'in Hz. Peygamberin gömleğinin mucizesiyle iyileşmesi, Hz. Ali'nin Şehinşah'ın kurduğu tuzaktan Cebrail Aleyhisselâm'ın yardımıyla kurtulması, Hz. Ali'nin Şehinşah'ı bir kez daha

yenilgiye uğratması, Hz. Ali'nin Şehinşah'ın karısının sandığını almaya çalışırken başından geçen maceralar anlatılmaktadır.

Son bölümde Hz. Ali, devleri ve ejderhayı yenerek sanığı alır, Kubbe-i Mıknatıs'tan gelen sese aldırılmayarak Şehinşah'ın peşinden gider.

Cenknâme diğer çoğu cenknâmede olduğu gibi mutlu sonla bitmekte ve Hz. Ali Şehinşah'ın peşinden gitmektedir. Cenknâmenin sonunda Hz. Ali'nin macerasının sona ermediğini anlamaktayız.

3.3.3.2.3.2. Hikâye içinde hikâyeler

Cenknâmenin içinde ana olayın haricinde herhangi bir hikâyeye yer verilmemiştir.

3.3.3.2.3.3. Geçiş sözleri

Cenknâmede dikkatimizi çeken herhangi bir geçiş sözüne rastlanmamıştır.

3.3.3.2.4. Motifler

Cenknâmedeki motifleri at, İslâmi motifler, diğer dini motifler, sihir ifrit, rüya, din değiştirme, kılıç, mağara, savaş, kılık değiştirme, mucize/keramet olarak inceledik.

Atın öneminin belirtilmesi açısından Haveran'ın Ebulmuhsin'e at hediye etmesi dikkate değerdir. Düldül, oldukça akıllı bir attır, tehlikeyi sezer. Bunu kuyunun yanına geldiğinde durmasından anlamaktayız.

Cenknâmede Cebrail, dua, kelime-i şهادet, Kur'an-ı Kerim, besmele, salâvat çekmek, zikir, tekbir, lâhavle okumak gibi İslâmi motifler önemli yer tutmaktadır. Hz. Süleyman, ifriti ve Maşa devi bağlayan kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Hz. Ali'ye yardım eden balık, Hz. Nuh'un kendisine Hz. Ali'ye yardım edeceğini söylediğini belirtmektedir. Burada mukaddes bir kişi olarak karşımıza Hz. Hızır'ın sadece adı geçmektedir. Hz. Ali'nin ve arkadaşlarının kazandıkları mücadeleler sonunda kaybedenlerin Müslüman olmaları, kiliselerin yıkılıp yerlerine camilerin yapılması İslâmiyet'in yayılması açısından oldukça önemlidir.

Cenknâmelerde dikkati çeken diğer dinlere ait motif ise ifrit dininden bahsedilmesidir. Hz. Ali'nin Kubbe-i Mıknatıs'ta karşısına çıkan ifrit, ifrit dininden olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Kubbe-i Mıknatıs'tan gelenses yanına yaklaşanlara kendisine tapmalarını söylemektedir.

Hız. Ali mağarada devlerle karşılaşır. Ak Bin Erduvan'ın kızının mücevherlerini devler almışlardır. Mücevherlerin boynunda asılı olduğu dev: “ Başı aslan başı gibiyeleli, kuyruğu da saksığan kuyruğu şeklinde, suratı çok çirkin, domuz başı gibi bir başı var” şeklinde tasvir edilir.

Atıl cadı, Malik Ejder'i sihir gücüyle dermansız düşürür. Ebulmuhsin'in yediği elmalar da sihirlidir.

Ak Bin Erduvan'ın kızının mücevherleri bir ifrit tarafından çalınır. Hız. Ali mağarada ifritlerle karşılaşır. Kubbe-i Mıknatıs'taki ifrit Hız. Ali'yi yanına çağırır.

Halid Bin Velid, rüyasında Hız. Muhammed'i görür ve ganimetleri alıp Medine'ye yola çıkar. Ebulmuhsin, rüyasında Hız. Muhammed'i görerek Şah Anka'nın Müslüman olacağını öğrenir. Şah Anka ve adamları da rüyalarında Hız. Muhammed'i görerek Müslüman olurlar. Hız. Ali, rüyasında gördüklerinden dolayı Şehinşah'ın bir hilesi olduğunu tahmin eder.

Kılıç savaşlarda çokça kullanılan bir alet olarak karşımıza çıkmaktadır. Hız. Ali'nin kılıcı Zülfikâr'ın gücü cenknâmede belirtilmiştir.

Ebulmuhsin, Şah Anka'ya kendisini Nevruz olarak tanıtmıştır. Hız. Ali, Gaşmeşem; Malik Ejder ise Haman adıyla kendini tanıtarak kılık değiştirmiştir.

Cenknâmede formülistik sayı olarak üç, beş, yedi, on, kırk ve otuz üç sayıları geçmektedir.

Zinhar Haver ve askerlerinin otuz üç gün sonra bir dağa rastlamaları, Aher Zemin'e gidenlerin beş bölüğe ayrılması, Ebulmuhsin'in yanına üç bin kişi alması, cadıların kırk bin kişi olması, hela çukurunun yedi günde boşaltılabilmesi, Hız. Ali'nin on gün kadar Şehinşah'ın tahtında oturması gibi kullanımlar formülistik sayıya örnek verilebilir.

Hız. Ali mağaradaki devlerle cenk eder. Ak Bin Erduvan'ın kızının mücevherleri kuyunun içindeki bir mağaradadır.

Mekke'nin fethinden sonra halk Müslüman olur. Kiliseler yıktırılır, camiler yapılır. Şah Anka ve adamları Müslüman olurlar. Müslüman olanlara Kur'an-ı Kerim okuma ve şariat öğretilir. Gülistan Banu ve Şehinşah'ın kaçması üzerine halk da Müslüman

olurlar. Ayrıca burada dikkat çeken Hz. Süleyman'ın dinine mensup olan Maşa Dev'in Müslüman olmasıdır.

Mekke'nin fethi sırasında savaş olur. Bunun dışında Filzengi ve adamları İslâm ordusuyla;Ebulmuhsin ve adamları Hicazzengi'nin adamlarıyla savaşır.Hz. Ali Siyafeşah ve adamlarıyla, Şehinşah'ın askerleriyle; Hz. Ali'nin askerleri, cadılar ve Malik Ejder savaşır. Savaşlar oldukça şiddetli olur.

Malik Ejder, Hz. Muhammed'in gömleğinin mucizesiyle iyileşir. Cebrail Aleyhisselâm Hz. Ali'yi Allah'ın emriyle kuyuya düşmekten kurtarır. Hz. Ali'yi sudan bir balık geçirir.

3.3.4. Billur Dağı Cengi

3.3.4.1. Hikâyenin özeti

Peygamber Efendimiz; bir gün, savaşta olan Hz. Ali'yi merak eder. Cebrail Aleyhisselâm gelerek Hz. Ali'nin sağ olduğunu, bir ifritten kurtulmak için savaştığını belirtir, ayrıca kubbenin tılsımını yok etmek için "İnna fetahna" ayetini Ali'ye bildirmesini söyler. Hz. Ali, söylenenleri yaparak muvaffak olur. Civar halka da İslamiyet'i kabul ettirir.

Bu sırada Ebülmuhsin, elmaları yiyip uykuya dalar. Oraya yakın bir şehrin beyi olan Melûl, Hilâl cadının kızını almış dönerken yatan Ebülmuhsin'i görür; onu, alarak yakın bir köye götürüp kim olduğunu öğrenir. Burada cadılar, Ebülmuhsin'i öldürmek isterler; Melûl Bey, bunun üzerine onu saraya getirir; bir odaya kapatarak kendi düğün işleriyle meşgul olur. Melûl Bey av için saraydan ayrıldığında, gelin sarayda dolaşmaya başlar ve Ebülmuhsin'i görür. Kim olduğunu tayesinden öğrenir, cadıların Ebülmuhsin'i öldürmek istemeleri üzerine gelin, kendi hayatını tehlikeye atarak onu korumaya çalışır. Bu sırada Melûl Bey gelir ve cadıları kovar. Ebülmuhsin'in isteğiyle bey, kasabada ne kadar Ebülmuhsin'e kin besleyen varsa hepsini çağırır. Ebülmuhsin karşısına çıkan ne kadar cadı varsa hepsini yener. Bey bu durumdan etkilenerik kızını ona vermek ister, Ebülmuhsin de kabul eder, Ebülmuhsin'e secde etmesi için put uzatır; ancak Muhsin putu kırar. Bu duruma sinirlenen bey, Muhsin uyurken bin adamını gönderir ve onu zindana attırır. Bu sırada, Ebülmuhsin'i aramaktadır. Hizmetkârını atları otlatması için çayıra gönderir. Hizmetkâr buradaki bağ sahibinden yemek ister; ancak bağ sahibi vermez ve hizmetkârı kovar. O da bunun üzerine yemeği zorla alır ve Malik Ejder'e götürür. Bu sırada atlar çalınmıştır. Diğer taraftan yemeği alınan adam da Melûl Bey'e giderek şikâyet eder, Melûl Bey de hırsızların yakalanıp getirilmesini ister; ancak adamları bu kişileri yakalayıp getirmeyi başaramazlar. En sonunda Melûl Bey, kendisi de adamları yakalamak için gider. Adamlara yaklaşıncı Malik'i çağırır, Malik, beyin yanına gider. Bey, onu sarayına götürür; aradığı Ebülmuhsin'in orada olduğunu gören Malik onu kaçıır. Malik, Melûl Bey'le savaşır ve onu yener. Melûl Bey'in bir daha Müslümanlara zarar vermeyeceğine söz vermesi üzerine onun canını bağışlar. Ebülmuhsin ve Malik, Melûl Bey'in de yardımıyla Hilal cadının kalesini ele geçirirler. Bu sırada hem Hilal cadı hem de Melûl Bey Müslüman olurlar. Malik ile

Ebülmuhsin, Şahmerdan'ın yanına doğru yola çıkarlar. Yolda karşılarına Ömer bin Ümiyye çıkar, onları aramaktadır.

Hız. Ali, ordusuyla birlikte Kale-i Seyyare'nin etrafını sarar, tam kaleye girdiği sırada Şehinşah gelir, af diler, ertesi gün kendisinin karşısına çıkacağını ne istiyorsa yapacağını söyler. Bunun üzerine Ali, beklemeye başlar; Şehinşah'ın gelmemesi üzerine oyuna getirildiğini anlar. Şehinşah kaçarak kaynanasının yanına sığınmıştır. Ali rüyasında Hz. Peygamberi görür, Hz. Peygamber kendisinden üzülmemesini, Şehinşah'ın peşinden gitmesini, Billûru Âzam Dağı'nda bulunan emanetini alıp kendisine getirmesini ister.

Hız. Ali, deniz yoluyla Şehinşah'ı yakalamak için yola çıkar. Yolda gemi fırtınaya yakalanır, darda kalan Ali'nin yardımına Hızır gelir ve kendisine yeni bir gemi verir. Ali, Ebülmuhsin ve Ömer'le birlikte Kahramaniye Kalesi'ne varır. Orada şahtan, Şehinşah'ı kendisine teslim etmesini ve Müslüman olmasını ister. Bu sözlere çok kızan şah daha önceden sakladığı adamlarına onları yakalamalarını emreder. Epey vuruştuktan sonra Ebülmuhsin yakalanır. Cellat tam Ebülmuhsin'in boynunu vuracakken eli havada kalır. Ali, kalenin kapısını kırarak Ak'ın ve Şehinşah'ın yanına varır. Onun attığı narayı duyan zindandakiler kapıyı kırarlar ve Ali'ye yardım ederler. Ak Şah öldürülür; Ali, Şehinşah'tan Müslüman olmasını ister; o da memleketini geri verirse kabul edeceğini söyler, bunun üzerine Şehinşah'ın memleketine doğru yola çıkarlar. Ali, Şehinşah'tan Haveran'ın kendisine gönderdiği atın Kâmkâr Şah'ta olduğunu öğrenir. Bunun üzerine Ali, şaha haber yollayıp atı göndermesini ister.

Gemi battığı zaman Malik Ejder ile Zinhaver Şah ve dört nefer daha bir kıyıya ulaşırlar, burada karşılarına yamyam kabilesi çıkar. Kabilenin hükümdarı Merkuş ve adamları onlara saldırır. Malik; Merkuş'u öldürür, onu gören Merkuş'un karısı ona aşık olur ve onu, kocasının tahtına oturtur. Bu sırada yamyamlar, Zinhaver Şah'ı kaçıırırlar. Merkuş'un karısı Mağrip padişahının kızıdır, gemisi kaza yapınca bu adaya çıkmışlar, Merkuş da onu karısı yapmıştır. Malik, Zinhaver Şah ve Merkuş'un karısı; Kahramaniye Kalesi'ne gitmek için hazırlıklara başlarlar.

Kâmkâr, Hazreti Ali'nin istediği atı vermez, üstelik de ona hakaret eder, bunun üzerine Hazreti Ali, ordusuyla birlikte Kâmkâr'ın üzerine yürür. İki ordu karşılaşır; Ali, Kâmkâr'ı yenilgiye uğratar. Askerleri de İslamiyet'i kabul ederler.

Şahmerdan, arkadaşlarına kavuşamadığı için üzülmeştir. Rüyasında Hazreti Peygamberi görür; Hazreti Peygamber, ona arkadaşlarının başından geçenleri anlatır ve ondan emanetini almasını ister. Bunun üzerine Hz. Ali, Billûr Dağı'na doğru yola çıkar. Birçok zorluktan sonra iki kapılı bir kubbeye ulaşır. İçeri girer, yolun ortasında çırılçıplak bir kız görür. Kız ona orada devlerin, perilerin çok olduğunu, gitmesini söyler; ancak Ali, ondan yolundan çekilmesini ister. Kız yol vermeyince Ali kızın parmaklarını doğrar, kızın haykırışı üzerine devler ve periler gelir, Ali'ye saldırmaya başlarlar. Onların gönderdiği felakete karşı Ali, İsmi Âzam duası okuyarak kurtulur. Daha sonra bir ses kendisine dağdaki iki sandıktan birinde sarık ve kemer bulunduğunu, bunların Hz. Süleyman tarafından Hz. Muhammed için konulduğunu, diğer sandıkta ise sihirbaz bir dev yer aldığını söyler.

Bu sırada Malik Ejder, Merkuş'un karısı ve Zinhaver Şah yola çıkarlar ve yolda Ebûlmuhsin ve adamlarıyla karşılaşır. Hep birlikte gemilerle Ali'nin yanına harekete geçerler. Gemi, dağa yaklaşınca bir duman görünür ve dumanın içinden devler çıkarak gemidekilere saldırır. Askerler birçok devi öldürürler, bu sırada bir dev, Zinhaver'i kapıp kaçıtır. Dev daha sonra tekrar gelir, Ebûlmuhsin kılıçla devin ellerini düşürür, dev de intikam almak için gemiyi devirir. Ejder ve Ebûlmuhsin tam sıkıştıkları anda Hızır Aleyhisselâm yardıma yetişir, onları sahile ulaştırır. Burada Ali'nin ordusuyla karşılaşır ve onlardan olan biteni öğrenirler. Bu sırada Şettat peri, kızının parmaklarını kestiği ve askerlerini öldürdüğü için Ali'ye saldırır. Ali onu öldürür, bunun üzerine devler yine Ali'ye saldırırlar. Ali, onlardan kurtulmayı başarır; kuyuya yaklaşır; bu sırada orada çok kötü bir dev olduğuna dair bir ses duyar. Sesin sahibi Zinhaver'dir; Ali, onu kurtarır. Daha sonra sandıklardan birini açar, içinden bir sarıkla kemer çıkar. O anda İmam'ın eline bir kağıt gelir, kağıtta diğer sandıkta bir ifrit olduğu, âlemi fesada verdiği, onu parçalaması gerektiği yazmaktadır. Şahmerdan devle birlikte sandığı parçalar. Ali ve Zinhaver taş sandığı olarak oradan çıkarlar. Askerle birlikte Kâbe'nin yolunu tutarlar. Bir süre sonra Sa'd'ı bıraktıkları sahile ulaşırlar; ancak onu bulamazlar. Sa'd'ın Turan Padişah tarafından esir edilip götürüldüğünü öğrenirler. Ali; Turan Şah'a doğru yola çıkar, askerlerini ve Malik'i de emaneti götürmek üzere Medine'ye gönderir.

3.3.4.2. Cenknâmedeki estetik değerler

3.3.4.2.1. Kurgusallık

Tablo 6. Billur Dağı Cenginde Kurgusallık

Anlatıcı	Yazar
Bakış Açısı	İlahi Bakış Açısı
Zaman	Efsanevi
Kaynak	Masal ve Efsaneler

Cenknâmenin kahramanları Hz. Ali, Malik Ejder, Ebûlmuhsin diğer cenknâmelerde olduğu gibi burada da savaşırken olağanüstü güce sahiptirler. Yine putun dile gelmesi, ifrit, ejderha, cadı, dev, peri gibi olağanüstülükler de cenknâmede yer almaktadır.

Cenknâmede geçen olayların anlatımında gerçek kahramanlara rastlansa da Zinhaver Şah, Ak Şah, Merkuş, Melül Bey, Hilal cadı gibi birçok hayali karakter olduğunu düşünebiliriz. Daha önceki incelemelerimizde Ebulmuhsin'in de hayali bir karakter olduğundan bahsetmiştik.

Cenknâmede geçen Billur Dağı, Afer şehri, Hilal cadının kalesi, Kale-i Seyyare, Kahramaniye Kalesi gibi mekânların gerçekliği konusunda elimizde herhangi bir bilgi mevcut değildir.

İncelediğimiz cenknâmede üzerinde durmamız gereken önemli bir husus da kahramanların başı sıkıştığı zaman ilahi yardımlarla karşılaşmalarıdır. Hz. Muhammed'in Hz. Ali'yi merak edip üzülmesi üzerine Cebrail Aleyhisselâm'ın gelmesi, Hz. Ali'nin rüyasında Hz. Muhammed'i görerek yardım alması, Hz. Hızır'ın atıyla denizin üzerinde yürüyerek Ebûlmuhsin'e yardıma gitmesi, celladın kolunun havada kalması burada karşımıza çıkan ilahi yardımlara örnek olarak verilebilir.

Ayrıca incelediğimiz cenknâme herhangi bir tarihi kaynaktan yer almamaktadır. Yine cenknâmede gerçekte olmayan kahramanların bulunması ve kahramanların olağanüstü güçleri, efsanevi motifler vs hep kurgu olup bu tür metinlerin ortak özellikleridir.

3.3.4.2.2. Üslup

İncelediğimiz cenknâme sade, akıcı ve Türkçe söz varlığının hakim olduğu bir üslupla kaleme alınmıştır. Cenknâmede geçen Arapça, Farsça sözcükler halkın diline yerleşmiş olan sözcüklerdir. Kısa cümlelerle anlatımda akıcılık sağlanmıştır. Eserin bu şekilde yazılması geniş kitleye ulaşmasını sağlamıştır.

Cenknâmenin üslubunu aşağıdaki başlıklar halinde inceleyebiliriz:

3.3.4.2.2.1. Abartılı ifadeler

İncelemekte olduğumuz cenknâmede abartılı ifadelere çokça yer verilmiştir. Abartılı ifadeler özellikle savaşların anlatımında dikkat çekmektedir.

“Hz. İmam Zülfikâr’ı bir vuruşta ejderhayı boydan boya ikiye biçti.” (s. 4)

“Melûnun pis kanı dereler gibi akmaya başladı.” (s. 5)

“Kılıcı makine gibi işliyor, her inişinde iki baş birden düşürüyordu.” (s. 9)

“Bir yumruk vurup adamın beynini patlattı.” (s. 11)

“Cengin kızıştığı bir zamanda Şahmerdan kale kapısını iki eli ile tutup öyle bir silkiş silkeledi ki kapının rezeleri koptu, taşlar kireçler döküldü.” (s. 20)

“Ebûlmuhsin bu söze kızdı, kapıcıyı tutup kafasına bir yumruk yapıştırdı, herifin beyni dağıldı.” (s. 24)

“Şirî Hüda ile Ferzendi Ercümendi öyle kâfir biçiyorlardı ki etraf leşle dolmuş, kan derecikleri toprağı sulamaya koyulmuştu.” (s. 26)

“Bunlar konuşadursunlar Şahmerdan bir kere ya Allah deyip kapıyı tekrar zorlayınca kapı yerinden fırladı, bir tarafa düştü. Sarayın duvarları birçok yerinden çatladı.” (s. 28)

“Kâmkâr’ın ilk kılıçla hücumunu Zülfikâr’la savan Şahmerdan bir çırpıda Kâmkâr’ı iki parça etti.” (s. 33)

“Şahmerdan İsmi Âzamı okuyup öyle bir Zülfikâr çaldı ki mel’unun hamam kubbesi kadar olan başı yerinden koptu, dağdan aşağı yuvarlandı.” (s. 37)

“Hazreti Ali kalkanı yere attı ve o gazapla Şettat’a öyle bir Zülfikâr çaldı ki Şettat iki parça oldu.” (s. 45)

3.3.4.2.2.2. Benzetmeler

Cenknâmede oldukça fazla benzetme kullanılmıştır. Özellikle olağanüstü durumların ve savaşların anlatımlarında benzetmeler dikkat çekmektedir.

3.3.4.2.2.2.1. Tam benzetmeler

Cenknâmeler halka hitap eden eserlerdir, bu nedenle açık bir dille yazılırlar. Cenknâmede en çok kullanılan benzetme çeşidi tam benzetmedir; tam benzetmelerin çok kullanılması cenknâmenin dilinin açık olması açısından oldukça önemlidir. Cenknâmede geçen başlıca tam benzetmeler şunlardır:

Gözler, yanması bakımından kora benzetilmiştir:

“Ağız ve burnundan alevlerle dumanlar fışkırıyor, gözleri de kor gibi yanıyor.”
(s.4)

Kan, akması bakımından dereye benzetilmiştir:

“Melûnun pis kanı dereler gibi akmaya başladı.” (s. 5)

Kılıç, işleme bakımından makineye benzetilmiştir:

“Kılıcı makine gibi işliyor, her inişinde iki baş birden düşürüyordu.” (s. 9)

Gülücük, tatlılık bakımından şafağa benzetilmiştir:

“Kır atlı, nur yüzünde şafak gibi tatlı bir gülücük belirterek karşılık verdi.” (s. 23)

Hız, Ali, çarpışması bakımından arslana benzetilmiştir:

“Hız, Ali arslanlar gibi çarpışıyordu.” (s. 26)

Zemin, yumuşaması bakımından halı serilmiş benzetilmiştir:

“Zemin halı serilmiş gibi yumuşadı.” (s. 35)

Deniz, dümdüz olması bakımından çarşafa benzetilmiştir:

“Hava güzeldi, deniz çarşaf gibi dümdüz ve gayet sakindi.” (s. 39)

Gemi, silkelmesi bakımından zelzeleye tutulmuş bir eve benzetilmiştir:

“Gemi zelzeleye tutulmuş bir ev gibi suyun üzerinde silkelendi.” (s. 44)

3.3.4.2.2.2.2. Yalın benzetmeler

İncelediğimiz cenknâmede az da olsa yalın benzetmeye yer verilmiştir.

Toz, buluta benzetilmiştir:

“Kaleyi gözetlerlerken baktılar uzaktan bir toz bulutu kalktı.” (s. 16)

3.3.4.2.2.3. Pekiştirilmiş benzetmeler

Cenknâmede az da olsa pekiştirilmiş benzetmeye yer verilmiştir.

Baş, hamam kubbesine benzetilmiştir:

“Şahmerdan İsmi Âzamı okuyup öyle bir Zülfikâr çaldı ki mel’unun hamam kubbesi kadar olan başı yerinden koptu, dağdan aşağı yuvarlandı.” (s. 37)

3.3.4.2.2.3. İstiareler

Cenknâmede açık istiareye yer verilmemiştir. Deyim aktarmalarında kapalı istiare kullanılmıştır.

3.3.4.2.2.4. Deyim aktarmaları

Cenknâmede insandan doğaya aktarma ve duyulararası aktarma olmak üzere iki farklı deyim aktarması çeşidi kullanılmıştır.

3.3.4.2.2.4.1. İnsandan doğaya aktarmalar

İnsana ait bir organ olan baş, çeşme için kullanılarak insandan doğaya aktarma yapılmıştır:

“Bir gün Hz. Şahmerdan kaleden çıkıp gezerken bir çeşme başına geldi.” (s. 33)

3.3.4.2.2.4.2. Duyulararası aktarmalar

Tatma duyusuyla algılanan “tatlı” sözcüğü görme duyusuyla algılanan “gülücük” için kullanılarak duyulararası aktarma yapılmıştır:

“Kır atlı, nur yüzünde şafak gibi tatlı bir gülücük belirterek karşılık verdi.” (s. 23)

3.3.4.2.2.5. Nidalar

Cenknâmede “ey” ve “ya” nidaları diyaloglarda oldukça fazla kullanılmıştır:

“- Ya Ali nafiye uğraşımca sen beni öldüremezsin, senin kılıcın beni kesmez; ancak Hz. Süleyman’ın kılıcı bana kâr eder.” (s. 5)

“- Ey bahadır bu melûnlar sana ne kadar kin besliyorlar.” (s. 8)

3.3.4.2.2.6. Argolar

Cenknâmede dikkatimizi çeken sadece “temizlemek” (Püsküllüoğlu 2004: 173) sözcüğüdür.

“Akşam oluncaya kadar Şahmerdan birçok dev ve peri temizledi.” (s.37)

3.3.4.2.2.7. Unvan ve lakaplar

İncelediğimiz cenknâmede Hz. Muhammed ve Hz. Ali için oldukça fazla unvan ve lakap kullanılmıştır.

Hz. Muhammed için kullanılan unvanlar ve lakaplar: İki Cihan Serveri (İki cihanın önderi), Habib (sevgili), Serveri Enbiyâ (Nebilerin önderi), Resülû Ekrem, Mefhar-ı Mevcudat (Yaratılmışların övüncü), Resûlüllah (Allah'ın resûlü), Fahr-i Kâinat (Övünç kaynağı).

Hz. Ali için kullanılan unvanlar ve lakaplar: Şahı Merdan (Mertlerin şahı), İmam, Allah'ın arslanı, Şîr-i Hûda (Allah'ın arslanı), Şah-ı vilâyet, Erenler şahı, Haydar-ı Kerrar (Yiğitlerin şahı).

3.3.4.2.2.8. İkilemeler

Cenknâmede en çok aynı sözcüğün tekrarıyla oluşan ikilemeler kullanılmıştır. Kullanılan başlıca ikilemeler şunlardır:

Aynı sözcüğün tekrarıyla oluşanlar: boydan boya, uzun uzun, parça parça, birer birer, dövüşe dövüşe, yüze yüze, dik dik, acı acı, postadan postaya.

Yakın anlamlı sözcüklerden oluşanlar: hal hatır.

Zıt anlamlı sözcüklerden oluşanlar: aşağı yukarı.

Biri olumlu biri olumsuz sözcükte oluşanlar: eder etmez.

Biri anlamlı biri anlamsız sözcükten oluşanlar: yemek memek

Yansıma sözcükten oluşanlar: çin çin, zangır zangır.

3.3.4.2.2.9. Övgüler

Cenknâmede güçlü savaşçıları anlatmak için “yiğit, bahadır, pehlivan” sözcükleri kullanılmıştır.

3.3.4.2.2.10. Tasvirler

Cenknâmede mekân, kişi ve olay tasvirlerine rastlanmaktadır.

3.3.4.2.2.10.1. Mekân tasvirleri

Kale-i Seyyare:

“Bu kale, güzel manzaralı yeşillikler içinde, suları bol bir memleketti.” (s. 18) olarak tasvir edilmiştir.

3.3.4.2.2.10.2. Kişi tasvirleri

Cenknâmedeki savaşçı erkeklerin de güçlü kuvvetli olarak tasvir edilmesi cenknâmelerin ortak özelliklerinden olup burada da karşımıza çıkmaktadır.

Ebülmuhsin:

“boy lu pos lu, heybetli bir delikanlı” (s. 7) olarak tasvir edilmiştir.

3.3.4.2.2.10.3. Olay tasvirleri

Olay tasvirleri daha çok savaşlarda karşımıza çıkmaktadır. Bu tasvirlerde abartılı ifadelere oldukça fazla yer verilmiştir.

“Akşama kadar devam eden işret ve sohbet nihayet bulup el ayak çekildikten sonra yavaşça yatağından kalktı, doğru Ebülmuhsin’in kapatıldığı odaya koştu. Kapıyı kırdı, ikisi beraber aşağı indiler. Nöbetçiler bunlara karşı koymak istedi, Malik etrafı çın çın öttüren bir nâra atarak iki nöbetçiyi de birer yumrukta tepeledi. Elllerinden silahlarını adılar. Saray kapısından çıkınca bir nâra patlatarak bütün şehri ayağa kaldırdılar. İkinci nârayı bey de duyup yataktan kalktı. Askerlerine takip için emir verdi; fakat iki bahadır sarayın yolunu kesip gelen kâfire kılıç çalarak sabaha kadar cenk ettiler. Sabahleyin kale kapısından çıkıp iki at tedarik eylediler. Ondan sonra sarayın önündeki meydana gelip Malik Ejder, Melül Bey’e meydan okudu.

Melül Bey atına binip meydana girdi. Malik Ejder’e epeyce hakaret ettikten sonra hücumla geçti.

Melül Bey’in savurduğu kılıcı ustaca bir çelme ile başa geçiren Malik, tekrar onun yanından geçerken Melül Bey’i kuşağından kaptığı gibi omuzu üzerine aldı. Getirdi Ebülmuhsin’in yanında yere koyup elini, ayağını bağladı.” (s. 14-15)

“Adaya çıktılar. Bir başka tahta ile 4 nefer mümin de onlara yetişti. Hep birlikte ilerlemeye başladılar. Bu adadaki kabilenin hükümdarı Merkuş bunları uzaktan görmüş adamlarıyla ormanda saklanmıştı. Bunlar ormanın yanından geçerken birkaç yamyam fırlayıp dört askerden birini kaptıkları gibi kaçtılar. Malik ile arkadaşları kılıç çekip peşlerine saldırdı. Bu sefer pusuda bekleyen Merkuş ile maiyeti hücum etti. Malik Ejder bir kılıçta Merkuş’u ikiye biçti. Cenk sırasında Zinhaver Şah ayağı bir çukura takılıp düşmüştü.” (s. 31)

“Karaya çıkan mümin ordusu ile Kâmkâr’ın askerleri saflarını dizdiler. Kâmkâr kendine güvenerek meydana girdi. Hz. Ali de ona karşı çıktı. Kâmkâr’ın ilk kılıçla hücumunu Zülfikâr’la savan Şahmerdan bir çırpıda Kâmkâr’ı iki parça etti. Bunu gören askerler müminlere saldırdılar. Ebülmuhsin’in maiyetindeki otuz bin asker

de cenge katıldı, bir saat sürmeden düşman ordusu tarumar oldu. Askerler âmüna geldiler. Hepsi Şahmerdanın ayaklarına kapandılar.” (s. 33)

“Bu kere kız tekrar söze başlamak istedi. Hazreti Ali Zülfikâr’ı havale etti, kızın parmakları doğrandı. Kız, öyle bir haykırış haykırdı ki odanın içi çığlıkla doldu. Bunu duyan periler her taraftan üşüştüler. Kılıçla, mızrakla hücumla başladılar. Bir taraftan sihre başvurdular. Sihir kuvvetiyle mağaranın içi birdenbire tufan gibi yağmura boğuldu. Karanlık bastı, yıldırımlar birbirini kovalamaya başladı. Soğuk etrafı sardı. Şahmerdan kubbenin altına çekilip İsm-i Âzam duası okumaya başladı. Gürültüler dindi. Dışarı çıkınca bu sefer müthiş sıcaklıkla karşılaştı. Yine kubbenin altına çekildi. Duaya devam etti. Devler, periler; arslan, kaplan, sırtlan kılığına girerek kubbenin etrafını sardılar, Hazreti Ali’ye saldırmaya başladılar. Bunları Zülfikâr’la karşılayan Şahmerdan bir haylisini kırdı.

Bu sırada uzaktan parlak ve renk değiştiren bir şeyin geldiğini gördü. Kırmızı, eşil, siyah renklere girerek yaklaşan bu ifrit müthiş bir şeydi. Hazreti Ali’ye yaklaşınca ejderha kılığına girip hücumla geçti. Şahmerdan İsm-i Âzam’ı okuyup öyle bir Zülfikâr çaldı ki mel’unun hamam kubbesi kadar olan başı yerinden koptu, dağdan aşağı yuvarlandı. Düşerken de önünden kaçamayan bazı at ve askeri ezdi. Akşam oluncaya kadar Şahmerdan birçok dev ve peri temizledi. Akşam oldu, karşıdan bir karaltının kendine yaklaşmakta olduğunu gördü.

Karaltı yaklaştıkça tuhaf ve korkunç sesler çıkarıyordu. Nihayet geldi. Kubbeye çarptı. Kubbe parçalandı. Dağın sıcağından korunmak için artık sığınacak yer de kalmamıştı. Şahmerdan harareten bunalarak bir müddet daha bekledi. Çok geçmeden bir zelzele bir kavga koptu.” (s. 37)

“Kılıcını çekti, hamle etti. Şahmerdan hamleyi defeyledi. Şettat’ın kılıcı Şahmerdan’ın kalkanına çarptı. Kalkan tutuştu. Hazreti Ali kalkanı yere attı ve o gazapla Şettat’a öyle bir Zülfikâr çaldı ki Şettat iki parça oldu.

Devler, periler padişahının öldüğünü görünce daha hızlı hücumla başladılar. Akşama kadar cenk oldu. Ve devlerin hepsi ya öldü, ya yaralandı. Kalanları da kaçtılar.” (s. 45)

4.3.4.2.2.11. Deyim ve atasözleri

Cenknâmenin deyimler açısından oldukça zengin bir kaynak olduğunu söyleyebiliriz. Bunların deyimlerin başlıcaları: söz açmak, meydan okumak, akli başından gitmek, nutku tutulmak, yağmurdan kaçarken doluya tutulmak...

Cenknâmede herhangi bir atasözüne yer verilmemiştir.

3.3.4.2.2.12. Ayet ve hadisler

İnna Fetehnâ (Fetih 1) ayetinin okunmasından bahsedilmiştir. Cenknâmede kubbeyi fethetmek amacıyla bu ayetin okun ucuna bağlanması ve okun kubbeye atılması Cebrail A.S tarafından belirtilmiştir. Bu ayet herhangi bir dileğin gerçekleşmesi amacıyla kullanılır.

Hz. Ali başı sıkıştığı zaman Ayetelkürsi (Bakara 255) ayetini de okumaktadır. Cenknâmede hadise yer verilmemiştir.

3.3.4.2.2.13. Kipler

Cenknâmenin anlatımında; görülen geçmiş zaman ve hikâye birleşik zaman ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Bunun dışında diyaloglarda geniş zaman, duyulan geçmiş zaman, şimdiki zaman emir kipi gibi farklı kiplerden de yararlanılmıştır.

3.3.4.2.2.14. Dilin işlevi

Cenknâmeler Hz. Ali'nin kahramanlıklarını anlatmak amacıyla yazıldıkları için dil ağırlıklı olarak heyecana bağlı işlevde kullanılmıştır.

3.3.4.2.3. Şekil özellikleri

İncelemekte olduğumuz *Billur Dağı* cengi mensur olarak kaleme alınmıştır. İçinde herhangi bir manzum parçaya yer verilmemiştir.

Cenknâmede savaşı, Ebulmuhsin'in savaşa girdiğini, kabileden genç bir kızın dere kenarında olduğunu, müthiş bir akını, mızraklı süvarilerin saldırılarını, habercinin Emir'e olup bitenleri anlattığını, iki hasmın karşı karşıya geldiğini, ziyafeti, ani bir hücumu, haberin okunduğunu gösteren resimler olmak üzere on resim yer almaktadır.

3.3.4.2.3.1. Cenknâmenin yapısı

Cenknâme klasik formelle (Raviyanı ahbar nakılânı âsar ve muhaddisani rüzigâr şöyle rivayet ve böyle hikâye ederler ki) başlamıştır.

Vaka dört ana bölümde incelenebilir. Cenknâme, Peygamber Efendimizin savaşta olan Hazreti Ali'yi merak etmesiyle başlar. Bu bölümde Hz. Ali'nin İnna fetahna ayetinin yardımıyla başarıya ulaşması anlatılır. Daha sonra cenknâmenin diğer kahramanları Ebülmuhsin ve Malik Ejder'in başından geçenlere geçilir. Ebülmuhsin'in elmaları yiyince uykuya dalması, Melül Bey tarafından bulunarak onun sarayına götürülmesi, burada cadıları yenmesi ve Melül Bey tarafından zindana atılması; Malik Ejder'in Ebülmuhsin'i bulması ve onu zindandan kurtararak Melül Bey'i yenmesi, Hilal cadının kalesini fethetmeleri ve yollarının Hz. Ali ile kesişmesiyle birinci bölümümüz sona erer.

İkinci bölümde kahramanlarımız Şehinşah'ın peşine düşerler.

Üçüncü bölümde ise kahramanlarımızın Şehinşah ve Kamkâr ile yaptığı savaşlar ve Billur Dağı'ndaki emaneti alması anlatılır. Ebülmuhsin'in; Ak Şah tarafından zindana atılması, Hz. Ali'nin nârasını duyanların zindanın kapısını kırarak Ali'ye yardım etmeleri ve Ali'nin savaşı kazanması burada geçen başlıca olaylardır. Bu bölüm Malik Ejder ile Zinhaver Şah'ın başından geçenlerin anlatılmasıyla devam eder. Karşılarına yamyam kabilesi çıkan kahramanlarımızın onları yenerek Kahramaniye Kalesi'ne doğru yola çıkmaları, Hz. Ali'nin Kamkâr ile savaşarak onu yenmesi, Hz. Ali'nin rüyasında Hz. Peygamberi görerek ve onun isteğiyle Billur Dağı'na yola çıkması ve burada perilerle yaptığı mücadeleler anlatılır. Bu sırada Malik Ejder, Merkuş'un karısı ve Zinhaver Şah'ın yola çıkmaları, yolda Ebülmuhsin ve adamlarıyla karşılaşmaları, Ali'nin yanına harekete geçmeleri, Zinhaver'in bir dev tarafından kaçırılması, devin gemiyi devirmesi ve Ejder ve Ebülmuhsin tam sıkıştıkları anda Hızır Aleyhisselâm'ın yardıma yetişmesi, burada kahramanlarımızın Ali'nin ordusuyla karşılaşmaları, Hz. Ali'nin perilerle ve devlerle mücadeleleri anlatılır.

Son bölümde, Hz. Ali, Zinhaver'i kurtarır ve taş sandığı alarak Kâbe'nin yolunu tutarlar. Yolda Sa'd'ın, Turan Padişah tarafından esir edildiğini öğrenen Ali; Turan Şah'a doğru yola çıkar, askerlerini ve Malik'i de emaneti götürmek üzere Medine'ye gönderir.

Cenknâme diğer çoğu cenknâmede olduğu gibi mutlu sonla bitmekte ve Hz. Ali Sa'd'ın peşinden gitmekte, Malik ve askerler ise Medine'ye dönmektedir.

3.3.4.2.3.2. Hikâye içinde hikâyeler

Cenknâmenin içinde ana olayın haricinde herhangi bir hikâyeye yer verilmemiştir.

3.3.4.2.3.3. Geçiş sözleri

Cenknâmede herhangi bir geçiş sözüne yer verilmemiştir.

3.3.4.2.4. Motifler

Cenknâmedeki motifleri at, İslâmi motifler, diğer dini motifler, dev, sihir, ifrit, rüya, kılıç, formülistik sayı, ejderha, kılık değiştirme, mağara, din değiştirme, savaş, mucize/keramet olmak üzere inceledik.

At; yolculukta, bir şeyler taşımada kullanılmaktadır. Ayrıca savaşlarda da önemli rol oynamaktadır.Hz. Ali ve Kamkar'ın savaşmasına neden olan Kamkar'ın Lukap adlı atı Hz. Ali'ye vermemesidir.

Cenknâmede Cebrail, İna Fetahna sûresi, İsmi Âzam sûresi, salâvat çekmek, Ayetelkürsi, besmele, kelime-i şehadet, abdest, dua, ezan gibi İslâmi motifler önemli yer tutmaktadır. İna Fetahna ayeti ve İsmi Âzam sûreleri ve Ayetelkürsi duasına yer verilerek bunların önemine dikkat çekilmiştir. Hz. Süleyman, Hz. Muhammed'e alması için emanet bırakmıştır. Hz. Ali de bu emanetleri almak için Billur Dağı'na çıkar. Burada mukaddes bir kişi olarak karşımıza Hz. Hızır da çıkmaktadır. Hz. Hızır başı sıkışan kahramanlara yardım eder. Hz. Ali'nin ve arkadaşlarının kazandıkları mücadeleler sonunda kaybedenlerin Müslüman olmaları, kiliselerin yıkılıp yerlerine camilerin yapılması İslâmiyet'in yayılması açısından oldukça önemlidir.

Cenknâmelerde dikkati çeken bir özellik Hz. Ali ve arkadaşlarının savaştığı kişilerin putperest olmalarıdır. Melül Bey, Şükran adlı bir puta, Ak şah ise Lât ve Uzza'ya tapmaktadır.

Cenknâmenin başında Hz. Ali'nin Kubbe-i Mıknatıs'taki devle savaşmaktadır. Billur Dağı'ndaki mağarada devler Hz. Ali'nin etrafını sarar.

Cenknâmenin başında Kubbe-i Mıknatıs'ın tılsımlı olduğundan bahsedilmektedir. Ebulmuhsin sihirli elma yiyerek uykuya dalar. Billur Dağı'ndaki mağaranın içi sihir kuvvetiyle yağmura boğulur. Ayrıca buradaki sandıkta yer alan dev sihibazdır.

Hz. Ali'nin karşısına Billur Dağı'nda kırmızı, yeşil, siyah renklere giren bir ifrit çıkar. İfrit ejderha kılığına girerek Hz. Ali'ye saldırır.

Hz. Ali, Şehinşah'ın kaçmasına üzülür ve bunun üzerine rüyasında Hz. Muhammed'i görür. Hz. Muhammed, kendisine Şehinşah'ın peşinden gitmesini ve Billur Dağı'ndaki emaneti almasını söyler. Gördüğü rüya Hz. Ali için yol gösterici olur.Hz. Ali arkadaşlarına kavuşmak için dua eder ve yatar, rüyasında yine Hz. Muhammed'i görür. Hz. Muhammed, kendisine arkadaşlarının durumunun iyi olduğunu öğrenir. Hz. Ali üçüncü kez Hz. Muhammed'i rüyasında gördüğünde Hz. Muhammed, Hz. Ali'den Billur Dağı'ndaki emaneti getirmesini ister.

Kılıç savaşlarda savaşan kişilerin en büyük yardımcısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Hz. Ali'nin kılıcı Zülfikâr çok güçlüdür. Zülfikâr, bir vuruşta düşmanlarını kesebilecek kadar güçlü bir kılıçtır. Ejderhayı bir vuruşta ortadan ikiye biçer. Kendisini sadece Hz. Süleyman'ın kılıcının öldürebileceğini söyleyen dev, Hz. Ali Zülfikâr'la tabutunun içindeyken iki parçaya ayırır.

Özellikle masal ve destanlarda çok geçen bir formülistik sayı olan üç sayısı cenknâmede oldukça fazla geçmiştir.

Melül Bey'in üç gün sonra av için ayrılması, Malik Ejder'in üç gün yol aldıktan sonra şehre varması, Hz. Ali'nin üç gün sonra arkadaşlarına hareket emri vermesi, Hz. Ali ve adamlarının on gün on gece sonra Semaniye Kalesi'ne varmaları, Hz. Ali'nin üç gün dağda bulunması gibi kullanımlar buna örnek verilebilir.

Malik Ejder, Melül Bey'e kendini Hz. Ali'nin zulmüne uğramış bir kişi olarak tanıtmıştır.

Hz. Ali Billur Dağı'nda bir mağaraya girer.

Hz. Ali'nin Kubbe-i Mıknatıs'tan sonra gittiği şehirdeki herkes Müslüman olur ve İslâm'ın şartlarını öğrenirler. Hilal cadı ve Melül Bey, Şehinşah'ın kalesindekiler, Ak Şah'ın memleketindekiler de İslâmiyet'i kabul ederler.

İslâmiyet'i kabul eden yerlerde kiliseler yıkılıp camiye çevrilir.

Ejderhalar gerçekte var olmayan efsanevi yaratıklardır. Bu yaratıklar oldukça güçlüdür, ağız ve burunlarından ateşler çıkarırlar. İncelediğimiz cenknâmedeki ejderha da bu şekilde tasvir edilmiştir.

Hz. Ali, Kubbe-i Mıknatıs'ta tabut içindeki ejderhayı öldürür.

Cenknâmenin başında Hz. Ali'nin Kubbe-i Mıknatıs'ta savaşta olduğu belirtilmiştir. Cadılar ve gelin, Malik Ejder ve Melül Bey'in adamları, Şehinşah ve Hz. Ali'nin askerleri, Hz. Ali ve Ebulmuhsin Ak Şah'ın adamları, Malik Ejder ve yamyamlar Kamkar'ın adamlarıyla Hz. Ali ve adamları, Billur Dağı'nda Hz. Ali perilerle, devlerle, ifritle; İslâm cengâverleri de devlerle savaşır.

Ebulmuhsin'i öldürmeye çalışan celladın kolu tutulur. Hz. Ali İsmi âzam duasını okuduktan sonra yol düzleşir.

3.3.5.Hayber Kalesi

3.3.5.1.Hikâyenin özeti

Cenknâme, bir sabah Peygamber Efendimizin sabah namazını kıldırıp ashabı kiram ile sohbet etmek için oturmasıyla başlar. Bu sırada Cebrail Aleyhisselâm gelerek Hayber Kalesi'nin fethi için vahiy getirir. Bunun üzerine müminlerin ordusu Hayber önüne gelir. Sadece Hz. Ali gözlerinden rahatsız olduğu için gidemez.

Savaş başlar. Peygamber Efendimiz kaleyi keşfetmek için etrafında dolaşırken kale beyinin kızı Safiye, onu görerek aşık olur. Savaşın uzaması üzerine Cebrail Aleyhisselâm gelerek Peygamberimize hücum günü, sancağı Hz. Ali'ye vermesini söyler. Bu durum üzerine Peygamberimiz, Hz. Ali'yi getirir. Hz. Ali'nin gözleri, Peygamberimizin tükürüğünün mucizesiyle iyileşir. Hz. Ali tek başına giderek sancağı kale hendeğinin kenarına diker. Kalenin beylerinden Anter dışarıya çıkararak Hz. Ali'yle savaşır ve Hz. Ali, Anter'i öldürür. Anter'in arkadaşı Ömer bunu görerek Hz. Ali'ye saldırır. Hz. Ali, onu da öldürür, bunu gören İslam askerleri daha bir şevkle savaşmaya başlarlar. Kale fethedilir. Kale beyinin kızı Safiye, Peygamber Efendimiz ile nikâhlanır.

Hz. Peygamber dönüş yolunda bir geyik görür. Kanber bu geyiğin peşinden gider, kale beyinin oğlu Hüşşam, tarafından esir edilir. Hz. Ali, Kanber'in yokluğunu fark edince onu aramaya gider. Bir çadır görür ve oraya bir hurma ağacının altına oturur. Kanber'in çadırda bulunan kızın nişanlısı Hüşşam tarafından esir alındığını öğrenir. Hüşşam, Kanber'le birlikte gelir. Gece olunca kız, Hz. Ali'ye yemek götürür, Hz. Ali kâfir yemeği yemediğini söyleyerek reddeder ve ertesi gün dönmek üzere sahrada yol almaya başlar, orada bir delikanlıyla karşılaşır. Hz. Ali, delikanlıyla cenk eder ve onu yener. Delikanlı, Hz. Ali'nin metliğine hayran kalır ve Müslüman olur, beraberce Hüşşam'ın çadırının yolunu tutarlar. Hz. Ali ve Hüşşam savaşır ve Hüşşam ölür. Bu sırada Hüşşam'ın nişanlısı Zulhımar, delikanlıyı (Alkame) başından yaralar. Hz. Ali, Zulhımar'ı yakalayıp esir eder ve ondan Müslüman olmasını ister. Hz. Ali'nin tükürüğünü Alkame'nin başına sürerek onun yarasını iyileştirmesi üzerine Zulhımar da Müslüman olur. Hz. Ali, kızın ve Alkame'nin nikâhlarını kıyar. Hep birlikte Alkame'nin babasının kalesine varırlar. Alkame'nin babası ve adamları da Müslüman olurlar. Hz. Ali orada bir süre kaldıktan sonra Kanber'le birlikte Medine'ye doğru yola çıkar. Önlerine çıkan kabileleri Müslüman yaparlar, sadece

Aneze kabilesi kendisine zorluk çıkarır; ancak Hz. Ali onları yok eder ve ganimetlerini alarak Medine'ye ulaşır.

İncelediğimiz cenknâmeyi diğer varyantlarla karşılaştırdığımızda şu sonuçlara ulaşırız:

İsmet Çetin'in incelediği cenknâmede Yahudiler, Hz. Muhammed'i ortadan kaldırmak amacıyla Heccaş isimli bir kişiyi Medine'ye gönderirler. Heccaş zehirli hançer ile Hz. Muhammed'i vurmaya çalışır, başaramayınca kaçır; ancak Hz. Ali tarafından yakalanır. Kendisini Yahudiler'in gönderdiğini itiraf edince Hz. Muhammed Yahudiler'e kaleyi terk etmeleri için mektup gönderir. Ancak ne incelediğimiz cenknâmede ne de Nurullah Hoca ve Yeminî'nin cenknâmelerinde böyle bir bilgi yoktur.

Yeminî ve Nurullah Hoca cenknâmelerinde Hz. Ali'nin gözlerinden rahatsız olduğundan söz edilmezken hemincelediğimiz cenknâmede hem de İsmet Çetin'in ele aldığı cenknâmede Hz. Ali'nin gözlerinden rahatsız olduğu için savaşa katılmadığı anlatılmaktadır. Ayrıca incelediğimiz cenknâmede Hz. Ali'nin, Peygamber Efendimizin tükürüğüyle iyileştiği açıkça belirtilirken İsmet Çetin'in incelediği cenknâmede bu olaydan sadece mucize olarak bahsedilmektedir.

İsmet Çetin'in incelediği cenknâmede nakledilip diğer varyantlarda nakledilmeyen bir olay da kuşatma uzun sürünce askerinin eşek eti yemek istemesi; ancak eşek etinin haram kılındığının belirtilmesidir.

Jean-Louis Mattei'nin "Hz. Ali Cenknâmeleri" adlı eserinde de belirttiği gibi cenknâmelerin tümünde ortak olan bir nokta Hz. Ali'nin kaleye girmek için kale kapısını sökmesidir.

Manzum olarak yazılan Nurullah Hoca'nın cenknâmesi diğerlerinden farklı olarak Allah'a ve Hz. Peygamber'e övgü ile başlayıp yine övgü ile sona ermektedir.

Nurullah Hoca ve Yeminî varyantlarında Anter, Hz. Ali'ye meydan okumaktadır, incelediğimiz cenknâmede ise Hz. Ali hendeği aşarak sancağı kalenin önüne diker, bunun üzerine Anter kaleden çıkar. Yine Nurullah Hoca ve Yeminî varyantlarında nakledilen; ancak İsmet Çetin'in cenknâmesinde ve bizim incelediğimiz cenknâmede nakledilmeyen bir olay da Hz. Ali, Ömer'i öldüreceği sırada Ömer'in onun yüzüne

tükürmesi ve Hz. Ali'nin onu öldürmekten vazgeçmesi ve bunun üzerine Ömer'in Müslüman olmasıdır. İncelediğimiz cenknâmede ise Ömer Müslüman olmayı kabul etmez ve Hz. Ali tarafından öldürülür.

Nurullah Hoca ve Yeminî varyantlarında Hz. Ali savaşırken kâfirlerden bir tanesi Alah'ını, dinini seviyorsa kılıcını kendisine vermesini ister, Hz. Ali de kabul eder. Bunun üzerine o kâfir Müslüman olur. İsmet Çetin'in incelediği cenknâmede bu olaya yer verilmezken incelediğimiz cenknâmede Hz. Ali'nin sahrada karşılaştığı Alkame, Hz. Ali'den kılıcını istemiş ve almış, yine onun mertliği karşısında Müslüman olmuştur.

Nurullah Hoca ve Yeminî cenknâmelerinde Hz. Muhammed'in nikâhından bahsedilmezken İsmet Çetin'in incelediği cenknâmede nikâhtan bahsedilmiş; ancak Peygamber Efendimizin nikâhlandığı kişinin ismi belirtilmemiştir. İncelediğimiz cenknâmede ise Hz. Muhammed'in kale beyinin kızı Safiye ile nikâhlandığından bahsedilmektedir.

İsmet Çetin'in incelediği cenknâmede, Nurullah Hoca ve Yeminî'nin inceledikleri cenknâmelerde olay kalenin fethedilmesiyle sona ermekte, incelediğimiz cenknâmede ise kalenin fethedilmesinden sonra Kanber'in esir edilmesiyle olay devam etmektedir.

3.3.5.2.Hikâyenin tarihselliği

İslâm Ansiklopedisi'nde (1998) Hayber Kalesi'nin fethi hakkında nakledilen bilgiler şu şekildedir: Hayber, 7. yüzyılda (628) Hz. Peygamber'in yönettiği savaştan dolayı adını duyurmuştur. Medine'den çıkarıldıktan sonra Hayber'e yerleşen Benî Nadîr Yahudileri, Suriye ve Irak bölgelerinden gelen ticaret yolu Dûmetülcendel'den geçip Hayber yoluyla Medine'ye ulaştığından kervanlar için bir tehdit unsuru oluşturmuşlardır. Diğer taraftan Mekkeli müşriklerle birlikte Müslümanlara karşı büyük bir saldırı hazırlığı içine girmişlerdir. Onların bu faaliyetleri sonucunda Hendek Gazvesi vuku bulmuştur. Böylece yeni kurulan İslâm Devleti için kalıcı bir tehdit haline gelmiş olan Yahudilerle başa çıkabilmek amacıyla Resûlullah, Hudeybiye'de Kureyş'le onların istedikleri şartlar üzerine anlaşarak ileride çıkacak bir Müslüman-Yahudi savaşında tarafsız kalmalarını sağladıktan sonra Hayber'e sefer düzenleme hazırlıklarına başlar ve henüz bir ay dahi geçmeden 1500 kişilik bir kuvvetle Medine'den ayrılır.

Bu olay incelediğimiz cenknâmede bir gün sabah namazından sonra Hz. Muhammed'e Cebrail Aleyhisselâm'ın Hayber'in fethine dair vahiy getirdiği ve ertesi sabah bütün Ümmet-i Muhammed'in silâhlı olarak mescidin meydanında toplandıkları şekilde nakledilmektedir. Yani İslâm tarihlerinde plânlı bir hareket olarak belirtilen Hayber'in fetih hazırlıkları cenknâmede Cebrail Aleyhisselâm'ın vahyinden hemen sonra gerçekleşmektedir. Oysaki fetih için daha uzun bir hazırlık dönemi geçmiştir. İslâm tarihlerinde asker sayısı 1500-1600 olarak belirtilirken cenknâmede yirmi bin olarak belirtilmektedir.

Hayber Kalesi fethedilmesi oldukça zor bir kaledir. Kalenin bu özelliği cenknâmede şu şekilde belirtilmektedir:

“İki Cihan Serveri Fahri Kâinat Efendimiz Hayber kalesini görünce bunun zaptedilmesi ancak Lûtfü İlahî ile kabil olacağı kanaatine vardılar. Çünkü sarp bir kayalık üzerinde, kapısından başka geçit yolu vermeyen, çok sağlam yapılı, yeni ve kuvvetli bir kaleydi.” (s.5)

Tarihçilere göre ilk zaptedilen Nâim Kalesi'nin nerede olduğu bilinmemektedir. Daha sonra Hz. Ali'nin olağanüstü çabasıyla şehrin içindeki Kamûs Kalesi, arkasından da sırasıyla ve bazıları barış yoluyla Şık, Netâh, Ketîbe, Vatih ve Süllâim kaleleri alınır.

İslâm tarihlerinde Hayber'in fethinde Hz. Ali'nin çabalarından bahsedilmesine rağmen bu konu hakkında bilgiler çok fazla değildir.

İsmet Çetin'in incelediği cenknâmede Hayberliler Hz. Peygamber'i oyalayarak kaleyi savaşa hazırlıklı hale getirirler. Aynı olay İslâm Ansiklopedisi'nde de bu şekilde nakledilmektedir. İncelediğimiz cenknâmede ise böyle bir olaya yer verilmemiştir.

İslâm Ansiklopedisi'nde (1998) Safiye, Dinye b. Halîfe el-Kelbî'nin isteği üzerine ona verilmiş, ardından bazı sahâbîlerin uyarısı ile Hz. Peygamber tarafından Dihye el-Kelbî'ye bedeli ödenip âzat edilerek zevceliğe alındığı nakledilmektedir. Cenknâmede ise Cebrail Aleyhisselâm gelerek Peygamberimize Safiye'yi zevceliğe almasını söylemektedir.

İsmet Çetin de incelediği cenknâmede Hz. Muhammed tarafından cariye olarak alınan kadının adının verilmediğini Zeynep b. Haris adlı bir kadının Hz. Muhammed

tarafından cariye alındığına dair tarihî bilgiler bulunduğunu belirtmektedir. Oysaki Zeynep b. Haris Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi 1 (Çağ Yayınları 1989)'de Hz. Peygamber'i zehirlemeye çalışan kişi olarak belirtilmektedir.

Kısaca Hayber Kalesi hikâyesi konusunu İslâm tarihinden almış olmakla birlikte gerçek tarihle tam olarak örtüşmemektedir.

3.3.5.3. Cenknâmedeki estetik değerler

3.3.5.3.1. Kurgusallık

Tablo 7. Hayber Kalesi Cenginde Kurgusallık

Anlatıcı	Yazar
Bakış Açısı	İlahi Bakış Açısı
Zaman	Tarihi
Kaynak	İslâm Tarihi

Cenknâmede Hz. Ali'nin mücadelelerinin anlatımlarında da abartılar karşımıza çıkmaktadır. Cenknâmenin ana kahramanı olan Hazreti Ali mücadelelerinde hiçbir zaman yenilmez, olağanüstü gücü olan bir kahramandır. Hazreti Ali'nin bu yaptıklarının ne kadarının gerçek olduğu okuru düşündürmektedir. Yine Kanber'in ipi geyiğin boynuna birkaç kez geçirmesi; ancak çektiğinde ipin boş gelmesi cenknâmede geçen başka bir olağanüstülüktür.

Kahramanlar açısından ele aldığımızda kalenin fethinde karşımıza çıkan kahramanların tarihi kaynaklarda geçen gerçek kahramanlar olduğunu görmekteyiz; ancak fetihten sonra geçen olaylardaki Alkame, Zulhımar, Hüşşam gibi kahramanların herhangi bir kaynaktan yer almaması bu kahramanların hayali kahramanlar olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca cenknâmenin fetihten sonraki bölümünün diğer varyantlarda yer almaması bu fikrimizi güçlendirmektedir.

Cenknâmede geçen mekânlar Hayber, Medine ve ismi verilmeyen bir sahradır. Tarihi kaynaklarda da yer alan Hayber, Yahudiler'in elinde bulunan oldukça önemli bir kaledir. Medine ise cenknâmede olayın başladığı ve bittiği mekân olarak karşımıza

çıkılmaktadır. Hayber'in fethinden sonra yer alan sahranın ise neresi olduğu hakkında net bir bilgi yoktur.

İncelediğimiz cenknâmede üzerinde durmamız gereken önemli bir husus da kahramanların başı sıkıştığı zaman ilahi yardımlarla karşılaşmalarıdır. Olayın gelişiminde Cebrail'in görüldüğü diğer yerler: Cenknâmenin başında Hz. Peygambere Hayber'in fethini bildirmek için, Hz. Ali'nin kılıcının dünyayı kesmesini engellemek için Cebrail araya girer, kılıcı durdurur. Cebrail bir diğer yerde kale beyinin kızı Safiye'yi zevce olarak alması için Hz. Peygambere vahiy getirir. Yine Hazreti Ali'nin başının dertte olduğunu Hazreti Peygambere bildiren de Cebrail'dir.

Cenknâmelerin tarihselliği bölümünde de belirttiğimiz gibi Hayber Kalesi cenknamesi konusunu İslâm tarihinden almış olmasına rağmen Cebrail Aleyhisselâm'ın Hz. Muhammed'e vahiy getirmesi ve Hz. Muhammed'in Hayber'in fethine karar vermesi, cenknâmede İslâm ordusunun sayısının yirmi bin olarak verilmesi gibi tarihle örtüşmeyen bölümler yer almaktadır. Ayrıca Yemini ve Nurullah Hoca cenknâmelerinde Hz. Ali'nin kılıcını savaş sırasında ismi belirtilmeyen bir kâfir isterken incelediğimiz cenknâmede Hz. Ali'nin sahrada karşısına çıkan Alkame, onun kılıcını ister. Cenknâmede Hayber'in fethinden sonra geçen olaylar İslâm tarihlerinde nakledilmemektedir. Cenknâmenin bu bölümünün yazarın muhayyilesinde şekillendiğini düşünmekteyiz.

İncelememiz sonucunda cenknâmenin kalenin fethinden sonraki bölümünün herhangi bir kaynaktan yer almadığını gördük. Bu nedenle cenknâmenin bu bölümünün tamamen yazarın hayal gücü sonucunda ortaya çıktığını düşünmekteyiz.

Cenknâmede gerçekte olmayan kahramanların bulunması ve kahramanların olağanüstü güçleri, efsanevi motifler, cenknâmelerin varyantları arasındaki farklar vs hep kurgu olup bu tür metinlerin ortak özellikleridir.

3.3.5.3.2. Üslup

İncelediğimiz cenknâme sade, akıcı ve Türkçe söz varlığının hakim olduğu bir üslupla kaleme alınmıştır. Cenknâmede geçen Arapça, Farsça sözcükler halkın diline yerleşmiş olan sözcüklerdir. Kısa cümlelerle anlatımda akıcılık sağlanmıştır. Eserin bu şekilde yazılması geniş kitleye ulaşmasını sağlamıştır.

Cenknâmenin üslubunu aşağıdaki başlıklar halinde inceleyebiliriz:

3.3.5.3.2.1. Abartılı ifadeler

Cenknâmede abartılı ifadelere oldukça sık rastlamaktayız. Cenknâmenin özellikle Hazreti Ali'nin mücadelelerini anlatan bölümlerinde abartılı ifadeler oldukça fazladır. Bunun dışında Hazreti Ali'nin atını ve kılıcını anlattığı bölümlerde de abartılı ifadeler yer almaktadır.

“Kan seller gibi aktı.” (s. 9)

“Bu kılıç düşman karşısında uzar, dokunduğu yeri yakar, değdiği bedeni biçer... Bu bindiğim ata Döldül derler. Rüzgârdan hızlı, yorgunluk bilmez, sahibinden ayrılmaz bir hayvandır.” (s. 14)

“Sonra, hendekten biraz açılıp koştu, bir sıçrayışta geniş hendeğin öteki yakasına ulaştı.” (s.14)

“Fakat indirilen darbenin şiddetinden kalkanı ikiye bölen Zülfikâr Anter'i de biçmiş eğri de keserek toprağa doğru uzatmıştı. Dünyayı da biçmek istidadında olan bu vuruşu Cebrail Aleyhisselâm tutarak durdurdu ve:”(s.16)

“Zülfikârı öyle bir vuruş vurdu ki, Ömer mel'unu kalkanı başına koyduysa da tıpkı arkadaşı gibi kalkanı parçalandı, kendisi de eyer de at da ikiye bölündü.” (s. 18)

“Şahı Merdan tekbir getirerek öyle bir nâra patlattı ki, dehşetinden Hayber Kalesi halkı ve düşman askeri serseme döndüler.” (s.18)

“Taş kılıca dokununca peynir kalıbı gibi kesilerek parçaların her biri Şahı Merdanın sağına ve soluna yere indiler.” (s. 18)

“Bundan fevkalâde gazaba gelen Hazreti Ali, ikinci ve çok daha şiddetli bir nâra patlatarak yanındaki kale kapısına sarılıp öyle bir sarsış sarstı ki, içeridekiler zelzele oluyor sandılar, kapı çatırdadı ve rezeleri yerinden oynadı.” (s. 18)

“Kanber'i kuşağından tuttuğu gibi kaldırdı ve yere vurdu.” (s. 21)

“Ey yiğit, duruşun merdane; bir de bu at ende iken, kimse senin bileğini bükemez.” (s.22)

“Kanber'i saçlarından ağaca bağladı.” (s. 24)

“Sonra öyle bir nâra attı ki Zulhımar, Alkame ve Kanberle cenkleşen dokuz kişinin ödleri patladı.” (s. 36)

“Ve çabuk bir hareketle hançerini çekerek Hazreti İmamın üzerine yürüdü, tam üzerine atılırken Şahı Merdan onu hançerli elinden tutup öyle bir yere çaldı ki mel'un:

Ah demeğe vakit bulamadan canı cehennemi boylamıştı.” (s. 39)

3.3.5.3.2.2. Benzetmeler

Cenknâmede benzetmelereoldukça sık rastlamaktayız. Benzetmeler özellikle İslâm ordusunun savaşının anlatıldığı bölümlerde yoğunlaşmıştır. Yine Hazreti Ali'nin gösterdiği kahramanlıklar da anlatılırken benzetmelere yer verilmiştir. Bu da bize kahramanlık temasının ön plâna çıkarılmaya çalışıldığını düşündürmektedir.

3.3.5.3.2.2.1. Tam benzetmeler

Benzetmelerde özellikle dikkati çeken husus çoğunun tam benzetme olmasıdır. Tam benzetmelerin çok olması anlamın daha açık olmasına katkıda bulunmuştur.

Kan, akması bakımından sele benzetilmiştir:

“Kan *seller gibi* aktı.” (s. 9)

Şahı Merdan, hızı bakımından şimşeğe benzetilmiştir:

“*Şahı Merdanşimşek gibi bir hızla* çekilip boşa giden süngüyü ucundan tuttu, çekti, aldı.” (s.16)

İslâm ordusu, düşmana saldırması bakımından arslanlara benzetilmiştir:

“*İslâm ordusu* şimdi tam mânasiyle şevke gelmiş, *arslanlar gibidüşmana saldırıyor*, kaleden ziftler, taşlar, oklar, mancınıklarla büyük taşlar ilerlere atılıyordu.” (s. 18)

Taş, kesilmesi bakımından peynir kalıbına benzetilmiştir:

“*Taş* kılıca dokununca *peynir kalıbı gibikesilerek* parçaların her biri Şahı Merdanın sağına ve soluna yere indiler.” (s. 18)

Atlı, iriliği bakımından izbanduta benzetilmiştir:

“Az sonra da önünde elleri bağlı Kanberle birlikte *izbandut gibiiri bir atlı* çıkageldiler.” (s.24)

Hüşşam, kızı sevmesi bakımından çılgına benzetilmiştir:

“*Kızı çılgın gibiseven Hüşşam* bu hali görünce fikrini değiştirdi.” (s. 26)

Zulhımar, kesilmesi bakımından pilice; ölmesi bakımından kâfire benzetilmiştir:

“- Gel, *Zulhımar*, Müslüman ol, bir kılıçta seni *piliç keser gibi* tepelerim. *Kâfir gibiölme*, kendi kanına kendin girme...” (s.34)

3.3.5.3.2.2.2. Pekiştirilmiş benzetmeler

Cenknâmede az da olsa pekiştirilmiş benzetme örneklerine rastlanmaktadır.

Askerler, som demirden bir kütleye benzetilmiştir:

“En başta Sancağı Şerifi taşıyan Ebubekirüssıddık yürüyor, *bütün askerler* yalın kılıç, *som demirden bir kütle halinde* âdeta bastıkları toprağı sarsarak kaleye doğru metanetle ilerliyordu.” (s. 9)

İslâm ordusu, çelik bir kuşağa benzetilmiştir:

“Ardında *İslâm ordusu* çelik bir kuşak gibi elde kılıç kaleye hücumu geçti, kaleden çıkan Hayber cengâverleriyle cenge tutuştular.” (s. 10)

3.3.5.3.2.3. İstiareler

Cenknâmede sık olmamakla birlikte istiarelere de yer verilmiştir. Bu istiareler şunlardır:

Cenknâmede herhangi bir açık istiare örneğine rastlanmamıştır. Deyim aktarmalarında kapalı istiare kullanılmıştır. Ayrıca cenknâmede yer alan beyitte hem “zerrin libas” hem de “Hurşid” sözcükleriyle İslâmiyet’in kastedildiğini düşünmekteyiz.

“Yine *zerrin libas* oldu zamane

Ki *Hurşid* azm kıldı âsûmane” (s. 5)

“Kılıcınistemesi” sözcükleriyle kılıç hem kişileştirilmiş hem de kapalı istiare kullanılmıştır.

“- ... Elimdeki kılıca dikkatle bakın.

- Baktık ne olacak?

- Olacağı şu, kaleyi isteyen ben değilim.

- Ya... Peki kim istiyor?

- İşte siz gösterdiğim *kılıç*...” (s. 14)

Ateş, yağmur olarak düşünülmüştür. Sadece benzeyen kullanıldığı için kapalı istiare vardır.

“Hazreti Ali'nin kale duvarına yaklaştığını gören müdafiler yukarıdan var kuvvetleriyle *ateş* yağdırıyorlar, kaynar yağ döküyorlar, ok, taş, cirit ellerine ne geçerse ona savuruyorlardı.” (s.15)

3.3.5.3.2.4. Deyim aktarmaları

Cenknâmede yer yer deyim aktarmalarına da başvurulduğu görülmektedir.

3.3.5.3.2.4.1. İnsandan doğaya aktarmalar

İnsana ait bir organ olan “baş” sözcüğü “kapı” için kullanılarak insandan doğaya aktarma yapılmıştır:

“Kalenin açılan *kapısının ağızı* kâfir askeriyle dolu idi...” (s.19)

İnsana ait bir organ olan “baş” sözcüğü “hendek” için kullanılarak insandan doğaya aktarma yapılmıştır:

“*Hendeğin başına* gelmiş olan İslâm askeri şevkle tekbir getiriyor, kale içindeki kâfirlerin ise yürekleri tir tir titriyordu.” (s.19)

3.3.5.3.2.4.2. Duyular arası aktarmalar

Görme duyusuyla algılanan “yanık” sözcüğü, işitme duyusuyla algılanan “ses” sözcüğü için kullanılarak duyular arası aktarma yapılmıştır:

“Akşamın ilk loşluğu çökerken: Hazreti Bilâli Habeşî’nin *yanık bir sesle* okuduğu ezan, o günlük muharebenin sona erdiğini ilân ediyordu.” (s.9)

Tatma duyusuyla algılanan “tatlı” sözcüğü, işitme duyusuyla algılanan “ses” için kullanılarak duyular arası aktarma yapılmıştır:

“Kanber pek de *tatlı olmayan bir sesle* karşılık verdi.” (s.21)

3.3.5.3.2.5. Nidalar

Cenknâmede “ey” ve “ya” nidaları diyaloglarda oldukça fazla kullanılmıştır:

“- Ey nâs, ya ashab; görüyorum cenkten usandınız.” (s. 12)

“- Ya Muhammed Hak Teâlâ sana selâm etti.” (s. 12)

3.6.3.2.6. Argolar

Cenknâmede “gebermek” (Püsküllüoğlu 2004: 81) sözcüğüne yer verilmiştir.

“Hüşşam’ın geberdiğini gören Zulhımar, elinde kılıçla Hazreti ali’nin üzerine yürüdü ve şöyle söyledi.” (s.34)

3.3.5.3.2.7. Unvan ve lakaplar

İncelediğimiz cenknâmede Hz. Muhammed ve Hz. Ali için oldukça fazla unvan kullanılmıştır.

Hz. Peygamber için kullanılan unvan ve lakaplar: Fahr-i Kâinat (Övünç kaynağı), Mefhar-ı Mevcudat (Yaratılmışların iftihar), Risaletpenah (Peygamberliğin kendine istinad ettiği Hz. Muhammed), Habib (Sevgili), Resûlu Ekrem Nebiyy-i Muhterem

(Nebilerin muhteremi), Resûlullah (Allah'ın Resûlu), İki Cihan Serveri (İki cihanın önderi), Resûl-u Kibriya (Üstün olan Mevla'nın resûlu), Şefi-i Rûzuzeza (Arasat gününün şefi), Habib-i Kibriya (Üstün olan Mevla'nın sevgilisi), Fahr-i Âlem (Kâinatın övüncü), Server-i Enbiya (Nebilerin önderi), Sultanı Enbiya (Nebilerin sultanı).

Hız. Ali için kullanılan unvanlar ve lakaplar: Şahı Merdan (Mertlerin şahı), Hayder-i Kerrar (Yiğitlerin şahı), İmam, Merd-i Meydan (Meydanın merdi), Şîr-i Yezdan (Allah'ın arslanı), Emirülmü'minin (Mü'minlerin emiri), Şîri Hüda (Allah'ın arslanı), Amca zadei Muhammed Mustafa (Muhammed Mustafa'nın amca oğlu), Sahib-i Zülfikâr ve Döldül (Zülfikâr ve Döldül sahibi), Tanrı Arslanı, Şah-ı Velayet (Velayetin şahı), gaziler sultanı, Hayber fatihi, İslâmiyet'in sadık hâdimi.

3.3.5.3.2.8. İkilemeler

Cenknâmede en çok aynı sözcüğün tekrarıyla oluşan ikilemeler kullanılmıştır. Cenknâmede geçen başlıca ikilemeler şunlardır:

Aynı sözcüğün tekrarıyla oluşanlar: yüzer yüzer, ılık ılık, Allah Allah, kazan kazan, alaylı alaylı, damlaya damlaya, şaşkın şaşkın, yavaş yavaş, birer birer.

Biri olumlu biri olumsuz sözcükten oluşanlar: açar açmaz, girer girmez.

Yakın anlamlı sözcüklerden oluşanlar: peşi sıra, güçlü kuvvetli, iri yarı.

Biri anlamlı biri anlamsız sözcüklerden oluşanlar: çoluk çocuk.

3.3.5.3.2.9. Övgüler

Cenknâmede kullanılan övgü sözcüklerinin çoğu sıfatlardır.

Hız. Muhammed'i övmek için "zekâ ve irfan hazinesi" tamlaması, Hız. Muhammed'in yüzünün güzelliğini anlatmak için "nûr ve cemali şerif" sözcükleri kullanılmıştır. Hız. Muhammed'i övmek için en çok kullanılan sözcük ise "mübarek" sıfatıdır.

Hız. Ali'yi övmek için "mert bir yiğit, cengin arslanı, pehlivan, yiğit, merdane duruşlu, bahadır"; sesi için "vakar ve heybet dolu" sözcük ve tamlamaları kullanılmıştır.

Hz. Ali'nin kendini tanıttığı bölümlerde hem kendisine hem de kılıcına övgüler yer alır:

“Ben ne beyim, ne de bir şey... Ben sadece Şah-ı Merdan, Merd-i meydan ve Şîr-i Yezdân denilen Ali'yim... Allah'ın kulu ve Muhammed Mustafa Sallâllahü Aleyhi Vesselemin ümmetindenim. Bu kılıç düşman karşısında uzar, dokunduğu yeri yakar, değdiği bedeni biçer... Bu bindiğim ata Düldül derler. Rüzgârdan hızlı, yorgunluk bilmez, sahibinden ayrılmaz bir hayvandır. Kendime gelince Allah Teâlâ Hazretleri bana arslanımdır.” (s.14) demiştir.

Hazreti Bilâli Habeşi'nin sesinin güzelliğini anlatmak için “davudî ve gür” sıfatları kullanılmıştır.

Cenknâmede dikkati çeken bir diğer bir anlatım da kadınların güzelliğini övmek için kullanılan sıfatlardır.

Kale beyinin kızı Safiye'nin güzelliğini anlatmak için “çok dilber bir kız, emsalsiz derecede güzel” sıfatları; Zulhımar'ın güzelliğini anlatmak için de” âfet kadar güzel bir kız” benzetmesi kullanılmıştır.

Hz. Muhammed'in atı Ukab'ı övmek için “çok kuvvetli, yürük ve kademli” sıfatları kullanılmıştır.

Cenknâmede ayrıca güçlü savaşçıları anlatmak için “pehlivan, yiğit, babayiğit, bahadır” sözcükleri kullanılmıştır.

3.3.5.3.2.10. Tasvirler

Cenknâmede yer alan mekân, kişi ve olay tasvirleriyle anlatıma canlılık kazandırıldığı görülmektedir.

3.3.5.3.2.10.1. Mekân tasvirleri

Cenknâmede yer alan başlıca mekân tasvirleri şunlardır:

Hayber Kalesi'nin fethedilmesi güç bir kaledir. Kalenin bu özelliğini vurgulamak için kullanılan tasvirler şunlardır:

“İki Cihan Serveri Fahri Kâinat efendimiz Hayber Kalesi'ni görünce bunun zaptedilmesi ancak Lûtfü İlâhî ile kabil olacağı kabil olacağı kanaatine vardılar. Çünkü sarp bir kayalık üzerinde, kapısından başka geçit yolu vermeyen, çok sağlam yapılı, yeni ve kuvvetli bir kaleydi.” (s.5)

“Kalenin etrafında içi su dolu muazzam bir hendek vardı. Eni kırk metre olan bu hendeğin etrafı da sık ve dikenli çalılarla kaplı idi.” (s. 6)

“Kale kapıları pelesenk ağacından yapılmış, üzerleri kalın, demir çivilerle takviye edilmişti.” (s. 6)

3.3.5.3.2.10.2. Kişi tasvirleri

Cenknâmede geçen başlıca kişi tasvirleri şunlardır:

Hz. Ali'nin düşmanı Hüşşam:

“izbandut gibi iri bir atlı” (s. 24) şeklinde tasvir edilmiştir.

Hz. Ali'nin çölde karşısına çıkan Alkame:

“güçlü kuvvetli, boylu poslu, yakışıklı bir delikanlı” (s. 27), “iri yarı bir kâfir” (s.30) olarak tasvir edilmiştir.

3.3.5.3.2.10.3. Olay tasvirleri

Cenknâmedeki olay tasvirleri Hazreti Ali'nin karşılaştığı güçlükleri göstermek açısından oldukça önemlidir. Bu tasvirlerde, benzetmeler ve mübalağalar dikkati çekmektedir. Yine mücadelelerin tasvirlerinde “gibi” edatının çokça kullanılmış olması, olaya birden bire olup bitmiş izlenimi vermektedir. “Ki” bağlacının kullanımı ise mücadeleleri daha abartılı göstermesi bakımından önemlidir.

Cenknâmede dikkat çeken başlıca olay tasvirleri şunlardır:

“Yukarıdan yağdırılan oklara, atılan taşlara, kazan kazan dökülen kaynar zeytinyağlarıyla atılan alevli zifelere aldırış etmeyen mü'min cengâverleri kalehendeklerini aşmaya uğraşıyor, yolunu bulup kale duvarına sokulanları bütün tehlike ve ölüm tehditlerine aldırış etmeden bedenlere tırmanmaya çalışıyorlardı.” (s.8)

“Ertesi sabah namazdan sonra Sancağı Şerifi Ömer omuzladı. Ardında İslâm ordusu çelik bir kuşak gibi elde kılıç kaleye hücumla geçti, kaleden çıkan Hayber cengâverleriyle cenge tutuştular. O gün de muazzam bir cenk oldu. Kan gövdeyi götürdü.” (s.10)

“Bu sırada Anter'in arkadaşı Ömer atına binmiş ve elinde bir gürz olduğu halde kaleden çıktı. Anter'e bakıp kendi yakasını yırttıktan sonra acıdan deliye dönmüş bir hiddetle atını Hazreti İmam'a doğru sürdü, yaklaşınca gürzü bütün kuvvetiyle Şahı Merdanın başına savurdu. Fakat bahadırlar bahadırı Hazreti İmam, gürzü havada iken tutup öyle bir çekti ki Ömer, kendi atının boynuna kadar sarktı.” (s.17)

“Delikanlı cevap yerine süngüsüne sarılıp Şahı Merdana hücum etti. Hazreti İmam süngüyü çalmaya bile lüzum görmedi, ucundan tuttuğu gibi çekti, genç âşığın elinden aldı, bir tarafa fırlattı. Sonra kuşağından yakaladı, çekti, deveden aşağı aldı, yere yatırdı. Göğsüne dizini koydu, hançerini çekti. Boğazına dayadı.” (s. 29)

İki cenkçi karşılaştılar. Hüşşam, kendinden emin bir eda ile atını sürüp Hazreti Şah-ı Velâyete süngüsünü salladı. Şah-ı Merdan çevik bir el hareketiyle süngüyü kaptığı gibi elinden aldı, fırlattı yere attı. Sonra kendi hamle ederek Hüşşam'ı kuşağından kavradığı gibi havaya kaldırıp yere vurdu. Doğrulmasına meydan

vermeden çıktı, göğsüne oturdu, başını kesmek için hançerini çekti. Bir de bu sırada gördü ki: Zulhımar kılıcını çekmiş, bütün kuvvetiyle Alkame'nin kafasına yapıştırdı. Delikanlı kalkanla bu vuruşu karşıladı. Fakat vuruşun şiddetinden kalkan delikanlının kafasına çarparak onu sersemletmişti. Bu sebeple delikanlı dizleri üzerine çöktü. Şahı Merdan bir nâra patlattı...sesin dehşetinden kız, elindeki kılıcı düşürdü. Şah-ı Merdan Alkame'yi kaldırdı, kızla çarpışmaya başladılar.” (s. 33)

3.3.5.3.2.11. Deyim ve atasözleri

Cenknâmenin deyimler açısından oldukça zengin bir kaynak olduğunu söyleyebiliriz. Bu deyimlerden başlıcaları şunlardır: boynunu bükmek, kan gövdeyi götürmek...

Cenknâmede herhangi bir atasözüne yer verilmemiştir.

3.3.5.3.2.12. Ayet ve hadisler

Cenknâmede herhangi bir ayet örneğine rastlanmamıştır.

Cenknâmenin sonunda Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye söylediği şu hadisi yer almaktadır:

“Her kim beni severse Ali'yi de sever ve her kim Ali'yi sevmezse beni de sevmez.”
(WEB2)

Hz. Ali'nin kılıcının dünyayı biçmemesi, Cebrail tarafından durdurulması üzerine:“Lâ feta illâ Ali lâ Seyfe illâ Zülfikâr.” hadisine yer verilmiştir. Bu hadis " Hz. Ali'den daha üstün yiğit, Zülfikâr'dan daha keskin kılıç yoktur. " anlamına gelir ve Hz. Ali'nin ve Zülfikâr'ın gücünü göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

3.3.5.3.2.13. Kipler

Cenknâmenin anlatımında; görülen geçmiş zaman ve hikâye birleşik zaman ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Bunun dışında diyaloglarda geniş zaman, duyulan geçmiş zaman, şimdiki zaman emir kipi gibi farklı kiplerden de yararlanılmıştır.

3.3.5.3.2.14. Dilin işlevi

Cenknâmeler Hz. Ali'nin kahramanlıklarını anlatmak amacıyla yazıldıkları için dil ağırlıklı olarak heyecana bağlı işlevde kullanılmıştır.

3.3.5.3.3. Şekil özellikleri

İncelemekte olduğumuz *Hayber Kalesi* cengi manzum-mensur karışık olarak kaleme alınmıştır. Buradaki manzum parçalar olayın akışını etkilememektedir, olay esas olarak mensur parçalarda dile getirilmiştir.

Cenknâmede biri beyit, biri de şiir adıyla iki manzume yer almaktadır. Bu manzumelerin işlevi cenknâmeyi tekdüzelikten kurtarmaktır. Bu şekilde okurun ve dinleyicinin dikkati metne çekilmiş olur. Şiir duyguların daha rahat bir şekilde ifade edilmesini sağlar. Okur kahramanın psikolojisini şiirle daha iyi anlayabilir

Cenknâmede İslâmiyet'in zaferine dikkat çekilmek istenmiştir. Cebrail A.S. tarafından İslam'ın nusretinin müjdelendiği belirtildikten sonra aşağıdaki beyite yer verilmiştir:

“Yine zerrin libas oldu zamane
Ki Hurşid azm kıldı âsümane” (s. 5)

Cenknâmede Kanber duygularını anlatmak için şiire başvurmuştur. Kanber bu şiirle aciz bir durumda olduğu için yakarıшта bulunmaktadır.

“Kanber eydür ya Allah sensin ezel
Ey kerim padişahı lem yezel
Bend içinde kalmışım ben hem garib
Lûtfunu eyle bugün bana nasib

Aşk ile sığındım ey Kadir sana
Şahı Merdanı bugün gönder bana
Senden başka bana kim eyler meded
Sensin o Hâlikı hay vezele” (s. 32)

Bu şiir Kanber'in psikolojisini yansıması açısından önemlidir.

Cenknâmedeki manzumelerde dikkati çeken bir husus bu manzumelerin farklı geleneklere ait olmasıdır. İslâmiyet'in hâkimiyetini anlatmak için yer verilen manzume Divan Edebiyatı geleneğiyle yazılmıştır ve oldukça süslü bir anlatımı vardır. Kanber'in duygularını anlattığı manzume ise Halk Edebiyatı geleneğiyle yazılmıştır. Bu manzumenin Halk Edebiyatı geleneğiyle yazılmış olması okuyucuyla kahraman arasında daha samimi bir hava yaratmaktadır.

Cenknâmede iki gelenekten de yararlanılmış olması eserin yazıldığı dönemden etkilenmiş olduğunu göstermektedir. Daha önce de değindiğimiz gibi bu

manzumelerin farklı geleneklere ait olması metni yeknesaklıktan kurtarmak açısından önemlidir.

Cenknâmede herhangi bir resme yer verilmemiştir.

3.3.5.3.3.1. Cenknâmenin yapısı

Hayber Kalesi cengi; “Raviyanı ahbar nakılânı âsar ve muhaddisani rüzigâr şöyle rivayet ve böyle hikâye ederler ki” formeli ile başlar ve bu başlangıç yazılı edebiyat geleneğine mahsustur (Boratav 1946: 42-43).

Hayber Kalesi cenknâmesini Hayber Kalesi’nin fethedilmesi ve kalenin fethinden sonra gerçekleşen olaylar olmak üzere iki bölüme ayırabiliriz.

Hayber Kalesi’nin fethinde gerçekleşen olayları dört ana bölümde inceleyebiliriz. Cenknâme, bir sabah Peygamber Efendimizin sabah namazını kıldırdıktan sonra ashâbı kiramla sohbet etmek için hazırlanmasıyla başlar.

Cenknâmenin ikinci bölümünde Hayber Kalesi’nin fethi Cebrail Aleyhisselâm tarafından Peygamber Efendimize bildirilir.

Üçüncü bölümde fetih için mümin ordusu yola çıkar ve kalenin fethi sırasında gerçekleşen mücadeleler anlatılır.

Son bölümde Hz. Ali’nin de üstün çabalarıyla kale fethedilir.

Kalenin fethinden sonra gerçekleşen olayları yine dört ana bölüme ayırabiliriz.

Birinci bölümde kalenin fethinden sonra Peygamber Efendimiz askeriyle birlikte Medine’ye dönmek için yola çıkar.

İkinci bölümde Kanber’in geyiğin peşine takılıp ortadan kaybolur.

Üçüncü bölümde Hz. Ali, Kanber’i aramak için onların peşinden gitmesi, Kanber’in Hüşşam tarafından esir edilmesi, Hz. Ali’nin Alkame’yle savaşması ve Alkame’nin Müslüman olması, Hz. Ali’nin Hüşşam ile savaşması ve onu öldürmesi, Zulhımar’ın Müslüman olması ve Alkame ile Zulhımar’ın nikâhlanmaları, Alkame’nin babası ve adamlarının Müslüman olmaları, Hz. Ali’nin Medine’ye dönerken önüne çıkan kabileleri Müslüman yapması anlatılmaktadır.

Cenknâmenin bitiminde herkes Medine'ye döner. Hz. Ali başından geçen olayları anlatır ve Hz. Muhammed'in elini öper. Hasan ve Hüseyin de gelerek babalarının ellerini öperler ve cengin ve fethin tamamlandığı belirtilerek cenknâme sona erer. Cenknâme, incelediğimiz diğer cenknâmelerde olduğu gibi mutlu sonla bitmektedir.

3.3.5.3.3.2. Hikâye içinde hikâyeler

İncelediğimiz cenknâmenin içinde ana olayın haricinde herhangi bir hikâyeye yer verilmemiştir.

3.3.5.3.3.3. Geçiş sözleri

Cenknâmede herhangi bir geçiş sözüne yer verilmemiştir.

3.3.5.3.4. Motifler

Cenknâmedeki motifleri at, İslâmi motifler, diğer dini motifler, dev, sihir, kılıç, formülistik sayı, kılık değiştirme, din değiştirme, savaş, mucize/keramet olmak üzere inceledik.

At savaşlarda en büyük yardımcılarından bir tanesidir. Hz. Muhammed de savaşa atı Ukab'la katılır. Ukab, çok kuvvetli, yürük ve kıdemli bir at olarak tasvir edilmiştir. Cenknâmede övülen bir diğer at da Hz. Ali'nin atıdır. Hz. Ali atı Düldül'ü rüzgardan hızlı, yorgunluk bilmez, sahibinden ayrılmaz bir hayvan olarak tanıtır. Düldül'ün önemi Zulhımar'ın sözüyle de belirtilmiştir. Zulhımar, Hz. Ali'ye Düldül onda iken kimsenin onun bileğini bükemeyeceğini söyler.

Cenknâmede yola çıkmadan ve savaşa başlamadan önce salâvat ve tekbirler getirilmesi, Bilal Habeşi'nin sabah ezanını okumasıyla savaşın başlaması, akşam ezanını okumasıyla savaşa ara verilmesi, Allah'tan yardım istemek için dua okunması, namaz, oruç, hutbe gibi dinî unsurlar önemli yer tutmaktadır. Aynı zamanda Hazreti Ali de düşmanlarını öldürmeden önce onları İslâmiyet'e davet eder. Ayrıca fethedilen yerlerde halk Müslüman olmakta, puthaneler, kiliseler yıkılıp camiler yapılmaktadır. Buradaki savaşların amacı İslâmiyet'in yayılmasına katkı sağlamaktır.

Cenknâmelerde dikkati çeken bir özellik Hz. Ali ve arkadaşlarının savaştığı kişilerin çoğunlukla putperest olmalarıdır. Anter, Lât ve Menat'a adlı putlara taptığını dile getirmektedir.

Dev motifi cenknâmede sadece isim olarak geçmektedir. Hayber Kalesi beylerinden Merhab; Hz. Ali'nin cadı, dev ya da sihir mahsülü bir şey olduğunu söyler.

Hayber Kalesi kumandanı Merhab Müslümanların sihir yapmalarından korktuğunu belirtir. Kanber'in attığı ip bir türlü geyiğin boynuna geçmez.

Cenknâmede kılıç, savaşlarda en çok kullanılan aletlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Hz. Ali, kılıcı Zülfikâr'ı över. Zülfikâr'ı düşman karşısında uzayan, dokunduğu yeri yakan bir kılıç olarak tasvir eder. Zülfikâr dünyayı bile biçebilecek bir kılıç olarak cenknâmede yer alır. Onun dünyayı biçmesini Cebrail Aleyhisselâm engeller. Kale beylerinden Ömer de elindeki kılıcı “ Bu kılıca şimdiye kadar karşı koyup başını kurtarmış adam yoktur.” diyerek över.

İncelediğimiz cenknâmede Hz. Ali, Zulhımar'a kendini bezirgân olarak tanıtmaktadır.

Özellikle masal ve destanlarda çok geçen bir formülistik sayılar olan kırk ve üç sayılarına incelediğimiz cenknâmede yer verilmiştir.

Taşı kırk çıfıtın yuvarlaması, kalenin üç günlük mesafede olması, Aneze aşiretinin Mekke'ye üç günlük mesafede olması bu kullanıma örnek verebiliriz.

Safiye gönlüne ilham düşerek Müslüman olur. Hayber Kalesi fethedildikten sonra kalede kalanlardan bazıları Müslüman olurlar. Müslüman olanlara namaz, oruç ve dini tatbikat öğretilir. Puthaneler yıkılarak camiye çevrilir. Alkame, Hz. Ali'nin büyüklüğü karşısında İslâmiyet'i kabul eder. Zulhımar, Alkame'nin başının Hz. Ali'nin tükürüğüyle iyileşmesi üzerine Müslüman olur. Hüşşam'ın adamları da savaşta yenilince, Hantele ve adamları Müslüman olurlar. Kiliseler yıkılarak camiler yapılır, halka İslâm terbiyesi öğretilir.

Hayber Kalesi'nin fethinde oldukça kanlı bir savaş olur. Hz. Ali; Alkame, Hüşşam ve Aneze aşiretiyle savaşır.

Hz. Ali'nin gözleri Hz. Muhammed'in tükürüğünün mucizesiyle iyileşir. Alkame'nin başı Hz. Ali'nin tükürüğüyle iyileşir.

3.3.6.Kan Kalesi

3.3.6.1. Hikâyenin özeti

Hz. Muhammed Medine'ye gelince Medine padişahı Said Bin Ubâde hemen İslâmiyet'i kabul eder ve padişahlığı Hz Muhammed'e bırakır. Said bin Ubâde oğluna sünnet düğünü yapar. Düğüne davet edilen Hz. Ali'nin, Said'in oğluna hediye olarak götürebileceği hiçbir şeyi bulunmadığı için canı sıkılır. Bunun üzerine Hz. Fatıma, annesinden kalan mücevheri hediye etmek ister; ancak Hazreti Ali bunu kabul etmez. Hz. Ali o gece hediye bulmak için gizlice sahraya gider. Hz. Muhammed olanları duyunca Halid bin Velid'i Hz. Ali'nin peşinden gönderir. Halid yolda, rüyasında Hz. Muhammed görerek Müslüman olmuş bir çobana rastlar. Halid, çobanın da yol göstermesiyle Hz. Ali'nin peşinden gitmeye devam eder.

Hz. Ali bir süre yol aldıktan sonra bir çınarın altında dinlenmeye koyulur. O uyurken bir kız su doldurmak için oraya gelir ve kızını görünce Hz. Ali uyanır. Kız orada Müslüman olur. Ali onu kabileye göndererek Müslüman olmalarını istediğini iletmesini ister. Kabiledelikler korkarlar ve kabilenin ihtiyarına ne yapmaları gerektiğini sorarlar. İhtiyar, Ali'ye yemek göndermelerini söyler, eğer yemeği kabul ederse kabileye saldırmayacak demektir. Ali yemeği kabul eder ve yoluna devam eder. Bir süre gittikten sonra çadırlara rastlar. Çadırlarda oldukça değerli eşyalar yer almaktadır. Hz. Ali burada bir delikanlı ile görüşür. Ebulmuhsin adlı delikanlı Ali'ye yenilir ve Müslüman olur. Ebulmuhsin, Ali'nin hediye aramak için geldiğini öğrenince ne kadar değerli eşyası varsa alıp götürmesini ister; ancak Ali bu hediyeleri kâfirlerden almak için söz verdiğini söyleyerek reddeder. Ebulmuhsin'in Kan Kalesi'nden bahsetmesi üzerine Hz. Ali Kan Kalesi'ne doğru yola çıkar, yolda karşısına bir ihtiyar çıkar ve Ali'yi kandırarak Lak Kalesi'ne götürür. İhtiyar adam kalede bulunan Tariki Zengi'ye Ali'nin geldiğini söyler ve ona saldırmasını ister. Ali burada Tariki Zengi ile yaptığı savaşı kazanır, bunun üzerine Tariki Zengi iman eder. Ali'ye elindeki hazinelerden Said'e götürmesini teklif eder; ancak Ali reddeder ve Kan Kalesi'ne doğru yoluna devam eder. Ali Kan Suyu'na ulaşır. Orayı geçmek için kılıcını suya vurur, su ikiye ayrılarak kendisine geçit açılır, bu geçitten karşıya geçer. Oradaki ejderha, köpek ve kedi başlarını parçalar, karşısına çıkan canavarları öldürür. Bir kişinin Kan Suyu'nu geçtiğini duyan Kan Kalesi beyi onu getirmeleri için adamlarını gönderir. Ali onlarla birlikte Kan Kalesi'ne gitmeyi kabul eder, kendisini silahşörlük hocası olarak tanıtır. Kendisine kaleyi gezdirirler. Kalenin bir

kısmı cennet, bir kısmı cehennem gibi döşenmiştir. Cennet kısmında padişahın kızı Nigar Ali'yi tanır, kız Ali'nin gelip kendisini götürmesini beklemektedir. Ali padişahın huzuruna çıkar, padişah onun adamlarına silâhşörlük öğretme teklifini kabul eder. Bu sırada Tamruc isimli bir pehlivan Ali'nin başını getirdiğini söyleyerek içeri girer. Ali onun yalancı olduğunu söyleyince Ali ve Tamruc savaşır, ve Ali Tamruc'u öldürür. Daha sonra kim olduğunu açıklar ve herkesi imana davet eder. Padişah adamlarını Ali'nin üzerine salar. Ali'nin narasını duyan Ebulmuhsin, Tariki Zengi ve Halid bin Velid ona yardıma gelir, kâfirleri öldürerek kaleyi fethederler. Ali Ebulmuhsin'i kaleye padişah, Tariki Zengi'yi de baş veziri yapar, Halid bin Velid'i ve Nigar'ı da alarak Medine'ye yola çıkar. Dönüşte kendisine yemek getiren cariye ve çobanı da yanına alır. Medine'ye varırlar. Ali getirdiklerini Said'e hediye olarak verir, Said bunların bir kısmını ashabı kirama dağıtır. Hz. Muhammed de Nigar'ı nikâhına alır.

3.3.6.2. Cenknâmedeki estetik değerler

3.3.6.2.1. Kurgusalılık

Tablo 8. Kan Kalesi Cenginde Kugusalılık

Anlatıcı	Yazar ve Kahraman
Bakış Açısı	İlahi Bakış Açısı
Zaman	Efsanevi
Kaynak	Masal ve Efsaneler

Kan Kalesi, okunduğunda okuyucuda gerçekmiş hissi uyandıran; ancak tarihi kaynaklarda yer almayan kurgusal bir cenknâmedir.

Cenknâmede Hz. Ali'yi kandıran ihtiyarın altı yüz elli yaşında olması, ihtiyarın Lak Kalesi'ne yaklaşırken birden bire ortadan kaybolması, Kan Suyu'nun ucu bucağı olmayan yarısı kan, yarısı katran renginde bir nehir olması, Kan Kalesi'nin köprüsünde canavarların dizili olması, bu canavarların tılsımlı olması, kedi başının miyavlaması, köpek başının havlaması, Hz. Ali tılsımları yok ettikten sonra Kan Suyu'nun üzerinde bir köprü ortaya çıkması gibi birçok olağanüstülük yer almaktadır.

Cenknâmede gerçek karakterlere yer verilmiş olmasına rağmen tamamen kurgu karakterler de bulunmaktadır. Cenknâmede Hz. Ali'nin nârasından dört yüz bin kâfirin ödünün patlaması, Hz. Ali'nin attığı nâranın Halid bin Velid, Ebulmusin ve Tarık Zengi'ye ulaşması, Hz. Ali'nin bir kılıçta rakibini ikiye bölmesi gibi destan kahramanı özellikleri görülmektedir. Cenknâmedeki diğer tarihi şahsiyetler Hz. Muhammed, Hz. Fatma, Halid bin Velid, Hasan, Hüseyin ve Said bin Ubade'dir. Cenknâmede geçen Ebulmuhsin, Emir Kaytan, Çoban Ömer, Taha Zengi, Koma Zengi, Tarık Zengi, Kıytas, Nigâr ve Tamruc kurgusal karakterlerdir. Ebulmuhsin, Haverannâme'de Hz. Ali'nin oğlu olarak geçmektedir, Hz. Ali'nin Yemen Şahının kızı ile olan evliliğinden doğmuştur (Çetin 1997:199). Oysa gerçekte Hz. Ali'nin Ebulmuhsin isimli bir çocuğu yoktur.

Cenknâmede geçen Lak Kalesi, Kan Suyu, Kan Kalesi gerçek mekânlar değildir. Özellikle Kan Kalesi'ne giden yol olağanüstü varlıklarla doludur.

Çoban, çengi ve arkadaşı, Kahkaha Şah'ın kızı Nigar rüyalarında Hz. Muhammed'i görerek Müslüman olurlar. Hz. Ali Zülfikâr'ı Kan Suyu'na vurur ve açılan yoldan geçer.

Olayın tarihi kaynaklarda yer almaması, gerçekte olmayan karakterlerin bulunması ve olağanüstülükler cenknâmenin kurgu olup bu tür metinlerin ortak özellikleridir.

3.3.6.2.2. Üslup

3.3.6.2.2.1. Abartılı ifadeler

Cenknâmede abartılı ifadelere oldukça sık rastlanmaktadır. Bunlar daha çok Hz. Ali'nin kahramanlıklarını yüceltmek amacıyla kullanılmıştır.

Çoban Hz. Ali'nin çok hızlı olduğunu hızını “rüzgardan bile hızlı” ifadesiyle anlatmıştır:

“Rüzgâr gibi sahrada uçtu, gözden kayboldu.” (s.12)

Hz. Ali'nin mücadelesini anlatmak için aşağıda görüleceği üzere oldukça abartılı bir dil benimsenmiştir:

“Koma kaçmaya yeltendi, Şahı Merdan onu kuşağından kavrayıp elma gibi havaya fırlattı, yere düşerken de oğluna bir kılıç vurdu, mel'unu iki parça olarak cansız yere serdi.” (s.27)

Gücü abartılı bir şekilde ifade edilen kahramanlardan biri de Ebulmuhsin'dir.

“Şahı Merdanı tuttu, öylesine ki koca bir ağacı böyle sarıp çekse kökünden sökerdi.” (s.20)

Hz. Ali'nin nârasıyla ilgili cenknâmede oldukça fazla abartılı ifade yer almaktadır.

Hazreti Ali'nin nârası bile kâfirleri yenmek için yeterlidir. Bununla ilgili ifadeler:

“Onun nârasına dağlar dayanmaz.” (s.25)

“Zencilerden bin beş yüzünün bu nâradan ödleri koptu, geberdiler.” (s.27)

“Şahı Merdan öyle bir nâra daha patlattı ki korkudan dört yüz bin kâfirin ödü patladı, hazan yaprağı gibi yerlere yıkıldılar.” (s. 43)

“Şahı Merdanın sabrı tükenmişti, Zülfikârı çekip öyle bir nâra patlattı ki, meydanda bulunanlar başta Kahkaha olmak üzere yüzükoyun yere düştüler.” (s.42)

Cenknâmede Hz. Ali'nin Kan Kalesi'ne ulaşmaya çalışırken karşısına çıkan olağanüstülükler abartılı ifadelerle anlatılmıştır:

“Kediye yaklaştı, Zülfikârla ağzını açtı, ağız açılır açılmaz kedi öyle keskin bir miyavlama tutturdu ki duyan gök yere yıkıldı sanır.” (s.29)

“O da, ağzı açılınca dünyayı velveleye veren bir havlama tutturdu.” (s. 30)

“Bugün kedi başı kıyametler koparacak kadar miyavladı.” (s. 31)

Tamruc'un Hz. Ali'ye meydan okuması şu şekilde ifade edilmiştir:

“Şimdi seni bir sıkışta dünyaya gelmemişe döndürürüm.” (s. 40)

Savaşın şiddetini anlatmak için aşağıdaki ifadelere yer verilmiştir:

“Büyük cenk oldu, kan dereler gibi aktı.” (s. 44)

“Kâfirler hücumla geçti, üç yiğit Şahı Merdanın emrinde öyle cenk ettiler ki birkaç saatte yüz elli bin kâfir kırıldı.” (s.45)

3.3.6.2.2.2. Benzetmeler

3.3.6.2.2.2.1. Tam benzetmeler

Cenknâmeler halka hitap eden eserlerdir, bu nedenle açık bir dille yazılırlar. Cenknâmede en çok kullanılan benzetme çeşidi tam benzetmedir; tam benzetmelerin çok kullanılması cenknâmenin dilinin açık olması açısından oldukça önemlidir. Cenknâmede geçen başlıca tam benzetmeler şunlardır:

Kaytan, hırsı bakımından kuduz köpeğe benzetilmiştir:

“*Kaytankuduz köpek gibihırsla yanıma geldi.*” (s.10)

Hız. Ali, uçması bakımından rüzgâra benzetilmiştir:

“Rüzgar gibi sahrada uçtu, gözden kayboldu.” (s.12)

Ova, yemyeşilliği bakımından zümrüte ve görünüşü bakımından da cennete benzetilerek anlatılmıştır:

“Göz alabildiğine zümrüt gibiyemyeşil bir ova uzanıyor, bülbüller güller üzerinde ötüyorlar, meyve ağaçları yemişlerle yüklü olarak dallarını yerlere kadar eğmiş, şırıl şırıl akan bir nehir, hülâsa cennet gibibir yer...”(s.13)

Hız. Ali (yiğit), heybeti bakımından arslana benzetilmiştir:

“Bir de baktı ki arslan gibiheybetli bir yiğit çimenlere uzanmış duruyor.” (s.14)

Bey, titremesi bakımından hazan yaprağına benzetilmiştir:

“Beyi bir korkudur aldı, hazan yaprağı gibiritremeye başladı.” (s.16)

Hız. Ali, Ebulmuhsin’in üzerine çökmesi bakımından şahine benzetilmiştir:

“Emniyetle Ebulmuhsin’e yaklaşan Hazreti Ali, onu kuşağından kavradığı gibi bir silkişte başının üstüne kadar kaldırdı, sonra sırtüstü toprağa bırakarak şahin gibigöğsü üzerine çöktü.” (s.21)

Şahı Merdan, Kama’yı havaya fırlatması bakımından elmaya benzetilmiştir:

“Kama kaçmağa yeltendi, Şahı Merdan onu kuşağından kavrayıp elma gibihavaya fırlattı, yere düşerken de oğluna bir kılıç vurdu, mel’unu iki parça olarak cansız yere serdi.” (s.27)

Hız. Ali kahramanca duruşu bakımından celâdet heykeline benzetilmiştir:

“Hemen üzerinde celâdet heykeligibikahramanca durdu.” (s.26)

Zülfikâr işlemesi bakımından kıyma makinesine benzetilmiştir:

“Hz. Ali’nin Zülfikâr’ı kıyma makinesi gibiişliyor, her saniye bir baş uçuruyordu.” (s.27)

Ses, tatlılığı bakımından billûra benzetilmiştir:

“İçerden billûr gibiatlı bir ses:” (s.35)

Çiçekler, kokması bakımından miske benzetilmiştir:

“Yeşil çayırlar, misk gibikokan çeşitli çiçekler, altından ve gümüşten köşkler, musluğundan bal şerbeti, şarap, su akan çeşmeler, etrafı sulayan billûr derelerde şekerden tatlı sular bulunuyordu.” (s.35)

Saray, göz kamaştıran ışıklar saçması bakımından zümrüte benzetilmiştir:

“Güneşin ziyası vurdukça saray hakiki birzümrüt gibigöz kamaştıranişıklarsaçıyordu.” (s. 37)

Tamruc’un gözleri, irileşmesi bakımından fincana benzetilmiştir:

“Bu sözü duyan *Tamruc’un gözlerifincan gibirileşti.*” (s. 39)

Kan, akması bakımından derelere benzetilmiştir:

“Büyük bir cenk oldu, *kan dereler gibiaktı.*” (s.44)

Kâfir başları, yığılması bakımından çakıl taşına benzetilmiştir:

“Harp meydanına *çakıl taşı gibikâfir başıyığıldı.*” (s. 45)

Kahkaha kullanılması bakımından kalkana benzetilmiştir:

“Hazreti İmam kızdı, yine *onukalkan gibikullanarak* cenge koyuldu.” (s. 46)

3.3.6.2.2.2.2. Pekiştirilmiş benzetmeler

Cenknâmede az da olsa pekiştirilmiş benzetmeye yer verilmiştir.

Kâfir, zebellâya benzetilmiştir:

“İçeri *zebellâ gibibir kâfir* girdi, yeri öptü.” (s. 39)

3.3.6.2.2.3. İstiareler

Cenknâmede istiarelere de yer verilmiştir. Cenknâmede dikkatimizi çeken herhangi bir açık istiareye rastlamadık. Deyim aktarmalarında kapalı istiare kullanılmıştır.

Nazlı olmak insana ait bir özelliktir, burada ırmak için kullanılarak ırmak kişileştirilmiş, aynı zamanda kapalı istiare kullanılmıştır.

“Aşağıda göz alabildiğine yeşil çimenli ve ağaçlı bir vadi uzanıyor, vadinin ortasında güzel bir *ırmak* nazlı şırıltılarla ovayı suluyordu.” (s. 30)

Meydan okumak insana ait bir özelliktir, burada Kan Kalesi için kullanılarak kale kişileştirilmiş ve kapalı istiare kullanılmıştır.

“Daha ileride kıpkırmızı duvarlarıyla *Kan Kalesi* pürheybet ufuklara meydan okuyordu.” (s. 30)

3.3.6.2.2.4. Deyim aktarmaları

Cenknâmede iki farklı deyim aktarması çeşidi (insandan doğaya aktarma, duyular arası aktarma) kullanılmıştır.

3.3.6.2.2.4.1. İnsandan doğaya aktarmalar

Baş insana ait bir organdır, *pınar* için kullanılarak insandan doğaya aktarma yapılmıştır:

“-Bu yemeği al, *pınar başına* git, Hazreti Ali’ye ver.” (s.17)

Baş insana ait bir organdır, köprü için kullanılmış ve insandan doğaya aktarma yapılmıştır:

“Karşı sahile vardı, *köprüünün başına* geldi.” (s. 29)

3.3.6.2.2.4.2. Duyular arası aktarmalar

Tatlı tatma duyusuyla ilgilidir, burada işitme duyusuyla ilgili olarak kullanılarak duyular arası aktarma yapılmıştır:

“Şahı Merdan *tatlı* fakat kuvvetli bir *sesle* karşılık verdi.” (s.20)

Keskin dokunma duyusuyla ilgilidir, sesle ilgili olarak kullanılmış ve duyular arası aktarma yapılmıştır:

“Zülfikârla ağzını açtı, ağız açılır açılmaz kedi öyle *keskin bir miyavlama* tutturdu ki duyan gök yere yıkıldı sanır.” (s. 29)

3.3.6.2.2.5. Nidalar

Cenknâmede “ey, ya ve behey” nidaları diyaloglarda oldukça fazla kullanılmıştır. İncelememizde örnek olarak sadece bunlardan birkaçına yer verdik.

-Ya Ali bir şeye canın sıkıldı galiba. (s.4)

-Ey ciğer pârelerim... (s.7)

-Behey edeb bilmez adam. (s.43)

3.3.6.2.2.6. Argolar

Cenknâmede argo sözcüklere de yer verilmiştir. Bunların başlıcaları şunlardır: kelle (Püsküllüoğlu 2004: 115), haklamak (Püsküllüoğlu 2004: 89), gebermek (Püsküllüoğlu 2004: 81), temizlemek (Püsküllüoğlu 2004: 173).

“- Sultanım; niçin güldüğümü söylersem bu cevap kelleyi getiren pehlivanın hoşuna gitmez.” (s.39)

“Ali haklandıktan sonra Muhammed’in işi tamamdır, dedi.” (s.26)

“Hazreti Ali bunu görünce gök gürültüsünü andırır bir nâra patlattı, zencilerden bin beş yüzünün bu nâradan ödleri koptu, geberdiler.” (s.27)

“Bu arada Halid yalnız başına yüz yirmi dört adam temizledi.” (s.44)

3.3.6.2.2.7. Unvan ve lakaplar

Cenknâmede Hz. Muhammed ve Hz. Ali için için oldukça fazla unvan ve lakap kullanılmıştır.

Hz. Muhammed için kullanılan unvanlar ve lakaplar: Sultanı Enbiya (Nebilerin sultanı), Fahri Kâinat (Övünç kaynağı), Resûlû Ekrem, Resûlullah (Allah’ın Resûlu), Fahri Âleyhi Vesselem Hazretleri, Habibi Kibriya (Üstün olan Mevlâ’nın sevgilisi) , İki Cihan Serveri (İki cihanın önderi), Hâtemülenbiyâ (Nebilerin sonuncusu)

Hz. Ali için kullanılan unvanlar ve lakaplar: Veliyullah (Allah’ın sevgili kulu), Hayderi Kerrar (Yiğitlerin şahı), Hazreti İmam, Şahı Merdan (Mertlerin şahı), Şîri Hüda (Allah’ın arslanı), Merdi Meydan (Meydanın merdi), Sahibi Düldül ve Zülfikâr (Düldül ve Zülfikâr sahibi), Esedullahülgalib (Galip Allah’ın arslanı)

3.3.6.2.2.8. İkilemeler

Cenknâmede en çok aynı sözcüğün tekrarıyla oluşan ikilemeler kullanılmıştır. Kullanılan başlıca ikilemeler şunlardır:

Aynı sözcüğün tekrarıyla oluşanlar: akın akın, birer birer, şırıl şırıl, sıra sıra, karşı karşıya, süre süre, cins cins, pırıl pırıl, kaba kaba, tekrar tekrar

Biri anlamlı biri anlamsız sözcükten oluşanlar: boy pos, çoluk çocuk

Zıt anlamlı sözcüklerden oluşanlar: iç dış,

Yakın anlamlı sözcüklerden oluşanlar: uç bucak

Biri olumlu biri olumsuz sözcüklerden oluşanlar: değer değmez, açılır açılmaz

3.3.6.2.2.9. Övgüler

Cenknâmede güçlü savaşçıları anlatmak için pehlivan, er, yiğit, babayiğit, bahadır sözcükleri kullanılmıştır.

3.3.6.2.2.10. Tasvirler

Cenknâmede mekân, kişi ve olay tasvirlerine rastlanmaktadır.

3.3.3.6.2.2.10.1. Mekân tasvirleri

Cenknâmede geçen mekânlar güzel ve zenginliklerle dolu ya da aşılması oldukça güç olarak tasvir edilmiştir. Bunların başlıcaları:

Hz. Ali'nin dinlendiği mekân:

“Göz alabildiğine zümrüt gibi yemyeşil bir ova uzanıyor, bülbüller güller üzerinde ötüyorlar, meyve ağaçları yemişlerle yüklü olarak dallarını yerlere kadar eğmiş, şırıl şırıl akan bir nehir, hulâsa cennet gibi bir yer... ovanın derinliklerine doğru siyah renkli obalar sıralanmıştı. Obaların etrafında dolaşan develerin homurtuları tepeden duyuluyordu. Derenin kenarında iri bir çınar ağacı bulunuyor, gölgesinin serinliği daha çok uzaklardan hissedilir gibi oluyordu.” (s.13) şeklinde tasvir edilmiştir.

Ebulmuhsin'in bulunduğu mekân:

“Güzel bir çayırılık gördü. Bu çayırılığın ortasında biri siyah atlastan, öteki kızıl atlastan karşılıklı iki çadır bulunuyordu. Kızıl atlas çadırın önünde mükemmel ve süslü eyerli bir at ile çeşitli silâhlar bulunuyor, atın etrafında da kırk elli kadar at daha görülüyordu.” (s. 17) şeklinde tasvir edilmiştir.

Kan Suyu'nun geçilmesi zor bir nehir olduğunu belirtmek için Kan Suyu:

“ ucu bucağı olmayan yarısı kan, yarısı katran renginde bir nehirdi.” (s.28) şeklinde tasvir edilmiştir.

Hz. Ali'nin Kan Kalesi'ne giderken gördüğü mekân:

“Şahı Merdan köprüden sonra büyük bir dağa rastgeldi. Tepesine çıktı. Aşağıda göz alabildiğine yeşil çimenli ve ağaçlı bir vadi uzanıyor, vadinin ortasında güzel bir ırmak nazlı şırıltılarla ovayı suluyordu.” (s. 30) şeklinde tasvir edilmiştir.

Kan Kalesi'nin içindeki zenginlikler şu şekilde tasvir edilmiştir:

“Nihayet Şahı Merdanı hazine dairesine götürdüler. Burası on bin askerle muhafaza edilen her tarafı demir bir mahzendi. İçialtın ve mücevherlerle dolu idi. Duvarlarda küçük bölmelerde pırlantadan, zümrütten, yakuttan, zebercedden küçük kuşlar görülüyordu. Daha ileri yürüdüler, büyük anbarlar gibi sandıklar içinde cins cins mücevherat hububat gibi yığın halinde konulmuştu.” (s. 34)

Kahkaha'nın oluşturduğu cennet :

“İçerisi bambaşka bir âlemdi. Yeşil çayırlar, misk gibi kokan çeşitli çiçekler, altından ve gümüşten köşkler, musluğundan bal şerbeti, şarap, su akan çeşmeler, etrafı sulayan billûr derelerde şekerden tatlı sular bulunuyordu. Köşkerin arasında dolaşırken yüksek bir köşk gördüler. Bunun içindeki hücreler hûrî ve gılmanlarla doluydu. Köşkerin etrafında nergisler, fesleğen otları her taraf muattar, her taraf güzeldi. ileride inceden çadırların parıltısı gözleri kamaştırıyordu.” (s. 35) şeklinde tasvir edilmiştir.

Cehennem şu şekilde tasvir edilmiştir:

“Burası bir dere idi. İçinden yedi yerden dumanlar tütüyor, derenin içinde bir kapı var, kapının yanında da siyah bir taht kurulmuş. Tahtın üstünde çirkin yüzlü, bed sesli bir kâfir oturuyor. Etrafında elleri topuzlu çirkin yüzlü herifler var. Bunlar da zebanileri temsil ediyordu.” (s. 37)

Kan Kalesi'nin zenginliği:

“Bu, zümrütler cilâlanmış pırıl pırıl parlayan koca bir saraydı. Güneşin ziyası vurdukça saçıyordu. Üç yüz kırk basamaklı ve her basamakta bir vahşi hayvan bağlı... siyah abanozdan bir merdivene çıktılar, sarayın salonları servetle taşıyor, kapı halkaları, merdiven trabzanları billûr yerine elmas ve zümrütten yapılmıştı. Sarayın yedi yerinde taht vardı. Her taht mücevherlerle kaplı, her yeri bir dünya serveti halindeydi.” (s. 37) şeklinde tasvir edilmiştir.

3.3.6.2.2.10.2. Kişi tasvirleri

Çoban:

“boyu poslu, yiğit endamlı, güzel yüzlü bir delikanlı” (s.10) olarak tasvir edilmiştir.

Allah'ın arslanı olarak anılan Hz. Ali cenknâmede tasvir edilirken yemek getiren kız tarafından arslana benzetilmiştir.

“Yüzü arslana benziyor, bir çatal kılıcı var, korkunç bir şey...Değirmi yüzü, sarı sakallı, çakır elâ gözlü bir babayiğit. Bindiği atın gözlerini görseniz kor zannedersiniz...” (s.16)

Ebulmuhsin:

“yakışıklı, boyu poslu, adalelerinin kuvveti elbisesinin altından belli olan bir bahadır” (s.19) olarak tasvir edilmiştir.

Ebulmuhsin'in yanındaki çengi:

“ay yüzlü çok güzel bir kız” (s.19) olarak tasvir edilmiştir.

Nigâr:

“Dünyada misli görülmemiş güzellikte genç bir kız, göz alacak kadar güzel bir dilber” (s. 35-36)olarak tasvir edilmiştir.

Kahkaha'nın cehennemindeki zebanileri andıran kişiler şu şekilde tasvir edilmiştir:

“Tahtın üstünde çirkin yüzlü, bed sesli bir kâfir oturuyor. Etrafında elleri topuzlu çirkin yüzlü herifler var.” (s. 37)

3.3.6.2.2.10.3. Olay tasvirleri

Cenknâmenin özellikle savaşı anlatan bölümlerinde olay tasvirlerine yer verilmiştir. Bu tasvirlerde Hz. Ali'nin kahramanlığı ön plana çıkarılmak istenmiş, bu amaçla abartılı ifadelerle başvurulmuştur. Bu tasvirlerin başlıcaları:

“Şahı Merdanın sabrı tükenmişti, Zülfikâr'ı çekip öyle bir nâra patlattı ki, meydanda bulunanlar, başta Kahkaha olmak üzere yüzükoyun yere düştüler. Nâranın ardından yıldırım gibi hasmının üzerine atılan Şahı Merdan öyle bir kılıç vurdu ki Tambuc tepeden aşağı ikiye bölünüp murdar cesedi meydana yuvarlandı.” (s. 42)

“Bütün askerleri Şahı Merdanın üzerine saldırdılar. Şahı Merdan öyle bir nâra daha patlattı ki korkudan dört yüz bin kâfirin ödü patladı, hazan yaprağı gibi yerlere yıkıldılar.” (s.43)

“İki asker birbirine karıştı. Büyük bir cenk oldu, kan dereler gibi aktı. Harp meydanına çakıl taşı gibi kâfir başı yığıldı.” (s. 44-45)

“Üç bahadır da Hazreti İmam gibi arslanlaşmışlar, geleni kırıyor, kılıçtan geçiriyorlardı. Şahı Merdan bir ara, askeri yarararak Kahkaha mel'ununun üzerine yürüdü ne kadar ok attılar, mızrak savurdularsa da dinlemedi, ilerlemeye devam etti. Bunu gören Kahkaha baktı ki Şahı Merdandan kurtuluş yok döndü, kılıcını çekti, Hazreti Ali'ye hücum etti. Şahı Merdan mel'unun bileğine yapıştı, elinden kılıcı aldı, boğazında tuttu, sürüklemeye başladı. Kâfirlerin arasına tekrar karıştı. Hazreti İmama kılıçla hücum edenlere kalkan yerine Kahkaha ile mukabele ediyor, onu elinde kaplumbağa gibi büzülmüş bir halde taşıyordu.” (s. 45)

“Hazreti İmam kızdı, yine onu kalkan gibi kullanarak cenge koyuldu. Şahı Merdana savrulan her kılıç Kahkaha'nın mel'un bedeninden bir parça koparıyor, atılan her ok ona saplanıp kalıyordu. Nihayet Şahı Merdanın elinde Kahkaha'nın sade bir oyluğu kaldı. O oylukla da Hazreti Ali kırk elli kâfir kırdıktan sonra artık düşmanda dövüşe takat kalmadı.” (s.46)

3.3.6.2.2.11. Deyim ve atasözleri

Cenknâmenin deyimler açısından oldukça zengin bir kaynak olduğunu söyleyebiliriz. Bunların deyimlerin başlıcaları: iki gözü iki çeşme, aklı başından gitmek, kulak vermek, boynu bükük, yere sermek, hakkından gelmek, ödü kopmak, meydan okumak...

Özellikle “ödü kopmak” deyimini hem gerçek hem mecaz anlamda yani kinayeli bir şekilde en fazla kullanılan deyimdir.

Cenknâmede bir de atasözüne yer verilmiştir. Yazar Kahkaha gibi bir mel'undan Nigar gibi bir mümin kızın doğabileceğini bir atasözünüyle desteklemiştir. “Şu nokta, şu atalar sözü ne kadar yerinde ve isabetli bir sözdür.” şeklinde bir geçiş cümlesiyle atasözüne örnek verdiğini belirtmiştir.

“Yezidden mezid, mezidden yezid doğabilir.” cenkâmede geçen atasözüdür. Yazar bu atasözünün ardından Kahkaha gibi bir mel’undan böyle bir kızın doğmasına hayret etmemek gerektiğini belirtmiştir.

3.3.6.2.2.12. Ayet ve hadisler

Hiz. Ali Kan Suyu’nun kenarına geldiğinde “İnnallah ve inna ileyhi râciûn.” ayetini okuyarak Allah’tan yardım dilemiştir.

Bu ayet “Şanı yüce olan Allah'a hamdolsun! Biz, o'ndan geldik ve yine O'na döneceğiz.(Bakara 156)” anlamına gelir ve ölüm haberi veya kötü haber alındığında ardından bu ayet-i kerime söylenir.

Cenknâmede herhangi bir hadise yer verilmemiştir.

3.3.6.2.2.13. Kipler

Cenknâmenin anlatımında; görülen geçmiş zaman ve hikâye birleşik zaman ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Bunun dışında diyaloglarda geniş zaman, duyulan geçmiş zaman, şimdiki zaman emir kipi gibi farklı kiplerden de yararlanılmıştır.

3.3.6.2.2.14. Dilin işlevi

Cenknâmeler Hiz. Ali’nin kahramanlıklarını anlatmak amacıyla yazıldıkları için dil ağırlıklı olarak heyecana bağlı işlevde kullanılmıştır.

3.3.6.2.3. Şekil özellikleri

İncelemekte olduğumuz Kan Kalesi cengi mensur olarak kaleme alınmıştır. İçinde herhangi bir manzum metin bulunmamaktadır.

Cenknâmede çobanın rüyasında Hiz. Muhammed’i gördüğü bir resim yer almaktadır.

3.3.6.2.3.1. Cenknâmenin yapısı

Kan Kalesi cengi; “Raviyanı ahbar nakılânı âsar ve muhaddisani rüzigâr şöyle rivayet ve böyle hikâye ederler ki:” formeli ile başlar ve bu başlangıç yazılı edebiyat geleneğine mahsustur (Boratav 1946: 42-43). Sözlü dönem ürünü olan meddah hikâyeleri de aynı formelle başlamaktadır.

Vakanın başlangıcında Hiz. Muhammed’in Medine’ye gelmesi ve Said bin İyad’ın padişahlığını ona bırakması yer alır. Said bin İyad oğluna sünnet düğünü yapar.

İkinci bölümde Hz. Ali Said'e verecek hediyesi bulunmadığı için üzülməsi anlatılır. Bu şekilde cenknâmedeki ana problem ortaya konmuş olur.

Üçüncü bölümde problemin çözümü için Hz. Ali yola çıkar. Bu bölümde Hz. Ali'nin Kan Kalesi'ne giderken yaptığı savaşlar ve Kan Kalesi'nde Kahkaha Şah ve adamlarıyla savaşması anlatılır.

Son bölümde Hz. Ali Kan Kalesi'ni fetheder, ganimetleri alarak Medine'ye döner, böylece problem çözülmüş olur. Resûlü Ekrem'in Hz. Ali'ye hayır duaları etmesiyle cenknâme sona erdirilir.

Cenknâme Hz. Ali'nin başarısıyla yani mutlu sonla bitmektedir.

3.3.6.2.3.2. Hikâye içinde hikâyeler

Cenknâmenin içinde konu ile ilgisi olmayan farklı hikâyelere de yer verilmiştir. Hazreti Fatma'nın ümmetinin günahlarını affettirmek için annesinin mücevherini ahiret için ayırması, çoban Ömer'in başından geçen olaylar kahramanların ağzından anlatılan olaylardır. Bunlar cenknâmeyi tekdüzelikten kurtarmak açısından önemlidir.

3.3.6.2.3.3. Geçiş sözleri

Cenknâmede "rivayete göre", "râvilerin rivayetine göre" gibi geçiş sözlerine yer verilmiştir.

3.3.6.2.4. Motifler

Cenknâmedeki motifleri at, İslâmi motifler, diğer dini motifler, dev, sihir, rüya, kılıç, formülistik sayı, ejderha, kılık değiştirme, mağara, din değiştirme, savaş, mucize/keramet olmak üzere inceledik.

At yolculuklarda ve savaşlarda yardımcı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Cenknâmede sünnet, Kelime-i Şahadet getirmek, besmele, şükür, tesbih çekmek, Allah'tan yardım istemek için dua okunması, namaz, oruç, hutbe gibi dinî motifler önemli yer tutmaktadır. Aynı zamanda Hazreti Ali de düşmanlarını öldürmeden önce onları İslâmiyet'e davet eder. Buradaki savaşların amacı İslâmiyet'in yayılmasına katkı sağlamaktır. Cenknâmeye adını veren Kan Kalesi, Hz. Süleyman'a ait bir yapıdır.

Emir Kaytan ve Ebulmuhsin'in, Lat ve Menat'a; Kahkaha Şah ise güneşe tapmaktadır.

Dev sadece isim olarak geçmektedir.

Kan Suyu'na giden yoldaki ejderha, kedi ve köpek başları tıslımlıdır.

Çoban, çengi ve arkadaşı, Kahkaha Şah'ın kızı Nigarrüyalarında Hz. Muhammed'i görerek Müslüman olurlar.

Kılıç savaşlarda çokça kullanılan bir alet olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hz. Ali, Kahkaha Şah'a kendisini silahşör Amık Bin Vecd olarak tanıtmıştır.

Masallarda en çok kullanılan sayılar üç, yedi ve kırktır. Cenknâmede de masalın etkisiyle yer yer bu sayılar kullanılmıştır. Düğün kırk gün kırk gece sürmesi, Hz. Ali'nin rüyadan kırk gün sonra gelmesi gibi kullanımlar formülistik sayıya örnektir.

Mücahid, Hz. İsa devrinden beri mağarada ibadetle meşgul olduğunu söyler.

Said Bin İyad, çoban, cariye, Ebulmuhsin, çengi ile yanındaki kız, Tarık Zengi ve adamları, Nigar, Kahkaha Şah'ın kalesindekilerden bazıları Müslüman olurlar. Camiler yaptırılır. İslâm şartları ve iman halka öğretilir.

Kan Suyu'na giden yolda ejderha başı yer alır.

Hz. Ali; Ebulmuhsin'le, Tarık Zengi ve adamları ile savaşır.

Hz. Ali'nin kerametlerinden bir tanesi olarak başı sıkışanın kendisini çağırması üzerine yanında olmak olduğunu belirtir. Kahkaha Şah'ın kalesindeki adamlardan bazılarının duaları üzerine Zülfikâr kesmez olur.

3.3.7.Ejder Kalesi

3.3.7.1.Hikâyenin özeti

Bir gün Peygamberimiz sabah namazını kıldıktan sonra mescidin önüne yedi kişi gelir. Şah Şemsi Mağribi tarafından gönderilen bu yedi kişi Mağrib diyarına dadanan ejderhadan kurtulmak için yardım isterler. Eğer Hz. Peygamber kendilerini bu ejderhadan kurtarırsa Müslüman olacaklarını belirtirler. Bunun üzerine Hz. Ali ve İslâm cengâverlerinden oluşan bir heyet Mağrib diyarına gönderilir. Hazreti Ali ve arkadaşları yolda mola verirler. Hazreti Ali burada İsmi Âzam duasını okur ve elçilerin ağırları diner, bunun üzerine elçiler Müslüman olurlar. Elçilerden Kays önden giderek Şah Şems'e haber verir. Hazreti Ali ve arkadaşları için güzel bir karşılama hazırlamasını ve onları misafir etmesini ister. Şah önce kabul eder; ancak veziri Şem'un şahı kandırarak Ali ve arkadaşlarının şehre girmelerini engeller. Ali de arkadaşlarıyla birlikte şehrin yakınında dinlenmeye koyulur. Ali, Hasan, Hüseyin, Kanber ve Malik Ejder diğerlerini geride bırakarak ejderhanın bulunduğu yöne gitmeye devam ederler. Karşlarına bir adam çıkar ve onlara orada bir ejderha olduğunu ve geri dönmelerini söyler. Ali kendisine ejderhanın yerini sorar, o da gösterir. Ali adamı iyileştirir, o da Müslüman olur. Ali diğerlerini geride bırakarak ejderhanın yanına doğru gider, gitmeden önce çocuklarına onu üç gün o tepenin üzerinde beklemelerini, ejderhanın yanına ulaşınca bir nâra atacağını, ejderha ile savaşa tutuşunca ikinci bir nâra atacağını, üçüncü nârasını ise eğer ejderhayı öldürmeyi başarırsa atacağını söyler. Üçüncü nârayı duymadıkları taktirde Medine'ye dönmelerini ister. Ali ejderhanın yanına gider, onunla dövüşmeye başlar, ejderha kuyunun içine girince peşinden giderek onu öldürür. Ejderha öldükten sonra başka ejderhalar gelerek Ali'ye saldırmaya başlar. Ali onlarla üç gün savaşır. Bu sırada vezir Şem'un Şah'ı kandırarak geride kalan müminlere saldırır. Ali durmadan ejderhalarla savaşmaktan yorgun düşer ve Allah'a kendisini kurtarması için dua eder, o anda yer yarılarak içinden yakışıklı bir dev çıkar, diğer devler kaybolur. Ali bu şekilde devlerden kurtulur, kuyunun içinde ilerlemeye başlar, orada bir saray görür. Sarayın önünde karşısına bir korkunç bir mahlûk çıkar, Ali onu öldürerek sarayın içine girer. Orada bir koca karı ile karşılaşır. Bu kadın büyücüdür. Hazreti Ali'ye doğru beyaz bir toz savurur, Ali çelik teller arasında kalır. Üç defa daha Ayetel Kürsi okur ve bulunduğu yerden kurtularak cadıyı öldürür. Cadı ölünce bütün kapılar açılır.

Ali orada elleri, ayakları bağlı bir kız görerek onu kurtarır. Daha sonra da kızın sevdiği adamı da kurtarır, kız ve sevdiği Müslüman olarak evlenirler.

Ali kuyudan çıkar. Malik Ejder, Ali'ye Şem'un haininin yaptıklarını anlatır. Ali arkadaşlarının yanına varınca öyle bir nâra patlatır ki Mağribli askerler korkudan savaşamaz hale gelirler. Şem'un kaçarak saklanır. Şah Ali'den af diler, Ali de onu bağışlar. Şah ve halkı Müslüman olur.

Şem'un Rınca Kalesindekileri kandırarak Ali'ye savaş açtırır. Hz. Ali ve adamları savaşı kazanırlar. Şem'un yenilince teslim olur. Malik Ejder Şem'un'a Müslüman olmasını teklif eder; ancak Şem'un kabul etmez. Bunun üzerine Malik Ejder Şem'un'u öldürür. Hazreti Ali ve adamları Resûlu Ekrem'in yanına dönerler.

3.3.7.2.Cenknâmedeki Estetik Değerler

3.3.7.2.1. Kurgusallık

Tablo 9. Ejder Kalesi Cenginde Kurgusallık

Anlatıcı	Yazar
Bakış Açısı	İlahi Bakış Açısı
Zaman	Efsanevi
Kaynak	Masal ve Efsaneler

Ejder Kalesi kaynağını masal ve efsanelerden, adını ise efsanevi bir yaratık olan ejderhadan almıştır. Cenknâmedeki olay örgüsü Hz. Ali'nin ejderhayı öldürmek için gitmesi üzerine kurulmuştur, dolayısıyla burada anlatılan olayın tamamen hayal ürünü olduğunu söyleyebiliriz. (Voragne 1900'den akt. Güleç 2011).

Gerçek kahramanlara yer verilmiş olmasına rağmen cenknâmede ejderha, dev, büyücü kadın gibi birçok olağanüstülük yer almaktadır. Cenknâmede geçen gerçek kahramanlarla okuyucuda gerçeklik hissi uyandırılmaya çalışılsa da ejderhanın efsanevi bir yaratık olduğu bilinmektedir. Bu nedenle okuyucu ejderhanın geçtiği bölümlerde verilmeye çalışılan gerçeklik hissine kapılmaz. Ancak cenknâmede yer alan müminlerle kâfirlerin savaşlarının gerçek olduğu düşünülebilir.

Cenknâmede Şah Şems, Şem'un, Kays gibi gerçekliği konusunda elimizde herhangi bir bilgi bulunmayan kahramanlara yer verilmiştir.

Cenknâmeye adını veren Ejder Kalesi gerçek bir mekân değildir. Mağrip diyarı ve Medine ise cenknâmede geçen gerçek mekânlardır.

Ejder Kalesi cengi tarihi kaynaklarda yer almamaktadır. Ayrıca cenknâmede gerçekte olmayan kahramanların bulunması ve olağanüstülükler cenknâmenin kurgu olduğu düşüncesini kanıtlamaktadır.

Hz. Ali'nin olağanüstü gücü, büyücü ve devler ve tam yorulduğu zaman kendisine bir yardımcı cikması vs hep kurgu olup bu tür metinlerin ortak özellikleridir.

3.3.7.2.2. Üslup

İncelediğimiz cenknâme sade, akıcı ve Türkçe söz varlığının hâkim olduğu bir üslupla kaleme alınmıştır. Cenknâmede geçen Arapça, Farsça sözcükler halkın diline yerleşmiş olan sözcüklerdir. Kısa cümlelerle anlatımda akıcılık sağlanmıştır. Eserin bu şekilde yazılması geniş kitleye ulaşmasını sağlamıştır.

Cenknâmenin üslubunu aşağıdaki başlıklar halinde inceleyebiliriz:

3.3.7.2.2.1. Abartılı İfadeler

Cenknâmede abartılı ifadelere oldukça sık rastlanmaktadır. Bunlar daha çok Hz. Ali'nin kahramanlıklarını yüceltmek amacıyla kullanılmıştır.

Hz. Ali'nin nârası düşmanlarının ödünü patlatan, onları öldüren, gök gürültüsünden daha dehşetli, gökleri inleyen, yerleri sarsan bir nâra olarak abartılı şekillerde ifade edilmiştir:

“Üstelik kuyunun ağzına geldiği vakit öyle bir nâra atıyor ki duyanların bu sestən ödleri patlıyor, ölüyorlar.” (s.18)

“Şahı Merdan ayağının topuğu ile yere dayayıp o gök gürültüsünden daha dehşetli olan ilk nârasını patlattı.” (s.24)

“Şem'unun kale burcunda görülmesi üzerine Merdi Meydan öyle bir nâra attı ki gök inledi, yer sarsıldı.” (s. 44)

İmam Hasan, Hüseyin, Mâlik Ejder, Kanber e gözcünün “göz yaşlar”ı sele benzetilerek abartılı bir şekilde ifade edilmiştir:

“Bu sözleri işiten İmam Hasan, Hüseyin, Mâlik Ejder, Kanber ve gözcü sel gibi gözyaşı döktüler, yakalarını yırttılar.” (s.23)

Ejderhanın Hz. Ali'nin yakasına yapışması abartılı bir şekilde ifade edilmiştir:

“Yakasına öyle bir yapıştı ki, o saldırıya dağ olsa dayanmaz, çökerdi.” (s.27)

Hz. Ali'nin olağanüstü gücüyle ejderhayı öldürmesi abartılı bir şekilde ifade edilmiştir:

“Şahı Merdan ya Allah diye Yaradana sığınıp öyle bir vuruş vurdu ki ejderhanın başı top gibi bedeninden sıçrayarak ayrıldı.” (s.27)

Arslana benzeyen mahlûkun sesi yerleri titretecek kadar abartılı olarak ifade edilmiştir:

“Şahı Velâyeti görünce yerleri titreten bir sesle bağırdı.” (s. 33)

3.3.7.2.2.2. Benzetmeler

Cenknâmede oldukça fazla benzetme kullanılmıştır. Özellikle olağanüstü durumların ve savaşların anlatımlarında benzetmeler dikkat çekmektedir.

3.3.7.2.2.2.1. Tam benzetmeler

Cenknâmeler halka hitap eden eserlerdir, bu nedenle açık bir dille yazılırlar. Cenknâmede en çok kullanılan benzetme çeşidi tam benzetmedir; tam benzetmelerin çok kullanılması cenknâmenin dilinin açık olması açısından oldukça önemlidir. Cenknâmede geçen başlıca tam benzetmeler şunlardır:

Şehirdeki süsler renklilik ve canlılık bakımından donanma günlerindeki süslere benzetilmiştir:

“Hemen emir verdi, *şehri donanma günleri gibi süslediler.*” (s. 12)

Şem'unun sesini titreterek konuşması ağlamaya benzetilmiştir:

“Şem'un gözlerini yaşlandırıp *sesini titreterek ağlar gibi konuştu.*” (s. 14)

Gözyaşı çok fazla aktığı için sele benzetilmiştir:

“Bu sözleri işiten İmam Hasan, Hüseyin, Malik Ejder, Kanber ve gözcü *sel gibi gözyaşı döktüler.*” (s. 23)

Kayanın fırlatılması elmaya benzetilmiştir:

“Tahtın yanında bulunan dört yüz batmanlık bir *kayayıkaptı*, bütün kuvvetiyle *elma fırlatır gibi* Şahı Merdanın üzerine savurdu.” (s. 27)

Ejderhanın başı topa benzetilmiştir:

“Şahı Merdan ya Allah diye yaradana sığınıp öyle bir vuruş vurdu ki *ejderhanın başıtop gibibedeninden sıçrayarak ayrıldı.*” (s.27)

Tepe kaleye benzetilmiştir:

“Esasen, Mağrıpılılar tarafından kendilerine her an bir suikast yapılması şüphesini göz önünde tutan Saad, Halid İbni Velid, Ömer Mağdî Kerb eteğinde durdukları bir *tepeyi kale gibi kullanmaya* karar vermişler, yanlarındaki adamları öyle tertibat almışlardı.” (s. 30)

Askerler oluğa benzetilmiştir:

“Davullar, borular çalarak *askerleri* mü’minlere doğru *oluk gibi akmayab* başladılar.” (s. 31)

Mü’minler arslanlara benzetilmiştir:

“Hulâsa mü’minler *arslanlar gibi cenkle*tiler.” (s. 31)

Canavarın postu atlasa benzetilmiştir:

“Nefessiz olarak öbür dünyayı boylamı bulunan *canavarın atlas gibi parlayan postu* üzerinde Merdi Meydan Zülfikârı temizledi.” (s. 33)

Merdi Meydan’ın içeriye girişi şimşeğe, koca karının gözleri de ateşe benzetilmiştir:

“İçeriye bir *şimşek gibi giren Merdi Meydan*, çenesinde tek bir diş bulunan, avurtları çökük, *gözleri ateş gibi parlayan* acuze bir koca karı ile karşılaştı.” (s. 33)

Şahı Velâyet’in etrafını saran teller çeliğe benzetilmiştir:

“Bir anda Şahı Velâyet’i *örümcek ağı gibi çelik teller sarmış*tı.” (s. 33)

Koca karının gözlerinden fırlayan ateş, çakmak çakılmışı benzetilmiştir:

“Bu anda *çakmak çakılmış gibi koca karının gözlerinden ateşler fırlad*ı.” (s. 34)

Şem’un’un askerleri sürüye benzetilmiştir:

“Şem’un’un askerleri kalenin dışına *sürüler gibi akın ettiler.*” (s. 44)

3.3.7.2.2.2. Yalın benzetmeler

Cenknâmede az da olsa yalın benzemelere yer verilmiştir.

Şem’unun gözlerindeki ışık şüpheye benzetilmiştir:

“Vezir Şem’un, göz bebeklerinde tutuşan bir *şüphenin ışığını* Kays’ın yüzüne aksettirerek konuştu.” (s. 13)

Ejderha belâya benzetilmiştir:

“Bu belânın yanında *ejderha belâsı* çok ehven gelmez mi?” (s. 14)

Hz. Ali arslana benzetilmiştir:

“Resûlu Ekrem Efendimizin bayrağını açarak Döldül’ün üzerinde *arslanlaştı*.” (s.19)

3.3.7.2.2.3. Pekiştirilmiş benzetmeler

Cenknâmede tam benzetmeden sonra en çok kullanılan benzetme çeşidi pekiştirilmiş benzetmedir.

Konuşmanın biçimi gürlmeye benzetilmiştir:

“İşi kısa kesmek için *gürler gibi bir sesle konuştu*.” (s. 17)

Beniz, renginden dolayı kirece benzetilmiştir:

“Bu izahatı dinleyen Şahı Merdan Zadeler ile Mâlik Ejder ve Kanber korkuya kapıldılar, *benizleri kireç gibi oldu*.” (s. 22)

Şem’unun konuşması titremesi ve incelmesinden dolayı ağlamaya benzetilmiştir:

“Şem’un gözlerini yaşlandırıp sesini titreterek *ağlar gibi konuştu*.” (s. 14)

Yerler, yeşilliği bakımından zümrüte benzetilmiştir:

“*Yerler zümrüt gibi yeşil* ve halıdan farksız bir nebatla örtülü idi.” (s. 33)

3.3.7.2.2.3. İstiareler

Cenknâmede herhangi bir açık istiare örneğine rastlanmamıştır. Cenknâmede geçen deyim aktarmalarında kapalı istiare kullanılmıştır.

3.3.7.2.2.4. Deyim aktarmaları

Cenknâmede üç farklı deyim aktarması çeşidi (insandan doğaya aktarma, duyular arası aktarma ve doğadan doğaya aktarma) kullanılmıştır.

3.3.7.2.2.4.1. İnsandan doğaya aktarmalar

İnsandan doğaya aktarmalarda dikkati çeken özellik “ağız” sözcüğünün kullanımudur. İnsana ait bir organ olan ağız doğadaki diğer varlıklar için kullanılarak insandan doğaya aktarmalarımız gerçekleştirilmiştir.

“Ağız” sözcüğü “kuyu” için kullanılarak insandan doğaya aktarma yapılmıştır:

“Çok geçmeden insan kokusu alan ejderha kuyu ağzına geldi.” (s. 24)

“Ağız” sözcüğü “kapı” için kullanılarak insandan doğaya aktarma yapılmıştır:

“Şahı Merdan koştu, tam kapının ağzında bekledi, birkaç dakika sonra ejderha yukarı çıkmaya koyuldu.” (s. 26)

“Ağız” sözcüğü “mağara” için kullanılarak insandan doğaya aktarma yapılmıştır:

“İleride bir mağaranın ağzı görünüyor, ejderhanın pis kokusu insanı bunaltyordu.” (s. 26)

3.3.7.2.2.4.2. Duyular arası aktarmalar

Dokunma duyusu ile algılanabilen “hafif” sözcüğü işitme duyusu ile algılanabilen “ses” için kullanılarak duyular arası aktarma yapılmıştır:

“Bu esnada hafiften bir ses geldi.” (s. 28)

3.3.7.2.2.4.3. Doğadan doğaya aktarmalar

“etek” sözcüğü “tepe” için kullanılarak doğadan doğaya aktarma yapılmıştır:

“Esasen, Mağrıpılılar tarafından kendilerine her an bir suikast yapılması şüphesini göz önünde tutan Saad, Halid İbni Velid, Ömer Mağdî Kerb eteğinde durdukları bir tepeyi kale gibi kullanmaya karar vermişler, yanlarındaki adamları öyle tertibat almışlardı.” (s. 30)

3.3.7.2.2.5. Nidalar

Cenknâmede “ey” ve “ya” nidaları diyaloglarda oldukça fazla kullanılmıştır:

“-Ey garipler, kimsiniz, Medine’ye nereden geliyorsunuz?”

“-Ya Resûlullah biz Mağrıp diyarından geliyoruz.”

“-Hey, gafil adamlar, nereye gidiyorsunuz, çabuk geriye dönün!”

“-Behey mel’un; yalan sözlerinle bütün Mağrıp memalini nasıl bir tehlikeye soktuğunu biliyor musun?”

3.3.7.2.2.6. Argolar

Cenknâmede temizlemek (Püsküllüoğlu 2004: 173) sözcüğüne yer verilmiştir.

“Eğer yeke yek harbe devam edersek Allah bilir bizim tarafı temizlerler.” (s.31)

3.3.7.2.2.7. Unvan ve lakaplar

Cenknâmede Hz. Muhammed ve Hz. Ali için oldukça fazla unvan ve lakap kullanılmıştır.

Hz. Muhammed için kullanılan unvanlar ve lakaplar: Serveri Kâinat (Kâinatın önderi), Refîi Rûzî Arasat (Arasat gününün yücesi), İki Cihan Serveri (İki cihanın önderi), Fahri Enbiya (Nebilerin övücü), Resûlû Ekrem, Fahri Kâinat (Övünç kaynağı), Resûlû Kibriya (Üstün olan Mevlâ'nın Resûlü).

Hz. Ali için kullanılan unvanlar ve lakaplar: Sahibi Velâyet, Merdi Meydan (Meydanın merdi), Şîri Yezdan, Şahı Merdan (Mertlerin şahı), Hayderi Kerrar (Yiğitlerin şahı).

3.3.7.2.2.8. İkilemeler

Cenknâmede en çok aynı sözcüğün tekrarıyla oluşan ikilemeler kullanılmıştır. Kullanılan başlıca ikilemeler şunlardır:

Aynı sözcüğün tekrarıyla oluşanlar: cayır cayır, seve seve, güle güle, yan yana, alaylı alaylı, yüz yüze, gözetleye gözetleye, derin derin, tembel tembel, sallaya sallaya, yeke yek, ağır ağır, kıvrım kıvrım, ağlaya ağlaya, harıl harıl, parıl parıl, saf saf

Zıt anlamlı sözcüklerden oluşanlar: kona göçe, irili ufaklı, eni boyu,

Biri olumlu biri olumsuz sözcüklerden oluşanlar: gelir gelmez, ister istemez

3.3.7.2.2.9. Övgüler

Cenknâmede güçlü savaşçıları anlatmak için cengâver, velinimet, pehlivan, yiğit sözcükleri kullanılmıştır.

Hiz. Muhammed'in uzuvları için cenkâmede "mübarek" sıfatı kullanılmıştır.

Bilâli Habeşi'nin sesi "davudî" sıfatı kullanılarak övülmüştür.

3.3.7.2.2.10. Tasvirler

Cenknâmede mekân, kişi ve olay tasvirlerine rastlanmaktadır.

3.3.7.2.2.10.1.Mekân tasvirleri

Cenknâmede Hz. Ali'nin ejderhanın peşinden girdiği kuyunun içindeki yer:

“zebercetten duvarları örülmüş, rengârenk güllerin sarmaşıkların parmaklıkları sardığı bir saray karşısına çıktı. Sarayın kapısında arslana benzer, fakat ondan daha korkunç bir mahlûk nöbet tutuyordu.” (s. 33) şeklinde tasvir edilmiştir.

3.3.7.2.2.10.2.Kişi tasvirleri

Ejder Kalesi'nden gelen kişiler:

“sarı benizli, zayıf vücutlu, ince boyunları bükük, göbekleri sarkık duran karınları şiş, hülâsa ilk bakışta hasta ve bitkin vaziyetleriyle perişanlığın ifadesi halinde görülen yedi kişi...” (s. 3) şeklinde tasvir edilmiştir.

Gözcü:

“Medine'ye gelenler gibi sarı benizli, sarkık karınlı ve hasta kılıklı” (s. 20) olarak tasvir edilmiştir.

Hayali bir yaratık olan ejderha şu şekilde tasvir edilmiştir:

“Muazzam başı ve korkunç vücudiyle insanın ödünü kopartacak dehşette görünen ejderha. Şahı Merdanı görünce öyle bir haykırış haykırdı ki sahra, civardaki dağlarla birlikte aksi sadalarla inledi. Mel'un, Şahı Merdan'ı heyeti ve heybetiyele korkutmak istiyordu. Ağzından fişkırان alev, kuyunun ağzından on arşınlık yere kadar ulaşıyor, rastgeldiği şeyi yakıyordu.” (s.24)

Kuyunun içindeki genç kız:

“Güneş kadar güzel, ay kadar sihirli idi.” (s. 34) şeklinde tasvir edilmiştir.

3.3.7.2.2.10.3.Olay tasvirleri

Hz. Ali'nin ve mü'minlerin savaşlarında olay tasvirlerine yer verilmiştir. Bu tasvirler özellikle Hz. Ali'nin kahramanlığının ön plâna çıkarılması açısından oldukça önemlidir. Hz. Ali'nin kahramanlıklarının anlatıldığı yerlerdeki tasvirler daha ayrıntılıdır.

Cenknâmede geçen başlıca olay tasvirleri:

“Şahı Merdan koştu, tam kapının ağzında bekledi, birkaç dakika sonra ejderha yukarı çıkmaya koyuldu. Daha kafası kuyunun hizasına gelirken Şahı Merdan papucunun ucundaki sivri demirle ona şiddetli tekme attı, demir mel'unun kafasına girdi ve yardı, hayvan can acısıyla müthiş bir şekilde haykırarak kuyunun dibine indi.” (s.26)

“Muharebe çok şiddetli oldu. Halid bin Velidyüz elli kişi öldürdü, Ömer Mağdi bir o kadarını yere serdi, Saad’ın oku hiç durmadan işledi, Ebuzer Gaffarî askeri teşçi ile gayrete getirdi. Hulâsa mü’minler arslanlar gibi cenkleştiler.” (s.31)

“Merdi Meydan bu korkunç ve yırtıcı mahlûk karşısında Zülfikâr’a sarılıp üzerine atılmaya hazırlandı ve sonra bu canavara müthiş bir savletle saldırdı. Bir anda Zülfikâr’ın havada şimşekler çaktığı görüldü. Sonra muhteşem sarayın altın eşiklerine canavarın kızıl kanları aktı. Nefessiz olarak öbür dünyayı boylamış bulunan canavarın atlas gibi parlayan postu üzerinde Merdi Meydan Zülfikâr’ı temizledi.” (s.33)

3.3.7.2.2.11. Deyim ve atasözleri

Cenknâmenin deyimler açısından oldukça zengin bir kaynak olduğunu söyleyebiliriz. Bunların deyimlerin başlıcaları: göz dikmek, ödü patlamak, içini çekmek, akli başından gitmek, diş bilemek...

Cenknâmede herhangi bir atasözüne yer verilmemiştir.

3.3.7.2.2.12. Ayet ve hadisler

Cenknâmede herhangi bir ayet örneğine rastlanmamıştır. Hz. Muhammed’in Hayber Kalesi cenginde de yer alan hadisine *Ejder Kalesi’nde* de yer verilmiştir. Hz. Muhammed Hz. Ali’ye hitaben bu hadisi söylemiştir:

“Her kim beni severse Ali’yi de sever ve her kim Ali’yi sevmezse beni de sevmez.”
(WEB2)

Bu hadis Hz. Ali’nin önemini göstermesi açısından oldukça önemlidir.

3.3.7.2.2.13. Kipler

Cenknâmenin anlatımında; görülen geçmiş zaman ve hikâye birleşik zaman ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Bunun dışında diyaloglarda geniş zaman, duyulan geçmiş zaman, şimdiki zaman emir kipi gibi farklı kiplerden de yararlanılmıştır.

3.3.7.2.2.14. Dilin işlevi

Cenknâmeler Hz. Ali’nin kahramanlıklarını anlatmak amacıyla yazıldıkları için dil ağırlıklı olarak heyecana bağlı işlevde kullanılmıştır.

3.3.7.2.3. Şekil özellikleri

İncelemekte olduğumuz *Ejder Kalesi* cengi mensur olarak kaleme alınmıştır. İçinde herhangi bir manzum metin bulunmamaktadır.

Şem'un'un dilenci kılığında fesat hazırladığı kaleye vardığı, Hz. Ali'nin Şem'un'u yakaladığı, Şem'un'un halka şahın intikamını almaları gerektiğini söylediği resimler olmak üzere üç resim yer almaktadır.

3.3.7.2.3.1. Cenknâmenin yapısı

Ejder Kalesi cengi; “Raviyanı ahbar nakılânı âsar ve muhaddisani rüzigâr şöyle rivayet ve böyle hikâye ederler ki” formeli ile başlar ve bu başlangıç yazılı edebiyat geleneğine mahsustur (Boratav 1946: 42-43). Sözlü dönem ürünü olan meddah hikâyeleri de aynı formelle başlamaktadır.

Cenknâmedeki vakayı dört ana bölümde inceleyebiliriz. Cenknâmenin girişinde Peygamberimiz sabah namazını kıldıktan ahabı kirama vaaz vermektedir.

Cenknâmenin ikinci bölümünde mescidin önüne yedi kişi gelir. Şah Şemsi Mağribi tarafından gönderilen bu yedi kişi Mağrib diyarına dadanan ejderhadan kurtulmak için Peygamber Efendimizden yardım isterler.

Cenknâmenin üçüncü bölümünde Hz. Ali ve İslâm heyetinin Mağrib diyarına gitmek için yola çıkmaları, Hz. Ali'nin cadı ve ejderhalarla mücadeleleri anlatılır.

Cenknâmenin son bölümünde Hz. Ali yine düşmanlarını yenmeyi başarır ve Medine'ye döner. Hz. Ali olan biteni Hz. Muhammed'e anlatarak onun tebriklerini ve hayır dualarını alır.

Cenknâme diğer cenknâmelerde olduğu gibi mutlu sonla bitmektedir.

3.3.7.2.3.2. Hikâye içinde hikâyeler

Cenknâmede ana olayın haricinde herhangi bir hikâyeye yer verilmemiştir.

3.3.7.2.3.3. Geçiş sözleri

Cenknâmede herhangi bir geçiş sözüne yer verilmemiştir.

3.3.7.2.4. Motifler

Cenknâmedeki motifleri at, İslâmi motifler, diğer dini motifler, dev, sihir, kılıç, formülistik sayı, ejderha, kılık değiştirme, mağara, din değiştirme, savaş, mucize/keramet olmak üzere inceledik.

At yolcu taşımada ve savaşlarda yardımcı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Cenknâmede hayır duası, Besmele, İsmi Âzam duası, namaz, Fâtiha Sûresi, Kelime-i Şahadet, abdest, Hak Teâlâ'ya şükretmek, Ayetel Kûrsî gibi İslâmi motifler önemli yer tutmaktadır. Aynı zamanda Hazreti Ali de düşmanlarını öldürmeden önce onları İslâmiyet'e davet eder. Buradaki savaşların amacı İslâmiyet'in yayılmasına katkı sağlamaktır. Rınca Kalesi'nin, Hz. Süleyman tarafından yapıldığı belirtilmiştir.

Hz. Ali'nin düşmanları putperesttir. Şem'un puta taptığını dile getirmiştir.

Hz. Ali kuyunun içinde devlerle cenk eder.

İslâmiyet'ten sihirbaz dini olarak bahsedilmiştir. Mağaranın içindeki dünya sihirli olarak tabir edilmektedir. Ayrıca koca karının sihriyle Hz. Ali'nin etrafını örümcek ağı sarar.

Kılıç savaşlarda çokça kullanılan bir alet olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Zülfikâr'ın gücü Cebrail'in sözleriyle belirtilmiştir.

Hz. Muhammed'in iki gün hüznünü muhafaza etmesi; üçüncü gün Cebrail Aleyhisselâm'ın gelmesi, üç gün sonra yola çıkmak için her şeyin hazır olması, yolun kırk gün sürmesi, üç gün tepenin üzerinde Hz. Ali'yi beklemeleri bu kullanıma örnek olarak verilebilir.

Hz. Ali ejderhanın peşinden kuyunun içinde mağaraya girer.

Elçiler, dev padişahının kızı ve sevgilisi, Şah Şems ve halkı İslâmiyet'i kabul ederler.

Cenknâme adını Mağrib diyarındaki ejderhadan almıştır.

Hz. Ali kuyunun içinde devlerle, Mağrib şahının askerleri de İslâm cengâverleriyle savaşır.

Hz. Ali ağırları dua gücüyle iyileştirmektedir. Hz. Ali'nin duasıyla Zülfikâr 'ın ucundan yel çıkar, İsmi Âzam duasını okuyup üfleyerek kilidi açar, Hz. Ali'nin duasıyla Zülfikâr kendi kendine dövüşür, Hz. Ali de namazını kılar. Ayrıca Hz. Ali örümcek ağından dua okuyarak kurtulur.

3.3.8.Hayberli Sihirbazın İntikamı

3.3.8.1.Hikâyenin özeti

Cenknâme Yermük Savaşı'nın son safhasının Berrak tarafından anlatılmasıyla başlar. Hz. Ali tarafından “İyi İnsan”ın hikâyesi anlatılır.

Cenknâmdeki ana olay ise şu şekilde başlamaktadır: Hazreti Ali, Selma ile Berrak'ın evlenmelerini sağlar; ancak kendisi düğünlerinde bulunamaz. Kûfe'ye döndüğü zaman onların öldürüldüğünü öğrenir ve katili buldurur. Suçunu itiraf eden Sihirbaz Yeşua'yı Hazreti Ali öldürür. Sihirbazın öldürüldüğünü duyan kızları, Seba taraflarında yaşayan kabileleri ayaklandırmak için harekete geçerler. Sihirbazın kızı Satiha'nın kocası Sahr on kişiyi Kûfe'ye yollayarak Hz. Ali ordusu hakkında malûmat toplamalarını ve onun küçük oğlu Muhammed Hanefi'yi esir etmelerini ister.

Sahr ile mahiyeti daha sonra Seba'ya giderler. Satiha ile Belha da halkı Ali'ye karşı kışkırtmaya çalışırlar. Seba hükümdarı, Sahr'ı ve onunla birlikte savaşacak olan kabileleri çağırarak bir ziyafet verir. Ziyafet sırasında muhafız Hayyaf hükümdarın emriyle Satiha ve Belka'yı kaçırarak Ecred vadisindeki mağaralara kapatır. Sahr ve diğer kabile reisleri savaşa gidince hükümdar onları haremine getirtir, Belha'yı kendisi alarak Satiha'yı da vezirine hediye eder. Hz. Ali, Sahr'ı öldürür ve orduyu bozguna uğratar. Bir ay sonra Seba hükümdarı Gatruf, veziri Seman'ı Kûfe şehrine göndererek İslamiyet'i kabul ettiğini bildirir. Bu durumu sevinçle karşılayan Ali, Seman'ı misafir ettikten sonra mektup ve hediyelerle birlikte uğurlar. Savaşta kardeşi ölen Fehd, Seman'ı öldüreceği sırada Muhammed Hanefi gelerek Fehd'i öldürür ve veziri kurtarır. Olaydan bir ay sonra da Hanefi vezirin kızıyla evlenir.

3.3.8.2.Cenknâmedeki Estetik Değerler

3.3.8.2.1. Kurgusallık

Tablo 10. Hayberli Sihirbazın İntikamı Cenginde Kugusallık

Anlatıcı	Yazar ve Kahraman
Bakış Açısı	İlahi Bakış Açısı
Zaman	Efsanevi
Kaynak	Masal ve Efsaneler

Hayberli Sihirbazın İntikamı cengi tarihi bir vakanın cenknâmenin kahramanı Berrak'ın ağzından anlatımıyla başlamasına rağmen kaynağını masal ve efsanelerden alan bir cenknâmedir.

Cenknâmenin kahramanı Hz. Ali diğer cenknâmelerde de olduğu gibi burada da savaşırken olağanüstü güce sahiptir. Ayrıca cenknâmede Hz. Ali tarafından anlatılan “İyi İnsan”ın hikâyesinde kargaların konuşması, Efşan'ın taş kesilmesi, çocukların kanıyla tekrar canlanması gibi birçok olağanüstülük yer almaktadır.

Cenknâmede geçen gerçek kahramanlara rastlansa da Selma, Berrak, Guley İbni Cabir, Yeşua, Gatruf gibi kahramanların gerçekliği konusunda elimizde herhangi bir bilgi mevcut değildir. Ayrıca Hz. Ali'nin Muhammed Hanefi adlı bir oğlunun da bulunmadığı bilinmektedir. Dolayısıyla incelemekte olduğumuz cenknâmede birçok hayali karakter olduğunu düşünebiliriz.

Cenknâmede yer alan Seba gerçek bir mekândır.

Cenknâmede geçen olaylardan sadece Berrak tarafından anlatılan Yermük Savaşı tarihi kaynaklarda yer almaktadır. Yermük Savaşı Halid bin Velid komutasındaki İslam ordusunun Yermük'te Bizanslılarla yaptığı muharebedir (WEB3). Cenknâmenin ana olayı ise herhangi bir kaynakta yer almamaktadır. Ayrıca cenknâmede gerçekte olmayan kahramanların bulunması ve kahramanların olağanüstü güçleri, efsanevi motifler vs hep kurgu olup bu tür metinlerin ortak özellikleridir.

3.3.8.2.2. Üslup

İncelediğimiz cenknâme sade, akıcı ve Türkçe söz varlığının hakim olduğu bir üslupla kaleme alınmıştır. Cenknâmede geçen Arapça, Farsça sözcükler halkın diline yerleşmiş olan sözcüklerdir. Kısa cümlelerle anlatımda akıcılık sağlanmıştır. Eserin bu şekilde yazılması geniş kitleye ulaşmasını sağlamıştır.

Cenknâmenin üslubunu aşağıdaki başlıklar halinde inceleyebiliriz:

3.3.8.2.2.1. Abartılı ifadeler

İncelemekte olduğumuz cenknâmeyi diğer cenknâmelerle karşılaştırdığımızda abartılı ifadelerin oldukça az olduğunu görmekteyiz. Abartılı ifadeler daha çok Hz. Ali'nin kahramanlıklarını yüceltmek amacıyla kullanılmıştır.

Hükümdar kıza olan aşkını abartılı bir şekilde anlatmıştır:

“ Eğer karalar kağıt olsa, ağaçlar kalem olsa ve denizler de mürekkep olsa benim bu kıza nasıl bağlandığımı anlatmak için kâfi gelmezler.” (s. 12)

Hz. Ali'nin kahramanlıklarını anlatmak için kullanılan abartılı ifadeler:

“ Bu iki yüz kişilik müfrezeyle tek başına hücum edip kısa bir zamanda yarısını yok etti, sağ kalanları da bozguna uğratmışlardı.” (s. 41)

“ Hz. Ali; bunu kalkaniyle karşılayarak mukabil hücumu geçti, yıldırım gibi indirdiği iki kılıç darbesiyle Sahr'ın kalkanını ve kılıcını düşürdü.” (s. 43)

“ Lâkin Hz. Ali, buna meydan vermedi, şimşek gibi bir mızrak darbesiyle kanlar içinde yere serdi.” (s. 43)

“ Hz. Ali, durmadan hücum üzerine hücum yapıyor, her kılıç savurduğunda ekin biçer gibi düşman kellelerini gövdelerinden ayırıyordu.” (s. 43)

“ Bunu gören taraftarlarından Gasıp adında bir pehlivan intikamını almak için meydana atıldı; fakat çok geçmeden Hz. Ali onu da bir kılıç darbesiyle atıyla beraber ikiye böldü.” (s. 46)

3.3.8.2.2.2. Benzetme

Cenknâmede oldukça fazla benzetme kullanılmıştır. Özellikle olağanüstü durumların ve savaşların anlatımlarında benzetmeler dikkat çekmektedir.

3.3.8.2.2.2.1. Tam benzetme

Cenknâmeler halka hitap eden eserlerdir, bu nedenle açık bir dille yazılırlar. Cenknâmede en çok kullanılan benzetme çeşidi tam benzetmedir; tam benzetmelerin

çok kullanılması cenknâmenin dilinin açık olması açısından oldukça önemlidir. Cenknâmede geçen başlıca tam benzetmeler şunlardır:

Altın hükümdarının kızı altın yaldızlı tavanlar arasında olması bakımından altın kafes içindeki kanaryaya benzetilmiştir:

“*Altın hükümdarının kızılaltın yaldızlı tavanlar arasında tıpkı altın kafes içindeki kanarya gibidir.*” (s. 13)

Kalp çırpınması bakımından kuşa benzetilmiştir:

“*Kalbibir kuş gibi çırpınıyordu.*” (s. 16)

Efşan ötmesi (konuşması) bakımından bülbüle benzetilmiştir:

“*(Efşan) Prensesin karşısında bülbül gibi ötmeye başladı.*” (s. 16)

Gemi sürüklenmesi bakımından kabuğa benzetilmiştir:

“*Atlas yelkenler bir an içinde kabarmış ve gemiyi bir kabuk gibi sürükleyip götürmeye başlamıştı.*” (s. 17)

Hükümdarın iltifat etmesi gülü görmüş bülbülün şakımasına benzetilmiştir:

“*Kıza iltifat ediyor ve tıpkı gülü görmüş bir bülbül gibi şakıyordu.*” (s. 18)

At uçuşu bakımından kuşa benzetilmiştir:

“*Eğer ata binerse hükümdarın mahvolduğu gündür, at, kuş gibi uçacak ve derinlikler içinde kaybolacak.*” (s. 19)

Kızlar giyinmeleri bakımından perilere benzetilmiştir:

“*Arkalarında yüzlerce küçük, güzel periler gibi giyinmiş kızlar geliyordu.*” (s. 22)

Melike güzellik bakımından meleğe benzetilmiştir:

“*Bu gece Melike bir melek kadar güzeldi.*” (s. 23)

Efşan kalabalığın arasından sıyrılması bakımından rüzgara benzetilmiştir:

“*Ve güzel Melike’yi kolları arasına alarak bir rüzgar gibi kalabalığın arasından sıyrıldı ve onu doğruca kendi odasına götürdü.*” (s. 23)

Sihirbaz katletmesi bakımından canavara benzetilmiştir:

“*Bir gece evlerine girmiş ve bu mesut çifti canavarca katletmişti.*” (s. 31)

Kılıç darbesi inmesi bakımından yıldırıma benzetilmiştir:

“Hz. Ali bunu kalkaniyla karşılayarak mukabil hücumu geçti, *yıldırım gibi indirdiği ikikılıç darbesiyle* Sahr’ın kalkanını ve kılıcını düşürdü.” (s. 43)

Hz. Ali’nin sesini duyanlar dağılmaları bakımından çil yavrusuna benzetilmiştir:

“*Hz. Ali’nin sesini duyanlar çil yavrusu gibi dağılıyorlardı.*” (s. 43)

3.3.8.2.2.2.2. Yalın benzetmeler

Cenknâmede dikkatimizi tek bir yalın benzetme çekmektedir.

Muharipler arslana benzetilmiştir:

“–Ey Seba halkı, ey Seba’nın arslan muharipleri çok sevdiğimiz, saydığımız kahininiz Yeşua babamız Ali Bin Ebutalib tarafından haksızca öldürülmüştür.” (s.32)

3.3.8.2.2.2.3. Pekiştirilmiş benzetmeler

Kılıç darbesi yıldırıma benzetilmiştir:

“Onun da *yıldırım gibi bir kılıç darbesiyle*, canını cehenneme yolladı.” (s. 3)

Hükümdarın atı üzerinde gidişi uçmaya benzetilmiştir:

“Düşman peşinde kınından sıyrıldığı pala ile beyaz atı üstünde *rüzgar gibi uçtuğu* günleri, askerlerine gök gürültüsünü andıran sesiyle ve “hücum” diye bağırıldığı zamanları hatırladı, hepsi maziye karışmış onun yerine ihtiyarlığın çeşitli mihnet ve hastalıkları kaim olmuştu.” (s. 5)

Genç hükümdar arslana benzetilmiştir:

“Genç hükümdar da arslan gibi bir delikanlı idi.” (s. 23)

Mızrak darbesi şimşeğe benzetilmiştir:

“Lâkin Hz. Ali, buna meydan vermedi, şimşek gibi bir mızrak darbesiyle kanlar içinde yere serdi.” (s. 43)

3.3.8.2.2.3. İstiareler

Cenknâmede herhangi bir açık istiare örneğine rastlanmamıştır. Deyim aktarmalarında kapalı istiare kullanılmıştır.

3.3.8.2.2.4. Deyim aktarmaları

Cenknâmede insandan doğaya aktarma ve duyulararası aktarmalar dikkat çekmektedir.

3.3.8.2.2.4.1. İnsandan doğaya aktarmalar

“konuşmak” insana ait bir özelliktir, cenknâmede kargalar için kullanılarak insandan doğaya aktarma yapılmıştır.

“Bunlar (kargalar) şöyle konuşuyorlardı.” (s. 18)

“– Otur bakalım arslanım, bu gece benim misafirimsin, dedi.” (s. 35)

3.3.8.2.2.4.2. Duyular arası aktarmalar

Tatma duyusuyla algılanan “acı” sözcüğü işitme duyusuyla algılanan “feryat” için kullanılarak duyulararası aktarma yapılmıştır:

“Birdenbire Melike’ye fenalık geldi ve *acı bir feryat* bir (ay!) nidasıyla boylu boyunca yere uzandı.” (s. 23)

Tatma duyusuyla algılanan “acı” sözcüğü işitme duyusuyla algılanan “haber” için kullanılarak duyulararası aktarma yapılmıştır:

“Birkaç gün sonra Kûfe şehrine döndüğü zaman *acı bir haberle* karşılaştı.” (s. 30)

Görme duyusuyla algılanan “yanık” sözcüğü işitme duyusuyla algılanan “ses” için kullanılarak duyulararası aktarma yapılmıştır:

“Kırk yaşlarında olmasına rağmen hâlâ güzel ve cazibeli bir kadın olan Satiha ile her hususta ona benzeyen kız kardeşi Belka ile bütün yol boyunca Seba kabilelerini coşturacak ve hislerini galeyana getirmek için hazırladıkları uzun mersiyeleri *yanık bir sesle* okuyorlardı.” (s. 31)

Dokunma duyusuyla algılanan “hafif” sözcüğü işitme duyusuyla algılanan “ses” için kullanılarak duyulararası aktarma yapılmıştır:

“Hükümdar, *hafif bir sesle:*” (s. 35)

3.3.8.2.2.5. Nidalar

Cenknâmede “ey” ve “ya” nidaları diyaloglarda oldukça fazla kullanılmıştır:

“– Ya Berrak, dedi.” (s. 4)

“– Ey hükümdarım...dedi.” (s.9)

3.3.8.2.2.6. Argolar

Cenknâmede yer verilen argo sözcükler şunlardır: kelle (Püsküllüoğlu 2004: 115), temizlemek (Püsküllüoğlu 2004: 173).

“Cürmünü itiraf eden Hayberli sihirbaz, bizzat Hz. Ali'nin kılıcıyla kellesi uçuruldu.” (s.31)

“Maiyetindekiler de ikiye ayrılmış, bir kısmı ok ve mızrak atıyor, bir kısmı da Hz. Ali'nin önünden kaçanları temizliyor, teslim olanların silah ve atlarını alıyor, gerilere gönderiyorlardı.” (s.43)

3.3.8.2.2.7. Unvan ve lakaplar

İncelediğimiz cenknâmede Hz. Ali için “İmam ve merd-i meydan (meydanların yiğidi)” unvan ve lakapları kullanılmıştır.

3.3.8.2.2.8. İkilemeler

Cenknâmede en çok aynı sözcüğün tekrarıyla oluşan ikilemeler kullanılmıştır. Kullanılan başlıca ikilemeler şunlardır:

Aynı sözcüğün tekrarıyla oluşanlar: neşeli neşeli, birer birer, kekeleye kekeleye, titreye titreye, hüngür hüngür, bol bol, koşa koşa, tir tir, birer birer, cayır cayır, pırıl pırıl, yavaş yavaş, hiddetli hiddetli, baştan başa, ayrı ayrı, doğrudan doğruya, sık sık, karşı karşıya.

Yakın anlamlı sözcüklerden oluşanlar: akıl fikir, sessiz sedasız.

Zıt anlamlı sözcüklerden oluşanlar: gece gündüz.

Biri olumlu biri olumsuz sözcükte oluşanlar: bilir bilmez, savar savmaz, giyer giyemez, basar basmaz, girer girmez, duyar duymaz.

Biri anlamlı biri anlamsız sözcükten oluşanlar: ufak tefek.

Yansıma sözcükten oluşanlar: gak gak, ahlaya uflaya, çıtır pıtır.

3.3.8.2.2.9. Övgüler

Cenknâmede güçlü savaşçıları anlatmak için “kahraman, pehlivan, yiğit, bahadır” sözcükleri kullanılmıştır.

Efşan için “akıllı” sözcüğü kullanılmıştır.

Kişilerle ilgili övgülere kişi tasvirlerinde yer verilecektir.

3.3.8.2.2.10. Tasvirler

Cenknâmede mekân, kişi ve olay tasvirlerine rastlanmaktadır.

3.3.8.2.2.10.1. Mekân tasvirleri

Saraydaki oda:

“ İçeride yine aynı biçimde gümüş takımlar, altın takımları, yine göz kamaştırıcı eşyalar...yerden tavana kadar yaldızlı levhalar” (s. 10) şeklinde tasvir edilmiştir.

3.3.8.2.2.10.2. Kişi tasvirleri

Cenknâmedeki kadınların güzel olması cenknâmelerin ortak özelliklerinden olup burada da karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca cenknâmedeki erkekler güçlü kuvvetli ve akıllıdır. arasındadır.

Berrak:

“güçlü kuvvetli ve cerbezeli bir adam” (s. 5) olarak tasvir edilmiştir.

Hükümdar:

“okumuş, akıllı bir adam” (s. 5) olarak tasvir edilmiştir.

Melike'nin güzelliğini öven tasvirler şunlardır:

“Güzeller güzeli, dilberler dilberi, melek kadar güzel” (s. 7-23)

Genç hükümdarı öven tasvirler şunlardır:

“Arslan gibi bir delikanlı” (s.23)

“Pek çok kız kalplerini bir an içinde tesir edecek güzel gözleri ve vücudu vardı.” (s. 23)

Satiha:

“Kırk yaşlarında olmasına rağmen hala güzel” (s. 31) olarak tasvir edilmiştir.

3.3.8.2.2.10.3. Olay tasvirleri

Hz. Ali'nin savaşlarında olay tasvirlerine oldukça fazla yer verilmiştir. Bu tasvirler özellikle Hz. Ali'nin kahramanlığının ön plâna çıkarılması açısından oldukça önemlidir. Hz. Ali'nin kahramanlıklarının anlatıldığı yerlerdeki tasvirler daha ayrıntılıdır.

“Hz. Ali ile karşı karşıya gelince her zamanki âdeti gereğince kılıcına davranır gibi yaptı ve birdenbire gürzünü Hz. Ali'nin üzerine fırlattı. İmam Ali; çevik bir hareketle tehlikeyi savuşturdu. Gürz biraz ileride bulunan bir hurma ağacına isabet ederek yere devirdi. Hz. Ali, hemen mukabil hücumla geçti. Arka arkaya salladığı kılıç darbeleriyle kalkanı paramparça olan Şamun atından yere atladı ve:

- Ya Ali, sen de atından in, yaya dövüşelim.

Dedi. Hz. Ali bu teklifi kabul etti ve elindeki kalkanı bir tarafa atarak yalın kılıçla hasmının üzerine hücum etti.

Şamun fena bir duruma düşmüştü. Yere kapanıp Hz. Ali'nin ayaklarına sarılmak ve onu düşürmek istedi. Fakat o anda boynuna yediği kuvvetli bir kılıç darbesiyle cehennemi boyladı.

Bunu gören Sahr, Hz. Ali'nin atına binmeye vakit bulmadan üzerine hücum etmeye karar verdi. Fakat o anda Hz. Ali'nin mahiyetindeki İslâm yiğitlerinin onları ok yağmuruna tutmaları bu teşebbüslerine mani oldu.

Bu sırada atına binen Hz. Ali, önce atılan Sahr'ı savaşa davet etti.

Sahr, hemen kılıcını çekerek Hz. Ali'ye hamle yaptı. Hz. Ali bunu kalkanıyla karşılayarak mukabil hücumla geçti, yıldırım gibi indirdiği iki kılıç darbesiyle Sahr'ın kalkanını ve kılıcını düşürdü.

Buna fena halde sinirlenen Sahr, bu sefer yedeğindeki mızrağını kaptığını görünce kendini atından yere atmak istedi. Lâkin Hz. Ali buna meydan vermedi, şimşek gibi bir mızrak darbesiyle kanlar içinde yere serdi.

Kumandanlarının öldürüldüğünü gören Hayberli ve Sebalı muharipler ani bir hücumla geçtiler.

Hz. Ali, Zülfikâr'ı çekerek bunları karşıladı, önüne geleni yere seriyor, sağa sola kılıç sallayarak bağırıyordu:

- Canından bezen kimse varsa çıksın karşıma, bana Merdi Meydan orduları bozguna uğratan Ali derler.

Hz. Ali'nin sesini duyanlar çil yavrusu gibi dağılıyorlardı. Korku ve dehşetten neye uğradığını şaşırarak Sahr'ın adamları ortalığın kararmasıyla büsbütün şaşkına dönmüşlerdi. Hz. Ali durmadan hücum üzerine hücum yapıyor, her kılıç savuruşunda ekin biçer gibi düşman kellelerini gövdelerinden ayırıyordu.

Mahiyetindekiler ikiye ayrılmış, bir kısmı ok ve mızrak atıyor, bir kısmı da Hz. Ali'nin önünden kaçanları temizliyor, teslim olanların silah ve atlarını alıyor, gerilere gönderiyorlardı.” (s. 42-43)

3.3.8.2.2.11. Deyim ve atasözleri

Cenknâmenin deyimler açısından oldukça zengin bir kaynak olduğunu söyleyebiliriz. Bunların deyimlerin başlıcaları: iç çekmek, dile destan olmak, göz koymak, yüreği sızlamak...

Cenknâmede “ Su uyur, düşman uyumaz.” ve “ Kızı ata bindirmişler de (ya kısmet) demiş.” olmak üzere iki atasözüne yer verilmiştir.

3.3.8.2.2.12. Ayet ve hadisler

Bu cenknâmede ayet ve hadislere yer verilmemiştir.

3.3.8.2.2.13. Kipler

Cenknâmenin anlatımında; görülen geçmiş zaman ve hikâye birleşik zaman ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Bunun dışında diyaloglarda geniş zaman, duyulan geçmiş zaman, şimdiki zaman emir kipi gibi farklı kiplerden de yararlanılmıştır.

3.3.8.2.2.14. Dilin işlevi

Cenknâmeler Hz. Ali'nin kahramanlıklarını anlatmak amacıyla yazıldıkları için dil ağırlıklı olarak heyecana bağlı işlevde kullanılmıştır.

3.3.8.2.3. Şekil özellikleri

İncelemekte olduğumuz *Hayberli Sihirbazı İntikamı* cengi mensur olarak kaleme alınmıştır. İçinde herhangi bir manzum metin bulunmamaktadır.

Cenknâmede iyi insanın hikâyesinde halkın günlük işlerine devam ettiğini, Efşan'ın hükümdarın huzuruna geldiğini, Satiha ve Belka'nın mağaraya kapatıldıklarını gösteren resimler olmak üzere üç resim yer almaktadır.

3.3.8.2.3.1. Cenknâmenin yapısı

Cenknâme klasik formelle (Raviyanı ahbar nakılânı âsar ve muhaddisani rüzigâr şöyle rivayet ve böyle hikâye ederler ki) başlamamıştır.

Cenknâmenin girişinde Berrak tarafından Yermük Savaşı'nın son safhası, daha sonra Hz. Ali tarafından "İyi İnsan"ın hikâyesi anlatılır. Berrak ve Selma, Hz. Ali'nin de isteğiyle evlenirler.

Cenknâmenin ikinci bölümünde berrak ve Selma, Hayberli sihirbaz tarafından öldürülür. Bunun üzerine Hz. Ali de sihirbazı öldürür.

Cenknâmenin üçüncü bölümünde sihirbazın kızları Hz. Ali'den babalarının intikamını almak için harekete geçerler. Sihirbazın kızı Satiha'nın kocası Sahr'ın Seba'ya gitmesi, sihirbazın kızlarının halkı Hz. Ali'ye karşı ayaklandırmaya çalışması, Seba hükümdarının Satiha ve Belka'yı haremine alması, Satiha'yı vezirine hediye etmesi bu bölümde geçen diğer olaylardır.

Cenknâmenin son bölümünde Hz. Ali'nin Sahr'ı yenilgiye uğratması, Seba hükümdarının İslâmiyet'i kabul etmesi, Muhammed Hanefi'nin veziri kurtararak onunla evlenmesi anlatılmıştır.

Cenknâmenin çoğu cenknâmede olduğu gibi mutlu sonla bitmektedir.

3.3.8.2.3.2. Hikâye içinde hikâyeler

Cenknâmenin içinde konu ile ilgisi olmayan Berrak'ın anlattığı “Yermük Savaşı'nın son safhası” ve Hz. Ali'nin anlattığı “ İyi İnsan”ın hikâyesi olmak üzere iki farklı hikâyeye yer verilmiştir. “Yermük Savaşı'nın son safhası”nın anlatılmasıyla okur Berrak'ın bu savaşa katıldığına kanaat getirmekte, “İyi İnsan”ın hikâyesinin anlatılmasının nedenleri ise hem öğüt vermek hem de gidilen yolu kısaltmaktır. Hikâyenin öğütlemek istediği cenknâmede Hz. Ali'nin şu sözüyle ifade edilmektedir: “Dünyada daima iyiliksever ol, kimseye fenalık etme dünya ve ahrette felâh bulursun.” Bu hikâyeler aynı zamanda cenknâmeyi tekdüzelikten kurtarmak açısından önemlidir.

3.3.8.2.3.3. Geçiş sözleri

Cenknâmede herhangi bir geçiş sözüne yer verilmemiştir.

3.3.8.2.4. Motifler

Cenknâmedeki motifleri at, İslâmi motifler, sihir, kılıç, formülistik sayı, kılık değiştirme, mağara, din değiştirme, savaş olmak üzere inceledik.

At, savaşçıların yardımcısı olarak geçmektedir.

Cenknâmede namaz, dua, şariat, tekbir gibi İslâmi motifler önemli yer tutmaktadır.

Cenknâmede sihir motifiyle ilgili olarak sadece Selma ve Berrak'ı öldüren kişinin Hayberli bir sihirbaz olduğundan söz edilmektedir.

Kılıç savaşta çokça kullanılan bir alet olarak karşımıza çıkmaktadır.

Karnan ve adamları şehre tüccar kılığıyla girmişlerdir.

Düğünün kırk gün devam etmesi, Berrak ile Selma'nın düğünlerinin üçüncü gününde öldürülmeleri, haberin üç gün evvel öğrenilmesi, hükümdarın Satiha'yı üç gün yanında tutması gibi kullanımlar buna örnek verilebilir.

Hükümdar Gatruf, Satiha ve Belka'yı Ecred vadisindeki mağaraya kaçırtır.

Sebalı muharibler, Gatruf ve teb'ası İslâmiyet'i kabul etmişlerdir.

Sebalı muharipler ve İslâm cengâverleri arasında savaş olur.

3.3.9. Hazreti Ali Ölüm Vadisinde

3.3.9.1. Hikâyenin özeti

İki silahşör arkadaş Mürre ve Amr, Nevfel'in kalesine gitmektedirler, orada şereflerine hazırlanan ziyafette yiyip içtikten sonra, anlaşmadan paylarına düşen ganimetleri almayı planlamaktadırlar.

Vahe'nin civarındaki evlerden birinin önünde Amr ve Mürre, çok güzel bir kız olan Vedia'yı görürler. Vedia'nın ikram ettiği ayranı içtikten sonra yollarına devam ederler.

Amr ve Mürre, Nevfel'in kalesine geldiklerinde etraflarında gördüklerinden, burada savaş olduğunu anlarlar. Amr içeriye girer ve Nevfel'in yaralı veziri, kendisine Ali'nin geldiğini ve Nevfel'i yendiğini anlatır. Ali'nin yanında İkreme adlı bir yiğit de vardır. Vedia, bu İkreme'nin kızıdır. Mürre intikam almak için bu kızı kaçırmaktan söz eder; ancak Amr buna yanaşmaz. İkisi vahaya doğru yol almaya başlarlar.

İkreme vahada kızının yemek getirmesini beklerken kızının nişanlısı Hümam gelir ve Hümam'a Bedir Muharebesi'ni anlatır. Hikâye sona erdikten sonra iki çocuk gelerek Vedia'nın iki kişi tarafından kaçırılmaya çalışıldığını söyler. Hümam, Vedia'yı kaçırmaya çalışan Mürre'ye saldırır, bunu gören Amr onu okla bileğinden yararlar, zehirli okla yaralanmış olan Hümam ölür.

Amr ve Mürre, Hümam'ın atını ve silâhını alarak Semûd kavmine ait olduğu rivayet edilen bir harabeye giderler. Buraya Haris adlı bir adam gelerek Hz. Ali'nin, köylerine yaptığı baskını anlatır. Mürre hemen harekete geçerek Vedia'yı kaçıtır. Daha sonra Haris'in ellerini bağlar ve Haris'in yanında ölüm vadisine gideceklerini söyler, böylece amacı Hz. Ali'nin ölüm vadisine gitmesini sağlayarak onu tuzağa düşürmektir.

Hazreti Ali, İkreme'nin yanına gelir ve ondan olan biteni öğrenir. Haris'ten Amr, Mürre ve Vedia'nın ölüm vadisine gittiğini öğrenirler ve oraya doğru yola çıkarlar. Yolda mola verdikleri sırada karşılarına Nevfel'in kardeşi Safvan ve adamları çıkar. Müslümanlar ve bu kabile arasında savaş olur. Kabilenin reisi Safvan yaralanır, daha sonra Safvan ve adamları yenilince İslamiyet'i kabul ederler.

Hazreti Ali, İkreme'yi yanına alarak ölüm vadisine gider. Önce karşılarına bir kaplan çıkar, onu vurduktan sonra yılanlarla karşılaşır, yılanları da öldürdükten sonra bardaktan boşanırcasına yağın yağmurdan kaçmak için bir mağaraya sığınır. Burada karşılarına çıkan ejderhayı yenmeyi başarırlar.

Hazreti Ali ve İkreme savaşmaktan yorgun düşünce bir ağacın altına çekilerek dinlenmeye koyulurlar. Bu sırada atlı silahşörlere gelir, Ali onlara Mürre'yi sorar. Kabile reisi Numan, bir süre önce Mürre'nin arkadaşı ve bir kızla geldiğini, daha sonra küçük kardeşi Haşim'i yaraladığını anlatır. Olan biteni öğrenebilmesi için Ali'yi Haşim'in yanına götürür. Mürre, Haşim'den arkadaşı Amr'a komşu kabile reisinin oğlu ile nişanlı olan Sümeyye'yi getirmesini istemiş; ancak Haşim kabul etmemiştir. Bunun üzerine Mürre Haşim'i vurmuştur. Bu sırada Amr ve Vedia da kaçmışlardır. Mürre de onların peşinden giderken yanlışlıkla ölüm vadisine yönelmiştir.

Hazreti Ali ve İkreme askerlerin yanına dönerler. Saad yanında Mürre'yle birlikte gelir. Mürre onlardan af diler, Müslüman olduğunu, kendisini serbest bırakırlarsa Amr'ı ve Vedia'yı bulacağını söyler. Bunun üzerine Mürre'yi serbest bırakırlar ve Medine'ye doğru yola çıkarlar. Mürre, Vedia'yı Amr'ın yanından kurtarır. Hazreti Ali Amr'ı Hendek Savaşı'nda öldürmüştür. Mürre daha sonra İkreme'ye Amr'ın öldürüldüğü Hendek Savaşı'nı anlatır.

Ölüm vadisindeki ejderhanın ölümünden memnun olan Asir kabileleri ile geçidin açılmasından memnun olmayan Tavis kabilesinin arası bozulur. Asir kabilelerinin reisi Numan Hazreti Ali'yi yardıma çağırır. Ertesi gün Hazreti Ali ve beş yüz kişilik bir kuvvet vahaya ulaşır. Hazreti Ali, Mürre ile Haşim'i barıştırır. Mürre'nin isteği üzerine Haşim ve Vedia evlendirilir.

Hayber Kalesi'nin civarındaki bahçelerin birinden bir kadın kahkahası duyan Küleyb isimli atlı, atından inerek sesin geldiği yöne gider ve orada Şemsa isimli bir kadının amcası Amr ibni Abdive'd'in intikamının Ali'den alınmasını istediğini duyar. Küleyb saklandığı yerden çıkarak bu işe talip olur. Ertesi gün yola çıkarak Asir ile Hicaz'ı ayıran vadiye doğru giden Hazreti Ali'ye yetişmeyi planlarlar. Bunları duyan uşak Sait gizlice yola çıkarak Hz. Ali'yi uyarır.

Küleyb ölüm vadisine vardıktan sonra zenci kölesini göndererek ondan oradaki atlıları öldürmesini ister. Bunun üzerine zenci, karşısına çıkan Zeyd'in kolunu keser, onun intikamını almak için gelen Enes'i de esir alır ve efendisine götürür. Efendisi; esiri ve diğerlerini sağ bıraktığı için köleye kızar, Enes'i öldürür. Ertesi gün köle tekrar silahlanarak savaş meydanına çıkar. Haşim, köleyi öldürür, buna kızan Küleyb savaş meydanına gelir. Hazreti Ali ve Küleyb dövüşürler. Dövüşü Ali kazanır ve Küleyb'i esir eder, bunu gören Şemsa silahlanarak meydan okur. Vedia karşısına çıkarak onu öldürür.

Ertesi gün Hazreti Ali Küleyb'in bulunduğu çadıra gider ve onun Müslüman olduğunu öğrenir. Onu bir müfrezeyle kumandan yapar. Hazreti Ali ve ordusu Asir Kalesi önüne gelir. Buradaki savaş bir hafta sürer, iki taraf da netice alamaz. Hazreti Ali'ye yardım için Hasa kabilesine mensup Suhban ve adamları gelir. Hazreti Ali galip gelmek üzere iken Subhan ve adamları onlara ihanet ederler. Hazreti Ali düşman ordusunun gece baskın yapacağını düşündüğü için adamlarının bir kısmını alarak onlara tuzak kurar. Nizar'ın adamları gece Hazreti Ali'nin adamlarının çadırlarına saldırırlar. Hazreti Ali ve adamları saklandıkları yerden çıkarak onları yenerler. Ali ibret olsun diye kendisine ihanet eden Subhan'ı öldürür. Bütün bu olanları duyan Nizar canına kıyar.

Hazreti Ali ve adamları Asir Kalesi'ne girerek orayı ele geçirirler. Orada kalan Nizar'ın adamlarının çoğu Müslüman olur. Burada Farslı olduğu anlaşılan bir bezirgân gelerek Hazreti Ali'ye söyleyecek önemli şeyleri olduğunu bildirince onu Ali'nin huzuruna çıkartırlar. Farslı adam Cerbuğ kabilesinin reisi Nümeyr'in Nizar'ın kardeşi olduğunu ve intikam almaya geldiğini belirtir. Bunun üzerine Hazreti Ali ve adamları düşmanı karşılamaya hazırlanırlar.

Nümeyr, adamlarını toplayarak kaleye hareket eder. İki ordu karşılaşınca savaş başlar, Ali'nin ordusu yenilmeye başladığı sırada Talha adında bir kumandan ordusuyla yardıma gelir. Savaş tersine dönmeye başlar; ancak dört kabile reisi askerleriyle Nümeyr'e yardıma gelir. Hz. Ali ve adamları ertesi gün erkenden kaleye çekilerek düşman askerlerini ölüm vadisinin önündeki meydana çekeceklerdir. Bir muhafız Nümeyr'e giderek Hazreti Ali ve askerlerinin Asir Kalesi'ne çekildiklerini söyler. Nümeyr ve askerleri onların peşinden ölüm vadisine girerler. Bu sırada Hazreti Ali'nin adamları onlara ok ve taş atmaya başlarlar. Askerlerin çoğu ölür,

kurtulanların da karşısına Hazreti Ali ve Küleyb çıkarlar. Bunun üzerine onlar da teslim olur. Nümeyr kaçarak çadırlarının yanına döner. Burada Cübeyr onu öldürür. Nümeyr'in uşakları, cariyesi Meyyade ve kız kardeşleriyle birkaç genç ve yaşlı kadın da esir alınır. Mürre burada gördüğü Meyyade'yi çok beğenir. Medine'den Cafer komutasında yardım kuvvetleri gelir, Hz. Ali askerlerle birlikte Medine'ye dönmeye karar verir. Mürre'yi Nümeyr'in cariyesi Meyyade ile Küleyb'i de Nümeyr'in kız kardeşi Afra ile evlendirirler.

3.3.9.2. Cenknâmedeki estetik değerler

3.3.9.2.1. Kurgusallık

Tablo 11. Hz. Ali Ölüm Vadisinde Cenginde Kurgusallık

Anlatıcı	Yazar
Bakış Açısı	İlahi Bakış Açısı
Zaman	Efsanevi
Kaynak	Masal ve Efsaneler

Hazreti Ali Ölüm Vadisinde cenginde Bedir, Uhud ve Hendek savaşları gibi tarihi vakalara yer verilmesine rağmen cenknâme kaynağını masal ve efsanelerden almıştır.

Cenknâmenin kahramanı Hz. Ali diğer cenknâmelerde olduğu gibi burada da savaşırken olağanüstü güce sahiptir. Ayrıca cenknâmede efsanevi bir varlık olan ejderha yer almaktadır.

Cenknâmede geçen tarihi olayların anlatımında gerçek kahramanlara rastlansa da Mürre, Vedia, Hüman, Haşim, Küleyb gibi kahramanların gerçekliği konusunda elimizde herhangi bir bilgi mevcut değildir. Dolayısıyla incelemekte olduğumuz cenknâmede birçok hayali karakter olduğunu düşünebiliriz.

Cenknâmeye adını veren ölüm vadisi, Vahe, Nevfel'in kalesi gibi mekânların gerçekliği konusunda elimizde herhangi bir bilgi mevcut değildir.

Cenknâmede anlatılan ana olayda ilahi yardımlara yer verilmemiştir; ancak Mürre tarafından anlatılan Hendek Savaşı'nda Hz. Muhammed'in gerçekleştirdiği mucizeler anlatılır. Hz. Muhammed hurmaları eline alınca hurmalar çoğalarak

herkesi doyurur. Yine Hz. Muhammed'in mucizesiyle koyun eti çoğalarak herkesi doyurur. Üçüncü bir mucize de kimsenin kıramadığı kayayı Hz. Muhammed'in kırması ve kendisine Şam, Faris iklimi ve Yemen'in anahtarlarının verildiğini söylemesidir.

Ayrıca cenknâmede gerçekte olmayan kahramanların bulunması ve kahramanların olağanüstü güçleri, efsanevi motifler vs hep kurgu olup bu tür metinlerin ortak özellikleridir.

3.3.9.2.2. Üslup

İncelediğimiz cenknâme sade, akıcı ve Türkçe söz varlığının hakim olduğu bir üslupla kaleme alınmıştır. Cenknâmede geçen Arapça, Farsça sözcükler halkın diline yerleşmiş olan sözcüklerdir. Kısa cümlelerle anlatımda akıcılık sağlanmıştır. Eserin bu şekilde yazılması geniş kitleye ulaşmasını sağlamıştır.

Cenknâmenin üslubunu aşağıdaki başlıklar halinde inceleyebiliriz:

3.3.9.2.2.1. Abartılı ifadeler

İncelemekte olduğumuz cenknâmeyi diğer cenknâmelerle karşılaştırdığımızda abartılı ifadelerin oldukça az olduğunu görmekteyiz. Abartılı ifadeler daha çok Hz. Ali'nin kahramanlıklarını yüceltmek amacıyla kullanılmıştır.

“ Müslümanlar ise güneşte kalıp hem güneşin yakıcılığı hem de susuzluğun tesirinde kıvrılırken aniden gökyüzü karardı ve gökten boşanır gibi yağmur yağmaya başladı.” (s. 14)

“ Ejderhanın mukavemeti tamamiyle kesilmiş, her tarafından akan kanlar küçük bir göl halini almıştı.” (s. 42)

“ Zülfikârını çekip öyle müthiş bir darbe indirdi ki Amr bir saniye içinde iki parçaya bölünmüş bir ceset haline geldi.” (s. 59)

“ İbni Nevfel'in eğeri de dahil olmak üzere vücudu ikiye ayrıldı.” (s. 59)

“ Herkes bu sesin geldiği tarafa bakarken hayretle Vedia'nın atını ileriye sürdüğünü ve yıldırım süratiyle Şemsa ile savaşa tutuştuğunu gördüler.” (s. 77)

“ Kafalar, kollar, gövdeler hazan yaprakları gibi dökülüyordu.” (s. 82)

“ Kanlar sel gibi akıyordu.” (s. 82)

“ Her birisi yüz kahramana bedel olan bu yiğitler, kılıçlarını çekip düşmana saldırır saldırmaz bu hücumu hiç hesap etmeyen düşman geri çekilmeye mecbur oldu.” (s.89)

3.3.9.2.2.2. Benzetmeler

Cenknâmede oldukça fazla benzetme kullanılmıştır. Özellikle olağanüstü durumların ve savaşların anlatımlarında benzetmeler dikkat çekmektedir. Cenknâmede dikkat çeken kılıç darbelerinin yıldırıma, savaşlarda ölen askerlerin düşmelerinin hazan yapraklarına benzetilmesidir.

3.3.9.2.2.2.1. Tam benzetmeler

Cenknâmeler halka hitap eden eserlerdir, bu nedenle açık bir dille yazılırlar. Cenknâmede en çok kullanılan benzetme çeşidi tam benzetmedir; tam benzetmelerin çok kullanılması cenknâmenin dilinin açık olması açısından oldukça önemlidir. Cenknâmede geçen başlıca tam benzetmeler şunlardır:

Kardeşleri ve kendisi yaşaması bakımından güle benzetilmiştir:

“– Kabileler arasında sık sık vuku bulan savaşlar, baskınlar neticesinde kabilemizin ve komşularımızın başına felaketler gelmeseydi, şimdi *ben ve kardeşlerim gül gibi yaşayacak*, hayatımız saadet içinde geçecekti.” (s. 4)

Hümam koşması bakımından rüzgara benzetilmiştir:

“Sesin geldiği tarafa birkaç adım atmamıştı ki beyaz bir atın üstünde *rüzgar gibi koşan Hümam'ı* gördü.” (s. 11)

Velid ile Ali çarpışmaları bakımından arslana benzetilmiştir:

“Karşılıklı cenkleşme hilelerinde çok ileri gitmiş, kurnazlaşmış zorlu hasmı *Velid ile Ali arslan gibi çarpışıyordu.*” (s. 15)

Hz. Ali Kureyşlilerin üzerlerine atılması bakımından yaralı ve yırtıcı bir kaplana benzetilmiştir:

“Hazreti Muhammed'in kendisine emanet ettiği siyah bayrağın peşi sıra gelen cengâverlerle birlikte içinde yanıp tutuşan (İslâm dini) aşkına, *yaralı ve yırtıcı kaplan gibi müşrik Kureyşlilerin üzerlerine atıldı.*” (s. 16)

Cengâverler saldırımları bakımından yıldırıma benzetilmiştir:

“Neticede onun ve onunla bir olan *cengâverlerin yıldırım gibi saldırımlarına* dayanamayan ve perişan bir hale gelmiş bulunan bir kısım Kureyşliler, Mekke'ye doğru kaçmaya başladılar.” (s. 16)

Hazreti Ebu Bekir, Hazreti Ömer, Ubeydullah oğlu Talha, Avvamoğlu Zübeyir ve Vekkas oğlu Sa'd etrafi sarmaları bakımından çembere benzetilmiştir:

“*Hazreti Ebu Bekir, Hazreti Ömer, Ubeydullah oğlu Talha, Avvamoğlu Zübeyir ve Vekkas oğlu Sa’d da onun etrafını bir çember gibi sarmış bekliyorlardı.*” (s. 22)

Çocuklar fırlamaları bakımından oka benzetilmiştir:

“*Demesiyle bu atik ve zeki çocukların bir ok gibi fırlamaları bir oldu.*” (s. 23)

Vedia saldırıya karşı gelmesi bakımından arslana benzetilmiştir:

“*Vedia kendini kaçırmak isteyen bir adamla mücadele ediyor, bir dişi arslan gibi onun saldırısına karşı geliyordu.*” (s. 23)

Uşak Sait salondan çıkması bakımından gölgeye benzetilmiştir:

“*Herkesin bu eğlence alemine daldığı sırada uşak Sait bir gölge gibi salondan çıktı.*” (s. 68)

Kafalar, kollar, gövdeler dökülmeleri bakımından hazan yapraklarına benzetilmiştir:

“*Kafalar, kollar, gövdeler hazan yaprakları gibi dökülüyordu.*” (s. 82)

Nümeyr ellerini çırpması bakımından çocuğa benzetilmiştir:

“*Nümeyr sevincinden bir çocuk gibi ellerini çırpmaya başladı.*” (s. 90)

3.3.9.2.2.2.2. Yalın benzetmeler

Cenknâmede az da olsa yalın benzetmelere yer verilmiştir.

Nevfel’in kasrı mezara benzetilmiştir:

“*Her zaman kapısında silahlı muhafızların durduğu ve saraydan ziyade muhkem bir kaleyi andıran Nevfel’in kasrı bir mezardan farksız olmuştu.*” (s. 7)

Oklar yağmura benzetilmiştir:

“*Vahanın muhtelif yerlerinde gizlenen İkreme’nin çobanları ve adamları onu ok yağmuruna tutmuşlardı.*” (s. 25)

3.3.9.2.2.2.3 Pekiştirilmiş benzetmeler

Kılıç darbesi yıldırıma benzetilmiştir:

“*Hamle sırası Ali’ye gelince yıldırım gibi bir kılıç darbesiyle Nevfel’i yere serdi.*” (s. 8)

Sesler gök gürültüsüne benzetilmiştir:

“*Vadinin başına geldikleri zaman biraz evvel işittikleri korkunç hayvan kükremelerinin yerine gök gürültüsünü andıran sesler kulaklarının zarlarını patlatacak bir şekilde duyulmaya başladı.*” (s. 38)

Hz. Ali'nin yılanları biçmesi ekin biçmeye benzetilmiştir:

“Dedi ve sağ elinde kendi kılıcı, sol elinde İkreme'nin kılıcı olduğu halde *yılanları ekin biçer gibi biçmeye* başladı.” (s. 39)

3.3.9.2.2.3. İstiareler

Vedia'nın yerine ceylan sözcüğü kullanılarak açık istiare kullanılmıştır:

“– Bu vahenin *ceylanı* çok hoşuma gitti.” (s. 5)

Deyim aktarmalarında kapalı istiare kullanılmıştır.

3.3.9.2.2.4. Deyim aktarmaları

Cenknâmede insandan doğaya aktarma ve duyulararası aktarma olmak üzere iki farklı deyim aktarması çeşidi kullanılmıştır.

3.3.9.2.2.4.1. İnsandan doğaya aktarmalar

Cenknâmede az da olsa insandan doğaya aktarmalara yer verilmiştir.

İnsana ait bir giyecek olan “etek” Uhud Dağı için kullanılarak insandan doğaya aktarma yapılmıştır:

“Onlarla göğüs göğse Uhud eteklerinde çarpışalım.” (s. 18)

İnsana ait bir organ olan baş vadi için kullanılarak insandan doğaya aktarma yapılmıştır:

“Vadinin başına geldikleri zaman biraz evvel işittikleri korkunç hayvan kükremelerinin yerine gök gürültüsünü andıran sesler kulaklarının zarlarını patlatacak bir şekilde duyulmaya başladı.” (s. 38)

3.3.9.2.2.4.2. Duyular arası aktarmalar

Cenknâmede duyulararası aktamalar oldukça fazla kullanılmıştır.

Tatma duyusuyla algılanan “tatlı” sözcüğü işitme duyusuyla algılanan “sohbet” için kullanılarak duyulararası aktarma yapılmıştır:

“Kızgın güneşin altında yan yana yürüyen iki atlı kendilerini bekleyen büyük ziyafetin zevk ve heyecanıyla müthiş sıcaklığı ve yol yorgunluğunu unutmuşlar, *tatlı bir sohbeta* başlamışlardı.” (s. 3)

Dokunma duyusuyla algılanan “sert” sözcüğü işitme duyusuyla algılanan “ses” için kullanılarak duyulararası aktarma yapılmıştır:

“Sert bir sesle ona:” (s. 20)

Dokunma duyusuyla algılanan “ağır” sözcüğü işitme duyusuyla algılanan “söz” için kullanılarak duyulararası aktarma yapılmıştır:

“Peygamber hakkında istihza ile karışık ağır sözler söylemeye başladı.” (s. 58)

Tatma duyusuyla algılanan “acı” sözcüğü işitme duyusuyla algılanan “kahkaha” için kullanılarak duyulararası aktarma yapılmıştır:

“O tarihte pek genç yaşta olan Ali’yi tepeden tırnağa süzdükten sonra acı bir kahkaha savurdu.” (s. 58)

Tatma duyusuyla algılanan “tatlı” sözcüğü görme duyusuyla algılanan “gülümseme” için kullanılarak duyulararası aktarma yapılmıştır:

“İkreme tatlı bir gülümseme ile şu mealdeki beyiti okudu.” (s. 63)

Dokunma duyusuyla algılanan “hafif” sözcüğü işitme duyusuyla algılanan “öksürük” için kullanılarak duyulararası aktarma yapılmıştır:

“Bunu duyan Küleyb bir işaretle zenci uşağını uzaklaştırdıktan sonra hafifçe öksürerek başını yaprakların arasından çekti.” (s. 66)

3.3.9.2.2.5. Nidalar

Cenknâmede “ya” nidası diyaloglarda oldukça fazla kullanılmıştır:

“Ya Ali, ya Hamza, ya Ebu Ubeyde!”... siz çıkınız meydana emrini verdi.” (s. 15)

“– Heeeyy Müslümanlar!” (s. 19)

“– Eeeeyy Muhammed’in arkadaşları!”(s. 20)

3.3.9.2.2.6. Argolar

Cenknâmede argo olarak kelle (Püsküllüoğlu 2004: 115) sözcüğü kullanılmıştır.

“Hem de beni serbest bırakırsanız Vedia’yı ve onu kaçıran Amr’ın kellesini getireceğim.” (s.48)

3.3.9.2.2.7. Unvan ve lakaplar

İncelediğimiz cenknâmede Hz. Ali için “Kahramanlar kahramanı ve Merd-i meydan (meydanların yiğidi)” unvanları ve lakapları kullanılmıştır.

3.3.9.2.2.8. İkilemeler

Cenknâmede en çok aynı sözcüğün tekrarıyla oluşan ikilemeler kullanılmıştır. Kullanılan başlıca ikilemeler şunlardır:

Aynı sözcüğün tekrarıyla oluşanlar: yan yana, hayran hayran, sürüne sürüne, tuhaf tuhaf, kılıç kılıca, nefes nefese, göğüs göğse, kulaktan kulağa, yavaş yavaş, ağır ağır, karış karış, takım takım, akın akın, karşı karşıya, koşa koşa, sık sık, büyük büyük, teker teker, vura vura, kolay kolay, sallana sallana, ağlaya ağlaya, neşeli neşeli, basa basa...

Yakın anlamlı sözcüklerden oluşanlar: ara sıra, peşi sıra, iş güç, delik deşik, güçlü kuvvetli, yaşlı başlı...

Zıt anlamlı sözcüklerden oluşanlar: irili ufaklı, gece gündüz...

Biri olumlu biri olumsuz sözcükte oluşanlar: görür görmez, alır almaz, ister istemez, gelir gelmez, girer girmez...

Biri anlamlı biri anlamsız sözcükten oluşanlar: soy sop, çoluk çocuk, iri yarı...

Yansıma sözcükten oluşanlar: kütür kütür, horul horul...

3.3.9.2.2.9. Övgüler

Cenknâmede güçlü savaşçıları anlatmak için “ yiğit, babayiğit, cengâver, pehlivan, bahadır, kahraman, mücahit” sözcükleri kullanılmıştır.

Amr için “kurnaz ve tecrübeli”, Vedia için “ hassas ve gururlu”, Hz. Muhammed’in sesi ve eli için “mübarek”, Hz. Ali’nin sesi için “tok”, Asirliler için “çok kurnaz ve savaşçı” ve Hz. Ali için “eşsiz savaşçı” övgülerine yer verilmiştir.

3.3.9.2.2.10. Tasvirler

Cenknâmede mekân, kişi ve olay tasvirlerine rastlanmaktadır.

3.3.9.2.2.10.1. Mekân tasvirleri

Ölüm vadisi:

“Tihama civarında, adı gibi çok tehlikeli bir yer” (s. 32) olarak tasvir edilmiştir.

Yollar:

“biri çok dolambaçlı ve uzun, biri de kısa fakat çok bozuk ve dar bir dağ yolu” (s.46) olarak tasvir edilmiştir.

3.3.9.2.2.10.2. Kişi tasvirleri

Cenknâmedeki kadınların genelde eşi benzeri bulunmayan güzeller olması, savaşçı erkeklerin de güçlü kuvvetli olarak tasvir edilmesi cenknâmelerin ortak özelliklerinden olup burada da karşımıza çıkmaktadır.

Mürse:

“ güçlü kuvvetli, mağrur tavırlı, yüzünden hilekârlık ve hainlik okunan bir kişi” (s.3) olarak tasvir edilmiştir.

Nevfel:

“hilekâr ve para canlısı” (s. 3) olarak tasvir edilmiştir.

Amr’ı tasvir eden ifadeler:

“Zamanının en namlı silahşörlerinden ve yiğtlerinden” (s. 4) , “ yaşlı ama dağ parçası gibi bir yiğit” (s. 64)

Vedia:

“masum tavırlı, çok güzel bir genç kız” (s. 4)

Hız. Ali’yi tasvir eden ifadeler:

“güçte kuvvette, silah kullanmada eşsiz, cesur ve yürekli” (s. 8)

“Ebu Talib’in iri gözlü, buğday renkli, geniş omuzlu, orta boylu, temiz kalpli ve çok kuvvetli olan oğlu” (s. 16)

Çocuklar:

“üstü başı perişan, atik ve zeki” (s. 23) olarak tasvir edilmiştir.

Safvan:

“iri yarı vücudunu kaplayan zırhla mor bir dağ parçasını andıran silahşör” (s. 33) olarak tasvir edilmiştir.

Haşim:

“sarı benizli bir delikanlı” (s. 45) olarak tasvir edilmiştir.

Küleyb:

“uzun boylu, geniş omuzlu yiğit” (s. 65) olarak tasvir edilmiştir.

Uşak:

“dev vücutlu zenci” (s. 65) olarak tasvir edilmiştir.

Şemsa:

“genç ve güzel, vücudunun bütün güzellik ve çekiciliğini meydana çıkaran ince bir elbise giymiş olan dilber, fattan ve kurnaz bir yosma” (s. 65) olarak tasvir edilmiştir.

3.3.9.2.2.10.3. Olay tasvirleri

Hız. Ali'nin savaşlarında olay tasvirlerine oldukça fazla yer verilmiştir. Bu tasvirler özellikle Hız. Ali'nin kahramanlığının ön plâna çıkarılması açısından oldukça önemlidir. Hız. Ali'nin kahramanlıklarının anlatıldığı yerlerdeki tasvirler daha ayrıntılıdır.

“Meydanda yalnız Ubeyde ile Atabe kaldı. Hazreti Muhammed sükûn içinde, bütün askerleri ise heyecan içinde neticeyi bekliyorlardı. Aniden Mekke'li Atabe kılıcı ile Hazreti Ali ile kardeş çocuğu olan Ubeyde'nin dizini kesti. Bunun üzerine hemen atık davranan Ubeyde de Atabe'nin kafasına vurduğu bir kılıç darbesiyle beynini patlattı. Ve ikisi birden düştüler. Bu hali gören Hazreti Ali hemen koştu. Ortada can çekişmekte olan Atabe'nin kafasını patlattı ve hayatına son verdikten sonra Ubeyde'yi yattığı yerden kucaklayıp Hazreti Muhammed'in yanına getirdi. Bu ilk mübareze Resullallah'ın galebesiyle neticelendikten sonra harp umumileşti. Kılıç kılıca iki taraf birbirine girdi.” (s.16)

“İkreme kendisine doru yöneltilen mızrağa hedef olmamak için yaşından umulmayan bir çeviklikle atının altına kendini bırakıverdi. Bunun üzerine Hız. Ali daha fazla sabredemeyerek Safvan'ın üzerine hücum etti.

Safvan, Hız. Ali'nin kılıç darbesini kalın çelikten yapılmış kalkaniyle defettikten sonra mukabil hücumu geçti. Fakat arka arkaya salladığı kılıç darbeleri hep boş gidiyordu.

Hız. Ali birdenbire atını mahmuzladı. Hasminin yanına kadar sokularak omzuna yıldırım gibi bir kılıç indirdi.

Safvan zırhını delen ve sağ omzunu kanlar içinde bırakan bu vuruşun neticesinde muvazenesini muhafaza edemeyerek yere yuvarlandı. Bunu gören Gaftan kabilesinin silahşörlerinden elli kişilik bir müfreze ani bir surette Hız. Ali'nin üzerine saldırdı. Fakat bu silahlı insan dalgası, sert bir kayaya çarpmış gibi kısa bir zamanda dağıldı. Hız. Ali ve yanından hiç ayrılmayan İrkeme bu hücumu büyük bir muvaffakiyetle karşı koymuşlar ve elli kişilik müfrezenin yarısını yerlere cansız olarak sermişlerdi.” (s. 35-36)

“Bu söz Amr'ı kızdırdı ve hemen atın üzerinden inip Hazreti Ali'nin üzerine yıldırım gibi atıldı. Ali hemen kalkanını yüzüne siper ederek durdu. Bu müdafaa tedbirini tam zamanında almıştı. Çünkü Amr öyle şiddetli bir kılıç vurdu ki Ali'nin kalkanı parçalar oldu. Hücum etme sırası şimdi Hazreti Ali'ye gelmişti. Zülfikâr'ını çekip öyle müthiş bir darbe indirdi ki Amr bir saniye içinde iki parçaya bölünmüş bir ceset haline geldi.

Amr'ın bu beklenmedik ölümü kâfirlerin cesaretini kırmamıştı. Arkasından Nevfel'in oğlu yetişti ve Ali'nin üzerine yürüyerek:

- Kendini kolla delikanlı, diye haykırdı. Fakat bu sefer onun karşısına Zübeyir bin Avam çıkmıştı. Elindeki kılıç iki defa yukarıya kalkıp indi. İbni Nevfel'in eğeri de dahil olmak üzere vücudu ikiye ayrıldı.” (s.59)

“Zeyd adında bir yiğit atını meydana sürerek zencinin üstüne yürürdü. Zenci köle kolay kolay yenilecek bir yiğit değildi. Zeyd'in ilk hücumunu neticesiz bıraktı. Sonra bir kolayını bulup çok seri ve kuvvetli bir kılıç vuruşuyla hasmının kolunu kesti, zavallı yiğit al kanlar içinde atının üstünden yere yuvarlandı. Bu hali gören İslâm ordusunda bir telaş ve heyecan başladı. Zeyd'in öcünü almak için Enes adında bir yiğit meydana çıktı ve zenci ile Enes amansız bir cenge tutuştu. Güneş batıncaya kadar her ikisi kan ter içinde kaldılar. Ortalığın tam karardığı bir sırada İslâm ordusu kendilerine doğru boş bir atın geldiğini görünce Enes'in de esir düştüğünü anlayıp üzüldüler.” (s.74)

“Herkes bu sesin geldiği tarafa bakarken hayretle Vedia'nın atını ileriye sürdüğünü ve savaşa tutuştuğunu gördüler.

Vedia, erkek silahşörlere parmak ısırtacak bir maharetle kılıç kullanıyor, iyi dövüşüyordu.

Bir aralık gerilen Vedia, kılıcını süratle kınına koydu ve mızrağını kaparak tekrar ileriye atıldı ve hasmının üzerine saldırdı.

Şemsa kanlar içinde yere yuvarlanırken bu esnada Hz. Ali'nin yanına sokulan Mürre haykırdı.” (s.77)

“Nizar'ın askerlerinden on kişi birden savaş sahasına çıkıp meydan okumaya başladılar. Bunu gören Hz. Ali buna karşı arkadaşlarından on kişiyi meydana yolladı, yirmi kişi birbirine girerek kılıçla, kalkanla, mızrak ve gürzle çarpışmaya başladılar, birkaç saat sonra Hz. Ali'nin muharıpleri, hasımlarını yerlere sermiş, bulunuyorlardı.

Nizar, askerlerinin yenilip öldüklerini görünce on yiğit daha seçerek meydana çıkardı. Bunlar da cenge bir saat kadar dayanamadan öbür dünyayı boyladılar. Böylelikle Hz. Ali'nin on arkadaşı akşama kadar Nizar'ın ordusundan yüz kişi kadar öldürdüler.” (s.80-81)

“İyi bir savaşçı olan bu pehlivan, cenk meydanına çıkınca İslâm cengâverleri bunu ötekileri gibi kolay yutulacak bir lokma zannettiler. Ve ona önem vermediler, bunu gören pehlivan içlerinden birisine mızrakla hücum ederek yere serdi. İkincisine saldırmak isterken Hz. Ali yetişerek bu pehlivani atının üstünden çocuk kucaklar gibi süratle kucakladı. Ve arkadaşlarının üstüne attı. Dört kişiyi yaraladı. Sonra tekrar meydana dönerek Nizar'ın ordusunu savaşa davet etti. Ona birçok yiğitler çıktı, hepsini kılıçtan geçirdikten sonra bir sıra halinde duran düşman askerlerinin üstüne tek bir getirerek yıldırım gibi hücum etti. Mühim bir kısmını mahvedip geri püskürttü.” (s.81)

“Hz. Ali meşhur Zülfikâr kılıcını çekti ve Sulhbanın maiyetindeki askerlere saldırdı.

Kafalar, kollar, gövdeler hazan yaprakları gibi dökülüyordu. Kanlar sel gibi akıyordu. Bir iki saat zarfında Nizar'ın askerleri iyice sarılmıştı.” (s. 82)

“Ordusunun bir bozguna daha uğrayacağını anlayan Nümeyr İslâm ordusunun imdadına yetişen Talha'ya arkadan hücum etti. Ve kılıçla kafasına şiddetli bir darbe indirdi. Talha'nın başında sağlam bir miğfer olduğu için bu kuvvetli vuruşun

çok tesiri görülmedi. Yalnız miğfer parçalandı. Talha'nın kafası biraz yaralanmıştı. Elinden kılıç düştü.

Nümeyr bu fırsatı kaçırmayarak üstüne atıldı. Onu esir almak istedi. Bunu gören Küleyb Nümeyr'in elinden Talha'yı kurtardı.” (s. 89)

3.3.9.2.2.11. Deyim ve atasözleri

Cenknâmenin deyimler açısından oldukça zengin bir kaynak olduğunu söyleyebiliriz. Bunların deyimlerin başlıcaları: para canlısı, kulak kabartmak, kan ter içinde, dudak bükme, gözdağı vermek, ağzı süt kokmak...

Cenknâmede “İyi olacak hastanın hekim ayağına gelirmiş.”, “Su uyur, düşman uyumaz.” atasözlerine yer verilmiştir.

3.3.9.2.2.12. Ayet ve hadisler

“Hasbinallah venimelvekil (Ali İmran 173)” ayetine yer verilmiştir. Bu ayet” Allah bize yeter, o ne güzel vekildir.” anlamına gelmektedir. Peygamber Efendimiz Yahudi taifesinden red cevabını alınca bu ayeti okumuştur.

Cenknâmede hadise yer verilmemiştir.

3.3.9.2.2.13. Kipler

Cenknâmenin anlatımında; görülen geçmiş zaman ve hikâye birleşik zaman ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Bunun dışında diyaloglarda geniş zaman, duyulan geçmiş zaman, şimdiki zaman emir kipi gibi farklı kiplerden de yararlanılmıştır.

3.3.9.2.2.14. Dilin işlevi

Cenknâmeler Hz. Ali'nin kahramanlıklarını anlatmak amacıyla yazıldıkları için dil ağırlıklı olarak heyecana bağlı işlevde kullanılmıştır.

3.3.9.2.3.Şekil özellikleri

İncelemekte olduğumuz *Hazreti Ali Ölüm Vadisinde* cengi manzum- mensur karışık olarak kaleme alınmıştır.

Hz. Ali'nin çocukluk arkadaşı olan Sait, Hz. Ali'nin kendisini tanıması için:

“ Hayvan ininden, kuş yuvasından

Uzaklaşma aç kalır

Akan su temizdir, durgunu pistir

Öd ağacı yerindeyken farksızdır odundan” türküsünü söylemiştir.

Bu türkü Hz. Ali ile Sait’in çocukluk arkadaşı olduklarını anlamamızı sağlamaktadır.

Ayrıca cenknâmede bu türküye yer verilmesi cenknâmeyi tekdüzelikten kurtarmak açısından önemlidir.

Cenknâmede İkreme’nin kızı Vedia’yı, Bedir Muharabesi’nde Hz. Ali’nin büyük yararlıklar gösterdiğini, Hz. Ali’nin ejderhanın dişlerini kırdığını, Hz. Ali’nin Haşim’in anlattıklarını dinlediğini, Asir Kalesi önündeki savaşı, Hz. Ali’nin Nümeyr’in ordusundaki herkesi kılıçtan geçirdiğini gösteren resimler olmak üzere altı resim yer almaktadır.

3.3.9.2.3.1. Cenknâmenin yapısı

Cenknâme “ İki Arkadaş”, “ Vahenin Güzel Kızı”, “Nevfel’in Kasrı”, “ Hümam’ın Macerası”, “Bedir Muharebesi”, “ Uhud Muharebesi”, “ Dişi Arslan”, “ Hazreti Ali Hümam’ın Katilleri Peşinde”, “Ölüm Vadisine Hareket”, “ Ejderhanın İninde”, “ Mürre’nin Akibeti”, “ Medine Yolunda”, “ Hendek Muharebesi”, “İstîlâ Korkusu”, “ İntikam Uğruna”, “Fedakâr Dost”, “ Korkunç Zenci”, “Asir Kalesi”, “ Tuzak”, “Asir Kalesinde”, “ Kardeş Kanı”, “Ejderhasız Ölüm Vadisi” başlıkları altında 22 bölümden oluşmaktadır.

Cenknâme klasik formelle (Raviyanı ahbar nakılânı âsar ve muhaddisani ruzigâr şöyle rivayet ve böyle hikâye ederler ki:) başlamamıştır.

Vakanın başlangıcında iki arkadaş Mürre ve Amr tanıtılır. Mürre ve Amr Vedia’yı görürler.

Cenknâmenin İkinci bölümünde Mürre Vedia’yı kaçıtır. Bu şekilde cenknâmenin ana problemi ortaya konmuş olur.

Cenknâmenin üçüncü bölümünde problemin çözümü için Hz. Ali Vedia’yı kaçıranların peşinden ölüm vadisine gider. Problem savaş yolu ile çözülür.

Cenknâmenin bitiminde savaşları her zamanki gibi Hz. Ali kazanır.Hz. Ali başarıya ulaşır, fethettiği yerlerdeki kişiler İslâmiyet’i kabul eder. Hz. Ali savaşların bitiminde Medine’ye hareket eder. Mürre Meyyade ile Küleyb de Nümeyr’in kız kardeşi Afra ile evlenir.

Cenknâme diğer çoğu cenknâmede olduğu gibi mutlu sonla bitmektedir.

3.3.9.2.3.2. Hikâye içinde hikâyeler

Cenknâmenin içinde ana olayın haricinde İkreme'nin anlattığı Bedir ve Uhud Muharebeleri ve Mürre'nin anlattığı Hendek Muharebesi olmak üzere üç farklı hikâyeye yer verilmiştir. Hendek Muharabesi'nin anlatımıyla aynı zamanda Amr'ın nasıl öldüğü açıklanmıştır. Bedir ve Uhud Muharebelerinin anlatımına Hz. Ali'nin tanıtılması ve kahramanlığının ön plana çıkarılması için yer verilmiştir. Cenknâmenin tekdüzelikten kurtarılması açısından oldukça önemlidir.

3.3.9.2.3.3. Geçiş sözleri

Cenknâmede herhangi bir geçiş sözüne yer verilmemiştir.

3.3.9.2.4. Motifler

Cenknâmedeki motifleri at, İslâmi motifler, diğer dini motifler, kılıç, formülistik sayı, ejderha, mağara, din değiştirme, savaş, mucize/keramet olmak üzere inceledik.

Cenknâmede at hem yolculuklarda hem de savaşlarda kullanılmaktadır.

Ezan, lâhavle çekmek, secde, Kelime-i Şahadet, besmele, âyet, dua, namaz tekbir gibi İslâmi öğeler cenknâmedeönemli yer tutmaktadır.

Asir Kalesi'ndekilerin purperest olduğundan bahsedilmektedir.

Kılıç savaşçıların en büyük yardımcısı olarak cenknâmede yer almaktadır.

İslâm ordusunun üç günlük yolculuktan sonra Asir Kalesi'ne varmaları, müşriklerle yapılan savaşların üç aydan beri devam etmesi, kılıçların üç defa kaldırılıp indirilmeleri gibi kullanımlar formülistik sayıya örnek verilebilir.

Hümam bir mağarada hapsedilir. Hz. Ali ve arkadaşı yağmurdan kaçmak için mağaraya sığınır.

Gatfan kabilesi, Mürre, Küleyb, Asir Kalesindekilerin çoğu İslâmyet'i kabul ederler.

Hz. Ali ve arkadaşı yağmurdan kaçmak için sığındıkları mağarada ejderhayla karşılaşır.

Hz. Ali ve adamları Nevfel ve adamları, Hümam ve Beni Kilap kabilesi, Hz. Ali ejderhayla, Hz. Ali'nin adamları zenci köleyle, Küleyb ve Hz. Ali, Vedia ve Şemsa, Asirliler ve Hz. Ali'nin adamları, Nümeyr'in askerleriyle Hz. Ali'nin askerleri savaşırlar. Ayrıca Bedir Muharebesi, Uhud Muharebesi, Hendek Muharebesi anlatılır.

Hendek Savaşı'nda Hz. Muhammed'in gerçekleştirdiği mucizeler anlatılır. Hz. Muhammed hurmaları eline alınca hurmalar çoğalarak herkesi doyurur. Yine Hz. Muhammed'in mucizesiyle koyun eti çoğalarak herkesi doyurur. Üçüncü bir mucize de kimsenin kıramadığı kayayı Hz. Muhammed'in kırması ve kendisine Şam, Faris iklimi ve Yemen'in anahtarlarının verildiğini söylemesidir.

3.3.10.Gazanfer Kâfir Cengi

3.3.10.1.Hikâyenin özeti

Hazreti Ali, Kayser-i Rum cenginden sonra Medine'ye Hazreti Peygamberin yanına döner. Hazreti Peygamber'e başından geçenleri anlatır, elde ettiği ganimetleri verir. Kayser-i Rum'un kızı Hanife'yi huzura getirir. Hz. Muhammed, Hanife'den Müslüman olmasını ister. Hanife de üç şartını yerine getirirlerse Müslüman olmayı kabul edeceğini belirtir. Birinci şartı Hz. Ali'nin karısı olmak, ikinci şartı Hz. Fatma'nın onu hırpalamaması, üçüncü şartı ise Ali'den bir erkek çocuğu olursa adını Muhammed Hanefi koymaktır. Peygamber Efendimiz ilk iki şartı kabul eder; ancak üçüncü şartın ancak Allah'ın isteği ile olabileceğini söyler. Bunun üzerine Cebrail Aleyhisselâm gelerek Hz. Muhammed'e bu şartı kabul etmesini ister, böylece Hanife'nin isteği kabul edilir ve Hanife de Müslüman olur. Peygamber Efendimiz, Ali ile Hanife'nin nikahlarını kıyar. Hanife ve Ali'nin bir erkek çocuğu olur, adını Muhammed Hanefi koyarlar. Muhammed Hanefi on beş yaşına geldiği zaman ismi her yerde anılır olur. Muhammed Hanefi'nin bir gün canı çok sıkılır. Beşir'i de yanına alarak babasının da izniyle gezmeye çıkar. Hz. Ali, karanlık basmadan Medine'ye dönmelerini öğütler. Muhammed Hanefi ve Beşir bir Arap köyüne varırlar, orada Hz. Ali'nin selâmını iletirler, köylü onları ağırlar, kalmaları için ısrar ederler; ancak Hz. Ali'nin dönmelerini istediğini söyleyerek kabul etmezler. Köylülerin yanlarına kattığı yedi deve yükü arpa ve unla birlikte yola çıkarlar. Develerin yavaşlığından dolayı karanlık basar. Muhammed Hanefi'nin çok uykusu gelir, dayanamaz; kendisi bir ağacın dibinde uyur, Beşir'i de önden gönderir. Hanefi, uyandıktan sonra Beşir'e ve develere yetişmek için yol almaya başlar; ancak karanlık bastığı için yanlış yola girer. Sabah olduğunda kendisini bir çölün ortasında bulur. Açlık ve susuzluk kendisini de, atını da bitkin düşürür. Allah'a onu insan olan bir yere ulaştırması için dua eder. Bir süre daha gittikten sonra bir çadıra ulaşır. Çadırın içinde altın tahtta uyuyan bir kız görür, kıza hayran olur. Oradan uzaklaşmayı başaramaz. Kızla dadısının konuşmalarına kulak misafiri olur. Sultanın babası, amcası ve nişanlısı Medine'ye Hazreti Muhammed'le Ali'nin başlarını kesmeye gitmişlerdir. Dadısı, kıza Muhammed Hanefi'nin geldiğini söyleyince kız kılıcını kuşanıp Hanefi'nin karşısına çıkar. Hanefi kendisinin misafir olarak geldiğini söyleyince kız kılıcını bırakır; ancak kendisine eğer nişanlısı gelirse onu öldüreceğini söyler. Nişanlısı Gazanfer Kâfir'dir. Kız, o gecelik Hanefi'yi misafir etmeyi kabul eder. Önüne yemek koyarlar; ancak Hanefi ekmeğini yediğim adamla dövüşmem

diyerek yemeği yemeyi reddeder. Sadece su ister. Kız, Hanefi'ye aşık olur. Sabah olunca Gazanfer Kâfir gelir, Hanefi'yi orada görünce ona saldırır. Hanefi onu yenmeyi başarır. Cemile isimindeki kız Müslüman olur. Cemile'nin amcası askerleriyle gelerek Muhammed Hanefi'ye saldırır. Muhammed, askerleri yener; askerlerden bazıları ve Tavail kaçır. Tavail, kardeşi Muhteşem'e olan biteni anlatır. Tavail, kardeşi Muhteşem'i ve seksen bin askeri de yanına alarak tekrar Hanefi'nin üzerine saldırır. Hanefi, babasına durumu haber vermesi için Allah'a dua eder.

Hanefi, dönmeyince Ömer Bin Umiyye de Hanefi'nin ilk uğradığı köyün yolunu tutar. Cebrail Aleyhisselâm gelerek Resûlullah'a Hanefi'nin durumunu bildirir. Eğer ona yardıma yetişmezse ölebileceğini söyler. Bu durum üzerine Hz. Ali Hanefi'ye yardıma gider.

Hanefi, yaralarından dolayı zor duruma düşer; ancak düşman askeri ondan korktuğu için yanına yaklaşamaz. Saykan isimli bir kâfir Hanefi'ye saldırır. Bu sırada Hz. Ali gelir, Saykan kaçmaya başlar. Babasının narasıyla kendine gelen Hanefi, Saykan'ı öldürür. İmam Hasan ve Hüseyin, Ömer bin Ümiyye de yardımlarıyla Hanefi savaşı kazanır. Tavail ve Muhteşem öldürülür. Muhammed Hanefi'yi çadıra götürüp yaralarını sararlar. Hanefi hayat boyunca galip geleceğinin işareti olan bir rüya görür. O günden sonra Hanefi bir daha mağlup olmaz. Müminler, ganimetleri de alarak Medine'ye dönerler.

3.3.10.2.Cenknâmedeki estetik değerler

3.3.10.2.1. Kurgusallık

Tablo 12: Gazanfer Kâfir Cenginde Kurgusallık

Anlatıcı	Yazar
Bakış Açısı	İlahi Bakış Açısı
Zaman	Efsanevi
Kaynak	Dini Kıssa ve Menkıbeler

Cenknâmenin kahramanı Hz. Ali, diğer cenknâmelerde olduğu gibi burada da savaşırken olağanüstü güce sahiptir. Ayrıca Hz. Ali'nin oğlu Muhammed Hanefî de savaşlarda olağanüstü kahramanlıklar göstermektedir.

Cenknâmeye adını veren Gazanfer Kâfir'in gerçekliği konusunda elimizde herhangi bir bilgi mevcut değildir. Cenknâmeye geçen olayların anlatımında gerçek kahramanlara rastlansa da Tavi, Muhteşem, Cemile, dadı gibi birçok hayali karakter olduğunu düşünebiliriz.

Cenknâmeye geçen Muhammed Hanefî'nin gittiği Arap köyünün ve sahranın neresi olduğu net olarak belirtilmemiştir.

Cenknâmeye ilahi yardımlara yer verilmemiştir.

Ayrıca cenknâmeye gerçekte olmayan kahramanların bulunması ve kahramanların olağanüstü güçleri, efsanevi motifler vs hep kurgu olup bu tür metinlerin ortak özellikleridir.

3.3.10.2.2. Üslup

İncelediğimiz cenknâme sade, akıcı ve Türkçe söz varlığının hakim olduğu bir üslupla kaleme alınmıştır. Cenknâmeye geçen Arapça, Farsça sözcükler halkın diline yerleşmiş olan sözcüklerdir. Kısa cümlelerle anlatımda akıcılık sağlanmıştır. Eserin bu şekilde yazılması geniş kitleye ulaşmasını sağlamıştır.

Cenknâmenin üslubunu aşağıdaki başlıklar halinde inceleyebiliriz:

3.3.10.2.2.1. Abartılı ifadeler

İncelemekte olduğumuz cenknâmeye abartılı ifadelerle çokça yer verilmiştir. Abartılı ifadeler daha çok Muhammed Hanefî'nin kahramanlıklarını yüceltmek amacıyla kullanılmıştır.

“Allahü Teâlâ ata öyle bir kudret verdi ki rüzgar gibi koşmaya kendi bildiği istikamete gitmeye başladı.” (s. 15)

“Şehzade babasını andıran bir ustalıkla bir kılıç oynatıyor, kılıcın her inişinde bir kelle yuvarlıyordu.” (s. 29)

“Şiri Yezdanın oğlu hakiki bir kükremiş arslan yavrusu gibi şecaatle dövüşüyor, her kılıçta birkaç kelle düşüyor, durmadan kolları ve kılıcı çalışıyordu.” (s. 32)

“Bu öyle korkunç bir vuruştur ki herif (gık) demeye vakit bulamadan ikiye bölünüp kan içinde yere yıkıldı.” (s. 35)

“Kanber’e gelince gözlerinden yaş yerine kan dökülüyor, hiç kimse ile lakırdı etmiyordu.” (s. 36)

“Otuz beş yerinden yaralı olup yaralarından fışkıran tertemiz kanıyla dermansız düşen Emirzade, karşısına dikilip başını kesmek hırsıyla aşeren Saykam’ın süngüsüne ümitsizlikle bakarken gök gürültüsünü gölgede bırakan bir nâra, etrafını zelzele gibi sarstı, bütün velveleyi durdurdu.” (s. 38-39)

“Çadırın önünde toplaşan on beş mü’min şimdi seksen bin kişiye bedel bir ordu değerini bulmuştu.” (s. 40)

“Ömer arka arkaya kırk taş savurdu ve kırk kâfiri yerlere serdi.” (s. 41)

“Şimdi sapanı tutan kolu bir makine gibi işliyor, taşları âdeta birbiri arkasına bir zincir gibi düşman istikametine doğru akıyordu.” (s. 43)

“Her taş, bir başı patlatıyor, hedefini bulan her mermi bir adamı yere seriyordu.” (s.43)

“İmam Hüseyin bir kere ya Allah deyip mel’una öyle bir kılıç vurdu ki Tavail ah demeye bile vakit bulmadan canını cehenneme yolladı.” (s. 46)

“Şahı Merdan onu cenk için meydana çıkmış zannederek ona öyle bir kılıç salladı ki Zülfikâr; mel’unun başındaki zırhı kestikten başka eyeri de ikiye böldü.” (s. 46)

3.3.10.2.2.2. Benzetmeler

Cenknâmede oldukça fazla benzetme kullanılmıştır. Özellikle olağanüstü durumların ve savaşların anlatımlarında benzetmeler dikkat çekmektedir. Cenknâmede çokça karşımıza çıkan benzetme, Muhammed Hanefi’nin arslan yavrusuna benzetilmesidir.

3.3.10.2.2.2.1. Tam benzetmeler

Cenknâmeler halka hitap eden eserlerdir, bu nedenle açık bir dille yazılırlar. Cenknâmede en çok kullanılan benzetme çeşidi tam benzetmedir; tam benzetmelerin çok kullanılması cenknâmenin dilinin açık olması açısından oldukça önemlidir. Cenknâmede geçen başlıca tam benzetmeler şunlardır:

Muhammed Hanefi, atının sırtına binmesi bakımından şahine benzetilmiştir:

“(Muhammed Hanefi) Gürzünü eyerin kaşına sallandırdı, süngüsünü de omzuna attı, çevik bir sıçrayışla *şahin gibi atının sırtına bindi*, Beşir de atına binip tam yürüyüşe geçecekleri sırada Hazreti Ali görüldü.” (s. 10)

Şahı Merdan’ın oğlu, duruşu bakımından arslana benzetilmiştir:

“Şahı Merdan, *arslanlar gibi duruşu* ile hakikaten *yiğitliğin timsali olan oğluna* gururla baktı.” (s. 11)

At, koşması bakımından rüzgara benzetilmiştir:

“Allahü Teâlâ *ata* öyle bir kudret verdi *ki rüzgar gibi koşmaya* kendi bildiği istikamete gitmeye başladı.” (s. 15)

Kan, fışkırması bakımından oluğa benzetilmiştir:

“Kız müsbet işaret verince Besmele çekerek hançeri kâfirin gırtlığına saptı, iki yana kanırarak bastırdı, *oluk gibi kan fışkıran* bu gırtlığı kesti, başı gövdeden ayırdı, geldi, kelleyi güzel kızın ayakları dibine fırlattı, sonra mühim bir iş görmemiş bir insan edasıyla tekrar çadıra girdi, tahtın üstüne oturdu.” (s. 26)

Emirzade, boy göstermesi bakımından şahine benzetilmiştir:

“Cemile, o anda atının üstüne sıçrayıp *şahin gibi boy gösteren* Emirzadeyi işaret etti.” (s. 29)

Nâra, sarsması bakımından zelzeleye benzetilmiştir:

“Otuz beş yerinden yaralı olup yaralarından fışkıran tertemiz kanıyla dermansız düşen Emirzade, karşısına dikilip başını kesmek hırsıyla aşeren Saykam’ın süngüsüne ümitsizlikle bakarken gök gürültüsünü gölgede bırakan bir *nâra*, etrafını *zelzele gibisarstı*, bütün velveleyi durdurdu.” (s. 38-39)

Atlılar, cansız yere düşmeleri bakımından armuta benzetilmiştir:

“Attığı her taş bir bedbaht başa isabet ediyor, hücum eden *atlılardan* her saniye bir tanesi *armut gibi cansız yere yıkılıyordu*.” (s. 40)

Kol, işleme bakımından makineye, taşlar düşman istikametine akmaları bakımından zincire benzetilmiştir:

“Şimdi sapanı tutan *kolu bir makine gibi işliyor*, taşları adeta birbiri arkasına bir *zincir gibi düşman istikametine doğru akıyordu*.” (s. 43)

3.3.10.2.2.2. Yalın benzetmeler

İncelediğimiz cenknâmede yalın benzetmelere oldukça fazla yer verilmiştir.

Yüz, güle benzetilmiştir:

“– Ey *gül yüzüne* bakmaya kıyılmayan dilber sultan.” (s. 19)

Sevda, şimşeğe benzetilmiştir:

“... Muhammed Hanefi’nin göz bebeklerinde ışıklanan bir sevda şimşeği kendi gözlerinden girip tâ kalbine ulaşıyordu.” (s. 21)

Toz, buluta benzetilmiştir:

“Selâm verip kalkarken uzaktan, çölün bir tarafından bir *toz bulutu* yükseldiğini gördü.”

Aşk, denize benzetilmiştir:

“Kız ayılınca iki aşık birbirlerinin gözlerine dalarak *aşk denizinin* fırtınalı ufkuna doğru açılıyorlardı.” (s. 27)

Taş, yağmura benzetilmiştir:

“Önlerindeki on İslâm kahramanına kılıç yarıştıran kâfirler, şimdi arkalarından bir taş yağmuruna tutulmuşlar, bir de onun telaşını defetmeye uğraşıyorlardı.” (s. 43)

3.3.10.2.2.3. Pekiştirilmiş benzetmeler

Bet ve beniz, küle benzetilmiştir:

“İkisinin de büyük bir suç işlemişçesine *betleri benizleri kül gibi* oldu.” (s. 23)

Şehzade, arslan yavrusuna benzetilmiştir:

“*Şehzadesanki bir arslan yavrusuydu.*” (s. 29)

Hız, uçmaya benzetilmiştir:

“Zülfikâr’ı kuşandı, düldüle atladı, *uçar gibi bir hızla* karanlıklar içinde çöle doğru gözden kayboldu.” (s. 38)

Saç, altına benzetilmiştir:

“Bu arada Hanefi, kendisine elma ikram eden kızların arasında bulunan *altın gibi saçları* olan bir dilberden bir elma aldı ve elmayı cebine koydu.” (s. 47)

3.3.10.2.2.3. İstiareler

Cenknâmede açık istiareye yer verilmemiştir. Deyim aktarmalarında kapalı istiare kullanılmıştır.

3.3.10.2.2.4. Deyim aktarmaları

Cenknâmede insandan doğaya aktarma ve duyulararası aktarma olmak üzere iki farklı deyim aktarması çeşidi kullanılmıştır.

3.3.10.2.2.4.1. İnsandan doğaya aktarmalar

İnsana ait bir giyecek olan kaş, eyer için kullanılarak insandan doğaya aktarma yapılmıştır:

“Gürzünü *eyerin kaşına* sallandırdı, süngüsünü de omzuna attı, çevik bir sıçrayışla şahin gibi atının sırtına bindi, Beşir de atına binip tam yürüyüşe geçecekleri sırada Hazreti Ali görüldü.” (s. 10)

3.3.10.2.2.4.2. Duyular arası aktarmalar

Cenknâmede duyulararası aktarmalar oldukça fazla kullanılmıştır.

Tatma duyusuyla algılanan “tatlı” sözcüğü işitme duyusuyla algılanan “ses” için kullanılarak duyulararası aktarma yapılmıştır:

“Bu mütevazi konuşuş, bu *tatlı ses*, Şehzadenin mertlik ve güzelliğine ilave olunan bir cila gibi kızın kalbinde bir sarsıntı meydana getirdi.” (s. 20)

Tatma duyusuyla algılanan “tatlı” sözcüğü görme duyusuyla algılanan “tebessüm” için kullanılarak duyulararası aktarma yapılmıştır:

“Muhammed Hanefi dudaklarında çok *tatlı bir tebessüm* belirterek karşılık verdi.” (s. 21)

Tatma duyusuyla algılanan “tatlı” sözcüğü görme duyusuyla algılanan “bakış” için kullanılarak duyulararası aktarma yapılmıştır:

“Dedi kız gözlerini delikanlının gözlerine mıhlamış, en *tatlı bir bakışla* onu süzüyor, Muhammed Hanefi’nin gözbebeklerinde ışıklanan bir sevda şimşeği kendi gözlerinden girip tâ kalbine ulaşıyordu.” (s. 21)

3.3.10.2.2.5. Nidalar

Cenknâmede “ey” ve “ya” nidaları diyaloglarda oldukça fazla kullanılmıştır:

“– Ya Resûlullah; İmam Ali Kayseri Rum cenginden dönmüş geliyor.” (s. 3)

“– Ey ciğerpare evladım.” (s. 11)

3.3.10.2.2.6. Argolar

Cenknâmede kelle (Püsküllüoğlu 2004: 115) sözcüğüne oldukça fazla yer verilmiştir.

“Şehzade babasını andıran bir ustalıkla kılıç oynatıyor, kılıcın her inişinde bir kelle yuvarlanıyordu.” (s.29)

3.3.10.2.2.7. Unvan ve lakaplar

İncelediğimiz cenknâmede Hz. Muhammed ve Hz. Ali için oldukça fazla unvan ve lakap kullanılmıştır.

Hz. Muhammed için kullanılan unvanlar ve lakaplar: Resûlû Ekrem, Habibi Kibriya (Üstün olan Mevlâ’nın sevgilisi), Seyyidülkâinat (Kâinatın soylusu), Fahri Âlem (Âlemin övüncü), İki Cihan Serveri (İki cihanın önderi), Resûlullah (Allah’ın resûlü), Habib (sevgili), Hatemülenbiyâ (Nebilerin sonuncusu), Serveri Enbiyâ (Nebilerin önderi), Şefii Arasat (Arasat gününün şefi).

Hız. Ali için kullanılan unvanlar ve lakaplar: Şahı Merdan (Mertlerin şahı), İmam, Allah'ın arslanı, Emirülmü'minin (Mü'minlerin emiri), Şîri Yezdan (Allah'ın arslanı).

3.3.10.2.2.8. İkilemeler

Cenknâmede en çok aynı sözcüğün tekrarıyla oluşan ikilemeler kullanılmıştır. Kullanılan başlıca ikilemeler şunlardır:

Aynı sözcüğün tekrarıyla oluşanlar: soluk soluğa, gide gide, yaşara yaşara, hafif hafif, hayran hayran, diz dize, meftun meftun, kana kana, yapış yapış, dövüne dövüne, feryat feryat, arka arkaya, yığın yığın.

Zıt anlamlı sözcüklerden oluşanlar: enine boyuna, düşe kalka.

Biri olumlu biri olumsuz sözcükte oluşanlar: bitirir bitirmez.

Biri anlamlı biri anlamsız sözcükten oluşanlar: ufak tefek, saçma sapan.

İkisi de anlamsız sözcükten oluşanlar: kerli ferli.

3.3.10.2.2.9. Övgüler

Cenknâmede güçlü savaşçıları anlatmak için “bahadır, yiğit, kahraman, cengâver, pehlivan” sözcükleri kullanılmıştır.

Hız. Muhammed'in cemali, elleri ve alını için “mübarek” sıfatı kullanılmıştır.

Muhammed Hanefi için “usta silahşör, yaman, cengâver” övgüleri kullanılmıştır.

3.3.10.2.2.10. Tasvirler

Cenknâmede mekân tasvirine rastlanmazken kişi ve olay tasvirlerine rastlanmaktadır.

3.3.10.2.2.10.1. Mekân tasvirleri

İncelediğimiz cenknâmede dikkat çeken herhangi bir mekân tasviri yoktur.

3.3.10.2.2.10.2. Kişi tasvirleri

Cenknâmedeki kadınların genelde eşi benzeri bulunmayan güzeller olması, savaşçı erkeklerin de güçlü kuvvetli olarak tasvir edilmesi cenknâmelerin ortak özelliklerinden olup burada da karşımıza çıkmaktadır.

Hanife:

“çok güzel bir kız” (s. 5) olarak tasvir edilmiştir.

Muhammed Hanefi’yi tasvir eden ifadeler şunlardır:

“Doğuşunda tosuncuk olan yavru ayın on dördü gibi güzel, nurlu yüzlü, bembeyaz tenli harika kadar sevimli bir şeydi.” (s. 7)

“Baktı ki ayın on dördü kadar güzel, selvi boylu güçlü kuvvetli, yiğit tavırlı silahlar kuşanmış, yanında bir de kölesi olan yabancıyı görünce kim olduğunu merak etti, yanlarına sokuldu.” (s. 12)

“Öyle bir delikanlı ki yüzü güneşten daha nurlu, endamı heykele benzer, mert, yiğit, arslan gibi bir pehlivan.” (s. 18)

“Gazanfer kafir gibi çöllerde adına destanlar düzülen bir pehlivanı bu ay parçası gibi güzel, taze bir fidan gibi körpe delikanlı nasıl yere vurmuş, nasıl üzerine şahin gibi üzerine çullanmıştır.” (s. 24)

Genç kız:

“Yüzü ayın on dördü kadar ışıklı, kirpikleri ciğere saplanan oklar gibi gıcıklayıcı, yanakları gülleri kıskandıran pembelikte, kıpkırmızı etli dudakları yarımca kirazları gibi iştaha çeken renkte, nefes aldıkça hafif hafif inip çıkan göğsünde canlı kımıldanışla varlığını hissettiren iki yuvarlakla bir şahane kız yatıyor.” (s. 16) şeklinde tasvir edilmiştir.

Gazanfer Kâfir’i tasvir eden ifadeler şunlardır:

“Çok güçlü kuvvetli ve o nispette de asabi ve kindar bir adamdır.” (s. 19)

“Dev yapılı ve çölde eşi rakibi bulunmayan bir pehlivandır.” (s. 20)

3.3.10.2.2.10.3. Olay tasvirleri

Olay tasvirleri daha çok savaşlarda karşımıza çıkmaktadır. Bu tasvirlerde abartılı ifadeler ve benzetmelere oldukça fazla yer verilmiştir.

“-Kim bu delikanlı sevgilim? Gelirken çadırımdan çıktığını gördüm, orada ne işi vardı?”

Dedi ve birden atını toparlayıp süngüsüne sarılarak şehzadeye hücum etti.

Delikanlı tam babasının oğlu olduğunu ispat eden bir çeviklikle süngüden kendini korudu ve süngüyü öyle bir kapış kaptı ki Gazanfer’in avucunun derisi süngünün üzerinde kaldı, süngüyü yere fırlattı, arkasından hamle sırası kendine geçtiği için müthiş bir nara savurdu, hasmının kuşağını kavradı, başının üstünden aşırarak kaldırdığı yere vurdu ve... göreni imrendirecek çabuklukla üzerine sıçradı, göğsüne oturdu, hançerini boğazına dayadı, güreledi.” (s. 24)

“Her bayrağın altında bin yaya, bin atlı saf açılıp saldırmaya koyuldular. Emirzade kılıcını çekti, tekbir getirdi ya Allah diye bir nâra patlattıktan sonra kendini düşmana vurdu.

Şiri Yazdanın oğlu hakiki bir kükremiş arslan yavrusu gibi şecaatle dövüşüyor, her kılıçta birkaç kelle düşüyor, durmadan kolları ve kılıcı çalışıyordu.” (s.32)

“Karşısına sayılı cengâverlerden birisi çıktı, süngü ile Muhammed Hanefi’ye taarruz etmek istedi. Şehzade onun süngüsünü kapıp yere attıktan sonra (Ya Allah) diye nârasını patlatıp kılıcı herifin kafasına indirdi.

Bu öyle korkunç bir vuruştur ki herif (gık) demeye vakit bulamadan ikiye bölünüp kan içinde yere yıkıldı. İkinci bir mel’un hemen Şehzade’nin karşısına dikildi. Göz açıp kapayacak kadar kısa bir zamanda Şehzade onu da cehenneme gönderdi; üçüncü, dördüncü, onuncu, yirminci nihayet yirmi beşini namlı pehlivan da kanıyla toprağı suladıktan sonra, bir akşam evvel verilen karara uyup Muhteşem’in ordusu hep birden Muhammed Hanefi’nin üzerine saldırdılar.” (s.35)

“Düşman cengâverleri onun bu halinden bile ürküyorlardı. Kimse üzerine gidemiyordu. Bunu gören Muhteşem ordusuna haykırdı:

- Kim bugün meydana girip şu çocuğun başını keserse malımın yarısı ile kızımı ona vereceğim.

Bunu duyan orduda bir kımıldanma oldu, Saykan isimli çirkin suratlı gaddar bir kâfir salyalı ağzını koluyla kurutarak ortaya fırladı. Süngü ile yaralı arslana benzeyen Muhammed Hanefi’nin üzerine hücum etti.

Otuz beş yerinden yaralı olup yaralarından fışkıran tertemiz kanıyla dermansız düşen Emirzade, karşısına dikilip başını kesmek hırsıyla aşeren Saykam’ın süngüsüne ümitsizlikle bakarken gök gürültüsünü gölgede bırakan bir nâra etrafını zelzele gibi sarstı, bütün velveleyi durdurdu. Muhteşem’in aklı başından gitti, Saykam’ın kılıcı elinden düştü.” (s. 38)

“Yirmi otuz atlı kılıçlarını sıyırıp Ömer’e doğru at sürdüler. Ömer’de telaştan eser yoktu. Atlıların kendisine doğru geldiğini görünce sapanına sarıldı. Arka arkaya şimşek hızıyla taşlar savurmaya başladı. Attığı her taş bir bedbaht başa isabet ediyor, hücum eden atlılardan her saniye bir tanesi armut gibi cansız yere yıkılıyordu. Daha yüz adım gitmeden yarış ettiklerini gören kâfirler Ömer’i tutmak, öldürmek sevdasından vazgeçtiler, yüzgeri yerlerine döndüler.” (s.40)

“Ömer bin Ümiyye bu sözleri duydu, önünde içindeki sapan taşları bir türlü tükenmeyen torbasının ağzını biraz daha açtı. İmdi sapanı tutan kolu bir makine gibi işliyor, taşları adeta birbiri arkasına bir zincir gibi düşman istikâmetine doğru akıyordu. Her taş bir başı patlatıyor, hedefini bulan her mermi bir adamı yere seriyordu.

İmam Hüseyin’in bu tedbirinin tesiri çabuk görüldü. Önlerindeki on İslâm kahramanına kılıç yarıştıran kâfirler şimdi arkalarından bir taş yağmuruna tutulmuşlar, bir de onun telâşını def etmeye uğraşıyorlardı.” (s.43)

3.3.10.2.2.11. Deyim ve atasözleri

Cenknâmenin deyimler açısından oldukça zengin bir kaynak olduğunu söyleyebiliriz. Bunların deyimlerin başlıcaları: can evinden vurmak, aklını başına toplamak, kulak kabartmak, iki gözü iki çeşme...

Cenknâmede herhangi bir atasözüne yer verilmemiştir.

3.3.10.2.2.12. Ayet ve hadisler

Cenknâmede hadis ve ayetlere yer verilmemiştir.

3.3.10.2.2.13. Kipler

Cenknâmenin anlatımında; görülen geçmiş zaman ve hikâye birleşik zaman ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Bunun dışında diyaloglarda geniş zaman, duyulan geçmiş zaman, şimdiki zaman emir kipi gibi farklı kiplerden de yararlanılmıştır.

3.3.10.2.2.14. Dilin işlevi

Cenknâmeler Hz. Ali'nin kahramanlıklarını anlatmak amacıyla yazıldıkları için dil ağırlıklı olarak heyecana bağlı işlevde kullanılmıştır.

3.3.10.2.3. Şekil özellikleri

İncelemekte olduğumuz *Gazanfer Kâfir* cengi mensur olarak kaleme alınmıştır. İçinde manzum metin bulunmamaktadır.

Cenknâmede atının elinde kılıçla şaha kalktığını, haber götüren silahşörün genç kızla konuştuğunu ve savaşı gösteren resim olmak üzere üç resim yer almaktadır.

3.3.10.2.3.1. Cenknâmenin yapısı

Cenknâme klasik formelle (Raviyanı ahbar nakılânı âsar ve muhaddisani rüzigâr şöyle rivayet ve böyle hikâye ederler ki) başlamıştır.

Vaka dört ana bölümde incelenebilir. Muhammed Hanefî'nin nasıl doğduğunun anlatıldığı bölümdür. Böyleyece okur kahramanı tanımaya başlayacaktır.

İkinci bölüm kahramanımızın yolunu nasıl kaybedildiğinin anlatıldığı bölümdür.

Üçüncü bölüm ise kahramanımızın kayb olduğu çölden sağ salim kurtulabilmek için verdiği mücadelelerin anlatıldığı bölümdür. Çadırda bir kızla karşılaşması, nişanlısını öldürmesi, üzerine büyük bir ordu gelmesi üzerine Allah'a dua etmesi ve Hz. Ali'nin yardıma gelmesi bu bölümde anlatılan olaylardır.

Dördüncü ve son bölüm ise Muhammed Hanefî'nin babasının yardımıyla kurtulması ve ganimetlerle Medine'ye dönmesiyle son bulur. Böylece kahramanımız kendisini ispat etmiş olmaktadır.

Cenknâme diğer çoğu cenknâmede olduğu gibi mutlu sonla bitmektedir

3.3.10.2.3.2. Hikâye içinde hikâyeler

Cenknâmenin içinde ana olayın haricinde herhangi bir hikâyeye yer verilmemiştir.

3.3.10.2.3.3. Geçiş sözleri

Cenknâmede herhangi bir geçiş sözüne yer verilmemiştir.

3.3.10.2.4. Motifler

Cenknâmedeki motifleri at, İslâmi motifler, diğer dini motifler, rüya, kılıç, formülistik sayı, kılık değiştirme, din değiştirme, savaş, mucize/keramet olmak üzere inceledik.

At yolculuklarda ve savaşlarda karşımıza çıkmaktadır.

Cenknâmede Kelime-i Şahadet, hutbe okumak, ezan, dua, besmele, Cebrail gibi İslâmi motifler önemli yer tutmaktadır.

Gazanfer Kâfir ve Tavail, Lât ve Menat'a, Muhteşem boynundaki puta tapmaktadır. Çoğu cenknâmede olduğu gibi burada da Hz. Ali'nin düşmanları putperesttir.

Cenknâmenin sonunda Muhammed Hanefi'nin gördüğü rüyadan bahsedilir. Bu rüya Muhammed Hanefi'nin bir daha yanılmeyeceğinin göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Cenknâmede savaşlarda kullanılan bir alet olarak kılıç yer almaktadır.

Muhammed Hanefi, Cemile'ye kendini garip bir yolcu olarak tanıtmıştır.

Hanife'nin üç dileğinin bulunması, yedi devenin yüklenmesi, Hanefi'nin üç yerinden yaralanması gibi kullanımlar buna örnek verilebilir.

Hanife ve Cemile Müslüman olmaları din değiştirme motifinr örneklerdir.

Cenknâme Hz. Ali'nin Kayser-i Rum cenginden dönmesiyle başlar. Muhammed Hanefi Gazanfer Kâfir'le ve Muhteşem'in ordusuyla savaşır. Hz. Ali Muhammed Hanefi'ye yardım eder.

3.3.11. Nemrud Kalesi Cengi

3.3.11.1.Hikâyenin özeti

Bir gün Hazreti Ali, Medine civarında oturmakta olan Ammar adında bir dostunun yanına gider. Onlar sohbet ederlerken Ammar'ın ağabeyi, Said perişan bir halde gelir. Said, kervanına Nemrut adındaki bir hükümdarın adamlarının saldırdığını; iki çocuğuyla karısının öldürüldüğünü söyler. Bunun üzerine Hazreti Ali, adamlarını toplayarak Nemrud Kalesi'ne doğru harekete geçer. Hz. Ali'nin ordusu ile Nemrud'un ordusu savaşa tutuşur. Hz. Ali'nin adamlarından bir tanesi, kendilerinden kat kat fazla olan düşman askerlerinin geldiğini görünce şehre yazarak yardım ister. Mansur ve adamları gelerek Hazreti Ali'ye yardım ederler. Nemrud, adamlarının zor duruma düştüğünü görünce mektuplar göndererek yardım ister. Yardım gelmesine rağmen Nemrud zor durumdan kurtulamaz. Bu sırada Madikerb ve adamları, Hazreti Ali'ye yardıma gelir. Nemrud'un oğlu Arfece'yi esir ederek Malik Ejder'e teslim ederler. Daha sonra Arfece'yi kendilerine yardım etmesi karşılığında serbest bırakırlar.

Hazreti Ali, Nemrud'un Kalesi'nin etrafında dolaşırken bir ağaç görür ve ağacın yardımıyla kaleye çıkar. Oradaki muhafızlardan birini öldürerek kıyafetlerini giyer, sonra da kale kapısını açmaya gider. Bu sırada Nemrud'un adamlarından biri, onu görerek Nemrud'a haber verir. Nemrud bu durum üzerine vezirini çağırarak içeriye giren adamı yakalayıp kendisine getirmesini ister. Vezir daha önceden İslamiyet'i kabul etmiştir ve Hazreti Ali'yi tanımaktadır. Hazreti Ali'ye giderek Nemrud'un durumu haber aldığını, aralık bıraktığı kapıdan askerleriyle hücum etmesini söyler. Hazreti Ali ve askerleri kaleye girerler. Bunun üzerine Nemrud ve adamlarından bazıları kalenin arka tarafından kaçarak hükümdarlarıyla birlikte ikinci bir kaleye giderler. Hazreti Ali ve adamları bunu haber alınca onların peşlerinden giderler; ancak Nemrud ve adamları bu duruma hazırlıklıdır. Nemrud ve askerleri burada da zor duruma düşünce üçüncü bir kaleye kaçarlar. Bütün kabilelere mektup göndererek yardım isterler. Hazreti Ali ve adamları üçüncü kalenin önüne varırlar ve savaş tekrar başlar. Hazreti Ali'nin adamlarından Evs önüne çıkan herkesi yere serer. Bunun üzerine Nemrud'a yardıma gelen Essekâfi adlı kör atıcı attığı okla Evs'i öldürür. Nemrud ve adamları dördüncü bir kaleye kaçarlar. Nemrud, Hazreti Ali ve adamlarına tuzak kurar. Essekâfi onları tuzağa düşürüp vuracaktır. Bunları duyan vezir, Malik Ejder'e haber gönderir. Essekâfi, düşman askerlerinin geldiğini duyunca

ok atar; ancak okların hedeflerini bulmadığını düşünen Essekkâfi yayını kırar, adamların vurulduğunu öğrenince de önce sağ elini keser, sonra da sol elini iş görmez hale getirir. Malik Ejder'in adamları, körün kendi eliyle cezasını çektiğini görünce dönerler. Nemrud bunun üzerine Cebbar adında bir adamını gönderir; ancak Cebbar başarılı olamaz. Ertesi gün Hazreti Ali ve askerleri dördüncü kaleye doğru giderler ve savaş yeniden başlar. Bire bir mücadelelerden sonra Nemrud, Hazreti Ali'nin karşısına kimsenin çıkmadığını görünce kendisi çıkar. Epeyce mücadele olduktan sonra Nemrud, Hazreti Ali'nin askerlerine Hazreti Ali'ye hücum edip öldürmek istemediğini, savaşı bırakıp yurtlarına dönmelerini söyler. Hazreti Ali bu sözlere çok kızarak Nemrud'a hücum eder, Nemrud da kaçar. Nemrud'un askerleri de yenilmeye başlayınca beşinci bir kaleye kaçarlar. Hazreti Ali ve askerleri dördüncü kaleyi de ele geçirdikten sonra beşinci kaleye doğru harekete geçerler. Hazreti Ali, burada kendisine atılan taşı alarak kale kapısına atar ve kale kapısından içeri girerek tekrar düşman askerleriyle çarpışmaya başlarlar. Bu sırada Nemrud, kızı Sehhare'yi Hazreti Ali'ye karşı dövüştürmek ister; ancak Sehhare, Hazreti Ali taraftarı olduğunu, esirleri de kendisinin kurtardığını söyleyerek reddeder, kaçarak hareme sığınır. Sehhare, daha önce kendisini isteyen Mürre'nin yardımıyla kaçmayı başarır; ancak Mürre'nin Hazreti Ali'ye yardım etmesini istememesi üzerine onu öldürür.

Nemrud'un kızı; Hazreti Ali'nin yanına giderek ona, vezirin gönderdiği mektubu verir. Mektupta Nemrud'un Hazreti Ali'ye teslim olmuş numarası yaparak onu öldüreceği yazılıdır. Hazreti Ali yanına birkaç arkadaşını alarak vezirin söylediği mağaraya saklanır. Nemrud planını harekete geçirir, Malik Ejder'e giderek teslim olur. Malik Ejder ve adamları, onun planını bildikleri için tuzağa düşmezler; herkes uyuyunca Nemrud ve adamları birkaç kişiyi yaralamayı başarır; ancak Malik Ejder ve adamlarının bu tuzaktan haberleri olduğu için Nemrud'un askerlerini öldürmeyi başarırlar. Nemrud ise kaçmayı başarır. Bu sırada Hazreti Ali ve arkadaşları altıncı kaleyi ele geçirirler ve oradan son kaleye harekete geçerler. Son kalede Nemrud ve Hazreti Ali dövüşürler; Hazreti Ali, Nemrud'u öldürür. Hazreti Ali ve arkadaşları son kaleyi de ele geçirirler. Hazreti Ali, Nemrud'un oğlu Arfece'yi oraya vali tayin eder ve kendisi adamlarıyla birlikte Medine'nin yolunu tutar.

3.3.11.2. Cenknâmedeki estetik değerler

3.3.11.2.1. Kurgusallık

Tablo 13: Nemrud Kalesi Cenginde Kurgusallık

Anlatıcı	Yazar
Bakış Açısı	İlahi Bakış Açısı
Zaman	Efsanevi
Kaynak	Dini Kıssa ve Menkıbeler

Hz. Ali savaşırken olağanüstü güce sahiptir.

Nemrud Kalesi adlı cenknâmede geçen olayların anlatımında gerçek kahramanlara rastlansa da Nemrud, Efdal, Mansur, Hümmam, Arfecca, Abdullah, Dülâme gibi kahramanların gerçek kahramanlar olmadıklarını düşünmekteyiz.

Cenknâmede geçen Nemrud'un Kalesi ve saklandığı diğer kalelerin yerleri ve gerçekliği hakkında da elimizde herhangi bir bilgi mevcut değildir.

İncelediğimiz cenknâme herhangi bir tarihi kaynaktan yer almamaktadır. Yine cenknâmede gerçekte olmayan kahramanların bulunması ve kahramanların olağanüstü güçleri vs hep kurgu olup bu tür metinlerin ortak özellikleridir.

3.3.11.2.2. Üslup

İncelediğimiz cenknâme sade, akıcı ve Türkçe söz varlığının hakim olduğu bir üslupla kaleme alınmıştır. Cenknâmede geçen Arapça, Farsça sözcükler halkın diline yerleşmiş olan sözcüklerdir. Kısa cümlelerle anlatımda akıcılık sağlanmıştır. Eserin bu şekilde yazılması geniş kitleye ulaşmasını sağlamıştır.

Cenknâmenin üslubunu aşağıdaki başlıklar halinde inceleyebiliriz:

3.3.11.2.2.1. Abartılı ifadeler

İncelemekte olduğumuz cenknâmede abartılı ifadelere özellikle savaşların anlatımında rastlanmaktadır.

“Deminden beri söylenmekte olan askere kılıç sallamasına meydan bırakmadı Zülfikâr'la vücudunu ikiye böldü.” (s. 12)

“Kan gövdeyi götürüyordu.” (s. 16)

“Kör derhal arka arkaya iki ok attı, bir yıldırım hızıyla yayından fırlayan ok oradan geçmekte olan süvarilerin bir kaçına isabet ederek öldürdü.” (s. 32)

“Nemrud hasmının kuvvetli ve yıldırım gibi kılıç vuruşlarına zor dayanıyordu.” (s.37)

“Sonra bu kocaman taş iki eliyle yerden kaldırarak kale kapısına doğru fırlattı. Kale kapısı büyük bir sarsıntı ile açıldı.” (s. 41)

3.3.11.2.2.2. Benzetmeler

Cenknâmede özellikle olağanüstü durumların ve savaşların anlatımlarında benzetmeler dikkat çekmektedir.

3.3.11.2.2.2.1. Tam benzetmeler

Cenknâmeler halka hitap eden eserlerdir, bu nedenle açık bir dille yazılırlar. Cenknâmede en çok kullanılan benzetme çeşidi tam benzetmedir; tam benzetmelerin çok kullanılması cenknâmenin dilinin açık olması açısından oldukça önemlidir. Cenknâmede geçen başlıca tam benzetmeler şunlardır:

Kör atının dört uşağı koşması bakımından tazıya benzetilmiştir:

“*Kör atıcının tazı gibi koşan dört uşağı vardı.*” (s. 31)

Hz. Ali, kükremesi bakımından arslana benzetilmiştir:

“*Arslan gibi kükreyerek hasmının üstüne atıldı ve yaman bir kılıç darbesi salladı.*” (s.38)

Kız, üstüne çullanması bakımından dişi kaplana benzetilmiştir:

“*Kız bir dişi kaplan gibi üstüne çullanarak kılıçla kafasını kesti ve lalasını beraberinde alıp İslamların ellerindeki kaleye döndü.*” (s. 45)

3.3.11.2.2.2.2. Pekiştirilmiş benzetmeler

Cenknâmede az da olsa pekiştirilmiş benzetmeye yer verilmiştir.

Ses, kasırgaya benzetilmiştir:

“*Eddahak’a kasırga gibi bir sesle bağırdı.*” (s. 36)

Nemrud’un kılıç vuruşları, yıldırıma benzetilmiştir:

“*Nemrud hasmının kuvvetli ve yıldırım gibi kılıç vuruşlarına zor dayanıyordu.*” (s.37)

3.3.11.2.2.3. Kısaltılmış benzetmeler

Cenknâmede az da olsa kısaltılmış benzetmeye yer verilmiştir.

Yayından fırlayan ok, yıldırıma benzetilmiştir:

“Kör derhal arka arkaya iki ok attı, bir *yıldırım hızıyla yayından fırlayan ok* oradan geçmekte olan süvarilerin birkaçına isabet ederek öldürdü.” (s. 32)

3.3.11.2.2.3. İstiareler

Cenknâmede az da olsa açık istiareye yer verilmiştir.

Koca arslanla kastedilen Hz. Ali'dir. Burada sadece benzetilen kullanılarak açık istiare yapılmıştır:

“Kendisini toparlamaya vakit bırakmadan *koca arslan* onu belinden yakaladığı gibi havaya fırlattı yere düşünce kemikleri kırıldı.” (s. 36)

Deyim aktarmalarında kapalı istiare kullanılmıştır.

3.3.11.2.2.4. Deyim aktarmaları

Cenknâmede insandan doğaya aktarma ve duyulararası aktarma olmak üzere iki farklı deyim aktarması çeşidi kullanılmıştır.

3.3.11.2.2.4.1. İnsandan doğaya aktarmalar

İnsana ait bir organ olan baş, pınar için kullanılarak insandan doğaya aktarma yapılmıştır:

“Dinlenmek için bir *pınar başında* durup konakladılar.” (s. 44)

3.3.11.2.2.4.2. Duyular arası aktarmalar

Cenknâmede dikkatimizi çeken başlıca duyular arası aktarmalar şunlardır:

Tatma duyusuyla algılanan tatlı sözcüğü, işitme duyusuyla algılanan sohbet için kullanılarak duyular arası aktarma yapılmıştır:

“Bir hayli zamandan beri görmediği dostu ile hal hatır sorup tatlı *tatlı sohbet* ederken kapı hızlı hızlı çalınmaya başladı.” (s. 3)

Tatma duyusuyla algılanan tatlı sözcüğü, işitme duyusuyla algılanan söz için kullanılarak duyular arası aktarma yapılmıştır:

“Elharis *tatlı sözlerin* fayda vermediğini görünce kılıcını çekip o da Amr’ın üstüne yürüdü, bir saat kadar dövüştüler, nihayet Amr biraz geri çekildi, sonra birdenbire geri dönerek var kuvveti ile hasmının üstüne atıldı.” (s. 34-35)

Dokunma duyusuyla algılanan hafif sözcüğü, işitme duyusuyla algılanan ses için kullanılarak duyular arası aktarma yapılmıştır:

“Demek atlarken çıkardığı hafif sesleri de duyan olmamıştı.”

3.3.11.2.2.5. Nidalar

Cenknâmede “ey” nidası diyaloglarda oldukça fazla kullanılmıştır:

“Ey kahramanlar içinizde benimle savaşacak kimse yok mu?” (s. 10)

“Ya Ali dedi.” (s. 20)

3.3.11.2.2.6. Argolar

Cenknâmede dikkatimizi çeken herhangi bir argo sözcüğe rastlamadık.

3.3.11.2.2.7. Unvan ve lakaplar

İncelediğimiz cenknâmede Hz. Ali için bazı unvan ve lakaplar kullanılmıştır.

Hz. Ali için kullanılan unvanlar ve lakaplar: Merdi Meydan (Meydanın merdi), meydanlar kahramanı.

3.3.11.2.2.8. İkilemeler

Cenknâmede en çok aynı sözcüğün tekrarıyla oluşan ikilemeler kullanılmıştır. Kullanılan başlıca ikilemeler şunlardır:

Aynı sözcüğün tekrarıyla oluşanlar: tatlı tatlı, yavaş yavaş, manalı manalı, kabile kabile, pırıl pırıl, birer birer, arka arkaya, sallaya sallaya, ağır ağır, kolay kolay.

Yakın anlamlı sözcüklerden oluşanlar: hal hatır, delik deşik, ses seda, yalvarıp yakarmak.

Biri anlamlı biri anlamsız sözcüklerden oluşanlar: çoluk çocuk.

Biri olumlu biri olumsuz sözcüklerden oluşanlar: görür görmez, geçirir geçirmez, düşer düşmez.

3.3.11.2.2.9. Övgüler

Cenknâmede güçlü savaşçıları anlatmak için “yiğit, kahraman, babayiğit” sözcükleri kullanılmıştır.

3.3.11.2.2.10. Tasvirler

Cenknâmede mekân, kişi ve olay tasvirlerine rastlanmaktadır.

3.3.11.2.2.10.1. Mekân tasvirleri

Nemrud’un kaçtığı beşinci kale:

“Gayet büyük ve güzel manzaralı olan bu kale, aynı zamanda surları çok sağlam ve zaptı güç bir yer” (s. 41) olarak tasvir edilmiştir.

3.3.11.2.2.10.2. Kişi tasvirleri

Cenknâmedeki savaşçı erkeklerin de güçlü kuvvetli olarak tasvir edilmesi cenknâmelerin ortak özelliklerinden olup burada da karşımıza çıkmaktadır.

Malik Ejder:

“Çok heybetli bir kumandan” (s. 5) olarak tasvir edilmiştir.

Efdal:

“Çok zeki, kurnaz ve konuşmasını bilen bir adamdı.” (s. 6) şeklinde tasvir edilmiştir.

Mansur şu şekillerde tasvir edilmiştir:

“Kahraman ve meşhur komutan” (s. 8)

“yaman bir yiğit” (s. 10)

Nemrud:

“Yaşı ilerlemiş olmasına rağmen gayet iyi kılıç kullanır ve savaşır.” şeklinde tasvir edilmiştir.” (s. 14)

Arfece:

“Çok iyi ve dürüst bir insan” (s. 18) olarak tasvir edilmiştir.

Essakafi’yi tasvir eden ifadeler şunlardır::

“iki gözü kör” (s. 27)

“çok yaman bir atıcı olup meşhur olmuş bir ok ve yaya sahip” (s. 27),

“Bu adam çok büyük zekâ, kabiliyet cesaret sahibi idi. Eğer gözleri kör olmasaydı kimseye mağlup olmayacak bir yedi belâ olacaktı. Çok kuvvetli bir işitme hassasına malikti. Karşısından bulunan herhangi bir mahlûkun en ufak bir hareketinden ne yapmak istediğini anlayacak kadar şayamı hayret ve müstesna bir zekâyâ sahipti. Vaziyetten çıkardığı hükme göre hareket eder ve hareketlerinde muvaffak olurdu.” (s. 27)

Elharis:

“iki bin kişi değerinde bir babayiğit” (s. 35) olarak tasvir edilmiştir.

Sehhare:

“Bir erkek kadar cesur ve cengâver” olarak tasvir edilmiştir.

3.3.11.2.2.10.3. Olay tasvirleri

Olay tasvirleri daha çok savaşlarda karşımıza çıkmaktadır. Bu tasvirlerde abartılı ifadelerle oldukça fazla yer verilmiştir.

“Nihayet Nemrud’un kuvvetleri hücumu geçti. Hz. Ali de arkadaşlarına savaşın başladığını ve hazır olmalarını söyledi. En iyi savaşçılar meydana çıkıyor, saatlerce ve karşılıklı kanter içinde savaştıktan sonra birbirini öldürüyorlardı.” (s. 5-6)

“Mansur’un üzüldüğünü gören Hz. Ali atına atlayarak derhal meydana çıktı. Deminden beri söylenmekte olan askere kılıç sallamasına meydan bırakmadı Zülfikâr’la onun vücudunu ikiye böldü.

Bunun üzerine Nemrud hıncından çıldıracak gibi olmuştu. En güvendiği savaşçısı bir dakikada yere serilmişti. Derhal askerlerine emir vererek hep birden karşı tarafa hücumu geçirdi.

İki taraf orduları da çok şiddetli bir cenge başladılar. Bu savaş akşamın geç saatlerine kadar devam etti.” (s. 12)

“Hazreti Ali tarafına gelen Madikerb idi. Onun gelişiyle askerlerin maneviyatı kuvvetlenmişti.

Derhal harp meydanına çıktı. En iyi askerlerini öldürenle imdat kuvvetlerinden bir kahraman kılıcını sallayarak ortaya çıktı. Fakat dayanamadı. Kanlar içinde yere serildi. Nemrud bu yiğidin de ölmesine çok üzüldü. Oğlu Arfeca babasına:

- Baba dedi. Şunlara karşı ben çıkayım.

Nemrud evvelâ oğlunun meydana çıkıp cenk etmesini istemedi. Fakat Arfeca babasını güçlkle ikna edebildi. Nemrud oğluna güveniyordu.

-Çık kendini göster.

Dedi Arfeca, silahlandıktan sonra atına atladı. Derhal harp meydanına çıktı. En iyi cenkçilerini öldürenlerle karşı karşıya kaldı, iki taraf arasında heyecanlı bir mücadele başladı.

Nihayet Hz. Ali’nin tarafından olan yiğit kılıcıyla Arfeca’nin mızrağını ikiye böldü. Sonra atını onun atının yanına yaklaştırarak gayet kolayca kaldırdı ve çekip

atının üstüne aldı. Arfece esir olmuştu. Yiğit onu getirerek Malik Ejder'e teslim etti." (s. 15-16)

"Arfece'yi esir eden yiğit tekrar meydana çıktı. Karşısına çıkan bir savaşçı ile cenge başladı. Çok geçmeden onu da kanlar içinde yerlere serdi. Nemrud intikam için en güvendiği yiğitlerinden birini seçerek iyice silahlandırdı ve meydana çıkardı.

Nemrud'un çıkardığı kahraman, hakikaten iyi savaşıyordu. Aralarındaki mücadele bir hayli sürdü. Herkes heyecan içinde idi. Bu savaş sonunda hangi tarafın kazanacağını merak ediyordu. Nihayet Nemrud'un güvendiği yiğit şiddetli bir mızrak darbesiyle yerlere serildi.

Derhal can verdi. Akşama kadar devam eden savaşta Nemrud bu yiğide karşı birçok savaşçı kaybetti. Bugünkü muvaffakiyetsizlik Nemrud'u çok üzmüştü. Bir yandan oğlu esir düşmüştü. Birçok kıymetli savaşçı da ölmüştü. Karşı taraftan intikam alması lazımdı. Oğlunu kurtarmak ve ölen yiğitlerin öcünü almak için kısa bir hazırlıktan sonra bütün savaşçılarıyla hücumla geçti. Savaş saatlerce devam etti. Kan gövdeyi götürüyordu." (s. 16)

"Evvla top olmadığı için onun yerine kullanılan ve uzaklara taşlar fırlatan (mancınık) ları hazırlattı. Bu şekilde kalenin dışarıdan fethi imkânsız bir hale getiriliyordu. Surların etrafı çok geniş ve derin hendeklerle çevrili idi. Yalnız birkaç yerde muvakkat tahta köprüler kurulmuştu.

Gece olunca Hz. Ali'nin yiğitleri kaleye bir hücum yaptılar. Gayeleri kalenin kapısını zorlayarak içeriye girebilmektir. Fakat Nemrud'un kalenin surlarına nöbetçi olarak dizdiği askerler zehirli ok ve büyük taşlar fırlatarak birçok savaşçının ölümüne sebep oldular." (s. 18)

"Aradan çok geçmeden Hz. Ali tarafından bir yiğit bu savaşçının karşısına çıktı. Derhal savaş başladı. Her ikisi de çok güzel savaşıyor ve iyi silah kullanıyordu. Aradan uzun bir zaman geçti. Nihayet savaş esnasında Nemrud'un askeri atından atlamak mecburiyetinde kaldı. Hasmı bu fırsatı kaçırmadı. O da derhal atından aşağıya atlayarak karşısındakinin toplanmasına fırsat vermeden mızrakla kafasını delik deşik etti." (s. 22)

"Her ikitarafta savaşta hakikaten çok mahirdi. Bir aralık hasım bir kılıç savurdu; fakat bu kılıç darbesi Zübeyr'in atının öldüğünü görünce derhal yere atladı. Yerde yaralanmış bir insan taklidi yaparak hasmını aldatmak istedi. Sonra kemerinden küçük bir harbe çıkararak onun üzerine attı. Asker mağlup olacağını anlayınca derhal atını sürerek geriye kaçmaya başladı bunu gören Zübeyr hemen yerinden fırladı ve koşarak onu takibe koyuldu.

Nihayet ona yaklaşarak atının kuyruğunu yakaladı ve var kuvveti ile çekmeye başladı. Kuyruğu çekilen at can acısıyla yerinden sıçrayarak üzerindeki askeri yere fırlattı. Bu fırsatı kaçırmak istemeyen Zübeyr onun toplanmasına meydan vermeden üzerine atıldı, bir kılıç darbesiyle can veren askeri bırakarak geriye döndü." (s. 23)

"Şimdi iki hasım ordu karşı karşıya duruyordu. İlk harp kapısını İbni Madi Kerb açtı.

Meşhur kılıcını sallaya sallaya ortaya çıkıp meydan okumaya başladı. Hiçbir kimsenin çıkmadığını görünce düşmanın sol cenahına bir Hamel yaptı, beş süvariye yerlere serdi. Bunu gören diğer askerler de birbirine girdiler. Amr bu karışıklıktan istifade ederek sağ cenaha da bir saldırı yaptı ve orasını da büyük zararlara soktu.

Bunun üzerine düşman ordusundan bir yiğit çıktı. Amr'la dövüşmeye başladı. Fakat çok geçmeden Amr bu yiğiti ağır surette yaraladı.

Düşman askerleri iyice ürkmüşlerdi. Nihayet eski bir pehlivan ve yaman bir savşçı olan (Elharis) adında bir kabile reisine yalvarıp yakarıp Amr'ın karşısına çıkmasını rica ettiler.

Elharis çıkmamayı gururuna yediremeyerek mükemmel bir şekilde baştan aşağıya kadar silahlandı ve bu gibi yerlerde çok güvendiği beyaz atına binip karşısına geçti bir müddet kılıçla dövüştüler. Elharis'in çelikten yapılmış sağlam kalkaniyle Amr'ın kuvvetli vuruşlarını güçlkle savuruyordu. Yenilmez bir yiğitin karşısında olduğunu görünce işi tatlılığa bağlamak istedi.

- Ya Amr! dedi şu savaştan vazgeç de eskiden babamla olduğu gibi samimi dost kalalım. Ben vaktiyle babanın en samimi arkadaşı idim. Hatta size geldiğim zamanlar sen ufak bir çocuktun, o zamandan beri dövüşmeye pehlivanlığa meraklı idin. Baban da seni daima kabile başkanlarına götürüyordu.

Amr bu sözlere kulak asmadı. Arkasında duran uşağa seslenerek kendisine başka bir at getirmesini söyledi. Uşak süratle başka bir at getirdi Amr büyük bir çeviklikle gelen atın üstüne atladı ve hâlâ dil dökmekte olan Elharis'in üstüne yürüdü.

- Bu sözlerle beni kandırmaya uğraşma, değil mi ki sen Nemrud'un adamısın sen de bizim düşmanımızsın, seni öldürmek veyahut yola getirmek boynumun borcudur.

Elharis tatlı sözlerin fayda vermediğini görünce kılıcını çekip o da Amr'ın üstüne yürüdü, bir saat kadar dövüştüler, nihayet Amr biraz geri çekildi, sonra birdenbire geri dönerek var kuvveti ile hasmının üstüne atıldı ve kafasını yarıp öldürdü.” (s. 33-34-35)

3.3.11.2.2.11. Deyim ve atasözleri

Cenknâmenin deyimler açısından oldukça zengin bir kaynak olduğunu söyleyebiliriz. Bunların deyimlerin başlıcaları: kan ter içinde, dillere destan olmak, pusu kurmak, yola gelmek, meydan okumak...

Cenknâmede “Su uyur, düşman uyumaz.” atasözüne yer verilmiştir.

3.3.11.2.2.12. Ayet ve hadisler

Cenknâmede hadis ve ayetlere yer verilmemiştir.

3.3.11.2.2.13. Kipler

Cenknâmenin anlatımında; görülen geçmiş zaman ve hikâye birleşik zaman ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Bunun dışında diyaloglarda geniş zaman, duyulan geçmiş zaman, şimdiki zaman emir kipi gibi farklı kiplerden de yararlanılmıştır.

3.3.11.2.2.14. Dilin işlevi

Cenknâmeler Hz. Ali'nin kahramanlıklarını anlatmak amacıyla yazıldıkları için dil ağırlıklı olarak heyecana bağlı işlevde kullanılmıştır.

3.3.11.2.3. Şekil özellikleri

İncelemekte olduğumuz *Nemrud Kalesi* cengi mensur olarak kaleme alınmıştır. İçinde herhangi bir menzum metin bulunmamaktadır.

Cenknâmede Hz. Ali'yi Nemrud Kalesi önünde, Nemrud ve mahiyetini, Nemrud'un kızı Sehhare'yi gösteren resimler olmak üzere üç resim yer almaktadır.

3.3.11.2.3.1. Cenknâmenin yapısı

Cenknâme klasik formelle (Raviyanı ahbar nakılânı âsar ve muhaddisani rüzigâr şöyle rivayet ve böyle hikâye ederler ki) başlamamıştır.

Vaka dört ana bölümde incelenebilir. Cenknâme Hazreti Ali'nin Medine civarında oturmakta olan bir dostu olan Ammar'ı ziyarete gitmesiyle başlar.

İkinci bölümde Hz. Ali ve Ammar sohbet ederlerken Ammar'ın ağabeyi Said perişan bir halde gelerek kervanına Nemrut adındaki bir hükümdarın adamlarının saldırdığını; iki çocuğuyla karısının öldürüldüğünü söyler. Cenknâmenin birinci bölümü burada sona erer.

Üçüncü bölümde Hazreti Ali'nin Nemrud Kalesi'ne yola çıkması anlatılır. Hazreti Ali ve Nemrud arasındaki savaş anlatılır. Savaş Nemrud'un sürekli kaçması ve Hazreti Ali'nin onu kovalaması şeklinde devam eder.

Son bölümde, Hz. Ali, Nemrud'u öldürür ve Medine'ye doğru yola çıkar.

Cenknâme diğer çoğu cenknâmede olduğu gibi mutlu sonla bitmektedir.

3.3.11.2.3.2. Hikâye içinde hikâyeler

Cenknâmenin içinde ana olayın haricinde herhangi bir hikâyeye yer verilmemiştir.

3.3.11.2.3.3. Geçiş sözleri

Cenknâmede herhangi bir geçiş sözüne yer verilmemiştir.

3.3.11.2.4. Motifler

Cenknâmedeki motifleri at, İslâmi motifler, kılıç, formülistik sayı, ejderha, kılık değiştirme, mağara, din değiştirme, savaş olmak üzere inceledik.

At yolculukta ve savaşlarda kullanılan bir hayvan olarak cenknâmede karşımıza çıkmaktadır.

Cenknâmede namaz, kurban kesmek gibi İslâmi öğeler önemli yer tutmaktadır. Hz. Ali'nin ve arkadaşlarının kazandıkları mücadeleler sonunda kaybedenlerin Müslüman olmaları İslâmiyet'in yayılması açısından oldukça önemlidir.

Kılıç savaşlarda oldukça fazla kullanılan bir alet olarak karşımıza çıkmaktadır. Zülfikâr Hz. Ali'nin en büyük yardımcılarındanır.

İncelediğimiz cenknâmede Nemrud'un adamlarından birinin dilenci kılığına girmesi, Hz. Ali'nin askerinin kılığına girmesi, Cebbar'ın kılık değiştirmesi olmak üzere üç farklı yerde karşımıza çıkmaktadır.

Cenknâmede formülistik sayı olarak yedi sayısı geçmektedir. Nemrud Kalesi'nin yedi tepe üzerine kurulması bu kullanıma örnek verilebilir.

Hz. Ali ve arkadaşları bir mağarada saklanırlar.

Nemrud'un oğlu Arfece ve Nemrud'un kızı Sehhare İslâmiyet'i kabul ederler.

Hz. Ali'nin adamlarıyla Nemrud'un adamları arasında savaşlar olur.

BÖLÜM IV.HZ. ALİ CENKNÂMELERİNDE TESPİT EDİLEN ORTAK ESTETİK DEĞERLER

4.1.KURGUSALLIK

Edebi eserde bu kadar önemli bir yer teşkil eden kurgusallığı biz de estetik değerlerimizin başında değerlendirdik. Cenknâmeleri anlatıcı, bakış açısı, zaman, mekân, kişiler, kaynak, olağanüstülükler ve ilahi yardımlar açısından ele aldık.

Tablo 14: Hz. Ali Cenknâmelerinde Kurgusalık

Cenknâmeler	Anlatıcı	Bakış Açısı	Zaman	Kaynak
Haverzemin	Yazar	ve kahraman	İlahi bakış açısı	Efsanevi Masal ve efsane
Hz. Ali Devler	Yazar	İlahi bakış açısı		Efsanevi Masal ve efsane
Ülkesinde ve Malik Ejder				
Kubbe-i Mıknatıs	Yazar	İlahi bakış açısı		Efsanevi Masal ve efsane
Billur Dağı	Yazar	İlahi bakış açısı		Efsanevi Masal ve efsane
Hayber Kalesi	Yazar	İlahi bakış açısı	Tarihi	İslâm Tarihi
Kan Kalesi	Yazar	ve kahraman	İlahi bakış açısı	Efsanevi Masal ve efsane
Ejder Kalesi	Yazar	İlahi bakış açısı		Efsanevi Masal ve efsane
Hayberli Sihirbazın	Yazar	ve kahraman	İlahi bakış açısı	Efsanevi Masal ve efsane
İntikamı				
Hz. Ali Ölüm Vadisinde	Yazar	İlahi bakış açısı		Efsanevi Masal ve efsane
Gazanfer Kâfir	Yazar	İlahi bakış açısı		Efsanevi Dini kıssa ve menkıbeler
Nemrud Kalesi	Yazar	İlahi bakış açısı		Efsanevi Dini kıssa ve menkıbeler

İncelediğimiz 11 cenknâmenin anlatıcısına baktığımızda hepsinde yazar anlatıcının bulunduğunu görmekteyiz; ancak bu cenknâmelerin içinde ana olaydan bağımsız olarak anlatılan 3 hikâyede kahraman anlatıcı kullanılmıştır.

İncelediğimiz 11 cenknâmeyi bakış açısı bakımından değerlendirdiğimizde cenknâmelerin tümünde ilahi bakış açısıyla karşılaşıyoruz.

İncelediğimiz cenknâmelerin 10 tanesinde zaman net olarak belirtilmemiştir, efsanevidir. Sadece Hayber Kalesi tarihi bir cenknâme olduğu için zamanı bellidir.

İncelediğimiz 11 cenknâmeden 1 tanesi kaynağını İslâm tarihinden, 8 tanesi masal ve efsanelerden 2 tanesi de dini kıssa ve menkıbelerden almıştır. Sadece *Hayber Kalesi* cengi konusunu İslâm tarihinden almıştır. *Hayberli Sihirbazın İntikamı* ve *Hz. Ali Ölüm Vadisinde*, *Haverzemin*, *Hz. Ali Devler Ülkesinde* ve *Malik Ejder, Kubbe-i Miknatis, Billur Dağı, Kan Kalesi, Ejder Kalesi* cenknâmeleri konularını masal ve efsanelerden; *Gazanfer Kâfir* ve *Nemrud Kalesi* konularını dini kıssa ve menkıbelerden almışlardır.

Tablo 15: Hz. Ali Cenknâmelerindeki Olağanüstü Varlıklar

Devİfrit	Cadı	Peri	Ejderha		
Haverzemin			√		
Hz. Ali Devler					
Ülkesinde ve Malik Ejder √			√	√	√
Billur Dağı			√	√	√
Hayber Kalesi			√		√
Kan Kalesi			√		
Ejder Kalesi			√		√
Hayberli Sihirbazın İntikamı √					√
Hz. Ali Ölüm Vadisinde			√		
Gazanfer Kâfir			√		√
Nemrud Kalesi			√		

İncelediğimiz 11 cenknâmeden 8 tanesinde ifrit, cadı, dev, ejderha gibi birçok olağanüstü varlıkla karşılaşmaktayız. Hz. Ali Cenknâmelerinden *Gazanfer Kâfir* ve *Nemrud Kalesi* cenknâmelerinde olağanüstülükler yer verilmemiş, *Haverzemin*, *Hz. Ali Devler Ülkesinde* ve *Malik Ejder, Kubbe-i Miknatis, Billur Dağı, Kan Kalesi, Ejder Kalesi* cenknâmelerinde ise ejderha, dev, ifrit, sihir gibi birçok olağanüstülüğe yer verilmiştir. Hayber Kalesi'nde dev ve cadı gibi olağanüstü varlıklar sadece isim olarak geçmektedir.

Cenknâmelerin tümünde ortak olan bir özellik de Hz. Ali ve diğer İslâm cengâverlerinin olağanüstü güçleridir.

Cenknâmelerde Hz. Muhammed, Hz. Ali, Halid Bin Velid, Saad, Kanber, Malik Ejder gibi gerçek kahramanlar yer almakla birlikte gerçeklikleri konusunda elimizde herhangi bir bilgi olmayan kahramanlar da bulunmaktadır.

Hz. Ali Cenknâmelerinin çoğunluğunun Medine’de başlayıp Medine’de sona erdiğini görmekteyiz. Cenknâmelerde Medine, Mağrib gibi gerçekte yer alan mekânlar geçmekle birlikte Kubbe-i Mıknatıs, Lak Kalesi, Kan Kalesi gibi gerçekte var olmayan mekânlara da yer verilmiştir.

Cenknâmelerde dikkati çeken bir özellik de ilahi yardımlardır. Hz. Muhammed’in ve Hz. Ali’nin başı sıkıştığı zaman Cebrail A.S. yardıma gelmektedir. Ayrıca Hızır A.S.ve balık da Hz. Ali’ye yardım etmektedir. Yine cenknâmenin kahramanları bazen rüyalarında yardım almaktadır. Yer yer cenknâmelerde mucizelerle de karşılaşmaktayız (*Hayber Kalesi* cenginde Hz. Ali’nin gözlerinin Hz. Muhammed’in tükürüğüyle iyileşmesi, *Kubbe-i Mıknatıs* cenginde Malik Ejder’in Hz. Muhammed’in gömleğinin mucizesiyle iyileşmesi gibi).Cenknâme kahramanları başları sıkıştığı zaman dua etmekte ve dualarının karşılığını almaktadırlar.

İncelediğimiz cenknâmelerin anlatıcılarının yazar ya da kahraman olması, ilahi bakış açısıyla yazılmaları, zamanlarının net olarak belli olmaması, çoğunun konularını masal ve efsanelerden almış olmaları, olağanüstülükler, gerçekte olmayan kahramanların ve mekânların yer alması, ilahi yardımlar kurgusal olup cenknâmelerde yer alan özelliklerdir.

4.2. HZ. ALİ CENKNÂMELERİNDE ÜSLUP

İncelediğimiz cenknâmeler Üslub-ı Adi (Sade Üslup) ileakıcı ve Türkçe söz varlığının hâkim olduğu bir üslupla kaleme alınmıştır. Cenknâmelerde geçen Arapça, Farsça sözcükler halkın diline yerleşmiş olan sözcüklerdir. Kısa cümlelerle anlatımda akıcılık sağlanmıştır.Eserin bu şekilde yazılması geniş kitleye ulaşmasını sağlamıştır.

Üslup incelememiz sonucunda ulaştığımız bulgular şunlardır:

İncelediğimiz cenknâmelerde abartılı ifadelerle oldukça fazla yer verilmiştir. özellikle Hz. Ali ve diğer İslâm cengâverlerinin savaşları abartılı bir şekilde ifade edilerek kahramanlık teması ön plana çıkarılmıştır.

Benzetmeleri; tam benzetme, yalın benzetme, kısaltılmış benzetme ve pekiştirilmiş benzetme başlıkları altında inceledik. Cenknâmelerde en çok kullanılan benzetme çeşidi tam benzetmedir. Tam benzetme dışında yalın benzetme, kısaltılmış benzetme ve pekiştirilmiş benzetmeler de cenknâmelerde yer alan diğer benzetme çeşitleridir.

Cenknâmelerde yer alan istiareleri kapalı ve açık istiare olmak üzere ele aldık. En çok kullanılan istiare çeşidi kapalı istiaresidir. Açık istiarelere fazla yer verilmemiştir.

İncelediğimiz cenknâmelerde en çok rastlanılan deyim aktarmaları insandan doğaya aktarma ve duyular arası aktarmalardır.

Ey ve ya nidaları incelediğimiz cenknâmelerde oldukça fazla kullanılmıştır.

Cenknâmelerde kullanılan başlıca argo sözcükler şunlardır:

Cenknâmelerde Geçen Argo Kelimeler Sözlüğü

temizlemek (birini):vücudunu ortadan kaldırmak yok etmek, öldürmek (Püsküllüoğlu 173).

haklamak: 1 dövmek. **2** öldürmek (Püsküllüoğlu 89).

gebermek:ölmek (Püsküllüoğlu 81).

kelle:baş, kafa. (Püsküllüoğlu 115).

sıyrılmak(sıyırmak): kötü, güç bir durumdan, bir tehlikeden kurtulmak (Püsküllüoğlu 161).

Cenknâmelerde “temizlemek, kelle” gibi argo sözcüklere sıkça yer verilmiştir.

İncelediğimiz cenknâmelerde Hz. Ali ve Hz. Muhammed için oldukça fazla unvan ve lakap kullanılmıştır. Bunların başlıcaları şunlardır:

Hz.Muhammed için kullanılanunvan ve lakaplar: Mefharı Mevcudat (Yaratılmışların iftiharı), Şefii Ümmeti Arasat (Arasat Ümmetinin Şefi), Habib (Sevgili), Resûlüllah (Allah’ın Resûlü), Serveri Kâinat (Övünç kaynağı), Fahri Kâinat (Övünç kaynağı), Resûlü Ekrem, Habibi Kibriya (Üstün olan Mevlâ’nın sevgilisi), Seyyidül kâinat (Kâinatın soylusu), Fahri Âlem (Âlemin övüncü), İki Cihan Serveri (İki cihanın önderi), Hatemülenbiyâ (Nebilerin sonuncusu), Serveri

Enbiyâ (Nebilerin önderi), Şefii Arasat (Arasat gününün şefi), Refîi Rûzi Arasat (Arasat gününün yücesi), Fahri Enbiya (Nebilerin övüncü), Resûlü Kibriya (Üstün olan Mevlâ'nın Resûlü)...

Hız. Ali için kullanılan unvan ve lakaplar: Cenabı Haydar (Arslanların cenabı), Şahı Merdan (Mertlerin şahı), Allah'ın arslanı, Emirülmüminin (Müminlerin emiri), Şiri Huda (Allah'ın arslanı), Merdi Meydan (Meydanın merdi), meydanlar kahramanı, İmam, Şiri Yezdan (Allah'ın arslanı), kahramanlar kahramanı, Sahibi Velayet, Hayderi Kerrar (Yiğitlerin şahı), Veliyullah (Allah'ın sevgili kulu), Sahibi Döldül ve Zülfikâr, Esedullahülgalib (Galip Allah'ın arslanı), Gaziler sultanı, Hayber fatihi, İslâmiyet'in sadık hadimi...

İncelediğimiz cenknâmelerde ikilemelere oldukça sık yer verilmiştir. En çok aynı sözcüğün tekrarıyla oluşan ikilemeler kullanılmıştır. Cenknâmelerde tespit ettiğimiz başlıca ikilemeler şunlardır:

Aynı sözcüğün tekrarıyla oluşanlar: tatlı tatlı, yavaş yavaş, manalı manalı, kabile kabile, pırıl pırıl, birer birer, arka arkaya, sallaya sallaya, ağır ağır, kolay kolay, soluk soluğa, gide gide, yaşara yaşara, hafif hafif, hayran hayran, diz dize, meftun meftun, kana kana, yapış yapış, dövüne dövüne, feryat feryat, yığın yığın, neşeli neşeli, kekeleye kekeleye, cayır, cayır, ağlaya ağlaya, harıl harıl, parıl parıl, saf saf, akın akın, seve seve, güle güle, yan yana, alaylı alaylı, yüz yüze, gözetleye gözetleye, derin derin, tembel tembel, yeke yek, kıvrım kıvrım...

Yakın anlamlı sözcüklerle oluşanlar: hal hatır, delik deşik, ses seda, yalvarıp yakarmak, ara sıra, iş güç, güçlü kuvvetli, yaşlı başlı, akıl fikir, uç bucak, iri yarı, bitmez tükenmez, deli divane...

Biri anlamlı biri anlamsız sözcüklerle oluşanlar: çoluk çocuk, ufak tefek saçma sapan, boy pos, yemek memek...

Biri olumlu biri olumsuz sözcüklerden oluşanlar: görür görmez, geçirir geçirmez, düşer düşmez, bitirir bitirmez, alır almaz, ister istemez, gelir gelmez, girer girmez, basar basmaz, bilir bilmez, savar savmaz, giyer giymez, duyar duymaz, değer değmez, açılır açılmaz, açar açmaz, eder etmez...

Zıt anlamlı sözcüklerden oluşanlar: enine boyuna, düşe kalka, irili ufaklı, gece gündüz, kona göçe, iç dış, aşağı yukarı, sağ sol, olan biten, er geç...

İkisi de anlamsız sözcüklerden oluşanlar: kerli ferli.

Yansıma sözcüklerden oluşanlar: kütür, kütür, horul horul, gak gak, ahlaya uflaya, çıtır pıtır, çın çın, zangır zangır, şırıl şırıl...

İncelediğimiz cenknâmelerde kahramanları övmek amacıyla övgü belirten sözcükler kullanılmıştır. Bu sözcükler genellikle sıfatlardır. Hz. Muhammed'i övmek için "mübarek" sıfatı oldukça sık tekrarlanmıştır. Güçlü savaşçıları övmek için "yiğit, bahadır, pehlivan, kahraman, babayiğit" sözcüklerine sıkça yer verilmiştir.

Tasvirleri; mekân, kişi ve olay tasvirleri olmak üzere üç bölümde inceledik. Mekân tasvirlerinde yer alan mekânlar ya çok güzel yerlerdir ya da geçilmesi güç kalelerdir.

Kişi tasvirlerinde dikkat çeken özellikler ise İslâm cengâverlerinin ve Hz. Ali'nin düşmanlarının güçlü kişiler olarak tasvir edilmeleridir. Bu da Hz. Ali'nin savaşlarının hiç de kolay olmadığını göstermektedir. Cenknâmelerdeki kadınlar da eşi benzeri bulunmaz güzeller olarak tasvir edilmiştir.

Olay tasvirlerinde dikkat çeken ise savaşlardır. Savaşların anlatımında abartılı ifadeler sıkça yer verilmiştir. Özellikle Hz. Ali'nin savaşları abartılı bir dille aktarılmıştır. Diğer bir dikkat çekici unsur da Hz. Ali'nin savaşlarının daha ayrıntılı olarak anlatılmasıdır.

İncelediğimiz cenknâmelerde deyimler oldukça sık kullanılmış, yer yer atasözlerine de yer verilmiştir.

Cenknâmelerde Geçen Deyimler ve Atasözleri Sözlüğü

ağzı süt kokmak: Çok tecrübesiz olmak. Çok genç ve tecrübeden yoksun olmak.

ağzının suyu akmak: Çok beğenmek, çok imrenmek. Çok istemek.

aklı başından gitmek: Ani bir sevinç ve korkudan dolayı şaşkın bir durumda kalmak. Ne yapacağını şaşırarak. Ani bir etki ile baygın duruma gelmek.

aklına başına toplamak: Düşünmeden yaptığı işleri bırakıp mantıklı bir yol tutmak, akıllıca hareketler yapmak.

boynu bükük: Yalnız, kimsesi kalmamış, zor ve acınacak durumda olan.

can evinden vurmak: Kişiye çok değer verdiği bir konuda hücum etmek. Yaşamının devamı kalmayacak şekilde vurmak. Öldürmek amacı ile vurmak.

can kulağıyla dinlemek: Aşırı bir dikkat ile dinlemek.

canı sıkılmak: İşsiz, boş kalmaktan bunalmak. Bir kişiye kızmak. Bir duruma üzülmek, neşesi kaçmak.

dile gelmek: Konuşmaya başlamak. Uzun zaman sustuğu ve konuşmaz denildiği hâlde birden konuşmaya başlamak.

dillere destan olmak: Her yerde ondan bahsedilmek, söylenmek. Sözü edilmek.

diş bilemek: Karşısındakine bir kötülük yapmak için fırsat kollamak. Öcünü almak için gerekli fırsatı aramak, kollamak.

dudak bükme: Beğenmemek. Aldırmamak. Önem vermemek.

göklere çıkarmak: Aşırı derecede övmek.

göz atmak: Şöyle bir bakmak. Kısa bir bakış. Üzerinde fazla durmadan şöylece bakmak.

göz dikmek: Beğenilen bir şeyi ele geçirmek istemek. Elde etmek.

göz koymak: Bir şeyi elde etmeyi çokça istemek. Elde etmek için gayret göstermek.

gözdağı vermek: Bir şeyi yaptırmak için tehdit eder şekilde konuşmak. Söz ve davranışlarla karşısındakini korkutmaya çalışmak.

hakkından gelmek: Zor bir işi başarmak. Ceza alması gereken kimseye gereken cezayı vermek.

haraca kesmek: Bir kimseden zor kullanarak para almak. Zorbalık ederek belli zamanlarda para almak.

iç çekmek: İstemek, arzu, istek duymak.

iki gözü iki çeşme: Çok ağlamak, durmadan gözyaşı dökmek.

İyi olacak hastanın hekim ayağına gelir: Tanrı bir işin iyi sonuçlanmasını emretmişse bütün imkânlar peş peşe gelir. İş olumlu ve çabuk biter. Başarılı olur.

kan gövdeyi götürmek: Pek çok insan öldürmek. Çok kan dökülmek.

kan ter içinde: Çok terlemek. Fazla sıkıntıdan çok terlemek.

kanına susamak: Kendisini öldürtecek kadar aşırı davranış içinde bulunmak. Öldürmek istemek.

Kızı (gelini) ata bindirmişler de (ya kısmet) demiş:Bir işte kesin sonuç belli olmadan hiçbir zaman bitmişgözüyle davranmak doğru değildir. Her problemin yolunda olduğuna inandığımız bir zamanda, hiç beklenmeyen bir zorlukla karşılaşmamız her zaman mümkündür. Bunu gözden uzak tutmamak gerekir.

kulak kabartmak: Belli etmeden dinlemeye çalışmak.

kulak vermek: İlgili ve merakla dinlemek.

meydan okumak: Hasmından korkmadığını belli ederek karşılaşmak istemek.

nutku tutulmak: Şaşkınlıktan, korkudan, heyecandan veya öfkeden konuşamaz duruma gelmek, dili tutulmak.

ödü patlamak: çok korkmak, ummadığı anda gelen bir etkiyle çok korkmak.

para canlısı: Paraya fazlaca düşkün.

pusu kurmak: Bir kimseyi bir tuzağa düşürmek için bir yere gizlenmek, sinmek.Uygun zamanı beklemek.

Su uyur, düşman uyumaz: Düşman olan kişiler sakın sakın dursalar da bu onların kötülükten vazgeçtikleri anlamını vermez. Sakin sakin durarak karşılarındakilerin zayıf taraflarını kollarlar. En zayıf anını bulduklarında da hemen harekete geçip yapacakları fenalığın en kötüsünü yapmaya çalışırlar. Düşman düşmanlığından vazgeçmeyeceği için düşmanımıza karşı her an tetikte bulunmak gerekmektedir.

söz açmak: konuyu ortaya koymak. Konu ile ilgili olarak konuşmaya başlamak.

tuz buz olmak: Paramparça olmak. (Cam türünde eşyalar için.) kırılıp çok küçük parçalara ayrılmak.

yağmurdan kaçarken doluya tutulmak: Sıkıntılı, tehlikeli bir durumdan kurtulmaya çalışırken daha fazla sıkıntılı ve tehlikeli bir durumun içine düşmek.

yere sermek: Yenmek. Zor, kötü duruma koymak. Yere yıkmak. Öldürmek.

Yezidden mezid, mezidden yezid doğabilir:Kötü bir kişiden iyi bir kişi, iyi bir kişiden de kötü bir kişi doğabilir.

yola gelmek: Bir kimsenin ters tutumu için, düzelmek. Uslanmak. Kötü alışkanlıklarını terk etmek.

yüreği sızlamak: Pek çok acımak, üzülmek.

yüz çevirmek: İlgisini kesmek, rağbet göstermemek.

İncelediğimiz 11 cenknâmeden 3 tanesinde ayetlere, 3 tanesinde de hadislere yer verilmiştir. Hadisler genellikle Hz. Ali'nin önemini belirtmek amacıyla kullanılmıştır. Ayetler de kahramanların başı sıkıştığı zaman başvurduğu kurtarıcılardandır. Ayetler *Haverzemin, Billur Dağı, Kan Kalesi* cenknâmelerinde; hadisler ise *Hz. Ali Devler Ülkesinde ve Malik Ejder, Hayber Kalesi, Ejder Kalesi* cenknâmelerinde geçmektedir. Bu ayet ve hadisler şunlardır:

Ayetler

“Nasrun minallâhi ve fethün karib” (Saff 13)

Meali: “Ve seveceğiniz bir başka (nimet) daha var: Allah'tan yardım ve zafer (nusret) ve yakın bir fetih. Müminleri müjdele.”

“İnna lillahi ve inna ileyhi Raci'un.” (Bakara 156)

Meali: “Şüphesiz biz Allah'tan geldik ve şüphesiz dönüşümüz O'na'dır.”

“Hasbinallah venimelvekil.” (Ali İmran 173)

Meali: “Allah bize yeter, o ne güzel vekildir.”

Hadisler

“Bir mü'minin ferasetine dikkat ediniz, o iman gözüyle bakar.”

“Kim seni sevmezse beni de sevmez, beni sevmeyen Allah Teâlâ'yı da sevmez. Allah Teâlâ'yı sevmeyenin iki cihanda da hali haraptır.”

“Lâ feta illâ Ali lâ Seyfe illâ Zülfikâr.”

Meali: Hz. Ali'den daha üstün yiğit, Zülfikâr'dan daha keskin kılıç yoktur.”

İncelediğimiz cenknâmelerin anlatımında; görülen geçmiş zaman ve hikâye birleşik zaman ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Bunun dışında diyaloglarda geniş zaman, duyulan geçmiş zaman, şimdiki zaman emir kipi gibi farklı kiplerden de yararlanılmıştır.

Cenknâmeler Hz. Ali'nin kahramanlıklarını anlatmak amacıyla yazıldıkları için dil ağırlıklı olarak heyecana bağlı işlevde kullanılmıştır.

4.3.CENKNÂMELERİN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

İncelediğimiz cenknâmelerin şekil özelliklerini cenknâmenin yapısı, hikâye içinde hikâyeler ve geçiş sözleri olmak üzere üç başlık altında inceledik.

Tablo 16: Hz. Ali Cenknâmelerinde Şekil Özellikleri

Hikâyeler	Şekil Özellikleri
Haverzemin	Mensur
Hz. Ali Devler Ülkesinde ve Malik Ejder	Mensur
Kubbe-i Mıknatıs	Mensur+Manzum
Billur Dağı	Mensur
Hayber Kalesi	Mensur+Manzum
Kan Kalesi	Mensur
Ejder Kalesi	Mensur
Hayberli Sihirbazın İntikamı	Mensur
Hz. Ali Ölüm Vadisinde	Mensur+Manzum
Gazanfer Kâfir	Mensur
Nemrud Kalesi	Mensur

İncelediğimiz 11 cenknâmeden 3 tanesi manzum ve mensur karışık, 8 tanesi ise mensur olarak yazılmıştır. Cenknâmelere manzum bölümler eklenmesi cenknâmeleri tekdüzelikten kurtarmak açısından oldukça önemlidir. Bu manzum bölümlerden bazıları kahramanın duygularını yansıtması bakımından da önemli bir yere sahiptir..

İncelediğimiz cenknâmeler resimler açısından oldukça zengindir. 11 cenknâmededen sadece Hayber Kalesi'nde herhangi bir resime yer verilmezken diğer on cenknâmede toplam 38 resim bulunmaktadır. Haverzemin'de Düldül'ün Zülfikâr'ı Hz. Ali'ye götürdüğü, İbni Nevfel'in şeyhin ve şeyhin kızının istedikleri kılıcı getirdiği, İbni Nevfel'in arkasında atının belirlediği resimler olmak üzere üç resim; Hz. AliDevler

Ülkesinde ve Malik Ejder cenginde Haver'in Hz. Ali'nin huzuruna gelip Müslüman olduklarını bildirdiği, Malik Ejder'in sekiz yerinden yaralandığı, padişahın elçinin takdim ettiği mektubu okuduğu resimler olmak üzere toplam üç resim; Kubbe-i Miknatis'ta hasımların karşılaşmasını ve savaşları gösteren üç resim; Billur Dağı cenginde savaşı, Ebulmuhsin'in savaşa girdiğini, kabileden genç bir kızın dere kenarında olduğunu, müthiş bir akını, mızraklı süvarilerin saldırılarını, habercinin Emir'e olup bitenleri anlattığını, iki hasmın karşı karşıya geldiğini, ziyafeti, ani bir hücumu, haberin okunduğunu gösteren resimler olmak üzere on resim; Kan Kalesi'nde çobanın rüyasında Hz. Muhammed'i gördüğü bir resim; Ejder Kalesi'nde Şem'un'un dilenci kılığında fesat hazırladığı kaleye vardığı, Hz. Ali'nin Şem'un'u yakaladığı, Şem'un'un halka şahın intikamını almaları gerektiğini söylediği resimler olmak üzere üç resim; Hz. Ali ve Hayberli Sihirbazın İntikamı'nda yer alanı insanın hikâyesinde halkın günlük işlerine devam ettiğini, Efşan'ın hükümdarın huzuruna geldiğini, Satiha ve Belka'nın mağaraya kapatıldıklarını gösteren resimler olmak üzere üç resim Hz. Ali Ölüm Vadisinde de İkreme'nin kızı Vedia'yı, Bedir Muharabesi'nde Hz. Ali'nin büyük yararlıklar gösterdiğini, Hz. Ali'nin ejderhanın dişlerini kırdığını, Hz. Ali'nin Haşim'in anlattıklarını dinlediğini, Asir Kalesi önündeki savaşı, Hz. Ali'nin Nümeyr'in ordusundaki herkesi kılıçtan geçirdiğini gösteren resimler olmak üzere altı resim; Gazanfer Kâfir cenginde atlının elinde kılıçla şaha kalktığını, haber götüren silahşörün genç kızla konuştuğunu ve savaşı gösteren resim olmak üzere üç resim; Nemrud Kalesi'nde Hz. Ali'yi Nemrud Kalesi önünde, Nemrud ve mahiyetini, Nemrud'un kızı Sehare'yi gösteren resimler olmak üzere üç resim yer almaktadır.

Cenknâmeleri yapı bakımından dört bölüme ayırdık. İncelediğimiz 11 cenknâmenin 7 tanesinin girişinde “Raviyanı ahbar nakılânı âsar ve muhaddisani rüzigâr şöyle rivayet ve böyle hikâye ederler ki” formeli yer almaktadır. Cenknâmelerin birinci bölümünde kahramanın mücadeleye başlamadan önce başından geçenler, ikinci bölümde kahramanı harekete geçirecek bir neden, üçüncü bölümde kahramanın amacına ulaşmak için verdiği mücadele, dördüncü bölümde kahramanın amacına ulaşması anlatılmaktadır. Haverzemin ve Hayber Kalesi cenknâmelerinin yapılarında ise bazı farklılıklarla karşılaşmaktayız. Haverzemin cengini bir temel olay bir de yan olay olmak üzere iki bölümde inceledik. Hayber Kalesi'ni ise kalenin fethinde

gerçekleşen olaylar ve fetihten sonra gerçekleşen olaylar olmak üzere iki bölümde inceledik.

İncelediğimiz 11 cenknâmeden 4 tanesinde ana hikâyenin içinde konu ile ilgisi olmayan hikâyelere yer verilmiştir. Haverzemin cenknâmesinde 1 tane, Kan Kalesi cenknâmesinde 2 tane, Hayberli Sihirbazın İntikamı cenknâmesinde 2 tane, Hz. Ali Ölüm Vadisinde cenknâmesinde 3 tane olmak üzere toplam 8 farklı hikâye kullanılmıştır.

İncelediğimiz 11 cenknâmeden 3 tanesinde geçiş sözleri bulunmaktadır. Haverzemin, Hz. Ali Devler Ülkesinde ve Malik Ejder, Kan Kalesi cenknâmelerinde geçiş sözlerine yer verilmiştir.

4.4.HZ. ALİ CENKNÂMELERİNDE MOTİFLER

Üzerinde durduğumuz Hz. Ali cenknâmelerinde tespit ettiğimiz motifleri at, İslâmi motifler, diğer dini motifler, devler, sihir, ifrit, rüya, kılıç, kılık değiştirme, formülistik sayı, mağara, din değiştirme, ejderha, savaş ve mucize olmak üzere inceledik.

Destanlarda ve halk hikâyelerinde atın çok mühim bir yeri vardır. Yaşanılan hayatın gereği olarak insanlar atla devamlı münasebette olmak zorunda kalmışlar ve hayat tarzının gereği her türlü faaliyet ve amaçlarında attan birinci derecede istifade etmişlerdir (Köksal 1984: 132).

İncelediğimiz cenknâmelerin tümünde at motifine yer verilmiştir. Hz. Ali cenknâmelerinde at yolculuk aracı olarak kullanılmış. Ayrıca savaşlarda kahramanın en büyük yardımcısı olmuştur. Hz. Ali'nin atı Düldül de onun en büyük yardımcılarındandır. Düldül, rüzgardan hızlı, yorgunluk bilmez, sahibinden ayrılmaz bir at olarak tasvir edilmiştir.

İncelediğimiz cenknâmelerin hepsinde İslâmi motiflere yer verilmiştir. Namaz, abdest, ezan, Cebrail A.S., kelime-i şehadet, Hızır gibi motifler cenknâmelerde sıkça geçmiştir.

Cenknâmelerde Hz. Ali'nin düşmanları çoğunlukla putperesttir. Cenknâmelerde tapılan putlar: Lat, Uzza, Şükran, Menat'tır. Kubbe-i Mıknatıs'ta ifrit dininden, Kan Kalesi'nde Kahkaha Şah güneşe tapmaktan bahsedilmiştir.

İncelediğimiz 11 cenknâmenin 6 tanesinde dev motifi geçmektedir. Haverzemin ve Hayber Kalesi cenklerinde bu motif sadece isim olarak geçmektedir. Motifin diğer geçtiği cenknâmeler Hz. Ali Devler Ülkesinde ve Malik Ejder, Kubbe-i Mıknatıs, Billur Dağı ve Ejder Kalesi'dir.

İncelediğimiz 11 cenknâmenin 7 tanesinde sihir motifi yer almaktadır. Hz. Ali Devler Ülkesinde ve Malik Ejder, Kubbe-i Mıknatıs, Billur Dağı, Kan Kalesi, Ejder Kalesi, Hayber Kalesi cenknâmelerinde ve Hayberli Sihirbazın İntikamı'nda sihirbazdan bahsetmesi şeklinde bu motif yer almaktadır.

İncelediğimiz 11 cenknâmenin 3 tanesinde ifrit motifi yer almaktadır. Hz. Ali Devler Ülkesinde ve Malik Ejder, Kubbe-i Mıknatıs ve Billur Dağı cenknâmelerinde bu motif geçmektedir.

İncelediğimiz 11 cenknâmenin 6'sında rüya motifi geçmektedir. Kahramanların başı sıkıştığında yardımcı olan unsurlardan biri de rüyadır. Ayrıca kahramanlardan bazıları rüya yoluyla Müslüman olmuşlardır.

Haverzemin, Billur Dağı, Hz. Ali Devler Ülkesinde ve Malik Ejder, Kubbe-i Mıknatıs, Kan Kalesi, Gazanfer Kâfir cenklerinde bu motif geçmektedir.

Kılıç savaşlarda geçen en önemli savaş aletlerindedir. Özellikle Hz. Ali'nin kılıcı Zülfikâr onun en büyük yardımcılarındandır. Ejder Kalesi cenginde Hz. Peygamber'e ihsan edilen iki üstün şeyin Hz. Ali ve Zülfikâr olduğundan bahsedilmiştir. Zülfikâr, düşman karşısında uzayani dokunduğu yeri yıkan, değdiği bedeni biçen çatal şeklinde bir kılıç olarak tasvir edilmiştir.

İncelediğimiz 11 cenknâmeden 8'inde kılık değiştirme motifi geçmektedir.

Haverzemin, Hz. Ali Devler Ülkesinde ve Malik Ejder, Kubbe-i Mıknatıs, Billur Dağı, Hayber Kalesi, Kan Kalesi, Hayberli Sihirbazın İntikamı, Gazanfer Kâfir ve Nemrud Kalesi cenklerinde bu motif yer almaktadır.

Ejder Kalesi'nde Hz. Muhammed'in iki gün hüznünü muhafaza etmesi; üçüncü gün Cebrail Aleyhisselâm'ın gelmesi, üç gün sonra yola çıkmak için her şeyin hazır olması, yolun kırk gün sürmesi, üç gün tepenin üzerinde Hz. Ali'yi beklemeleri,

şehzadelerin Hz. Ali'nin üç adım gerisinden gitmeleri, üç gün geçmesine rağmen devlerin arkasının kesilmemesi; Hayberli Sihirbazın İntikamı cenginde düğünün kırk gün devam etmesi, Berrak ile Selma'nın düğünlerinin üçüncü gününde öldürülmeleri, haberin üç gün evvel öğrenilmesi, hükümdarın Satiha'yı üç gün yanında tutması gibi formülistik sayı kullanımları geçmektedir.

İncelediğimiz 11 cenknâmenin 8 tanesinde mağara motifi geçmektedir. Ejder Kalesi, Hayberli Sihirbazın İntikamı, Hz. Ali Ölüm Vadisinde, Nemrud Kalesi, Kan Kalesi, Kubbe-i Mıknatıs, Billur Dağı, Hz. Ali Devler Ülkesinde ve Malik Ejder cenklerinde bu motif yer almaktadır.

İncelediğimiz cenknâmelerde Hz. Ali ve diğer İslâm cengâverleri düşmanlarını öldürmeden önce onlardan İslâmiyet'i kabul etmelerini isterler, kabul edenleri bağışlar, kabul etmeyenleri ise öldürürler. Ayrıca Hz. Ali'nin fethettiği yerlerde halk İslâmiyet'i kabul eder ve kiliseler yıkılarak camiye çevrilir. Halka İslâm adabı öğretilir.

İncelediğimiz 11 cenknâmeden 6'sında ejderha motifi geçmektedir. Hz. Ali Devler Ülkesinde ve Malik Ejder, Kubbe-i Mıknatıs, Billur Dağı, Ejder Kalesi ve Hz. Ali Ölüm Vadisinde, Kan Kalesi cenklerinde bu motif yer almaktadır.

İncelediğimiz bütün cenknâmelerde savaş motifine yer verilmiştir.

İncelediğimiz 11 cenknâmenin 8'inde mucize motifi yer almaktadır. Ejder Kalesi, Hz. Ali Ölüm Vadisinde, Kubbe-i Mıknatıs, Kan Kalesi, Hz. Ali Devler Ülkesinde ve Malik Ejder, Haverzemin, Billur Dağı ve Hayber Kalesi cenklerinde bu motife yer verilmiştir.

SONUÇ

Estetik değerler eserlerin geçmişten geleceğe kalıcılığını sağlar. Hz. Ali Cenknâmeleri de barındırdığı abartılı ifadeler, benzetmeler, tasvirlerdeki canlılık, motifler, deyimlerdeki doğallık gibi estetik değerlerden dolayı günümüze ulaşmayı başarmıştır.

Çalışmamızda Hz. Ali Cenknâmelerini estetik değerler açısından ele alınmış ve estetik değerlerin incelenmesinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Hz. Ali Cenknâmelerinde anlatıcı yazardır; ancak cenknâmelerin içerisinde ana olaydan bağımsız olarak yer alan hikâyelerde kahraman anlatıcı kullanılmıştır. İncelediğimiz cenknâmeler ilahi bakış açısıyla yazılmıştır. Yazar cenknâmede gerçekleşecek olayları önceden bilir, yer yer cenknâmelerin sonları hakkında okura ipuçları da verir. Ayrıca geçiş sözleriyle bazı yerlerde okuyucuya varlığını da hissettirir.

Hz. Ali Cenknâmelerinde olayın geçtiği zaman efsanevi bir zamandır, net olarak belli değildir. *Hayber Kalesi* tarihi bir cenknâme olması dolayısıyla olayın geçtiği zaman tarihi bir zamandır.

İncelediğimiz Hz. Ali Cenknâmelerinden *Hayber Kalesi* cengi kaynağını İslâm tarihinden, *Hayberli Sihirbazın İntikamı* ve *Hz. Ali Ölüm Vadisinde* gibi cenknâmelerde yer yer İslâm tarihinden alınan hikâyelere yer verilmekle birlikte ana hikâyeler kaynaklarını masal ve efsanelerden almıştır. *Haverzemin*, *Hz. Ali Devler Ülkesinde* ve *Malik Ejder*, *Kubbe-i Mıknatıs*, *Billur Dağı*, *Kan Kalesi*, *Ejder Kalesi* cenknâmeleri kaynaklarını masal ve efsanelerden alan diğer cenknâmelerdir. *Gazanfer Kâfir* ve *Nemrud Kalesi* ise kaynaklarını dini kıssa ve menkıbelerden almışlardır.

Hz. Ali Cenknâmelerinden *Hayber Kalesi*, *Gazanfer Kâfir* ve *Nemrud Kalesi* cenknâmelerinde olağanüstülükler yer verilmemiş, *Haverzemin*, *Hz. Ali Devler Ülkesinde* ve *Malik Ejder*, *Kubbe-i Mıknatıs*, *Billur Dağı*, *Kan Kalesi*, *Ejder Kalesi* cenknâmelerinde ise ejderha, dev, ifrit, sihir gibi birçok olağanüstülüğe yer verilmiştir. Ayrıca cenknâmelerin kahramanlarına da bazı olağanüstü güçler yüklenilmiştir. Özellikle Hz. Ali hiçbir savaşta yenilmez, olağanüstü güçlere sahip bir kahramandır. Cenknâmelerin başkahramanının Hz. Ali olması dolayısıyla ona olağanüstü özellikler yüklenilmesi olağandır.

Cenknâmelerde Hz. Muhammed, Hz. Ali, Halid Bin Velid, Saad, Kanber, Malik Ejder gibi gerçek kahramanlar yer almakla birlikte gerçeklikleri konusunda elimizde herhangi bir bilgi olmayan kahramanlar da bulunmaktadır.

Hz. Ali Cenknâmelerinin çoğunluğunun Medine’de başlayıp Medine’de sona erdiğini görmekteyiz. Medine, Mağrib, Hayber gibi gerçek mekânlar dışında *Kubbe-i*

Mıknatıs, Lak Kalesi, Kan Kalesi gibi gerçekte var olmayan mekânlarla da yer verilmiştir.

Cenknâmelerde ilahi yardımlara da yer verilmiştir. Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin başı sıkıştığı zaman Cebrail Aleyhisselâm yardıma gelmektedir. Ayrıca Hızır ve balık da Hz. Ali'ye yardım edenler arasındadır. Cenknâme kahramanları başları sıkıştığı zaman dua etmekte ve kendilerine Allah tarafından yardım gönderilmektedir.

Hz. Ali Cenknâmeleri halkın çoğunluğunun okuması amacıyla yazıldıklarından dilleri sade ve anlaşılırdır. Cenknâmelerde yer alan Arapça kelimeler halkın diline yerleşmiş olan kelimelerdir. Yer yer bilinmeyen kelimeler yer almakla birlikte bu kelimelerin cenknâmelerde yer alması yeni kelimelerin öğrenilmesi açısından önemlidir. Ayrıca kullanılan cümlelerin de fazla uzun olmaması cenknâmelerin anlaşılabilirliği açısından büyük önem taşımaktadır.

Hz. Ali Cenknâmelerinin üslubunda abartılı ifadelerle çokça yer verilmiştir. Abartılı ifadelerle özellikle savaş tasvirlerinde rastlamaktayız. Savaşlarda Hz. Ali ve İslâm cengâverlerinin güçleri abartılı bir şekilde ifade edilerek kahramanlık teması ön plana çıkarılmıştır.

Hz. Ali Cenknâmelerinde çokça rastladığımız bir sanat da benzetmedir. Benzetmeler daha çok savaşçıların güçlerini belirtmede ve mekânların güzelliklerini anlatmada kullanılmıştır. Cenknâmeler halkın hitap ettiklerinden en çok kullanılan benzetme çeşidi tam benzetmedir. Bunun dışında yer yer kısaltılmış, pekiştirilmiş ve yalın benzetmelere de yer verilmiştir. Cenknâmelerde çok fazla olmasa da istiare sanatı da kullanılmıştır. Açık istiare de kullanılmakla birlikte kapalı istiareler daha çoktur. Cenknâmelerde geçen bir diğer sanat da deyim aktarmasıdır. İnsandan doğaya ve duyular arası aktarma olmak üzere iki farklı aktarma kullanılmıştır. Duyular arası aktarmalar daha çoktur, diğer deyim aktarması çeşitlerine ise rastlanmamaktadır. Cenknâmelerde “ey” ve “ya” nidalarına sıkça rastlanmaktadır.

Hz. Ali Cenknâmeleri halkın arasında İslâmiyet'i yaymak için yazıldıklarından dolayı argolara da yer verilmiştir. “temizlemek, kelle” sözcükleri cenknâmelerde en çok rastlanan argolardır.

Hz. Ali Cenknâmelerinde Hz. Ali ve Hz. Muhammed için oldukça fazla unvan ve lakap kullanılmıştır. Hz. Ali için kullanılan başlıca unvan ve lakaplar “Şah-ı Merdan, Merd-i Meydan, Allah'ın arslanı”dır. Hz. Muhammed için kullanılan başlıca unvan ve lakaplar “Server-i Kâinat, Fahr-i Kâinat, İki Cihan Serveri”dir. Bu unvan ve lakaplar Hz. Ali'nin ve Hz. Muhammed'in ön planda olan özelliklerini vurgulamaktadır.

Hz. Ali Cenknâmelerinde ikilemelere sıkça yer verilmiştir. Özellikle aynı sözcüğün tekrarıyla oluşan ikilemeler daha çoktur.

Cenknâmelerde savaşçıları övmek için “bahadır, yiğit, babayiğit” gibi sözcükler çokça kullanılmıştır. Ayrıca Hz. Muhammed için en çok kullanılan sıfat “mübarek” sıfatıdır.

Hz. Ali Cenknâmelerinde tasvirler oldukça fazladır. En çok kullanılan tasvir çeşidi olay tasvirleridir. Olay tasvirleri savaşların anlatımında kullanılmıştır. Bu tasvirler cenknâmelerdeki heyecanın doruk noktasına çıktığı bölümlerdedir. Özellikle Hz. Ali’nin savaşları daha ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmiştir. Mekân tasvirlerinde dikkat çeken özellikler tasvir edilen mekânların aşılması güç veya çok güzel mekânlar olmalarıdır. Cenknâmelerdeki kişi tasvirlerine baktığımızda Hz. Ali ve diğer İslâm cengâverlerinin çok güçlü savaşçılar olarak yer aldığını görmekteyiz. Aynı şekilde Hz. Ali, Ebulmuhsin, Malik Ejder gibi kahramanların karşısına çıkan düşmanlar da güçlü savaşçılar olarak tasvir edilmiştir. Bu İslâm cengâverlerinin düşmanlarının da çok güçlü olarak tasvir edilmesi savaşların hiç de kolay kazanılmadığını göstermektedir. Hz. Ali kimsenin yenemediği savaşçıları bir kılıç darbesiyle yenebilmektedir. Cenknâmelerde yer alan kadınlar ise çoğunlukla eşi benzeri bulunmaz güzeller olarak tasvir edilmişlerdir.

Hz. Ali Cenknâmelerinde deyimlere çokça yer verilmiştir. Deyimler halkın oldukça sık kullandığı sözcüklerdir. Bu nedenle deyimlerin atasözlerinden daha fazladır.

Cenknâmelerde yer yer hadis ve ayetler de geçmektedir. Hadisler genellikle Hz. Ali’nin önemini belirtmek amacıyla kullanılmıştır. Ayetler de kahramanların başı sıkıştığı zaman başvurduğu kurtarıcılardandır.

Hz. Ali Cenknâmelerinde görülen geçmiş zaman ve hikâye birleşik zaman kipleri ağırlıklı olarak kullanılmış, diyaloglarda ise şimdiki zaman, geniş zaman, duyulan geçmiş zaman gibi kiplere yer verilmiştir.

Cenknâmelerde Hz. Ali’nin kahramanlığı ön planda yer aldığından dil ağırlıklı olarak heyecana bağlı işlevde kullanılmıştır.

Hz. Ali Cenknâmelerini şekil açısından ele aldığımızda incelediğimiz cenknâmelerin çoğunun mensur olarak yazıldığını görmekteyiz; ancak bazı cenknâmelerde manzum parçalara da rastlanmaktadır. Manzum parçalar daha çok kahramanın psikolojisini yansıtmak için kullanılmıştır. Ayrıca cenknâmelerde manzum parçalara yer verilmesi cenknâmeyi tekdüzelikten kurtarmak açısından oldukça önemlidir.

İncelediğimiz cenknâmeler resimler açısından oldukça zengindir. Sadece Hayber Kalesi’nde herhangi bir resim yoktur. Cenknâmelerin resimler açısından zengin olması okuyucunun ilgisini çekecektir.

Hz. Ali Cenknâmeleri birkaçı dışında “Raviyanı ahbar nakılânı âsar ve muhaddisani rüzigâr şöyle rivayet ve böyle hikâye ederler ki:” formeli ile başlamaktadır. Bu formel sözlü edebiyat geleneğine ait olup meddah hikâyelerinde de karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmamızda cenknâmelerin yapısını dört bölüme ayırarak inceledik. Birinci bölümde kahramanın mücadeleye başlamadan önceki durumu, ikinci bölümde kahramanı harekete geçirecek bir neden, üçüncü bölümde kahramanın mücadelesi, son bölümde de kahramanın başarıya ulaşması anlatılır. Cenknâmelerin geneline baktığımızda başlangıçlarında ve sonlarında Hz. Muhammed'in geçtiğini görmekteyiz. Hz. Muhammed, İslâm peygamberi olması dolayısıyla cenknâmelerin bu şekilde başlayıp bitmesi olağandır. Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin Medine'de yaşamaları dolayısıyla cenknâmeler Medine'de başlayıp yine burada sona ermektedir. Cenknâmelerde kahramanı harekete geçiren olay sevdiği bir kişinin başına kötü bir olay gelmesidir. Bunun üzerine kahramanımız başı sıkışan kişiye yardım etmek için yola çıkar. Daha sonra kahramanımız mücadeleye başlar. Hz. Ali'nin düşmanını öldürmesi üzerine genellikle öldürdüğü kişinin akrabaları intikam almak için harekete geçerler; ancak savaşların tümü Hz. Ali'nin başarısıyla, yani mutlu sonla biter.

Hz. Ali Cenknâmelerinin içerisinde bazen ana olayın dışında farklı hikâyelere de yer verilmiştir. Bu hikâyeler okuyucuyu ana olaydan uzaklaştırmakta, okuyucunun sıkılmasını engellemektedir.

Cenknâmelerin bazılarında yazar geçiş sözlerine de yer vermiştir. Bu geçiş sözleri bir kahramanın macerasından diğer bir kahramanın macerasına geçişte kullanılmıştır. Geçiş sözleri olaylar arasında bağlantı sağlamaları açısından önemlidir.

Hz. Ali Cenknâmelerinde en çok kullanılan motiflerin at, İslâmi motifler, diğer dinlere ait motifler, devler, sihir, ifrit, rüya, kılıç, kılık değiştirme, formülistik sayı, mağara, din değiştirme, ejderha, savaş ve mucize olduğunu görmekteyiz.

At, savaşçıların yanından ayırmadıkları bir hayvandır. Savaşlarda ve yolculuklarda en büyük yardımcılarından biridir. Özellikle Hz. Ali'nin atı Döldül oldukça güçlü bir hayvandır, Hz. Ali'den başkasına itaat etmez.

Cenknâmelerde birçok İslâmi motif de yer almaktadır. Cenknâmelerin yazılış amaçlarından biri de İslâmiyet'i yaymaktır. Bu nedenle bu motifler oldukça fazladır.

Cenknâmelerde diğer dinlere ait motiflere de rastlanmaktadır. Hz. Ali'nin düşmanlarının putperest olmaları dikkat çekicidir.

Cenknâmelerde ayrıca dev, ejderha, ifrit gibi gerçekte var olmayan varlıklara da yer verilmiştir. Bazı cenknâmelerde bu motifler sadece isim olarak geçmiştir. Bu varlıkların isim olarak geçmesi de cenknâmelerin olduğu dönemde bunlara inanıldığını göstermektedir. Bu olağanüstü varlıklarla savaşması, Hz. Ali'nin ne kadar güçlü bir kahraman olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Cenknâmelerde kullanılan bir diğer motif sihir motifidir. Bazı cenknâmelerde bu motif sadece isim olarak geçmiştir. İslâmiyet için sihirbazlık dini tamlaması, Müslümanlar için de sihirbaz sözcüğü oldukça sık kullanılmıştır. Hz. Ali ve diğer İslâm cengâverleri genellikle sihir yoluyla tuzağa düşürülmüşlerdir. Cenknâmelerde

Hız. Ali ve diğer İslâm cengâverlerinin normal yolla tuzağa düşürülmeleri mümkün değildir.

Cenknâmelerde rüya motifiyle de sıkça karşılaşmaktayız. Hız. Ali ve diğer İslâm cengâverlerinin başı sıkıştığında rüyalar yoluyla yardım alabilmektedirler. Ayrıca cenknâmelerdeki kahramanlardan bazıları rüyalarında Hız. Muhammed'i görerek Müslüman olmuşlardır.

Kılıç motifi Hız. Ali Cenknâmelerinde en çok geçen motiflerdendir. Kılıç, savaşlarda kahramanın en büyük yardımcısıdır. Özellikle Hız. Ali'nin kılıcı Zülfikâr bir darbeye düşmanını ikiye biçebilen, dünyayı bile kesebilecek kadar güçlü bir kılıç olarak tabir edilmiştir.

Cenknâmelerde kılık değiştirme motifi de çokça kullanılmıştır. Özellikle Hız. Ali ve diğer İslâm cengâverlerinin kendilerini düşmanlarına farklı bir şekilde tanıttıkları görülmektedir. Bu şekilde hem düşmanlarından korunmakta hem de onları daha rahat yenebilmektedirler.

Cenknâmelerde formülistik sayılar üç ve yedi oldukça fazladır. Bu sayılar masal ve hikâyelerde sıkça kullanılmaktadır. Dolayısıyla Hız. Ali Cenknâmelerinin masal ve hikâyelerden etkilendiğini söyleyebiliriz.

Mağara motifi de Hız. Ali Cenknâmelerinde sıkça geçmektedir. Mağaralar kahramanların olağanüstü varlıklarla savaştığı ya da kahramanların tehlikelerden korunmak için gizlendikleri yerler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Cenknâmelerdeki savaşlar İslâm cengâverleri ile putperestler arasında geçmektedir. Savaşlar İslâm cengâverlerinin zaferiyle sonuçlanmaktadır.

Hız. Ali Cenknâmelerinde din değiştirme motifine de çokça rastlamaktayız. Hız. Ali düşmanlarını öldürmeden önce onları İslâmiyet'e davet eder.

Cenknâmelerde rastlanan bir diğer motifde mucize ve kerametlerdir. Hız. Muhammed ve Hız. Ali mucize ve keramet sahibi kişiler olarak cenknâmelerde yer almaktadır. Her ikisi de iyileştirme gücüne sahiptir. Başı sıkışan kişilere yardım ederler.

Çalışmamız Hız. Ali Cenknâmelerinin estetik değerlerini ortaya koymaya çalıştık. Hız. Ali Cenknâmeleri anlatıcısı yazar olan, ilahi bakış açısıyla yazılmış, zamanları net olarak belli olmayan, gerçekliği konusunda elimizde bilgi bulunmayan mekân ve kişilere sahip, ilahi yardımlara, olağanüstü'lüklere yer verilen; üslubunda benzetmelere, abartılı ifadelere, deyimlere, tasvirlerle, ikilemelere sıkça rastlanılan, heyecana bağlı işlevde yazılmış; at, kılıç, İslâmi motifler, diğer dinlere ait motifler, mucizeler, dev, ifrit, ejderha, sihir, din değiştirme, mağara, üç ve yedi sayıları, kılık değiştirme, rüya gibi motifler bakımından zengin eserlerdir.

KAYNAKÇA

- Akarsu, B. (2006). *Değişen Dünya Değişen Değerler*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Akbaba-Altun, S. (2003). Eğitim Yönetimi ve Değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1, (1), 7-18.
- Akbaş, O. (2008). Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6, (16), 9-27.
- Akbaş, O. (2004). *Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İkinci Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Aktaş, Ş. (2003). *Roman Sanatı Ve Roman İncelemesine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Aktaş, Ş. (1998) *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Ankara: , Akçağ Yayınları.
- Akın, N. O. (2006). *İlköğretim Görsel Sanatlar Eğitiminde Estetik Öğretimi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Albayrak, N. (2004). *Ansiklopedik Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: L&M Yayınları.
- Aslan, E. (2008). *Türk Halk Edebiyatı*. Ankara: Maya Akademi.
- Avcı, Y. (1997) *Fıtrat ve Eserleri*, , Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Aydın, M. (2003). Gençliğin değer algısı: Konya örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(3), 121-144.
- Alptekin, A. B. (1997). *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Aytaç, G. (1997). *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Ayvazoğlu, Beşir. (2000). *Aşk Estetiği*. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Berkmen, H. (t.y.). Bilimsel Estetik.
<http://www.usdusunveotesi.net/yazilar2.asp?yno=97&bant=9&katno=9> 19.11.2011 tarihinde adresinden erişilmiştir.
- Bilgin, N. (1995). *Sosyal Psikolojide Yöntem Ve Pratik Çalışmalar*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Bolla, P. (2006). *Sanat ve Estetik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Boratav, P. N. (2002). *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*. İstanbul: T.C. Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları.

- Boratav, P. N. (1946). *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Bozkurt, N. (2000). *Sanat ve Estetik Kuramları*. Bursa: Asa Kitabevi Yayınları.
- Can, Ö. (2008). *Dördüncü Ve Beşinci Sınıf Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi Uygulamalarına İlişkin Görüşleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Caner, F. (2002). *Bir İdeoloji Olarak Murathan Mungan Şiiri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Cebeci, A. (2005). *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Derslerinde Ahlâki Değerlerin Eğitimi ve Öğretimi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Çetin, İ. (1997). *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çetişli, İ. (2009). Kurgusallık / İtibârilik Bağlamında Edebiyat. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 39, 365-376.
- Çetişli, İ. (1998). *Batı Edebiyatında Edebî Akımlar*. Isparta: Kardelen Kitabevi.
- Coban, A. (2004). *Edebiyatta Üslup Üzerine*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2004). "Halk Hikâyesi", Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü, C. III, Ankara: AKM başkanlığı Yayınları. 179-185.
- Demir, E. (2003). *Estetiğe Giriş Felsefe- Etik- Mantık- Estetik*. İstanbul: Sorun Yayınları.
- Demir, N. & Erdem, M.D. (2007). *Hz. Ali Destanı 1*. Ankara: Destan Yayınları.
- Demir, N. & Erdem, M. D. (2007). *Hazret-i Ali Cenklere 1*. Ankara: Destan Yayınları.
- Duymaz, R. (17-19 Haziran 2005). Sezai Karakoç'un Estetiği: 1): Estetik Süje, Estetik Obje. *Uluslararası IV. Dil, Yazın Ve Deyişbilimi Sempozyumu Bildirileri*. On Sekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Çanakkale.
- Eagleton, T. (t.y.). *Estetiğin İdeolojisi*. (Çev. B. Gözkan, H. Hünler, T. Armaner, N Ateş) İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Erdem, A. R. (2003). Üniversite Kültüründe Önemli Bir Unsur: Değerler. *Değerler Eğitim Dergisi*, 1(4), 55-72.

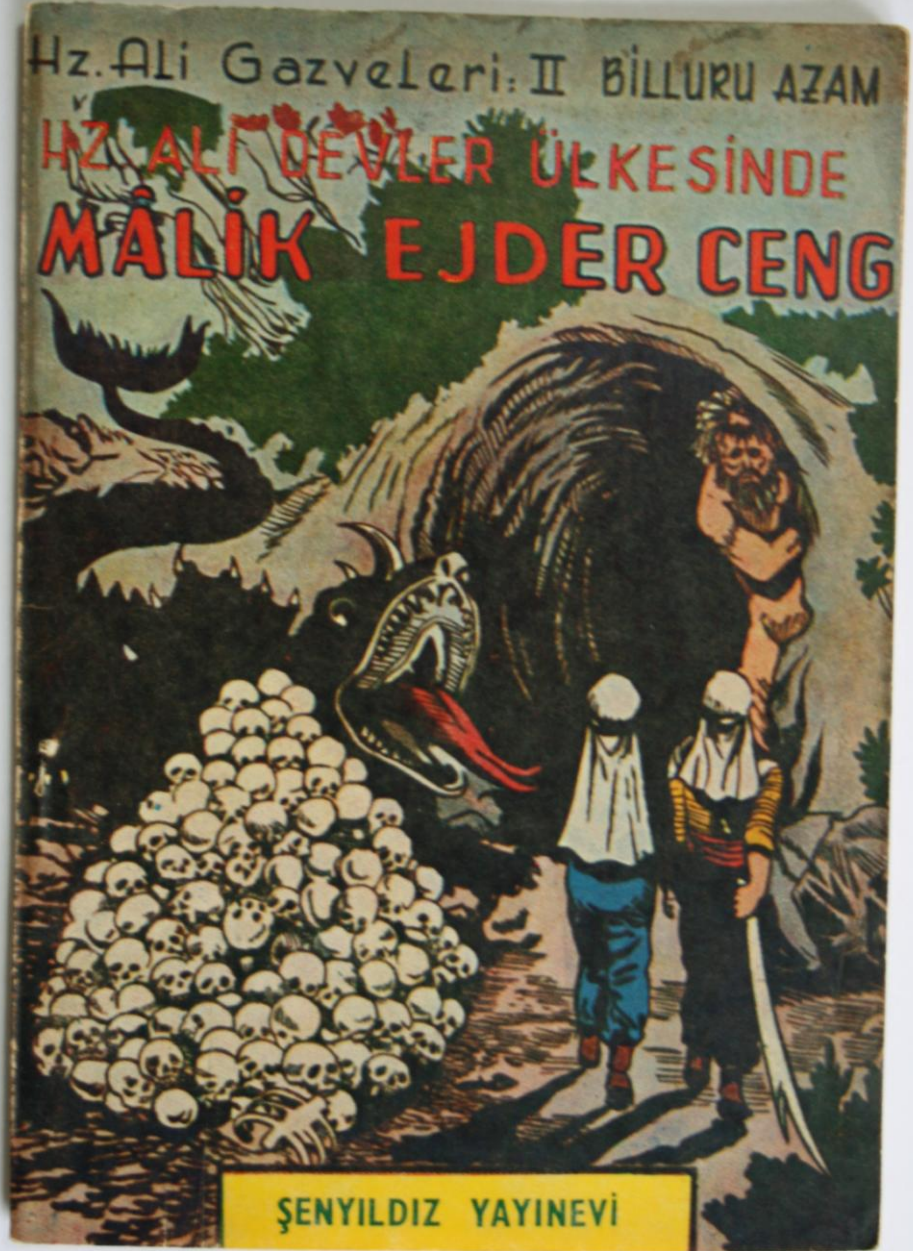
- Ergün, M. (t.y). Estetik (Sanat Felsefesi). <http://www.egitim.aku.edu.tr/sanاتفelsefesi.pdf> 19.11.2011 tarihinde erişilmiştir.
- Erinç, Sıtkı M. (1998). *Sanat Psikolojisi'ne Giriş*. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Gökay, M. (1998) Birleştirilmiş Sanat Eğitimi Yöntemine Göre İlköğretim II. Basamağında Sanat Eleştirisinin Uygulanması ve Sonuçları. Selçuk Üniversitesi; Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya.
- Gökay, D. & Demir, A. (t.y.). Farklı Eğitim Seviyelerinde Estetik Beğeni. http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler/Melek%20G%C3%96KAY%20-%20Ahmet%20DEM%C4%B0R/G%C3%96KAY,%20Melek%20vd..pdf 01.12.2011 tarihinde adresinden erişilmiştir.
- Gökdere, M.& Çepni, S. (2003). Üstün yetenekli çocuklara verilen değerler eğitiminde öğretmenin rolü. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (2), 93-107.
- Güleç, İ. (2011). *Hz. Ali'nin Kan Kalesi Hikâyesi*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Güngör, E. (2010). *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Görkem, İ. (2007). *Halk Hikâyeleri. Türk Edebiyatı Tarihi 1*, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- İnce, Ö. (2002). *Yazınsal Söylem Üzerine*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- İsen, Mustafa (2007). *Estetik Nesir?. Türk Edebiyatı Tarihi 2*, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kabaklı, A. (2004). *Türk Edebiyatı I*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Kağan, M. (1993). *Estetik ve Sanat Dersleri*. Ankara: İmge Yayınları.
- Karasar, Niyazi. (2007). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 17. Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karataş, T. (2001). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Perşembe Kitapları.
- Kocakaplan, İ. (2005). *Açıklamalı Edebî Sanatlar*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Koç, T. (2010). *İslâm Estetiği*. İstanbul: İslâm Yayınları.
- Köksal, H. (1984). *Battalnâmelerde Tip Ve Motif Yapısı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 59.
- Kuçuradi, İ. (2003). *İnsan Ve Değerleri*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

- Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meali* (2010)Haz. Atasoy ve diğerleri.İstanbul: Nesil Yayınları.
- Kuşçu ve diğerleri. (2004). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü (Genişletilmiş Baskı)*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Levend, Â. S. (1984). *Türk Edebiyatı Tarihi 1*. Ankara: TTK Basımevi.
- Mattei, J. (2004). *XVIII. Ve XIX. Yüzyıllara Ait Defterlere Göre Hz. Ali Cenknâmeleri*. İstanbul: Kitabevi.
- Mengi, M. (2009). Divan Şiiri Estetiği Açısından İ'câz. *A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 39, 135-146.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2009). *Türkçe Öğretim Programı ve Kılavuzu*.
- Moran, B. (1994). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış II*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Oktay, A. (1998). *Selim İleri'nin Romancılığı ve Romanları, Şeytan, Melek, Soyтары*, İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Özden, H. Ömer. (2001). *Estetik ve Sanat Felsefesi Açısından Yahya Kemal*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özensel, E. (2003). Sosyolojik bir olgu olarak değer. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (3), 217-239.
- Özlem, D. (2002). Değerler sorununda nesnelcilik/mutlakçılık ve öznelcilik/rölativizm tartışması üzerine. içinde *Bilgi ve Değer: Bilgi ve Değer Sempozyumu Bildirileri* (Ed. Şahabettin Yalçın, 282-312). Ankara: Vadi Yayınları.
- Pakyüz, A. (2001). Sanat Yapıtında Biçim, İçerik Ve Estetik Değer. <http://aylapakyuz.blogspot.com/2007/09/sanat-yapitinda-biim-ierik-ve-estetik.html> 13.09.2011 tarihinde adresinden erişilmiştir.
- Pighin, G. (2005). *Çocuklara Değer Aktarımı*. (Çeviren: Ali Yaşar Gök). İzmir: İlya Yayınları.
- Püsküllüoğlu, A. (2004). *Türkçenin Argo Sözlüğü*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Sakaoğlu, S. (1980). Anadolu- Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu efsanelerin Tip Kataloğu. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sena, C. (1972). *Estetik, Sanat ve Güzelliğin Felsefesi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Şen, Ü. (2008). Altıncı Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin İlettiği değerler açısından İncelenmesi: Uluslararası Türkçe Eğitimi ve Öğretimi Sempozyumu Bildirileri. *Gazimağusa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1 (5), 764-779.

- Şen, Ü. (2007). *Millî Eğitim Bakanlığının 2005 Yılında Tavsiye Ettiği 100 Temel Eser Yoluyla Türkçe Eğitiminde Değerler Öğretimi Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- TDK. (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını.
- TDK. (1983). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını.
- Tepe, H. (2002). *Değerler Ve Değer bilgisi. Bilgi ve Değer*. İstanbul: Vadi Yayınları.
- Timuçin, A. (2000). *Estetik*. İstanbul: Bulut Yayınları.
- Tolstoy, L. (2000). *Sanat Nedir?*. (Çev. Kabil Demirkıran), İstanbul: Şule Yayınları.
- Toyman, Y. Ö. (2006). *Nazlı Eray'ın Roman Dünyasında Düşü Ve Büyülü Gerçekliğin Kurgusu İle Fantastik Unsurlar*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Tunalı, İ. (2010). *Estetik Beğeni: Çağdaş Sanat Felsefesi Üstüne*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tunalı, İ. (2007). *Grek Estetik'i*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tunalı, İ. (2002). *Sanat Ontolojisi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Tunalı, İ. (1996). *Estetik*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tunalı, İ. (1984). *Estetik*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tural, S. K. (1993). *Edebiyat Bilimine Katkılar*. Ankara: Ecdâd Yayınları.
- Türker, H. (2010). Nicolai Hartmann'da Estetik Değer. *Mukaddime Dergisi*, 3, 1-26.
- Türkiye Diyanet Vakfı (1998). *İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ülken, H. Z. (2001). *Bilgi ve Değer*. İstanbul: Ülken Yayınları.
- WEB1. http://tr.wikiquote.org/wiki/Hadis-i_%C5%9Eerif'ler
- WEB2. <http://www.gavsulazam.de/turk/oniki-imam/imam-ali05.htm>
- WEB3. <http://www.dersarsivi.com/ansiklopedi/ne-demek-kimdir-hakkinda-bilgi-nedir-7/yermuk-savasi.html>
- Vural, H. İbrahim. (2000). *Felsefe*. İstanbul: Serhat Yayıncılık.
- Yekbaş, H. (t.y.). *Metin Şerhi Geleneği Çerçevesinde Sârihlerin Divan Şiirine Yaklaşımları. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 189-217.

EK: CENKNÂME KAPAKLARI

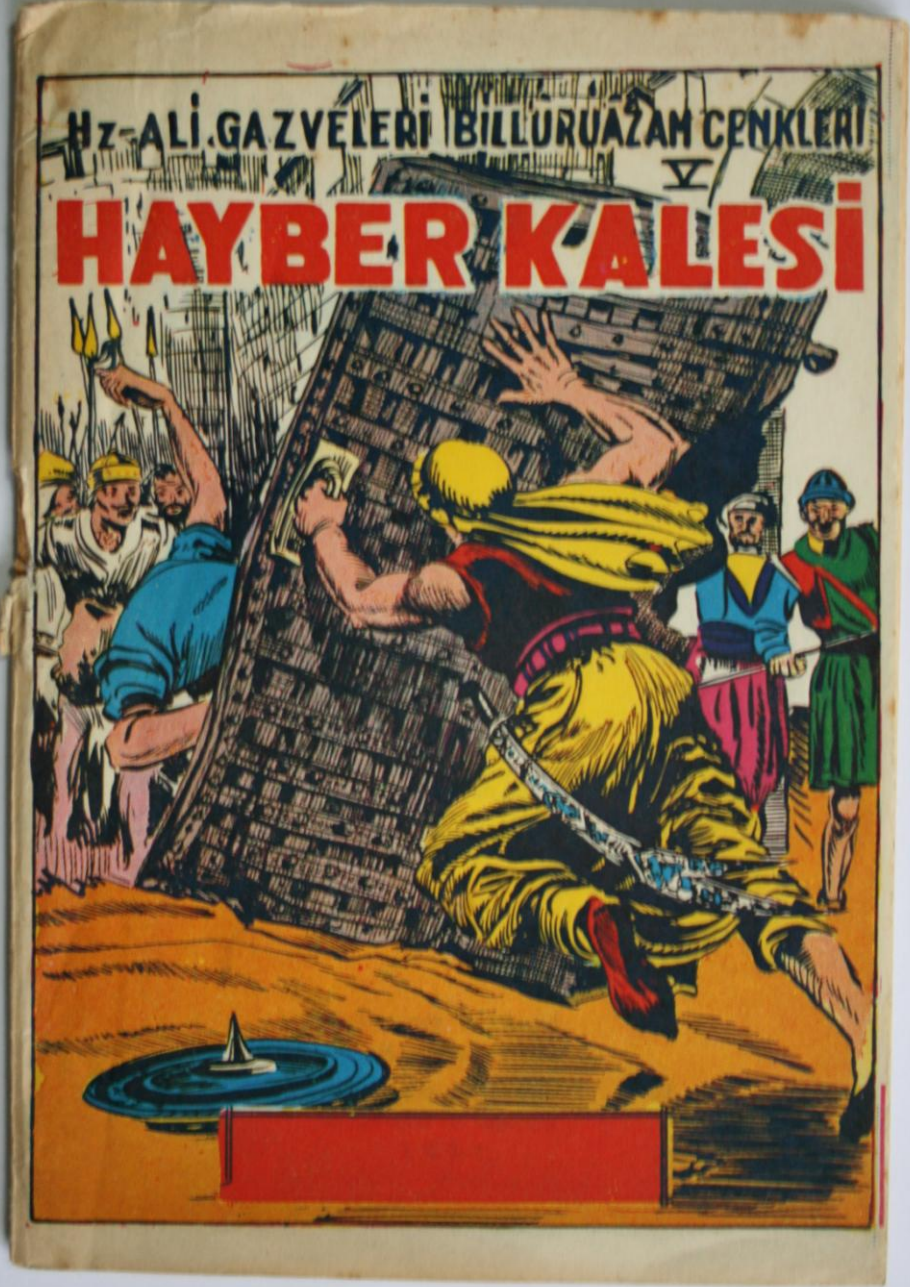
HZ. ALI GAZVELERİ, III. BILLURU AZAM

Kubbei Miknatis
CENGI

Hız. Ali Güzveleri: IV. BİLLÜRÜ ÂZAM
BİLLUR DAĞI CENĞİ

HZ. ALİ GAZVELERİ: BILLÛRUÂZAM CENKLERİ VI

KAN KALESİ

Hız: AÜ GAZVELERİ BİLLÛRUÂZAM CENKLERİ VIII

EJDER KALESİ

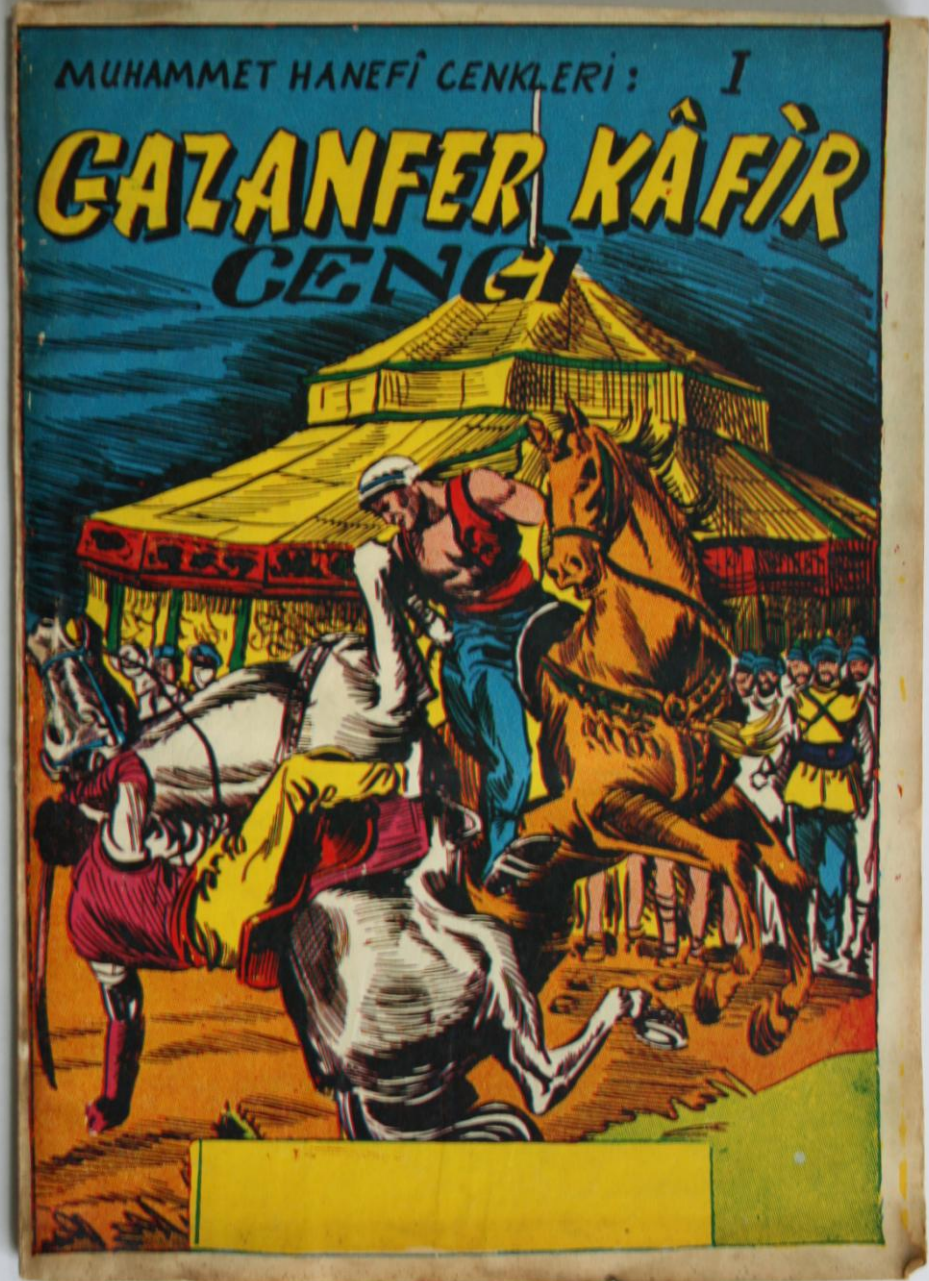

H.z. ALİ ÖLÜM VADİSİNDE

ÖZGEÇMİŞ VE İLETİŞİM BİLGİLERİ

Zehra Güden, 1981 yılında İzmir’de doğdu. 1992 yılında Bozköy İlkokulu’nu, 1995 yılında Aliğa Ortaokulu’nu, 1999 yılında Aliğa Süper Lisesi’ni bitirdi. 2003 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde lisans eğitimini tamamladı. 2003-2008 yılları arasında çeşitli dershanelerde çalıştı. 2008 yılında Adnan Menderes Üniversitesi’nde Tezsiz Yüksek Lisansı’nı tamamladı. 2008 yılı kasım ayında Çanakkale ili Ezine ilçesine Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak atandı. 2009 yılı şubat ayında Sakarya ili Hendek ilçesine atandı. 2010 yılında Sakarya Üniversitesi Türkçe Eğitimi Bölümünde yüksek lisansa başladı. 2011 yılında Hendek Anadolu Lisesi’ne atandı. Halen aynı kurumda çalışmaktadır.

İletişim Bilgisi zehrabade@hotmail.com